

143
ОБ'ЄДНАНИЙ
НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИЙ
ЦЕНТР "ПОДІЛЛЯ"

2025

СИЛЬНІ ДУХОМ:

історії саперів
російсько-української
війни

СИЛЬНІ ДУХОМ:

*Історії саперів під час
російсько-української війни*

УДК ...
Б ...
С 36

Упорядники: **Галина Михальська,
Ольга Поворознюк,
Олег Рарицький**

Рецензенти:

Людмила Марчук доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Анатолій Глушковецький кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

С 36 **СИЛЬНІ ДУХОМ: Історії саперів російсько-української війни /** Упорядники: Г. Михальська, О. Поворознюк, О. Рарицький. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня „Рута”», 2025. 272 с.

ISBN

У цій книзі представлені відверті інтерв'ю військовослужбовців 143 Об'єднаного навчально-тренувального центру «ПОДІЛЛЯ» Сил підтримки Збройних Сил України, що розповідають про їхній досвід та враження від виконання бойових завдань під час російсько-української війни в період з 2014 по 2025 рік. Висвітлено успішне відбиття агресивного наступу російських військ від столиці, в якому взяли участь військовослужбовці цього Центру, що надихнуло на написання даної книги.

Крім розповідей про військові дії, автори також діляться своїми враженнями щодо повсякденного життя під час війни, відкриваючи свої емоції, переживання та побутові аспекти. Ця книга спрямована на аудиторію дослідників, студентів, учнів та всіх, хто цікавиться подіями російсько-української війни, її впливом на життя людей та хід подій на фронті та в тилу.

УДК ...

© Галина Михальська,
Ольга Поворознюк,
Олег Рарицький, 2025

ISBN

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ	4
АРТЕМ	6
ВОЛОДИМИР	14
ВАСИЛЬ	26
ВІКТОР	34
ЯРОСЛАВ	44
РОМАН	53
ВОЛОДИМИР	61
СЕРГІЙ	68
МИКОЛА	74
ДЕНИС	85
ДМИТР	96
СЕРГІЙ	106
ОЛЕКСАНДР	115
АНДРІЙ	122
БОГДАН	129
ІГОР	143
ДМИТРО	153
ЮРІЙ	161
ДМИТРО	171
ОЛЕКСІЙ	187
БОГДАН	197
ВАСИЛЬ	206
ДМИТРО	215
ОЛЕКСАНДР	227
СЕРГІЙ	234
ДМИТРО	243
СТАНІСЛАВ	250
ВАЛЕРІЙ	260

ВІД АВТОРІВ

Цілеспрямованість, мужність, невимовна жага до Перемоги – ці риси характеру є невід’ємною частиною життя і служби військовослужбовців, які постали перед надзвичайними випробуваннями, яких наша країна зазнала за останні десять років. 2014 рік вважається переломним для України. Не схилившись перед ворожою агресією, Україна рішуче стала на захист своєї незалежності та суверенітету.

24 лютого 2022 року – це новий відлік в сучасній історії країни. І цю історію на полі бою пишуть наші військовослужбовці. Багато з них, маючи бойовий досвід, набутий під час АТО/ООС та у миротворчих місцях, у перший день війни вирушили дати гідну відсіч російському окупанту. Наша держава, мужньо відбиваючи ворожі атаки на землі і в небі, залишається сильною, незламною і непереможною.

Ідея книги народилася після звільнення окупованої Київщини. Невід’ємною частиною українських військових підрозділів, які взяли участь в оборонних боях навколо столиці, стали підрозділи Сил підтримки, серед яких помітну роль вже з перших днів війни відігравали сапери 143 Об’єднаного навчально-тренувального центру «Поділля» Сил підтримки Збройних Сил України. Тоді ж з’явилося бажання і потреба зафіксувати ці факти й розпочати запис перших інтерв’ю.

Інтерв’ю з військовослужбовцями 143 Об’єднаного навчально-тренувального центру «Поділля», які відважно стоять на захисті України з 2014 до 2025 року, є дзеркалом, що відображає їхні думки, почуття, надії та відданість своїй країні. Очевидці подій розповідають про бої, в яких вони виживали, про складні завдання, які виконували, про поранення та втрати побратимів. Але це не лише збірка історій – це вшанування подвигу тих, хто бореться за нашу свободу. Це нагадування про те, що за кожною перемогою стоять конкретні люди – зі своїми почуттями, переживаннями, болем і мріями. Вони не шукають слави, не прагнуть визнання, а скромно зізнаються: «Я просто робив свою роботу».

Ця книга – не лише опис військових операцій, вона дає можливість заглибитися у внутрішній світ воїнів. Вони розкажуть вам, як намагалися знайти нормальне життя в надзвичайних обставинах, як спілкувалися із місцевими жителями, підтримували один одного та сповнювали негасимий дух боротьби.

Більшість запитань для кожного військовослужбовця є майже однаковими. Розпочинається інтерв'ю із розповіді про мотивацію та причину приєднання до лав Збройних Сил України. Також приділяється увага першому бойовому досвіду, який у більшості припадає на період проведення АТО/ООС. Значна увага під час спілкування акцентується на подіях після 24 лютого 2022 року. Безумовно, історія кожного сапера є унікальною, тож інтерв'юери не завжди дотримувалися стандартизованого шаблону в процесі спілкування. У книзі наведені лише імена військовослужбовців, адже ми з повагою ставимося до небажання хлопців розкривати свої персональні дані, вказувати прізвища чи позивні. Загалом, це сприяло відкритості та відвертості під час проведення інтерв'ю.

Власне, завдяки цьому кожна сторінка книги пронизана емоціями. Тут і сльози і радість, біль втрат і гордість за те, що Україна має таких захисників. Ви дізнаєтесь, як молитви допомагали воїнам знаходити сили в найважчі хвилини, а віра в Бога ставала тим світлом, яке вказувало шлях у темряві. Ви побачите, як сильний дух і бажання захистити свою землю перетворюють страх на рішучість, а відчай – на нову надію. Ви знайдете сповіді військових, які отримали важкі поранення, пройшли тривале лікування, але не втратили віру в себе та в нашу спільну Перемогу.

Ви поринете у світ, де співіснують страх і сміливість, де кожен новий день може стати останнім. Але попри всі жахіття війни кожен воїн продовжує боротися заради тих, хто позаду нього, заради тих, хто чекає вдома, і наближати той день, коли в Україні знову запанує мир. Переможний мир!

АРТЕМ, 1995 р.н.

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня
Медаллю «За військову службу Україні»

– Що спонукало Вас обрати професію військового?

– Завжди мріяв стати військовим офіцером, для мене ця професія є взірцем того, яким має бути справжній чоловік. У 15 років, закінчивши дев'ятирічку, вступив у військовий лицей із посиленою військовою підготовкою, успішно навчався й здобув належні знання, ознайомився із азами військового фаху. Лицей для мене став стартом у професійному зростанні. Після його закінчення вагань не було щодо вибору професії. Вступив у Національну академію сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного у Львові, здобув військовий фах. За розподілом вій-

ську службу розпочав у Військово-морських силах ЗСУ в Миколаєві. Перебував на посаді командира інженерно-саперного взводу. Це був перший щабель моєї військової кар'єри.

Свій перший бойовий досвід здобув у 2016 році, виконуючи завдання на маріупольському напрямку в населених пунктах Донецької області. Пам'ятаю, звернувся до командира бригади, мовляв, не хочу сидіти на місці, ким-небудь поїду у зону бойових дій. Отримав згоду керівництва і невдовзі працював як головний спеціаліст з інженерного забезпечення артилерійської батареї дивізіону. Головний інженер, можна сказати. Дуже згодилися навиків навчання у сухопутній академії. Керувати процесами, людьми, не маючи відповідної підготовки, без навчання, було б складно.

Виконували завдання з інженерної розвідки, фортифікації, маскування, перевірки місцевості, пророблення хибних позицій. Більше до артилерії був прив'язаний, стріляв з гармати 2А36, «Гіацинта» 152-го калібру. Базувалися в Азовську, Мангуші, що в районі Маріуполя, у населеному пункті Дачний, вбік Курахового. Об'їздив усю Донецьку область, оскільки батарея довго не може стояти в одному місці, постійно переміщується у зв'язку з надходженням нових завдань. Коли задачі виконали, йшов переказ, і щоб не накрило ворожою артилерією, передислоковувалися в інше місце.

– Як стали сапером?

– Завжди мріяв займатися саперною справою, робити те, на що вчився, те, що найкраще вмію, що подобається, тому й вирішив повернутися до улюбленої справи. Перевівся з 406-ї артилерійської бригади і продовжив службу у Центрі розмінування. Коли ще служив в артилерії, то відправляв своїх підлеглих на навчання у цю частину. Коли їхали, наказував їм: не підведіть, ви їдете до мене додому, не осоромте, маєте бути кращими. В частині у складі артилерійської бригади була інженерна рота, і я як командир цього підрозділу вчив людей саперній справі, намагався нарощувати матеріальну базу підрозділу.

Перевівшись у 2021 році в Центр розмінування, мав змогу сповна зайнятися улюбленою справою. Спершу треба було відновити свої знання, багато чого призабулося. Коли згадав призабуте, почав викону-

вати завдання як командир групи саперів, був спокійний і впевнений в своїх діях під час розмінування місцевості, виявленні та знищенні боєприпасів. У першій ротатії виконував завдання у Краматорську, виїздили в різні місця зони відповідальності у Донецькій області. Ротація проходила спокійно, всі знали свої завдання і добросовісно їх виконували. Саперу насамперед дуже важливо дбати про власну безпеку, бо кожен необдуманий крок може коштувати життя йому і його побратимам. Варто не забувати ніколи, що ворог поруч, а найнебезпечніший ворог сапера – це міни. Вони можуть бути скрізь, де б ти не був, куди б не пішов чи виїхав на завдання. Постійно на цьому наголошую своїм підопічним.

– Як для Вас починалася широкомасштабна війна із московським ворогом?

– Про те, що почалася війна, дізнався від батька, який 24-го лютого подзвонив перший і повідомив цю страшну новину. Все дихало невідзначеністю і панікою. Почалася Велика війна.

Ранок 24-го лютого зустрів вдома, та десь близько 5-ої години був дзвінок від командира, який сказав, що потрібно за бойовою тривоگوю негайно прибути в частину для узгодження подальших дій. Я був наготові, речі зібрані. Наш підрозділ якраз планувався на ротатію. Коли прибув – далі все відбувалося як за протоколом: найперше треба було організувати довірений мені особовий склад з технікою і спорядженням, все продумати, нічого не забути і вирушати в дорогу.

З частини вранці того ж дня група саперів виїхала в напрямку Києва. У складі підрозділів однієї із механізованих бригад Сухопутних військ були задіяні на виконання бойових завдань з оборони столиці. Основні задачі, що покладалися на саперів – це інженерна розвідка, облаштування мінно-вибухових загороджень, підготовка до підривання мостів, дамб, водосховищ тощо.

У Київ приїхали вночі. Їхали довго, дорога важка. Неподалік від столиці шість смуг руху в одну сторону, а проїхати неможливо. Дорога вся забита транспортом. У Вінницькій області спостерігався особливо великий потік машин. Було очевидно – почалася велика евакуація. На під'їзді до Києва зринали думки: щось не те, всі звідти, а ми – туди. Си-

туація виглядала напруженою і незрозумілою. Хлопці здебільшого мовчали, а коли й говорили, то дивувалися з того, що навколо робиться. В «Уралі» з нами їхав покійний Борис Оріх. Шкода, втратили побратима, підірвався на розтяжці. Досвідчений, хороший військовий, знавець своєї справи.

Переїхавши Київ, дислокувалися під Броварами на заводі хімічної переробки. Розподілили роботу, призначили старших. Тоді все дуже швидко змінювалося, їхав у ротацію як командир групи, а став позаштатним командиром загону. У моєму підпорядкуванні перебувало 12-13 чоловік, з них 2 офіцери. Підрозділ залишався в підпорядкуванні однієї із механізованої бригади «сухопутки». У взаємодії з ними виконували різні завдання: підбив мостів й інших стратегічно важливих об'єктів, закладка вибухових пристроїв.

Перший міст, який я підірвав, – вишгородський. Труднощі полягали в тому, що на перших порах було складно налагодити взаємодію з підрозділами. В екстремальних ситуаціях доводилося шукати вихід. Знаходили. Але це втрата часу. Поступила команда підірвати вишгородський міст. Сказано: все готово, а насправді ящики із боєприпасами виявилися запломбовані. Перші два-три тижні було особливо складно. До укриття, де проживали, заходив, скидав каску, не роздягаючись, падав на ліжко. Ставив будильник на пів години сну, і коли дзвонив телефон, підірвався і знову брався за справу. Роботи було дуже багато, ми працювали без перебільшення 24/7. Особливо важко було в період з 24 лютого до початку березня. Зараз мене запитують, коли я спав, їв, а я і не згадаю, здавалося, що я і не спав, і не їв, а тільки працював і лише періодично дрімав (*посміхається*).

- Розкажіть про свої перші бойові завдання.

– Схожою на детективну виглядала ситуація в населеному пункті Бóрщів, що в Броварському районі Київської області. Нашому підрозділу поступило завдання ліквідувати міст через річку Трубіж. Незрозуміло чому, але виникла серйозна плутанина щодо його виконання. Один із командирів тієї частини, якій ми підпорядковувалися, ставив завдання дистанційно, в телефонному режимі. Ніяких уточнень, ніяких даних не було: знайдеш сам, це зона відповідальності такого-то. На завдання

виїжджали близько п'ятої ранку. Дзвоню відповідальному, а він кілометрів за десять звідси. Що хочете, те й робіть. Беру відповідальність на себе. Під'їжджаємо під той міст, робимо закладку опор. Річка там невелика, а міст довгий і широкий, приблизно 32 м в ширину і стільки ж у довжину, деякі опори були в воді. В цей час чую над собою клацання затворної рами. Російською мовою нам кричать: «У вас десять секунд сложить оружие, иначе открываем огонь». Не пройшло й десяти секунд, як по нас почався вогонь. Підбігають мої люди: «Командир, що нам робити?!». Все відбувалося в одну секунду, треба було дуже швидко прийняти розумне рішення. А в той час усі ми перебували під мостом. Почалася стрільба, я даю хлопцям команду: «Займаємо свої позиції, ведемо вогонь на ураження, підпускаємо ближче до себе!!! Якщо ти не зможеш, – кажу до одного з саперів, – я це зроблю. Береш проводи, під'єднуєш і рвемо!!!». Стрільба продовжується, хлопці займають позиції. Нас четверо – я, Денис, Женя і Анатолій. Коли заряди були вже розкладені, прилетіла граната метрів 12-13 від них, дуже пощастило, що не вцілила. Чую: нам кричать українською. Опускаю зброю, виходжу з-під моста, починаю голосно викрикувати питомо українські слова: «кварта», «паланиця», «полуниця»! Кричав щосили: «Я, такий-то-такий, народився тоді-то, командир групи, припиніть стріляти, я офіцер, військовий!!!». Думав: або наші, а якщо ворог, то заберуть тільки мене, а хлопцям дав наказ тікати у зворотному напрямку. Було б що було, головне прикрити свій особовий склад. От така взаємодія була в перші тижні війни. Щасливий хепіенд цієї історії: це були хлопці з СБУ й місцева тероборона. Вони мене кинули обличчям в сніг, у болото. Обшукували, я кричав, доказував, хто я. Вони не вірили до останнього, що ми свої, українці. Обійшлося. Ця подія трапилася на 5-6 день війни. Про безпеку не задумувався, як йшло, так і йшло.

– Які події в ході проведення воєнних операцій Вам особливо пам'ятні?

– Якщо згадувати, який епізод виконання завдання за призначенням запам'ятався найбільше, то це, напевно, бій за село Мощун. Був момент, коли противник захопив плацдарм в районі цього села. І це було дуже небезпечно, бо цей населений пункт – «ворота» на підступі

до Києва, стратегічно дуже важливий населений пункт. Пройшов би ворог Мощун, Збройним Силам було б складно тримати оборону.

Нам була поставлена задача зруйнувати міст через річку Ірпінь у Мощуні. Було чітко вказано що потрібно робити, визначено, хто чим буде займатися. Оцінивши обстановку і з'ясувавши завдання, я із групою приступив до його виконання. Прибувши на місце, зрозуміли, що цей населений пункт знаходиться поблизу ворожих військ. Саме міст був основною переправою російських сил, іншого проходу в них не було, довкола болотиста місцевість і техніка застрягала й не могла рухатися вперед. Пам'ятаю, як на підході до мосту, десь за 400-500 м, пролунав вибух – прийшов ворожий снаряд. Наша група одразу відреагувала, ми залягли. Оглянувши особовий склад й оцінивши їх стан, не побачив в їхніх очах страху, а лише шалену мотивацію. Мною було прийнято рішення продовжувати рух і виконати поставлену задачу. Підняв групу і під цими обстрілами ми пришвидшили пересування в сторону мосту. Під час встановлення зарядів злетіли вертольоти, але наші хлопці не втратили бойового духу та ентузіазму і продовжували максимально швидко закладати боєприпаси. Напевно, за хвилин 15 максимум це була і установка, і відхід, і підрив моста – і це лише одна з бойових задач, які успішно виконала моя група.

Під час боїв за село Мощун сили українців та російських окупантів були не рівні. Збройні Сили змогли утримати українські позиції по східному березі річки Ірпінь саме завдяки рішучості, професіоналізму та відвазі наших саперів, які підірвали міст через річку. Росіянам не вдалося перекинути основні сили ближче до столиці. Попри складну ситуацію, візуальне наближення рашистів, мінометний обстріл та обстріл з важкої броньованої техніки противника, ми таки знищила міст, що дало змогу зупинити просування ворожої колони до столиці.

Мощун зруйнований більше як на 50 %. Місцевих майже не залишилося, через село проходила лінія фронту, люди змушені були покидати обжиті місця. Один з місцевих жителів, з тих, хто не покинув село, взявся нам допомагати, своєю машиною підвозив що куди треба було, сприяв нам. Не знаю, звідки в нього гранати взялися, показує нам. Я як побачив... «О, дядьку, – кажу, – давайте сюди ці іграшки, щоб ще чогось не сталося». Забрав в нього, може, й від смерті врятував. Дуже щедрий чоловік був. Кави, чаю хочете – будь ласка. З-під землі дістане. Дуже людське ставлення проявляв. Я пізніше приїздив в село, шукав його,

хотів побачити, привітатися, подякувати за допомогу, але не знайшов, місцеві казали, що кудись він вже поїхав.

У Мощуні довелося бачити страшні злочини росіян, все навколо вщент зруйноване. Не краща ситуація в Іванкові, Термахівці, в селах по іншу сторону від Мощуна. Хати розбиті, люди налякані, плачуть, виливають свої болі. Бачив дитячі речі розкидані, велосипеди в слідах крові. Будинки розтрощені, гори сміття на місцях колишньої забудови, хат нема або наполовину зруйновані. Кров позасихала на різних речах і предметах. Все навколо дихало смертю. Трупів не бачив, вже були прибрані.

– Окрім Мощуна, чи доводилося виконувати завдання в інших населених пунктах на Київщині?

– Моя група виконувала завдання на ірпінській дамбі, яку готували до підриву. Об'єкт обстрілювався з усіх сторін. Може, саме за цю роботу й отримав державну нагороду... Об'єкт цей виявився важкодступним. До нього підходили ніч, день і ніч й тільки другого дня заїхали туди вночі. Це район села Нові Петрівці, за ним – Козаровичі. Їхали вночі, без увімкнених фар, у повній темноті хвилин зо двадцять. Супроводжував нас військовий, піхота тут стояла, це їхня зона відповідальності. Каже: тут кацапи насипають кожен день. Тактично дамбу треба було підірвати. Перед тим піхотинці зірвали шлюзи, щось в них не склалося, то покликали нашу бригаду. Щоб підірвати шлюзи, треба було зайти всередину. А все ж прострілюється. Довго добиралися до неї...

Виконував завдання у багатьох точках Київської області, зокрема і в уражених радіацією Прип'яті та Чорнобилі. Робив інженерну розвідку доріг і місцевості в Чернігівській області. На початках ми були особливо мобільними. Скажімо, групі розвідки потрібні сапери, я з ними працюю. З'являється інше завдання, переїжджаємо в те інше місце. Переважно забезпечували розвідку місцевості, доріг, працювали над знищенням об'єктів. А ще мали безкоштовну екскурсію в Чорнобиль. На території станції РЛС бачили. Радіолокаційна електростанція – найпотужніша, найбільша на той час у світі, вона могла засікти будь-які ворожі дії. Але то в минулому. Зараз місто без майбутнього. Довго в тих краях шукали дамбу на річці Грезлі, знищували міст. Табличка-попере-

дження сповіщала про небезпечне перебування у цій місцевості. Радіація аж зашкалювала. Бачив Рудий ліс, де москалі нахапалися радіації, він від Чорнобильської станції зовсім недалеко. У Прип'яті про колишнє мирне життя нагадує хіба що «чортове колесо», оглядовий майданчик, готель «Полісся». Це місто загублене назавжди.

Бісило до ненависті, коли проїжджали і скрізь по обочині бачили розкидані зелені коробки з зірками, що залишилися від ворожих сухпайків.

Де стояли кацапи, там все це їхнє «добро» і валялося. Ворожу підбиту техніку бачив. Знайшли цілий старий склад, де в москалів рембаза була, а на цьому місці валялися розкидані погорілі набої, боєприпаси машин. Важкий трупний запах стояв у повітрі. Уся ця територія за Іванковим. Недовго там були, небезпечно, високий рівень радіації в цих краях, деякі ділянки треба було просто пролітати, там хмари радіації, дозиметр сильно пищав, коли проїжджали. Бачив села запущені, спустошені наслідками чорнобильської аварії. Дуже шкода, така благодатна територія України зазнала тяжких радіаційних уражень.

– Яким було харчування військових у період ротацій?

– У перші дні харчувалися тим, що привезли з собою. То був дуже складний час, роботи було стільки, що про їжу іноді забували. Потім дуже багато з усім допомагали волонтери. Дуже. Перші дні війни, перші місяці – це був інтенсив волонтерської допомоги. Вони забезпечували нас продуктами і всім, чим тільки могли. Від пальчикових батарейок – до приладів нічного бачення й тепловізорів. Траплялося, що самі готували, а часто в цьому не було потреби, всім чим можна, волонтери забезпечували. Їдуть військові по дорозі, а навпроти вони, благодійники, зупинялися, і просто з вікна перекидали в наш кузов спальники, подушки, воду, яблука. Приємно було відчувати єдність одного народу проти спільного ворога.

– Чи вірять військові у забобони?

– За інших не скажу, можу говорити тільки про себе. Треба вірити в Бога і в себе – тоді все буде добре.

ВОЛОДИМИР, 1991 р.н.

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня
Медаллю «За військову службу Україні»

– За яких обставин Вас застала повномасштабна війна?

– Один із наших загонів готувався до запланованого виїзду на ротацію у м. Київ. І це не було пов'язано з війною. Все вже було підготовлено до від'їзду, чекали тільки команди. Вранці 24-го лютого телефонує Наталя, мій лікар-стоматолог, і в тривозі питає: «Володю, а це правда, що почалася війна?». Я одразу не міг дати їй ствердну відповідь, бо сам ще нічого не знав. Одразу кинувся переглядати новинні телеграм-канали. Чесно сказати, перша думка, що зринула в голові, – це фейк, ворог зламав засоби зв'язку й ширить неправдиву інформацію. Незабаром

передзвонили зі служби й повідомили, що в терміновому порядку виїжджаємо на виконання завдань. Широкомасштабна війна.... Ця новина не застала зненацька, речі вже були наготові.

У перший день війни, 24-го лютого, наш підрозділ відбув на оборону Києва. Дуже пам'ятний мені той день. Дорога до Києва була вщент забита автотранспортом, люди в тривозі і невідомості масово покидали столицю. Доводилося перечікувати в заторах, а на ділянці дороги з Летичева до Києва спостерігалось найбільше скупчення автотранспорту. Добиралися довго.

На місці були прикомандировані до однієї із механізованих бригад. Перші дні повністю були прикуті до новин, щопівгодини заходили у телеграм-канали, шукали інформацію, щоб знати, що відбувається на фронті, на яких позиціях ворог, які втрати несе. Почувалися завзято, хотілося якнайшвидше потрапити у бій, хоч і знали про втрати, які на той момент вже були серед наших військових.

Перші дні було досить складно як фізично, так і морально. Виконували різні завдання, відповідно до визначених бойових розпоряджень. Робота полягала у руйнуванні мостів, переправ, шляхопроводів з метою унеможливити наступ ворога на столицю. Працювали в межах населених пунктів Стоянки, Білогородки, Соснівки, Макорова. Проживали на Київському заводі пластмас. Про побут і не йшлося. Весь час перебували на виконанні завдань, переважно на виїздах, а коли виїздів не було, здійснювали охорону свого табору і довколишніх стратегічних об'єктів. Постійно в напруженій роботі, без відпочинку і сну. Коли дуже хотілося спати, просто час від часу заплющував очі, переспав пів години і знову брався за роботу. Тільки на четвертий день війни перший раз почистив зуби. Холодною водою в полі біля КрАЗа, без зубної пастки. Вперше тоді поїли нормальну їжу. Місцеві тероборонівці домашній бульйон привезли. А так не до того було.

У перші дні війни завдання виконували у селі Соснівка Київської області, недалеко від Макарова. Подружилися із хлопцями, які тримали місцевий осередок територіальної оборони села. Разом з ними деякий час утримували міст через річку Ірпінь у Соснівці. Потім його зруйнували, щоб ворог не міг скористатися цим стратегічним об'єктом на підступах до столиці. Соснівка знаходиться в межах населеного пункту Макарів. Росіяни на той час вже перейшли житомирську трасу, просувалися на Київ. За доступною нам інформацією, планувався ворожий наступ на

місто Фастів; противник сподівався вийти на одеську трасу і повністю взяти Київ у кільце.

Питаєте про побут? Найгірше те, що не милися довго. Не було змоги. Берці зняв тільки на третій день. Закинутий завод пластмас абсолютно не пристосований для проживання. Коли йшов дощ, в кімнатах, де проживали, зі стелі стікала вода. Було нестерпно холодно. Умови для проживання просто жахливі. Найбільше дошкуляв холод. Спали хто де міг: на кузові машини, в кабіні КраЗа чи Урала. На наступний день після прибуття хлопці, які залишалися на місці дислокації, зайнялися облагородженням кімнат для проживання. Було там два приміщення, нам їх цілком вистачало для розташування. Позамітали, прибрали зайве сміття, буржуйку поставили, розставили розкладачки, матраци. Спальники ніхто й не діставав, не роззувалися навіть, спали одягнуті, хто де міг. На завдання почергово виїжджали або на Київську ГЕС.

Чи було страшно? Було страшно, але всі розуміли, що «страх не дав нікому ще свободи», треба виконувати завдання, щоб ворог не пройшов у наше рідне місто, в область, у столицю і не просунувся далі. Всі усвідомлювали, що Київ потрібно обороняти до останнього. Якби не дай Бог Київ впав, не відомо, що було б з Україною.

– Скільки часу перебували у ротації в Київській області?

– Включно до 14-го травня. На той час ЗСУ вже прогнали ворога з Київщини, звільнили окуповані території. Наш підрозділ залишився ще на півтора місяця для розмінування кацапських подарунків, яких залилося немало. Все навколо було всіяно протитанковими мінами, протитанковими й протипіхотними саморобними вибуховими пристроями. Трофейних снарядів дісталось дуже багато, тисячі. Найбільше – снарядів самохідної артилерійської установки 152-го калібру, з гільзами, і з порохами. На війні такого добра завжди не вистачає. Вилучені боєприпаси здавали на базу зберігання, щоб у подальшому наші артилеристи могли їх використовувати за призначенням. Втікаючи, росіяни залишали цілі польові склади. Все що було, все, що мали. Від росгвардії дуже багато речей залишилося: налокітники, наколінники, уніформа їхня. Якби знав, що буде створюватися музей частини, щось би взяв із того «добра», а так гидко було навіть торкатися.

- Які злочини вчиняли росіяни на тій території?

- Гвалтували українських жінок, дівчат, дітей. Місцеві розповідали про їхні тяжкі злочини у селі Перемога, що на кордоні з Чернігівською і Київською областями. Цей населений пункт знаходиться на лівому березі за Борисполем. У ньому дислокувалося декілька ворожих підрозділів. В одному кінці села було спокійно, нікого з них там не було. А в іншому розквартирувалися дагестанці і буряти, які тяжко знущалися над місцевими жителями. Гвалтували наших дівчат. Тільки уявити: на очах родичів розстрілювали чоловіків, а над жінками чинили наругу. Розповідали про хлопчика років восьми, який посивів від пережитого. У нього на очах вбили батька, а маму гвалтували в його присутності. Звірі так не поводяться. Психологічно вбили її; місцеві казали, як тільки село звільнили, вона втекла у Київ, не могла залишатися тут. А чоловіків вбивали фізично, просто вбивали ні за що. Скрізь у селі братські могили були. Стихійні поховання безневинно вбитих мирних людей.

- І довго орки чинили звірства у Перемозі?

- Довго. Окупували Перемогу в перший день війни і залишалися там до кінця березня. Наша група саперів заїхала у звільнене село 30 березня. В обід вже були у Перемозі й одразу взялися за роботу. А зранку того ж дня окупанти звідти вийшли. Навздогін наші артилеристи дали їм доброї прочуханки.

Село майже все розтрощене. Хат уцілілих залишилося мало, відсотків тридцять. Школа на диво вціліла, навіть не знаю як. В одній із класних кімнат телевізор залишився на стіні, не вкрали. Малюнки дитячі в класах на стінах висіли, які нагадували про колишнє шкільне життя. Сумно. Умовно сказати, життя в селі закінчилося 23-го лютого. А 24-го, коли росіяни туди зайшли, все застигло й перетворилося в пустку. Щось схоже довелось бачити у Чорнобильській зоні відчуження. 25-го квітня 1986 року в переддень аварії прийшли діти у Прип'яті в школу (записи на класній дошці збереглися), а вже 26-го змушені були назавжди покидати рідні місця.

– Як українських військових зустрічали мешканці села?

– Зустрічали вони нас приязно, але нам, військовим, від того було дуже незручно. Задавався питанням: по нашій чи не по нашій вині стала уся ця біда. Люди натерпілися тяжких знущань в окупації, а ми не зуміли їх захистити (мене особисто такі думки тривожили). На жаль, не у всіх місцевих була можливість евакуюватися. А це призвело до неоправданого.

Люди в Перемозі дуже доброзичливі, були безмежно вдячні за визволення з-під окупації. Розповім про такий випадок. Із товаришем Толіком ходили вулицями села й обстежували будинки на наявність вибухонебезпечних предметів. Як з одного подвір'я виходить дідусь і питає нас, чи маємо ми що їсти. Перше, що прийшло тоді на думку: він голодний і просить їжу. Хотіли дати йому якусь тушонку. Виявилось – навпаки! Він запрошує нас до хати: «Заходьте, нагодую вас, в мене картопля є, ще щось знайду». Так зворушило це. Зайшли. Їсти не їли, а поспілкувалися з дідом. «Пиячили кацапи, – казав, – а як напивалися, то бралися за зброю і перестрілювалися між собою. Натерпілися всього від них».

У селі залишився підбитий ворожий танк Т-72. Одна гусениця роззута – підірвався на протитанковій міні. Ремонтували його своїми силами, а потім передали командуванню сухопутних військ для подальшого використання. Були серед місцевих й непорядні люди, які хотіли з танка тепловізори познімати, наживитися на цьому. Довелося виставляти охорону біля нього, допоки не приїхали представники командування сухопутних військ. Мали підозри, що могло нічого не лишитися від танка.

– Знищену «Мрію» довелося побачити? Які відчуття?

– Наше безпосереднє завдання полягало у розмінуванні Гостомельського аеропорту. На цій території точилися жорстокі бої, наші військові докладали титанічних зусиль, щоб ворог не міг зайти у Київ. Ірпінь, Буча, Гостомель опинилися у ворожому кільці. ЗСУ важкими зусиллями і втратами таки дотиснули противника й змусили його відступити. Тоді і в саперів вже з'явилася робота. Ми перевіряли й очищали ділянки місцевості від вибухових пристроїв. Серед усього іншого розмі-

нування проводили на території гостомельського аеропорту. Тоді й довелося побачити «Мрію». За масштабами вона, скажімо, як управління наше, а може, й більша. Вісімдесят метрів довжини, висотою у трьохповерховий будинок. Від неї нічого не залишилося – від крил до кабіни пілота все понищене. Це було пряме влучання, ймовірно, з гвинтокрила.

«Руслана» теж довелося побачити, він якраз в ангарі знаходився. Менша копія від оригіналу, їх у світі, якщо не помиляюся, сім чи вісім у наявності. Від «Мрії» він менший у два з половиною рази. Був увесь посічений осколками. Сильно пошкоджені кузов, крила, фюзеляж. Як говорили спеціалісти, відновленню він не підлягав. Менших літаків в ангарах теж багато було і всі вони понівечені.

- Чи мали час на дозвілля?

– Запитайте краще, чи взагалі було те дозвілля. Бували такі дні, коли працювали зранку до вечора, ще й вночі доводилося працювати. Постійно в роботі. А коли прибували на місце дислокації, обговорювали різні моменти виконання завдань, радилися, як краще, швидше, ефективніше виконати роботу. Фізично було важко, доводилося переносити немалі вантажі вибухової речовини для встановлення зарядів. Це, скажімо, тонна, дві, півтори в день. Завдання – для трьох-чотирьох-п'яти чоловік на відстань двадцять-тридцять-п'ятдесят метрів. Наскільки можна було під'їхати КраЗом до місця виконання робіт. Заробили болячки різні – в когось геморої, хтось на спину жаліється. Але ще тоді з хлопцями вирішили, що лікуватися будемо після Перемоги нашої.

- Які епізоди виконання завдань за призначенням запам'яталися найбільше?

– (Сміється). Вночі повертаєшся із завдання й боїшся проходити повз блокпости територіальної оборони. У кожному селі вона своя, свій пароль. Люди на початку лютого-березня не знають ні прізвищ головнокомандувача, ні начальника генерального штабу, однак твердо тримають свій пост, дбають про безпеку і нікого не пропускають. Було багато нюансів і переживань, щоб благополучно із завдання повернутися назад на базу. Скрізь нишпорили ворожі диверсійно-розвідувальні

групи. Невідомо, на кого можна було нарватися. Особливо лячно ставало, коли в центрі Києва нас зупиняли озброєні чоловіки і чистою російською мовою вимагали документи: «Кто такіє, аткуда, какая часть?!». Це були наші, але, на жаль, спілкувалися російською. Хтось сьогодні ще може говорити, що мова не має значення?

- А от доводилося завдання виконувати під обстрілами?

- Прямо під обстрілами працювати не доводилося. Не було таких випадків, щоб ми працювали, а ворог стріляв по нас. Так, знаходилися у безпосередній близькості до ворога. Але не більше. Бачив із відстані, як наші «Піони» добряче їм насипали. У районі Стоянки, по житомирській трасі, швидше між Стоянкою та Макаровом, був цвинтар російської техніки. Танки Т-72, САУ, БТР розбиті. Було приємно усвідомлювати, що там окупантам було не дуже весело.

- Бачили ворога зблизька?

- У Перемозі бачив російських полонених. Спілкуватися з ними не доводилося, та й не було ніякого зацікавлення в тому. Відповідні служби ними займалися. Трьох їх затримали. На блокпосту виявили. Їхні ж, коли відступали, просто про них забули. Може, ті п'яні десь спали. *(Сміється)*. Пляшок із горілкою при них не було, думаю, в собі той алкоголь тримали, щоб ніхто його не забрав у них. При затриманні, можу запевнити, до них гуманно ставилися, якщо порівнювати з тим, якої біди вони наробили і яких покарань заслуговували.

- Чи були ще ротації після Київщини?

- 14 травня наш загін повернувся. До кінця червня перебували на службі в пункті постійної дислокації. А в наступну ротацію виїхав у місто Прилуки Чернігівської області. Місто зазнало масованого обстрілу ракетами Х-22. Наше завдання полягало у знешкодженні та знищенні касет авіабомб, які залишилися від ворожих бомбардувань. Коли прибули у Прилуки, побачили, наскільки все понівечене. Війни як такої там

не було, але наслідки касетних уражень вражали. Війна не тільки там, де йдуть бої, вона скрізь в Україні. Загалом все локалізували, боєприпаси знищили на місці. Особливо дбали про безпеку цивільного населення. Коли працювали сапери, органи влади попереджували людей, щоб не покидали домівки і перебували у той час вдома. Існувала загроза поранення вибуховими осколками. Практично мало хто з місцевих евакуювався з міста, хоч ворог був неподалік, на відстані 15-ти кілометрів.

У цій ротатії наш підрозділ виконував завдання до середини серпня. Зміну передали іншому підрозділу й повернулися у пункт постійної дислокації, а вже в кінці вересня поїхали у наступну ротатію в Чорнобильську зону. Саме тут, у Прилуках, я здобув новий бойовий досвід, оскільки раніше на авіабазах ніколи не доводилося займатися знищенням і знешкодженням авіабомб.

- А як спілкувалися з рідними?

- На початках та й пізніше через брак часу спілкувалися у формі есемесок, а говорити не було коли. Надіслав рідним плюсик – означає живий-здоровий. Перший раз нормально поспілкувався з родиною лише у квітні, коли небезпека більш-менш вщухла. Тоді ж з'явилися і теми для розмов. А до квітня так: все добре, все в нормі, говорити ніколи. І плюсик – раз на день. Я часто задумувався тоді: кому важче – військовослужбовцю на війні (по собі суджу) чи його рідним вдома. Вони весь цей час у тривозі чекають на тебе. А тебе немає поруч і невідомо, що з тобою у цю хвилину. Ти сам за себе несеш відповідальність, а їм про тебе нічого не відомо. Це психологічно дуже важко.

- Розкажіть про військову службу у третій ротатії в Чорнобильській зоні.

- У свою третю ротатію в Чорнобильську зону відбув 29 вересня і перебував там до 29 листопада. Здійснював керівництво підрозділом, який складався із вісімнадцяти військових. Проживали на території пансіонату. Умови проживання досить-таки пристойні, волонтери допомагали усім необхідним. Мінували території на білоруському кордоні в районі населеного пункту Старі Шепеличі та в селах, що знаходяться

зліва від Прип'яті. З того, що побачив, найбільше вразило місто-привид Прип'ять. Контрасти особливо ранили: колись тут проживали люди, а сьогодні час зупинився, місто мертво. Сумно було спостерігати сліди колишнього життя. В селах центральні дороги позаростали деревами, хати руйнуються. Бачив перекритий четвертий енергоблок. Однак часу на розглядини не було, не було коли розслабитися, оскільки повсякчас існувала загроза нападу ворога з Білорусі. Старалися дуже швидко і якісно виконувати свою роботу.

Щодня виходили на завдання, маршрут в середньому пролягав п'ять-десять кілометрів в одну і в іншу сторону. З рюкзаками, на спині автомат, бронежилет, РПС. Сміявся з розвідників-тероборонівців, які не витримали такого навантаження, день-другий пішли з нами на завдання, а потім зрозуміли, що це дуже нелегка робота. Вони так не можуть. Тяжко. Ми з прикордонниками самі усі завдання виконували. Хоча не всі такі. Військовослужбовці різні, є такі, що шанобливо ставляться до виконання своїх завдань, а є такі, які, м'яко кажучи, й не дуже. Але в загальному серед нас дуже багато достойних людей, які готові захищати, вміють і будуть боронити Україну.

- Порівняйте бойові дії до та після повномасштабного вторгнення.

- З часу перебування у Центрі розмінування я не був ні в зоні АТО, ні в ООС. Тому порівнювати мені важко. На той час служив в понтонно-мостовому батальйоні однієї з інженерних бригад командиром взводу.

Єдине скажу: люди на сході і в центрі України ментально дуже відрізняються. Там, на сході, їжу я б ні в кого із місцевих не взяв. А на Київщині люди привітні, доброзичливі, переймалися нашими проблемами, щедро нас пригощали. Вони вірили нам, а ми їм.

- Чи було страшно?

- Так, був випадок. Поверталися із виконаного завдання у селі Соснівка. Зруйнували міст, щоб перекрити шлях ворогу на місто Фастів. Майже за хвилину до підриву під'їжджає бус із незнайомими чоловіка-

ми. Одягнені у цивільну робочу форму, може, електрики чи ще хтось. Усім своїм виглядом викликали недовіру. «Дайте мы проедем, – звертаються до нас російською. – Не рвите мост, наших должны вытянуть». Полковник Олександр Махачик, Царство йому Небесне, відмовив їм, заборонив проїзд і дав команду на руйнування споруди. Потім до нас дійшли чутки, що наші спецпризначенці затримали ворожу диверсійну групу. Згодом з'ясувалося, це були ті самі, що просили не руйнувати міст. Це були переодягнені кацапи, так звані «сплячі групи», – ворожі диверсійні загони, які діяли на території України ще до повномасштабного вторгнення. Тепер, після перебування в тіні, вони попрокидалися. У нас була загроза потрапити до них в засідку. У сутичці з ними, на щастя, не були, їх зліквідували наші спецпризначенці. Коли зв'язалися із блокпостом у Фастові, то хлопці говорили, що їхня машина проїжджала в нашу сторону, а назад вже не поверталася. Слава Богу, їх знешкодили.

Побратим Толік казав, що його КрАЗ ще ніколи не летів так швидко. Рівень небезпеки зашкалював. Ми готові були до відстрілювання, вікна в машині були опущені, зброя на готовності. Але все обійшлося щасливо.

Кілька добрих слів скажу про полковника Махачика. Він був нашим куратором із командування Сил підтримки, позивний його – «Чех». Позитивних якостей цієї людини не перелічити. То професіонал своєї справи. Багато чого у нього навчився. Міг і підказати, і показати. Про нього лише хороше можна говорити. На жаль, загинув на Донбасі в районі Лисичанська, у бліндаж, в якому перебував, влучила ракета.

- Ну а коли було нестерпно важко?

- Важко не було. Було холодно. Завдання виконувалися на різних об'єктах, і на водних у тому числі. В селі Соснівка треба було заходити в річку – виходиш із холодної води, а зігрітися ніде. Боявся, щоб кінцівки не пообмерзали. Сам голий, тільки в трусах, а температура мінусова. До цього мав певний досвід моржування тільки на Водохреща. Але то зовсім інше. Щоб встановити заряди, потрібен час, замерзлі руки у холодній воді не слухалися. Човна не було та й не було часу його шукати. Прийняв рішення, що сам буду цю роботу виконувати. Мої хлопці, Толік і Вова скидали магістралі, подавали мені ящики, а Сергій прикривав нас, щоб не було нападу зненацька.

- Чи варто недооцінювати ворога?

- Звісно, не варто. Ворог – це не маленький хлопчик з п'ятого класу. Це серйозний противник. Треба бути відвертими, серед росіян є багато професіоналів. Будемо сподіватися, що на цей час їхня кількість уже зменшилася, бо щодня терплять колосальні втрати і багато з них вже пішли на концерт до Кобзона.

- Які хвилюючі моменти з військової служби особливо пам'ятні?

- Напевно, найбільше розчулювали дитячі малюнки, передані з мирної території. А ще подарунки від діток, виготовлені власноруч, солодощі зокрема. Те, над чим працювали діти, у що вкладали душу. Зворушений був малюнками сина Кості, які він надсилав на місця служби. Це те, що надихає і тримає.

Особливо пам'ятні моменти людської довіри, підтримки і допомоги. Пригадується Київщина, щойно звільнена від російського окупанта. Незнайомі люди усіляко прагнули допомогти, взагалі не знаючи, хто ми. Впустили до свого дому трьох незнайомих озброєних чоловіків: мене, Толіка та Вову. Дозволяли помитися, користуватися усім, що було в будинку, годували. Я, до речі, тоді вперше з початку війни нормально помився у ванній. Проживали там декілька днів. Коли від'їздили, склали нам продукти в дорогу, речі. Ми відмовлялися, але наші відмовки категорично не приймалися. Цей випадок потім із хлопцями обговорювали, були приємно вражені людською вдячністю. Я не знаю, чи сам зумів би так, якби був на їхньому місці. Дуже щирі і відкриті люди. Із Дмитром, господарем будинку, заприятелювали, активно спілкуємося і по цей день. Великий жирний плюс в тому, що усі ці люди були за нас, за Україну!

- Чи можливе в умовах війни дозвілля?

- Так! Хлопці з мене сміялися, коли дружина на моє прохання через волонтерів передала гантелі. Після виконання завдань я займався спортом. «Вова, просимо, не чіпай ті гантелі, – сміялися хлопці, – ти тільки позаймаєшся, а в нас на наступний день багато роботи з'явля-

ється». Часто так і було. Одного разу після моїх занять гантелями три КраЗи трофейних боеприпасів, які залишили москалі втікаючи, треба було перенести. В першу чергу ми полювали за 152-ми і гільзами, щоб поздавати їх з порохами, адже саме на той час був дефіцит цих снарядів. Потім вже збирали 122-ки, танкові постріли 125-ті. Починали з дефіциту, роботи вистачало.

На Пасху у Києві ходили до церкви. Хто мав бажання, звісно. Рідні з дому передали паску, крашанки, ковбасу. А ще волонтери допомогли із пасхальними наборами. До свята добре підготувалися: і паска в нас була, і ковбаса, і крашанки. Свічки засвітили, священник кошики посвятив.

Одне слово, працюємо на Перемогу, є надія, що все в нас буде добре.

ВАСИЛЬ, 1993 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– Розкажи про свій перший бойовий досвід під час проведення антитерористичної операції.

– Я не вважаю, що це був перший бойовий досвід, виконували завдання на сході країни, де велися бойові дії. Вели боротьбу з невидимим ворогом – із вибухонебезпечними предметами, а прямого зіткнення із реальним не було. Базувалися у Краматорську, завдання виконували у різних напрямках і полягали вони в очищенні місцевості від вибухонебезпечних предметів. У ротатії особливого нічого не було, це швидше була звична рутинна робота.

- Які завдання виконував під час миротворчої місії?

- В ісламській республіці Афганістан перебували в підпорядкуванні італійського інженерного батальйону. Під час виконання завдань бойові дії не велися. База знаходилася поряд з містом Герат і підпорядковувалася військам НАТО. Місія полягала у підтримці миру і порядку в країні. Наша саперна група у складі колони виїжджала у зону відповідальності, де відбувалася демонстрація сил, патрулювання маршруту і визначеної території відповідальності саме цього батальйону.

В Афганістані все для мене було незвичним. Особливо дошкуляла спека. Вперше зійшовши з трапу літака, мало не зомлів, температура сягала приблизно +50 градусів. Згодом призвичаївся. Нові люди, традиції, багато чого незрозумілого. Місцеве населення живе в бідності, отримує мізерну зарплату. Сім'ї їхні багатодітні, по 4-5 дітей. Навколо хаотична забудова. Біля дороги може вирости хата з піску і глини, якої ще тиждень тому не було.

Під час виконання завдань найбільше остерігалися підозри на саморобні вибухові пристрої, так звані «нажимні плити». Коли автомобіль або будь-який інший транспортний засіб наїжджає на цю плиту, замикаються контакти і підричник приводиться в дію. Ми часто практикувалися, відпрацьовували сценарії знешкодження або знищення ВВП, але на всіх виїздах, де були небезпечні ділянки місцевості, які перевіряли, слава Богу, їх не знаходили.

- За яких обставин застала повномасштабна війна?

- Прокинувся від звуку повідомлення на мобільний телефон. Хтось із колег-військових надіслав звернення Президента, у якому йшлося про оголошення воєнного стану. Подивився на дружину, кажу їй, щоб збирала мою сумку й свої речі і їхала з дітьми закордон. В неї сльози, страх. Я її обійняв, так трішки постояли ми, і я почав збиратися, бо потрібно було якнайшвидше прибути до частини. Тоді всіх військових перевели на казармений режим, ми чекали подальшого розпорядження щодо виконання завдань.

8 березня виїхали двома окремими групами, одна на північний схід, а наша - в Запорізьку область. Я виконував обов'язки водія-сапера. Перебували у підпорядкуванні ОУВ «Дніпро», від них отримували роз-

порядження, їм і звітували про виконану роботу. Наші завдання полягали у наданні інженерної підтримки піхотним підрозділам. Більшість завдань полягало у безпосередній участі у штурмах населених пунктів Запорізької області. З одним із населених пунктів с. Новозлатопіль взагалі було цікаво. Три рази з цим селом були пов'язані бойові дії: перший раз воно було «сірим», другий раз російським, і за третій раз воно залишилося під окупацією. ЗСУ намагалися неодноразово штурмувати і відбити наші території.

– Як відбувався штурм?

– У той момент я не зовсім розумів, що таке штурм. Раніше ми працювали тільки із невидимим ворогом, і я не мав страху, що по тобі хтось може стріляти. Спочатку формувалися колони для наступу. Перед селом, коли починався бій, ми встигали перегруповуватися, сховатися за танком треті чи четверті в колоні. Виїздили вночі і цілу ніч їхали полями. Сапери рухалися попереду, бо в першу чергу потрібно було перевірити дорогу. Де могли щось навіть мінімальне виявити, щоб знешкочити, знешкоджували. За дві сотні метрів до села перегруповувалися, першими заїжджали танки і ми третіми-четвертими заїжджали на Хаммері. Емоції, які неможливо передати.

Це було безпосереднє вогневе зіткнення з ворогом. Впритул бачили москалів, які по нас стріляють, а наші хлопці стріляють по них. То був дуже вдалий штурм, наше командування все належно спланувало. Все відбувалося чітко, колона зайшла у село, піхотинці спішилися, пройшлися усіма вулицями, зачищаючи їх. Працювала зведена тактична група, були й інші підрозділи, які доукомплектовували її. Спільними зусиллями зведена тактична група взяла це село. Бій почався на світанку десь о четвертій-п'ятій, а закінчився після обіду, приблизно о третій-четвертій. Час у такий момент зупиняється, звикаєш до перестрілки, не зважаєш навіть на те, що стріляють.

Заходили в Малинівку полями, ззаду села, з метою створити ефект несподіванки. Першими перед самим селом пробивали дорогу танки, вони ж першими починали наступ, далі БТР, заїжджає піхота і спішується. На кожен вулицю група піхоти йде – зачищають кожен дім, кожен підвал. У Малинівці по діях ворога було зрозуміло, що вони не

очікували штурму. Село зачистили, було багато поранених, було і багато убитих. Завершувався бій невеличкими перестрілками на околиці села. Коли бій завершився, ми перебували у центральній частині, не все бачили. Чекали, коли тероборона і підрозділи, які мають тримати село в обороні, зайдуть, а ми вийдемо.

Одного із командирів наших було поранено, пошкоджено ногу. Вивозили його, а коли повернулися, бій ще тривав. Сипалися мінометні міни, гради. Нас рятувало тільки те, що перебували у броньованому Хаммері і маневрували.

- Які були твої емоції під час штурму?

- Не було ніяких емоцій, навіть не розумію, чому так. І страху не було. Для мене це був другий досвід прямого зіткнення з ворогом. А під час першого реально пережив страх. За селом Новозлатопіль це було. Їдемо перші. Бачу, що з поля колона російських БТР виїжджає і починає по нас стріляти. То була дуже важка ситуація, до якої ми не були готові морально.

А вже під час другого зіткнення з ворогом у селі Малинівка перебував у зовсім іншому моральному стані. Ми вже усвідомлювали, що таке ворог, розуміли, як поводитись у такій ситуації. Коли почалися бойові дії, мовби переключився. Прилітають мінометні міни, збоку вдаряють неподалік «Хаммера», ним колихає. Та ми знали, що робити, які команди виконувати, від'їхати, перегрупуватися, заїхати в укриття тощо.

- Під час штурму де перебувало цивільне населення?

- Цивільне населення ховалося у погребях. Вони, можна сказати, розуміли, що завтра їх може не бути. У таких умовах безпосереднього спілкування з ними не було. А якщо і спілкувалися, то тільки з привідкритого вікна машини. В селі Малинівка цивільного населення не бачили, а в селі Новозлатопіль були люди. Вони плакали, коли після зачищення території від ворога заїжджала українська колона. Плакали і дуже раділи нам. Нас, українських військових, зустрічали стоячи на колінах, плакали і дуже раділи визволенню від окупації.

– Де проживали, виконуючи бойові завдання?

– Коли приїхали в Запоріжжя, нас одразу поселили на заводі в закритій території, де ніхто нікого і нічого не бачить. Навіть машини можна було сховати. Виконували завдання на далеких відстанях, зазвичай тимчасово там і проживали, де формувалися підрозділи, які йшли на штурм. Скажімо, це могла бути школа якогось населеного пункту, там і визначалася точка збору. Сільські кухарі готували їжу для усіх підрозділів, які сюди з'їжджалися і день-другий тут жили. Саме в таких місцях формувалася колона і звідси виїздила на штурм населеного пункту.

– Чи є звикання до війни?

– Думаю, так. Чим довше виконували завдання, тим менше було страху та більше було звички.

– Чи були перерви між боями при штурмі населених пунктів?

– Між боями деякий час займалися роботою іншого типу. Встановлювали інженерні загородження. Потім – штурм. Так тривало близько півтора місяця, аж доки нас не змінила інша група з нашої частини. Був незручний та незрозумілий момент для нас, сміялися вони з нас, що ми самі собі постріляли Хаммер для ефекту. У Хаммері вікна були постріляні, капот. Вони, як і ми на початках, приїхали, не відчуваючи війни та до кінця не розуміли, що тут відбувається.

Кінець ротації був дуже важкий. Знали, що маємо мінятися, готувалися до ротації, а тут отримали завдання знову йти на штурм. Всі мовчали, не хотіли їхати, але наказ є наказ. На штурм ішли у Новозлатопіль, який залишався за ворогом. Приїхали в попереднє село, командир пішов знімати мінний шлагбаум, наші основні сили залишилися в тилу на декілька кілометрів позаду. Ми тільки виїхали, танк підірвався на ворожому фугасові. Екіпаж був контужений. Населений пункт не взяли, зазнали втрат, штурм був невдалий. Навіть не розумію, що нас могло тоді врятувати. Москалі стріляли по нас зі стрілецької зброї та намагалися влучити із протитанкового гранатомета. Колесо прострелили, капот та вікна постріляли. Врятувало тільки те, що колесо не

сильно спускало, і ми змогли виїхати звідти. Настрій був паскудний, ніхто нічого не говорив, а коли повернулися на місце збору, тихо збирали свої речі і чекали від'їзду.

- Якою була наступна ротація?

- У вересні в складі групи старшим сапером поїхав у Харківську область. У нашій групі підібралися хороші фахівці своєї справи. Друга ротація була спокійною і виваженою. На деокупованих територіях займалися інженерною розвідкою, очищенням місцевості в населених пунктах Хрестище, Долина, Краснопілля, що неподалік Слов'янська. Там села взагалі не підлягають відновленню, жодне село, – все стоїть руїною, одна загальна руїна навколо. На тій території москалі встановлювали протипіхотні міни на розтяжках, заборонені міжнародною конвенцією, та протитанкові міни. Коли працювали з протитанковими мінами, були випадки, що знаходили під ними встановлені гранати. Стягуєш ВВП, а вони за три секунди спрацьовують. Потрібно було проявляти максимум обережності. Проте нічого в тому немає особливого, звична важка робота сапера.

Кожного ранку наш командир Віктор як староста села перегороджував в'їзд до населеного пункту та попереджував про небезпеку місцевих мешканців, які хотіли вивезти залишки майна із зруйнованих будівель. На в'їзді він розтягував кіперну стрічку і забороняв заїжджати. Різні серед них були. Були такі, які хотіли дармовим пожитися. А здебільшого місцеві хотіли забрати своє майно. Це дуже небезпечно, все навколо заміновано. Їдеш, там міна стоїть, стоїть в іншому місці. Місцеві були дуже безпечні, казали, що вже тут їздили, все знають і наражалися на велику небезпеку, до кінця не усвідомлюючи, яку загрозу життю несуть їхні дії. Потрібно було вести щоденну роз'яснювальну роботу з населенням, а вже після цього братися за розмінування території.

- Щось неординарне, незвичне траплялося?

- Багато москальських трупів, розкиданих по всьому селу. То був жовтень, трупи вже розклалися, від весни лежали, й перетворилися у мумії. Їдеш – а там пів Івана лежить, в іншому місці пів Івана лежить.

Ніхто їх не забирав, нікому вони не потрібні були. Віктор налагодив співпрацю із старостами сіл, навів контакти із людьми, які займалися вивозом трупів. Ці хлопці забирали російські тіла і обмінювали на тіла наших хлопців, це з їхніх слів. Ми їм надавали допомогу. Якщо щось виявляли, проробляли проходи і викликали фахівців. А вони під'їжджали і забирали. Найбільше, що запам'яталося у цій ротації, – москальські тіла, які валялися навколо і нікому не були потрібні.

Також запам'яталось та вразило у попередньому відрядженні на хуторі за с. Новозлатопіль у Запорізькій області побачене. Хат 5-6 залишилося, інші потрощені. Сидить біля будинку дід на лавці, просто сидить без надії з тяжким смутком в очах і чекає. Міномети прилітають, а він сидить на лавці і не зрушує з місця. Їдемо і спостерігаємо цю картину, розуміємо, що людина вже попрощалася з життям. При одному із штурмів бачили, як заходить наш танк, а з погріба вирвалася дитина, хлопчик років 4-5. Вибіг на танк подивитися. А за ним біжить стривожена мати, хапає за руку і тягне назад у підвал, бо навколо смерть. Життя і смерть поруч.

Якщо підсумувати, перша ротація у Запорізькій області була важка морально, бо фізично, зрозуміло, воно завжди важко, але на те зазвичай не звертаєш уваги, бо є завдання, які потрібно виконати. А друга у Харківській області фізично не була легкою, а морально не була важкою. Там ти спокійно працюєш, розумієш, що є невидимий ворог, з ним треба обережно поводитися, зверху не стріляють і нічого не прилітає.

– Яким було спілкування з місцевим населенням?

– З цивільним населенням спілкувалися часто. У населеному пункті Краснопілля, де виконували завдання весною, проходила лінія зіткнення наших військ із російськими. Одна частина села була під окупацією, а в іншій частині стримували ворога наші війська. На цій лінії Збройні Сили зупинили їх і почали відтісняти. Кожен раз, коли туди їхали, набирали корму для собак, котів, брали гуманітарну допомогу цивільним. Приїдемо, спочатку роздамо, поспілкуємося з місцевими. Вони так само, як і мешканці Долини (а ці села примикають одне до одного), хотіли потрапити у свої домівки, забрати речі, а ми не дозволяли, що їм, звісно, не подобалося. Територія була не перевірена, не могли допусти-

ти нещасних випадків, і не могли пропустити їх на місця колишнього проживання. Віктор виходив із ситуації шляхом розмов і роз'яснень, насамперед пояснював, що таке вибухонебезпечні предмети, розповідав про їхню загрозу.

Такий кумедний випадок. У Слов'янську переважно проросійське населення, звернули на це увагу. Наш водій Юрій зранку, як виїжджали на завдання, прогрівав автомобіль і на увесь звук вмикав Гімн України або щось патріотичне, щоб подратувати місцеве населення, щоб воно покривилося, хотілося просто зіпсувати їм настрої. Були такі, що кривилися, а були такі, які казали: хлопці, ви молодці. Не всі там Україноненависники.

Була розмова із підприємцем, який у 2014 році був проросійським, а коли місто потрапило під окупацію, різко змінив позицію. Казав, що вже тільки проукраїнський. Що його спонукало до цього? Мав велике господарство, займався фермерством і бджолярством. Володів будинком розкішним, майном дорогим. Як він казав, люди неуспішні, які любили випити і не хотіли працювати, прийшли до влади. Населений пункт перебував в окупації. Кацапи понабирали колаборантів на блокпостах стояти, дали їм повну владу, а ті почали приходити і «віджимати» у нього та й у інших мешканців майно. Треба їм машину – віддай машину, треба кавомашину – віддай. Мав трейлер, будиночок на колесах, вивіз сім'ю (вони жили десь у лісі увесь цей час), вивіз цінне майно. Сам повернувся, жив у будинку, пильнував, щоб «землячки» не розграбували решту. І каже: я не хочу російського більше.

- У що віриш, який твій талісман?

- Мій талісман – це Бог та моя сім'я.

ВІКТОР, 1985 р.н.

– У Збройних Силах перебуваю з жовтня 2007 року. Після закінчення університету був на роздоріжжі щодо вибору свого майбутнього. У цей час мені прийшла повістка, був дзвінок з військкомату із пропозицією проходження військової служби. Спочатку не було бажання нести службу у Збройних Силах України. Можливо, через стереотипне сприйняття або через нерозуміння своєї ролі в армії. Та свою думку змінив завдяки батькові. Він у мене колишній військовий, за зван-

ням старший прапорщик, постійно їздив за молодим солдатським поповненням, до служби ставився дуже відповідально. Мені в якийсь момент стало соромно, що його власний син намагається ухилитися від служби. Маючи вибір проходити строкову службу чи служити за контрактом, таки вирішив підписати контракт зі Збройними Силами України.

У 2009 році перевівся у Центр розмінування, у новостворену окрему військову частину. На той час штат був дуже малий, близько 40 людей. Мені пощастило бути частиною цього дружнього військового колективу. Перший досвід здобув, коли із червня по серпень 2011 року виконував завдання із розмінування колишнього авіаційного полігону «Буца» в м. Дубно Рівненської області. Мене шокував рівень забрудненості цієї території. Уся лісиста місцевість просто засипана авіаційними бомбами. Нам навіть вдавалося віднаходити боєприпаси часів Першої та Другої світових воєн. Саме тоді я багато чого навчився, було дуже цікаво, не щодня ж доводиться знаходити потужні авіаційні бомби, такі як ФАБ-500.

У наступному відрядженні виконував завдання з утилізації надлишкових боєприпасів на Рівненському полігоні. Спочатку ми думали, що знешкоджуємо лише непридатну для використання зброю. Але зараз, роздумуючи та аналізуючи події тих років, припускаю, що це була акція, свідомо спланована вищим військовим керівництвом часів президенства Януковича з метою знищити арсенали боєприпасів і обеззброїти українську армію. Коли почалася війна я ще раз переконався у своїх здогадках. На той час міністром оборони був Дмитро Саламатін, громадянин російської федерації. Злочинна влада цей наступ готувала десятиліттями і під виглядом знешкодження непридатних боєприпасів ослаблювала наш оборонний потенціал. Але на той момент, а це був 2012 рік, ми цього не могли передбачити, сумлінно виконували поставлені вищим керівництвом завдання. Ви не повірите, але щодня привозили по 10 тонн боєприпасів для знешкодження. Ми тільки півдня розвантажували їх. Сьогодні в умовах війни страшно навіть подумати, скільки тисяч боєприпасів ми знищили, а зараз могли ними стріляти по ворогу.

***

У 2013 році перевівся до кінологічного загону і виявив бажання їхати в миротворчу місію у Республіку Косово. Їхав зі службовою собакою на кличку Лорд.

Маю свої спостереження щодо ставлення сербів до нашої війни. Спочатку ми чудово ладили із сербами, вони на нашій базі переважно працювали на кухні. Спілкувалися російською та сербською мовами, багато спільного на той момент простежувалося із цією нацією, одна віра... Та коли почалися події на Майдані, а потім росія Крим анексувала, серби кардинально змінили свою поведінку, своє ставлення до українців. На півночі Косово, де в переважній більшості проживали серби, на будинках місцеві почали вивішувати банери з путіним, писали: «Крим – це Росія, Косово – це Сербія», «Сербія і Росія – назавжди» і т.д. Доходило навіть до того, що хлопців із 30-ї окремої механізованої бригади, яка здійснювала патрулювання, почали закидати камінням.

Я для себе зрозумів, що війна між сербами і албанцями була дуже жорстокою і виникла вона на ґрунті етнічних відмінностей та релігії. Їздив в один православний храм, косовари, коли його захоплювали, усіх монахів-сербів повбивали, а на стінах позбивали зубилами усі фрески і повиколювали очі святим. А загалом, якщо серби вдячні росії, то албанці – Німеччині і США, чи не на кожному їхньому будинку висять прапори цих країн. Вони дуже шанують ці народи за те, що допомогли їм відстояти свою країну.

Місія була дуже цікава. Основні завдання, які довелося виконувати, – це перевірка доріг, місцевості й розмінування територій. Саме у цій місії я набрався чимало досвіду, познайомився із колегами з усього світу, побачив, яким є оснащення іноземних саперів та саперних підрозділів. Особливо вразила амуніція швейцарської групи розмінування. В них у машині є все необхідне для саперної справи: від гвинтика до переносної електричної станції. Чітко тоді бачиш прірву, яка була у 2014 році між матеріально-технічним оснащенням провідних західних країн і нами.

***

В Україну із миротворчої місії повернувся у грудні 2014 року. На той час на сході нашої держави вже велися активні бойові дії. Перебуваючи ще в Республіці Косово, постійно тримав зв'язок із нашими хлоп-

цями з Центру розмінування, знав, хто із них куди поїхав, які завдання вони виконують.

Перша моя ротація була у м. Краматорськ із зведеним загоном розмінування. У ротацію я поїхав зі своїм Лордом, і коли поставала потреба у залученні мінно-розшукової собаки під час розмінування, ми постійно були на виїздах разом.

Пам'ятаю, постало завдання із перевірки ділянки місцевості на наявність саморобних вибухових пристроїв. Напередодні на цій території підірвався десантник. Невдовзі надійшла інформація, що причиною підриву було саме СВП, оскільки тривалий час там працювала група сепаратистів-хіміків. Було поставлено завдання перевірити цю місцевість. Ми з Лордом обстежували територію, все навколо було понівечене, розкидане бите скло валялося, побита кераміка. Мій чотирилапий напарник зазнав поранення, дуже сильно порізав лапу. І мені довелося везти його до ветеринарної клініки у м. Краматорськ, де йому зашивали лапу.

Якось нам поступило дуже своєрідне завдання. Українська влада пішла на домовленості із так званою «ДНР» щодо перевірки водопроводу на справність. Я так розумію, це більше була ініціатива сепаратистів. Під час обстрілів градами, смерчами, осколками попадали у водопровід, який у них знаходився не під землею, а поверху йшов, і вода витікала, не потрапляючи до окупованих міст. Була така домовленість: приїде група розмінування і перевірить підходи до водопроводу, для того, щоб аварійні служби безпечно могли відновити подачу води в окуповані міста. Ворожа сторона пообіцяла, що ніяких інцидентів, обстрілів від них не буде. Коли ми виїхали безпосередньо на виконання цього завдання, якраз були мінометні обстріли, ця дорога постійно прострілювалася. Приїхавши до посадки, звідки мала розпочинатися наша робота, ми якраз зустріли хлопців із 80-ї окремої десантно-штурмової бригади. Десантники були вкрай приголомшені нашою безпечністю. Про які домовленості може йти мова з ворогом, який їх ніколи не дотримується?! Хто нас міг відправити на таке завдання?! Як розповідали хлопці, кілька днів тому приїздили для виконання аналогічної задачі представники МНС, їх одразу так звані ополченці узяли в полон. Поставили на коліна, перевіряли документи, але тільки через те, що вони не військові і при них не було зброї – дивом відпустили. Можете тільки уявити, що нас могло чекати? Оцінивши обстановку, ми доповіли командуванню, і це завдання було відмінено.

– Які були враження від побаченого на сході країни?

– Все навколо всипане боєприпасами, мінометні міни були скрізь, вони просто стирчали з-під землі, з-під асфальту, їх можна було побачити на заправках, на СТО. Люди просто поприкривали їх кришками з-під ящиків і їздили поряд, так і жили. Все було насичено на той час мінами... Рівень небезпеки просто зашкалював.

Одного разу виконували завдання, перевіряли на наявність вибухонебезпечних предметів місцеве кладовище. За даними нашої розвідки, сепаратисти планували на Провідну неділю зробити масовий теракт у м. Краматорську. Їм було «фіолетово», що мінувати, навіть якщо це кладовище.

Траплялися випадки, коли місцеві нас, військових, відверто не сприймали. Неодноразово пригадую, як на виїздах через м. Краматорськ та м. Слов'янськ від підлітка до старого нам показували образливий знак «фак'ю». І лише одиниці стояли із українськими прапорами й підтримували нас. Так і було, переважна більшість з ненавистю дивилася на нас і зі злобою сприймала нашу присутність там. Із власного досвіду скажу, що Донецька область у 2015 році була негативно налаштована щодо українців і України. Можливо, до певної міри на це вплинуло те, що українські силовики часто ходили у німецькій формі. Тоді якраз був перехідний період щодо військової форми, із «дубка» армія переходила на «піксель». Належного забезпечення не було, багато волонтерки використовувалося, із «секондів» вигрібали все, що можна, деякі хлопці навіть не заморочувалися і не знімали німецькі прапорці з форми. А російська пропаганда швидко підхопила цю тему і налаштувала місцеве населення, мовляв, знову фашисти на нашу землю прийшли. Принаймні, це моя така думка. Я особисто чув розмову місцевих, як вони жалкували за «ДНР», мовляв, при них було краще, а ці «хохли» прийшли, життя від них нема... У 2015 році потрібно було уважно стежити за місцевими, вони скрізь ходили, моніторили ситуацію, щось записували, було зрозуміло, що це інформатори. Сепаратисти мали великий вплив на місцеве населення.

***

У наступну свою ротацію поїхав буквально через тиждень. Як зараз пам'ятаю: варю уху, до мене телефонує колишній мій начальник і каже: «Уха відміняється, потрібно терміново їхати на виконання зав-

дань». Сектори А, Б, С та М треба було доповнити кінологом разом із мінно-розшуковою собакою. Мене відрядили у м. Краматорськ. Мої завдання в основному полягали у перевірці ґрунтових доріг на наявність протитанкових мін. Тоді часто їздили представники ОБСЄ на різні об'єкти, а ми разом із Лордом долучалися до виконання мінно-пошукових робіт.

-Дозвілля можливе під час ротації?

- Так. Намагалися на вихідні їздити у м. Бахмут. Дуже красиве, проукраїнське місто. Там був Артемівський завод шампанських вин, ми часто їздили на екскурсію туди, купували «шампанське» і передавали додому у якості сувеніру чи подарунку. Люди ще з 2015 року там спілкувалися українською мовою, багато прапорів українських висіло, та й жителі до нас були більш привітніші, ніж у Краматорську та Слов'янську. Там ніхто пальця середнього нам не показував.

-Як Ви зустріли широкомасштабне вторгнення?

- Поїхав у ротацію в грудні 2021 року на базовий табір «Сармат», що у Краматорську. Пам'ятаю, вже на початку лютого майже щоденно проходили тренування із відпрацювання бойової тривоги, постійні команди «Погріб». 23 лютого, що було дуже дивно, вся авіація миттєво зникла, хоча до цього кожного дня вертольоти літали над містом і аеродромом. У 2015 році я жодного разу не бачив авіації в повітрі, а ось за тиждень до 24 лютого – щодня. Це нас із хлопцями вже тоді насторожило, вже тоді розуміли, що все це неспроста...

Також згадую: десь за тиждень до повномасштабного вторгнення від ГУРівців у нас було завдання щодо перевірки замінованих мостів під Куп'янськом. Ще тоді розвідники нам натякали, що путін налаштований серйозно щодо війни, планується повномасштабний наступ кацапів в Україну. Нам навіть рекомендували переодягатися у цивільний одяг та переїжджати із «Сармату» на квартири у місто. Якщо чесно, ми з хлопцями скептично ставилися до цих розмов. Звідки вони могли знати, що там у путіна в голові робиться. А вже зранку 24 лютого всі згадували слова розвідників і розуміли, наскільки ми помилялися. Таки наші

хлопці не «шарашкина контора», а справжні спеці, знають своє діло і сповна володіють необхідною інформацією.

П'ята година ранку, черговий сигнал «Погріб». Половина з нас думали, що через 15 хвилин все знову закінчиться, ми навіть не спустилися в укриття, а просто стояли біля нього. Перший приліт... А ми все одно не віримо, подумали, що це така серйозна імітація, щоб нас налякати і навчання зробити більш реалістичними. Через 3 хвилини знову приліт, надзвичайно потужна вибухова хвиля була! Всі зрозуміли, що це вже не тренування! Побратим Олександр діяв блискавично, перший дав команду, щоб всі миттєво спустилися в бліндаж. Перші хвилини такий хаос був, бліндаж земляний, було незручно там перебувати, тісно, всі з автоматами, плюс ще дві собаки з нами. Комуś руку притиснуло, комуś ногу, дехто в паніці кричав, що немає чим дихати. У перші ці хвилини прийшло розуміння того, що почалася війна. Просто словами не передати. З нами щось коїлося, поки зі стану афекту, шоку ми отямилися і прийшли в себе!

Дещо пізніше перебігли у бетонний бліндаж, там було світло, зв'язок, меблі. Нас обстрілювали до 7-ї ранку, я не міг повірити, в голові не вкладалося, що почалася повномасштабна війна. Коли ми вийшли із-під укриття, навкруги були суцільні вирви, все горіло... Склади, їдальня, контейнери, бокси... Хлопці з-під завалів повибиралися чорні, їх попри-сипало землею.

Перший виїзд після того дня.... Перед ними стояло завдання підірвати шахту у селі Парасковіївка, що біля самого міста Соледар. Завдання це надскладне. Хлопці перед від'їздом навіть прощалися з нами.

Пізніше мене перекинули у Часів Яр. Приїхавши туди, побачив, як ворог прицільно вдарив по командному пункту об'єднаних сил. Усі дерев'яні будинки зазнали пошкоджень, техніка згоріла, бокси були зруйновані. Більшість особового складу евакуювали. 25 лютого у бункері залишилосядесь близько чотирнадцяти осіб. Моє завдання було – підірвати цей бункер в разі необхідності. Та офіцери були налаштовані тримати бій до останнього. Через днів п'ять повернувся майже весь особовий склад. Там я пробув три тижні.

Хочу поділитися ще одним спогадом, який мене особливо вразив. Одного разу довелось побувати на зустрічі із Павлом Кириленком, головою Донецької обласної військової адміністрації. Губернатор повідомив, що на цю нараду він свідомо не запросив міських голів Костян-

тинівки та Дружківки. Як виявилось, основна причина в тому, що вони сепаратисти, налаштовані антиукраїнськи, і їм не потрібно було знати подальші плани та дії щодо оборони та деокупації територій Донеччини. Було озвучено: закінчиться війна і ми з ними розберемося.

А от коли вже поїхав у Лиман, то спостерігав протилежну картину. Одразу було відчутно, що мер, поліція налаштовані на перехід на бік ворога.

Після виконання завдань у Часовому Яру їздив в основному мінувати поля, дамби, мости. Згадується село Новомихайлівка біля Мар'їнки. Ми, сапери, ставимо мінне поле, а над нами розгоряється артилерійська дуель. Наші б'ють по ворожих позиціях, а ті звідти – по наших. Доводилося працювати і в таких умовах – ти з мінами, а над твоєю головою літають снаряди.

Був виїзд на завдання у село Нескучне Волноваського району. На той час сама Волноваха вже була окупована. Мене приємно вразило, що серед місцевих хлопців було багато патріотично налаштованих. Для потреб оборони вони з дому позабирали свої транспортні засоби – «жигулі», «део». Хлопці хотіли воювати, захищати свою землю, родину, дім. На жаль, сьогодні це село перебуває під окупацією.

***

У другій своїй ротатії після повномасштабного вторгнення виконував завдання в Харківській області у м. Барвінкове. Підібрав для роботи дуже достойну команду. На той час Харківщина вже була звільнена, наша робота полягала у розмінуванні населених пунктів Хрестище, Долина та Краснопілля. Села були настільки заміновані, що у мене на планшеті від позначень карта була червона. І це лише міни, про які ми знали, а скільки ще таких боєприпасів познаходили, які були не ідентифіковані і не позначені... Уявити тільки, на кожному подвір'ї знаходили від двадцяти до тридцяти мін. Садки, городи – все в мінах. Подвір'я завалені уламками боєприпасів, дуже багато металевих елементів розкидано. Звичайним міношукачем чи металодетектором було дуже важко працювати. Багато мін знаходили саме під завалами будинків. Тому я вирішив: для того, щоб ефективно здійснити розмінування цих населених пунктів і нічого не пропустити під час розмінування територій, варто використовувати мінно-розшукову собаку. Навчена собака Герта знаходила міни у таких важкодоступних місцях, де людині не під силу

було їх виявити. Якби не було собаки – це був би довгий і тривалий процес пошуку. Адже, щоб повністю розібрати завали одного будинку і все перевірити, могло піти кілька днів. А за допомогою собаки все виконувалося значно швидше й ефективніше.

Ефективно працювати у цих населених пунктах дуже заважало місцеве населення. Цивільні чи не щодня приїжджали до своїх будинків, намагалися звідти забрати щось вціліле. Вони аніяк не реагували на знаки «Обережно, міни!», «Проїзд заборонено». Звісно, цих людей можна було зрозуміти, адже вони втратили свої домівки і хотіли врятувати чи забрати хоч щось із нажитого. Проте для нас, саперів, було надзвичайно важливо насамперед застерегти людей від небезпеки і зберегти їхні життя. Кожного ранку робота нашої групи розпочиналася з того, що ми упродовж години об'їжджали ці два села – Долину і Краснопілля – й виявляли у ньому незаконне перебування місцевих жителів. Люди рано-вранці, ще в темряві, з'являлися там до нашої появи, ховалися за завалами і розбирали те, що вціліло. То було смертельно небезпечно.

Були випадки, коли в цих селах знаходили трупи орків, розкидані звідусіль. Із-під землі стирчить чорний черевик, а це вціліла нога ворога, що перетворилася в мумію. Дуже важко було організувати ексгумацію цих тіл. Телефонували до представників Національної поліції, щоб якось розпочати цей процес, здебільшого доводилося чути від них: «Земля їм бетоном». Я все розумію, це ворог, але, на жаль, наші хлопці також гинуть на окупованих територіях, і їхні тіла потрібно повертати родинам. А для цього треба було мати відповідний обмінний фонд. Тому всіляко намагався організувати роботу пошукових організацій загиблих. Коли віднаходилися ворожі трупи, сам собі іноді дивувався: у мене не було ніякого жалю до них, навіть відрази не відчував, було якесь нейтральне ставлення, таке відчуття, ніби щось буденне роблю.

А взагалі роботи там ще дуже багато. За свою другу ротацію наша група зняла й знешкодила 1557 протитанкових мін ТМ-62М, 12 – ОЗМ-72 та 6 – МОН-50 на розтяжках, знищили багато гранат на розтяжках...

Під час цієї ротації отримав осколкове поранення у ліву ногу. Коли щодня знешкоджуєш по тридцять-сорок мін, то звикаєш до цього, можливо, навіть втрачаєш пильність і страх. Робота перетворюється в рутину, у буденність, і, на жаль, обережність притуплюється. Я дистанційно стягнув встановлену міну, сховавшись за рештки стіни будин-

ку, – а ховатися банально не було за що, одні руїни. Через три секунди прогримів вибух. Все відбулося блискавично, навколо потемніло, мені почорніло в очах. Відчув холодний струмок на нозі. Болю в той момент не відчував. Повертаюся і бачу, що вся штанка у крові. До мене швидко підбігли медики і одразу надали першу медичну допомогу. Вже в Краматорську лікар рекомендував провести операцію по видаленню осколка, але я відмовився, тому що не хотів залишати хлопців без командира. Таким чином я прийняв рішення до кінця ротації залишити осколок в нозі. А вже видалив його в січні 2023 року у Хмельницькому військовому шпиталі. Тепер цей осколок завжди ношу у своєму рюкзаку як талісман.

Дуже приємно, що місцеві жителі села Долина і їх селищний голова підтримують із нами контакти, періодично пишуть і повсякчас дякують за проведену роботу з розмінування. Ми з ним постійно на зв'язку, а він і надалі допомагає моїм друзям із різних військових частин.

Із такими людьми Україна – непереможна!

ЯРОСЛАВ, 1994 р.н.

Нагороджений орденами «За мужність» III ступеня,
«За мужність» II ступеня.

***– Ярославе, розкажіть, будь ласка, як розпочинався Ваш шлях
військовослужбовця?***

– Серед близьких родичів були військові, я неодноразово чув їхні захоплюючі розповіді про моменти військової служби, що певною мірою стало спонукою до вибору професії. У 2012 році після першого року навчання був переведений у Національну академію сухопутних військ імені Гетьмана Петра Сагайдачного у Львові. Факультет був розформований, на його базі функціонувала кафедра військової підготовки, яка у структурі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з числа студентів здійснювала підготовку офіцерів. У 2016 році достроково закінчив навчання, отримав звання офіцера і був направлений для проходження служби у військову частину, яка входила до складу 81-ї окремої аеромобільної бригади. Протягом служби обіймав різні посади, і командир інженерно-саперного взводу, і начальник інженерної служби. У 2021 році звільнився в запас у зв'язку із закінченням контракту. З 4 березня 2022 року знову перебуваю на службі.

***– Ярославе, за які заслуги Ви отримали орден «За мужність»
III ступеня?***

– Орденом «За мужність» III ступеня нагороджений ще тоді, коли служив у попередній військовій частині. З 2016 і до звільнення у 2017 році був залучений до розмінування арсеналу боєприпасів у місті Балаклія Харківської області. Коли там вибухнув арсенал із боєприпасами, з військовими колишньої своєї бригади проводили ліквідацію наслідків цієї техногенної катастрофи. Три місяці працювали над розмінуванням

території військових складів у Балаклії. Після того наша частина залучалася до виконання завдань у населеному пункті Щастя, неподалік від Северодонецька. Працювали над нарощуванням інженерних загороджень та фортифікаційних обладнань наших позицій. Крайнє місце, де виконував бойові завдання, – селище Новолуганське, неподалік Бахмута. Завдання були аналогічні.

Орденем «За мужність» III ступеня був нагороджений за виконання бойових завдань під час ліквідації боєприпасів на військових складах у місті Балаклія. Чесно скажу, завдань, де б я закривав амбразуру, не було. Зі своїм підрозділом професійно виконував поставлені бойові завдання, що було високо оцінено керівництвом.

– Якщо порівнювати бойові дії до початку повномасштабної війни і після, різниця відчувається?

– Звісно. Зовсім інший досвід і зовсім інші реалії. На той час завдання виконувалися у більш спокійній обстановці, масовані артилерійські обстріли сторони не проводили. Відстані від противника дозволяли більш-менш безпечно виконувати завдання щодо встановлення інженерних загороджень, їхньої перевірки й розмінування об'єктів. Зараз ситуація набагато складніша. У теперішніх реаліях наші військовослужбовці виконують завдання під артилерійськими і мінометними обстрілами, постійно наражаються на небезпеку. І відстань сьогодні набагато ближча до противника, порівнюючи з тим, як то було раніше. Варто взяти до уваги і той факт, що раніше завдання виконувалися на більш підготовлених позиціях, а в теперішніх реаліях вони здійснюються або у сірій зоні, або на непідготовлених позиціях. Постійно відбувається рух військ: або вперед, або маємо відходити назад, на раніше підготовлені позиції.

– В яких умовах Вас застала повномасштабна війна?

– 24 лютого перебував у нашому місті. На той час вже звільнився зі служби і займався охороною праці в цивільній організації. Перспектив для служби у попередній частині не бачив. Розглядав варіант іти служити, готувався пройти співбесіду.

Вранці 24-го почув виття сирени й подумав, що проводяться військові навчання, бо напередодні якраз відпрацьовувалася їхня перевірка. Невдовзі зателефонував знайомив і сповістив, що почалася війна. Я серед тих, хто перебував в оперативному резерві першої черги, й розумів, що найближчим часом мене можуть призвати. 4 березня з'явився у військкомат і запитав про вакантні посади на військову службу. Дізнався, що є можливість служити у Центрі розмінування військової частини. Того ж дня прибув у частину, пройшов співбесіду із заступником командира частини і приступив до служби.

– Коли і за яких обставин відбули у першу ротацию?

– 22 квітня відбув на ротацию в ізюмському напрямку. Ізюм на ту пору вже перебував під окупацією. Ворог вів наступальні дії на населений пункт Барвінкове й активно його штурмував. Наша група складалася із п'яти чоловік.

Перші тижні працювали у складі двох невеликих груп в районі міста Барвінкове. У моїй групі, з метою розсосередження людей, до виконання завдань не завжди залучалися усі особи, оскільки завдання були різні, й не потрібно було до їх виконання залучати увесь склад. Встановлювали протитанкові міни, у напрямку руху ворога перекривали танкодоступні місця. Завдання виконували в районі населених пунктів Велика Комишуваха та Грошуваха.

Коли російська федерація підвищила наступальні дії на слов'янському напрямку, нашу групу військовим розпорядженням передислокували до 95-ї десантно-штурмової бригади, діяли в їхніх інтересах і працювали у їхньому складі. Виконували завдання із прикриття інженерними загородженнями можливих маршрутів висування військ російської федерації. Основним здобутком вважаю підрив декількох російських танків на наших інженерних загородженнях, які ми встановлювали разом із інженерно-саперним підрозділом 81-ї бригади і теробороною в районі села Богородичне біля річки Сіверський Донець. Мінне поле ставила наша група, а доопрацьовували військовослужбовці 81-ї бригади і тероборона. На ютуб-каналі можна побачити відео підриву цієї техніки, гарне видовище! Це танків чотири-п'ять. Не можу сказати, що усі вони підірвалися саме на мінах, встановлених нами. Але наша участь у тому незаперечна. Усі заслуги, звісно, собі не приписую.

За успішне керівництво і виконану роботу був нагороджений орденом «За мужність» II ступеня.

Крім усього, група працювала над встановленням протитанкових вибухових пристроїв у населених пунктах Богородичне та Долина. Виконували звичну роботу з мінування територій, щоб ворог не мав змоги просуватися у слов'янському напрямку.

- Які емоції переживали, коли вперше потрапили під обстріл?

- Намагався зберігати максимальну тверезість своїх дій і думок, старався спокійно оцінювати ситуацію. Читав розповіді й інтерв'ю військовослужбовців, які під обстрілами виконували схожі завдання, дослуховувався до їхніх рекомендацій і порад й втілював засвоєне на власному досвіді. Під час обстрілів особливо прислухався до виходів і до польоту міни чи снаряду – якщо звук наростав, а потім спадав, знав, що можна бути спокійним, боєприпаси пролетять над тобою або десь збоку. Якщо ж звук постійно наростає, це вже зрозуміло, до тебе пристрілюються, треба терміново покидати це місце, бо цілком можливо, що тебе хтось «знімає». Було два-три випадки, коли чув над собою звук квадрокоптера, його гудіння. Перебував і під масованим обстрілом артилерійських систем залпового вогню по населеному пункту, який знаходився неподалік. Для усіх це був сигнал терміново покидати місце роботи, міни складали у лунку чи воронку і відходили на безпечну відстань. Поверталися і завершували невиконану роботу тільки тоді, коли обстріли припинялися.

- Прямого вогневого контакту з ворогом не було?

- Якщо брати до уваги стрілкові бої, то такого не було. Проте майже кожного разу, коли виїжджали на завдання, зазнавали артилерійських обстрілів. Особливо гаряче було на слов'янському напрямку. Там біля тебе постійно літали боєприпаси, ворог безперестанку гатив по сусідньому полі, яке знаходилося поруч. На барвінковому напрямку теж дуже часто потрапляли під артилерійські обстріли. Там ми проживали в одному населеному пункті, а працювали в іншому. Снаряди долітали і туди, і туди.

– Що особливо пам'ятне?

– Найбільш пам'ятне – це прибуття нашої групи на взаємодію до командира одного із батальйонів 81-ї аеромобільної бригади в Богородичному. На той час село було наше, але невдовзі туди зайшла рф і Збройні Сили змушені були покинути територію і перейти за річку Сіверський Донець. У селі йшов бій, ворожа артилерія працювала на паралельній вулиці від нас, чув, як осколки літають прямо над головою, а прильоти були у такій безпосередній близькості, що навіть відчував вібрацію землі під ногами. Побігли звідти, укрилися в підвалі. Для життя то був дуже небезпечний момент.

Особливо запам'яталася подія, що трапилася у Слов'янську. На той час працювали з групою в інтересах 95-ї бригади і проживали на Слов'янському Курорті (район так називається в межах міста). Це курортна зона, санаторії навколо. В мирний час люди приїздили сюди лікуватися й оздоровлятися. Місцевість із дуже мальовничими краєвидами. Озера солоні, лікувальні. Збоку від санаторію знаходилися будівлі, які винаймали приїжджі, що прибували на відпочинок. У воєнний час один із таких будинків було надано для проживання військовим. Прибули туди вночі, а наступного ранку мали виїздити на виконання завдання. Біля Слов'янського Курорту є населений пункт Адамівка, по прямій десь кілометрів три-п'ять. Якраз тієї ночі касетними боєприпасами був здійснений ворожий обстріл по ньому. Пам'ятаю, прокинувся від звуку вибухів, підскочив до вікна, а там – величезне зарево, все палає, горить і світиться як вдень. Здавалося, це дуже близько, на відстані руки. Перша думка була – ворог цілиться в наш район, у місце нашого проживання. А на ранок з'ясувалося (вночі чутність краща, звуків сторонніх менше) стріляли по Адамівці. А здавалося, ніби на сусідній вулиці прилітає.

– Про побут розкажіть.

– Не можу сказати, що умови проживання були погані. Всього вистачало для нормального існування в бойових умовах. Мали місце для нормального відпочинку і для приготування їжі. Основний наш табір розташовувався по прямій за 70 кілометрів від Ізюма. Юрій, місцевий фермер, надав для користування свою територію, на якій розміщував

сільськогосподарську техніку. Він займався садівництвом, мав адміністративний будинок, в якому ми й проживали. Приміщення було обладнано кухнею, кімнати умебльовані. Крім нас, тут проживали ще дві групи, – одна із військової частини 91-го інженерного полка з Охтирки, а інша – із військової частини зенітно-ракетних військ, що знаходилася неподалік Новомосковська. Так ми й проживали у складі трьох груп. Це був невеличкий зведений загін. Їжу готували самі. Коли групи виїжджали на завдання, залишали одного-двох військовослужбовців на місці й залучали їх до приготування їжі. Поверталися голодні і втомлені, але завжди мали змогу з'їсти гарячу страву. Був душ, могли митися, коли тільки виникала така потреба. Із пранням допомагали сусіди, які проживали поруч. Ми залишали їм в пакетах свій брудний одяг, пральний порошок, а вони його прали і віддавали вже чистий. Люди йшли нам назустріч в усьому, і ми їм допомагали чим могли.

Цивільне населення – цілком адекватні люди. Ніяких проблем з ними не виникало ніколи. Це вам не Донецька і не Луганська області, де значна частина людей проросійськи налаштовані. Більшість тут розмовляє або суржиком, або українською мовою. Жодного із проросійськими думками не зустрів там.

Коли ще служив у попередній військовій частині, то натрапляв на різні випадки нетерпимості до України. Старше населення у населених пунктах Щастя, Новолуганське дуже категоричне, із проросійськими настроями. Перетиналися з ними переважно у магазинах. Ніхто із військових їх ніколи не чіпав. Скажімо, стоїть військова машина, а поруч проходить літня людина і каже: «Ми ждем россию, скоро вас всех вигонят, убирайтесь отсюда». Не так часто це було, оскільки ми з місцевими майже не контактували, але такі випадки траплялися. З поваги до їхнього віку не дозволяли собі відповідати так, як вони того заслуговують. От у Слов'янську були дуже розстроєні, що руский мір покинув їх у 2014 р., жалкували, озлоблені були на українських військових. Ніхто їх не провокував, самі наривалися на конфлікт.

***

Пізніше перемістилися і з Миколаївки у Святогірськ. Це курортне містечко. Неподалік від нього знаходилася Свято-Успенська Святогірська лавра. Височіла вона на крейдяному правому березі Сіверського Дінця (так звані Святі гори). Як розповідали місцеві, у 2014 році там

переховувалися кубанські козаки. На базі санаторію військовим було надано приміщення. Там знаходився наш десантний батальйон. Після повномасштабного вторгнення, коли на короткий проміжок часу російська федерація зайняла цей населений пункт, ворог вів масовані артилерійські обстріли на лавру, бо знав, що за нею знаходяться наші підрозділи, які перешкоджали їм форсувати річку. Лавра потрапляла під жорсткі обстріли. За нею на схилі знаходився давній дерев'яний скит Всіх Святих, пам'ятка архітектури XVI–XVII ст. Коли я там був, росіяни якраз його обстрілювали, було влучання і він горів. Проїжджав мимо й бачив цю пожежу. Дуже шкода, що ця відома історична пам'ятка знищена, туди екскурсії у мирний час водили.

Церкву у Богородичному ворог зруйнував. По ній теж пряме влучання було, бачив, як обстрілювали її росіяни. Одні руїни залишили від святині «визволителі». Росіяни розуміли, що це міг бути пункт, де б укривалися українські військові. Хоча на той час там перебували тільки монахи і цивільні люди. Наші військові знаходилися в інших місцях.

Сьогодні часто можна почути, що місцеві священники здавали ворогу військові позиції. У моїй практиці такого не зустрічалося. Навпаки було. Священник зі Слов'янська виїжджав із міста, оскільки воно було під ризиком оточення, то віддав свій будинок в користування військовослужбовцям з 95-ї бригади, залишив їм все своє майно у користування. Я не знаю якої він конфесії, московський піп чи наш, а вчинив як український патріот.

– Які стосунки зберігали із довіреном Вам особовим складом?

– На завдання в основному виїжджали вночі, щоб під ранок прибути на місце призначення. На світанку, зазвичай, трохи менше обстрілів, тому можна було спокійніше і якісніше виконувати роботу. Постійно тримав тісні контакти із особовим складом. Намагався звечора на наступний день максимально зрозуміло довести кожному військовослужбовцю його завдання. Пояснював, які задачі треба виконувати, відкривав карту на телефоні, уточнював куди прибуваємо, де знаходиться противник, як діяти в разі непередбачуваних ситуацій. Скажу вам, деякі військовослужбовці або взагалі не мали бойового досвіду, або прийшли в армію у той час, коли на фронті затишшя було. Вони ніколи не

чули артилерійського обстрілу чи прильоту. Для них це була стресова ситуація. Я старався чітко давати команди, зберігати зоровий контакт, підбадьорював, щоб людина відчувала підтримку, щоб знала, вона не сама, кимось керується і хтось за неї відповідає. Я особисто виконував завдання разом з усіма, ніколи нікого нікуди окремо не відправляв і ніколи не спостерігав збоку. Хлопці завжди відчували мою підтримку. Завдання виконували якісно, в повному обсязі, на взаємопідтримці і взаємовиручці один одного. Після виконання завдань приїжджали на базу, відпочивали. У неформальній обстановці за кавою чи чаєм старався обговорити кожну ситуацію, за потреби провести розбір польотів, висловлював свої побажання і рекомендації.

- Чи траплялися кумедні ситуації?

- Траплялися. Виконували завдання в районі Слов'янська. Місто славилось фарфоровим заводом, на якому виготовляли керамічний посуд. Якось, повертаючись із завдання, на трасі натрапили на невеликий базарчик сувенірів із цього заводу. По цій дорозі противник вів масований артилерійський обстріл. Люди, які торгували на базарі, все позалишали і виїхали. Власники тих скарбів нам, військовослужбовцям, казали: все що там є, можна взяти напам'ять, воно все одно знищиться, краще забрати додому. Хлопці брали якісь кружки. Ми ж жили на території ферми, а вона була сіра й незатишна. Щоб одомашнити обстановку, декілька разів, коли проїжджали повз, брали великі статуетки тварин. Взяв фігури дикого кабана, лисиці. Прийняли з хлопцями дизайнерські рішення, провели ландшафтний дизайн, довели собачок, котиків, їжачків. Облаштували територію і стало трохи веселіше й приємніше для ока.

Товаришував із військовослужбовцем з іншої частини, проживали з ним в одній кімнаті. Він добре володів англійською, не раз перебував у військових місіях в Африці. То я з ним трохи підучував англійську. Намагався максимально спілкуватися іноземною мовою, обмінювалися словниковим запасом. Я стіну обклеїв папером, і записував слова, які не знав, завчав їх, а він потім перевіряв мої знання. Так намагалися відволіктися від суворої військової обстановки. Коли не ставилися бойові завдання, шукали заняття за інтересами. У Садовому був ставок, хлопці

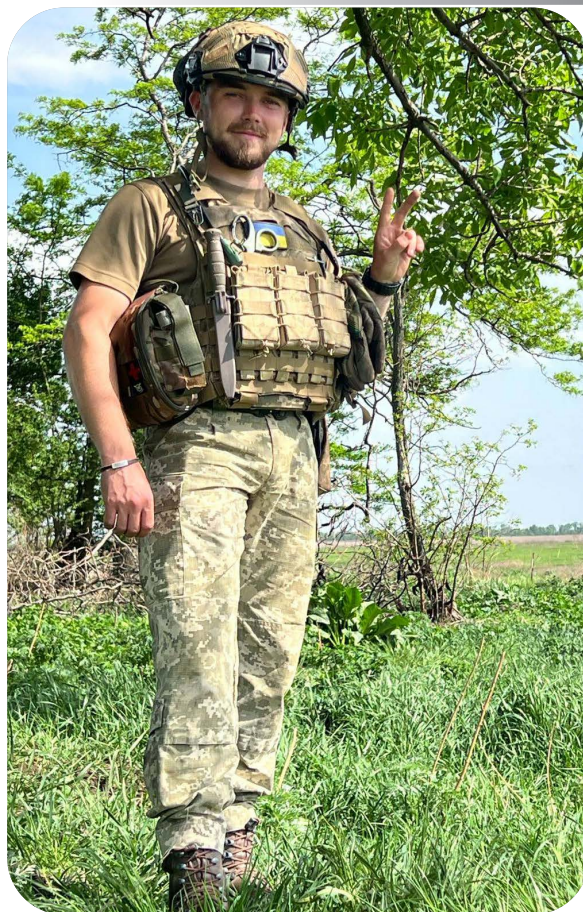
інколи ходили рибалити. Хотілося відчути себе цивільною людиною, морально відпочити від щоденних напружень.

Фермер, у якого проживали, коли побачив наш ландшафтний дизайн, статуетки розкладені, каже, що хотів би забрати їх на інший об'єкт, щоб і там змінити обстановку. А нам що, беріть, звичайно. У подарунок обіцяє свиню для нас зарізати. В жарт йому відповідаю: ріжте. Коли це після обіду він приїздить бусом, привозить свинячу тушку. Хлопці в шоці були. Посмажили разом м'ясо, дуже тепло поспілкувалися. Жодного разу в нас із місцевими не було конфліктних ситуацій, все трималося на допомозі і взаємовиручці. Українці – вони ж неймовірні.

РОМАН, 1995 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

***- Що спонукало Вас стати військовим?
Як формувався військовий шлях?***

- З початком воєнних дій на сході України прийшло усвідомлення захищати батьківщину, родину, найдорожчих мені людей. Звідси вини-

кло бажання обрати професію військового. За власним бажанням був призваний на військову службу за контрактом у Центр розмінування. Десять місяців проходив службу тут. Сапер. Товариш мав інформацію про вакансії на навчання в Національній академії сухопутних військ ім. Сагайдачного у Львові, запитав, чи маю я бажання здобувати військову освіту. Я не заперечував і невдовзі став курсантом цього навчального закладу, упродовж 2016-2020 років навчався у сухопутці. Після закінчення навчання виконував обов'язки командира взводу понтонно-мостової роти у Білгород-Дністровському понтонно-мостовому полку, в якому прослужив рік (2020-2021 рр.). Там сформувався як військовий, набув значного досвід. Прослужив рік і перевівся у Центр розмінування, з якого і розпочиналася моя військова служба.

– З яких джерел дізнався, що розпочалася повномасштабна війна?

– Нічого не віщувало біди. Спав. О шостій чи сьомій годині ранку подзвонила мама. Здалеку запитує:

– Рома, що в тебе?

– Нічого, – кажу, – все добре.

– Війна почалася... усі канали гримлять...

І тільки з мамою поговорив, як подзвонили з підрозділу. Кіпіш почався. Поступило розпорядження негайно з'явитися у частину. У мене все вже було зібране, готувався плановий виїзд на ротацію, взяв речі з собою і поїхав у свою частину. О восьмій годині ранку увесь підрозділ Центру розмінування відбув на виконання завдань в київському напрямку.

– Розкажіть, як добиралися, про що говорили в дорозі?

– Їхали й мовчали, кожен думав про своє, десь-не-десь перекидалися словом. По проміжку дороги з Хмельницького до Києва не було змоги проїхати – уся траса забита пасажирським транспортом. З київської сторони в чотири ряди машини рухалися, навіть зустрічною смугою їхали. Люди втікали... від війни. Нам назустріч тягнувся широченний потік машин, здавалося, що тільки ми одні їхали в напрямку столиці. Все було забито транспортом. Машини рухалися навпроти

нас, на полі, на заправках стояли, на сусідню смугу заїжджали. Їхали довго, у Київ прибули в ніч. Ні душі не було навколо, місто ніби вимерло, вулиці порожні, світла у вікнах не було. Враження від побаченого були гнітючі.

- А куди рухалися далі?

- Їхали через центр Києва у Бровари. Там дислокувався підрозділ групи інженерного забезпечення окремої механізованої бригади, а наш прибував у його підпорядкування. У Броварах заблудилися, заїхали в якийсь ліс, стояли, напевно, хвилин двадцять, потім розвернулися і поїхали назад. Знайшли бригаду, вони стояли на якомусь закинутому заводі у Броварах, заїхали, розмістилися, як-не-як переночували. Спали в машинах, машини стояли в ангарах. Холодно, дощ, сніг мете. Яюсь перебули ту ніч.

На наступний день поступила команда: виїжджаємо. Поїхали у Вишгород, в район Київського моря. Проминули Київське море, проїхали ще кілометра зо два. Командування поставило завдання підірвати міст, який йшов прямою дорогою на Київ. Ворог був ще далеко. Але існувала постійна небезпека його наближення. Нам в рацію кричать: давай, бігом давай, підривайте, бо через 5 хвилин рускі танки сюди під'їдуть. Два рази робили спроби підірвати, поверталися, не змогли підірвати, то машинка неробоча була, то ще щось... Пощастило знайти пацана із бригади на машині, дроти під'єднали до акумулятора його «Лади» і тільки так підірвали міст. Від'їхали, почекали командира. Він підривав, залишився сам і повертався з місця підриву. Чую, наші хлопці кричать: літак, а може, дрон (вже не пам'ятаю). Ми всі, як мурахи, почали тікати від машини, розбіглися хто куди. Але нічого, на щастя, до нас не долетіло, зібралися і поїхали на базу.

Великий був той міст, залізобетонний, 50 метрів довжиною і 20 шириною. Рускі до нього так і не дійшли. Підірваний міст мав би стримати ворога на підступах до столиці, але москалі під натиском ЗСУ пішли іншим шляхом, зі сторони Чорнобиля. За Десною вони задислокувалися. Але вхід до Києва вже був закритий їм.

– Чи траплялися моменти, коли було страшно?

– На війні страшно завжди, бо невідомо, що з тобою, з побратими може статися у будь-яку хвилину. Але до всього звикається, ти починаєш жити у розміреному ритмі, якісно виконуєш свою роботу і про погане не думаєш. Реально страшно було тоді, коли побратим мій загинув. Борис Оріх. На моїх очах. Все відбулося в один момент. Осколок влучив Борі в артерію, він загинув миттєво. З місця ураження витягував його із сержантом з 72-ї бригади. Медик з тероборони оглянув його і констатував смерть. Супроводжував тіло покійного у 8-му київську лікарню, передав медпрацівникам і тільки тоді зрозумів, що сталося. Вже «накрило» мене. Сльози самі пішли з очей. Хлопці тяжко сприйняли новину про смерть Бориса. Всі його дуже шанували. Він був високо-класний сапер і людина дуже порядна. Зі мною в групі був Руслан, його друг найближчий, то він найважче переніс цю смерть, тяжко приходив до тями, плакав. Усі ми переживали тяжкий біль від втрати нашого побратима. Я вперше зіткнувся зі смертю на власні очі. Досі в пам'яті та трагічна подія.

– Ворожі обстріли як сприймалися?

– Коли потрапив під перші ворожі обстріли біля Лютіжа, не придав тому особливого значення, зразу і не зрозумів, що відбувається насправді. Саме встановлювали вибухонебезпечні предмети, і тут мінометні обстріли почалися. Страху, паніки – такого не було. Ще не усвідомлював, яка небезпека чатує, що тобі може бути. Згодом за сигналом ховався, шукав якийсь заглиблення в землі. А коли все стихало, йшли далі ставити міни. Ставиш, чуєш знову починає гудіти – все, треба у кущі бігти. Кінчилося, перегуділо, йшли до роботи. Нічого особливого в тому не було. Це звична робота сапера.

Проживали в санаторії у лісі, а в Чорнобильській зоні знищували мости. В Чорнобилі були з хлопцями, цікаво там, якби не було так сумно. Місто-привид, що завмерло навіки. У Прип'яті теж життя зупинилося, місто зруйноване часом, позаростали дороги різнотрав'ям, деревами. Дикі звірі завелися, на власні очі бачили, як косулі по дорозі бігали. Все тут нагадує про велику трагедію.

- Доводилося бачити місця, які кацапи залишали, відступаючи?

- Слідів злочинів росіян не бачив, лише багато чув про це. Ми працювали у місцях, віддалених від масового проживання людей. Повз Рудий ліс проїжджали, знали, що вони там орудували. Окопи їхні здалеку виднілися, москалі тримали оборону, нарили траншеї, але під тиском ЗСУ змушені були покинути цю територію і відступити. Радіація понад норму в Рудому лісі, вони своє там взяли. Слідів їхнього перебування не побачив.

Із Прип'яті виїжджали до сіл, що на білоруському кордоні. Ставилися завдання підризу мостів, які підлягали знищенню. Кацапи вже відступили, пройшло, мабуть, до місяця часу з тих пір. Якесь полегшення на душі було, що з однієї дуже важливої лінії фронту їх вибили. Дали їм добряче проср...тися. Але поки їх не виб'ємо з усіх наших територій, полегшення не буде ніякого.

- З місцевими доводилося спілкуватися?

- Так, доводилося. Коли проживали в Іванкові, не доїжджаючи до Чорнобиля, то мали більш-менш людські умови для проживання. Вже мешкали в будинку, у якому були кухня, ліжко, стіл, помитися було де. Сусіди допомагали усім чим могли, варили військовим їжу, прали речі. Пройшов вже місяць часу, як покинули Вишгород. Не мився, мабуть, тижнів зо два, коли там був. Берці увесь цей час не скидав, лише серветками протирався. Жили у якомусь науково-дослідному інституті, на столах спали, умови ніякі. І так два тижні. Потім у Бровари на птахофабрику перевели. Про умови не варто і говорити, головне, що був дах, каремат і спальник – а все решта не головне.

В Іванкові жили біля річки в будинку лісника. Дід з бабкою – сусіди наші. Нормально спілкувалися з ними, вони нам їсти варили. А через город до жінки ходили, в неї можна було помитися і попрати одяг. Якраз Паску застали. Дід з бабкою на свята запрошували. Розкішний стіл накрили, від душі пригощали. Добряче тоді в них посиділи. Ковбаси, паска, смажене м'ясо – усього вволю наготували. Довго згадували, як Паску в Іванкові святкували. Хороші вони люди, дід з бабкою. Плакали, коли ми їхали. Баба аж розридалася, як виїжджали. Хотіли, щоб ми лишилися. Щось постійно нам приносили, дбали про нас. Привикли ми до

них, а вони до нас, кожен день спілкувалися. Шкода, номер телефону не взяли, тепер нема спілкування з ними. А так коли-не-коли можна було б і потелефонувати. Розказували вони, що в селі колаборанти були, які здавали москалям атошників. Рускі приходили до голови сільради, погрозували і вимагали, щоб подала списки з прізвищами чоловіків, які служили чи сьогодні служать в ЗСУ. Вона перша й здавала, водила і показувала, хто де живе. На щастя, нікого не застали – хлопці воювали. Кацапи по хатах лазили і мародерили.

– Після Києва виїздили на інші ротації?

– Літом поїхали у місто Покровськ Донецької області. Виїздили на завдання у різні населені пункти. Наші завдання полягали у мінуванні й розмінуванні територій. Проживали у селі Новотроїцькому. Дуже досвідчені офіцери – командири загону і командири груп їздили у ту ротацію. Гарний підібрався колектив. Ротація пройшла спокійно. Тільки під кінець хлопці виїжджали у Лисичанськ, підривали мости біля Бахмута. Прилетіло С-300 в машину з боєприпасами у Костянтинівці, порозкидало снаряди. Я виїжджав на їх знищення. У цій ротації я працював і на Запоріжжі, розраховували мости для знищення. Хлопці виїжджали на завдання під Бахмутом. Коли мінували, по них вогонь був зі стрілецької зброї, потрапили у перестрілку. Рускі стріляли по них, вони відходили і змушені були відстрілюватися.

– Які емоції переживав під час свого першого бойового досвіду.

– Я така людина, що не беру усе близько до серця. А якщо й беру, то на пару годин і довго не тримаю в собі. Буде що буде. З початком війни, коли їхав на ротацію в Київ, про страх і не думав. Голову займав іншими думками: коли приїдемо, що будемо робити; я завжди обмірковую ситуацію, яка складається саме на цей момент. Холодним розумом сприймаю будь-яку ситуацію. Є робота і її треба буде виконати, а щоб виконати якісно, необхідно обміркувати, як це робити.

В Херсоні був якраз у той час, коли місто тільки звільнили. Бачив розбиті села, знищені під чисту. У жодній з областей, де був, такого звірства як тут, ніде не бачив. Сіл вже нема. Проїжджаєш повз, бачиш рускі

позиції, все розбито, купа снарядів, враження дуже пригнічені. У перші дні звільнення місцеві не зустрічалися, пройшло трохи часу і вони почали повертатися. Бачив з коровами на випас ходили. Там, де була війна, починало жевріти життя. Де-не-де траплялися хатки, що більш-менш вціліли, ще можна було жити у них, але таких, живих, що повністю збереглися, не було.

У Херсоні наші завдання полягали у розмінуванні територій та пошуку вибухонебезпечних предметів. Натрапляли на протипіхотні міни на розтяжках, досить їх було, знищували ті подарунки. Пробыли там два місяці. Проживали у Миколаєві, а на завдання їздили у Херсонську і Миколаївську області, які були щойно звільнені від окупації.

Поступило завдання перевірити будівлю в центрі Херсона, де проживали феєсбешники. Коли працювали на тому об'єкті, підбігали до нас люди, діти з прапорами, дякували за визволення, просили розписатися на прапорі. Народ стояв на площі, вільний! Купа народу, всі раділи звільненню від окупації. Днів чотири так було, ейфорія – словами не передати, а потім почалися прильоти по центру, люди перестали виходити на площу. Відступивши, москалі кожен день бомбили Херсон і область. Люди звикли, водночас нервувалися, чому нічого не робиться, чому стріляють, чому прилітає. Але ніхто з них росії вже не хотів. Усі казали про москалів дуже негарні слова. Розказували хлопці, коли виїжджали на завдання, стояли біля КамАЗу, на когось чекали і про щось говорили. Якраз мимо проходила якась бабка, підійшла до них і запитала, коли автобус буде відправлятися на росію. Уявіть, бабка на росію захотіла, треба було відправити її, щоб ніколи й не поверталася звідти. Більше ніхто за росію в Херсоні ніколи нічого не говорив, принаймні я не чув від місцевих таких висловлювань.

- А в Миколаєві як було?

- Тяжко постраждала інфраструктура у Миколаївській області. Миколаїв добре побитий. Хаотично місто підпадає під ракетні обстріли. За нашого проживання там, два рази ракети прилітали, перший раз дві, другий раз чотири, упали недалеко від нас. Місто потерпає від постійних прильотів.

Ближче до Кривого Рогу є дорога, якою з Миколаєва їздили з хлопцями на завдання. Якраз попри цю дорогу йшла лінія оборони, кілометрів зо п'ять. Видовище жахливе бачили: бліндажі, техніка ворожа, все скошено, техніка спалена, купа мін, гранат. Коли наші йшли в контрнатуп, то заходили на ворожі позиції. З однієї сторони руских сухпайки старі розкидані, а з іншої – наших, більш новіші обгортки валялися. Емоцій ніяких, просто вже звик до таких краєвидів.

– Родина як сприймала Вашу відсутність, не хвилювалася?

– Рідні дуже хвилювалися. Але нічого не зробиш, таке життя. Переживають, часто відволікають від роботи дзвінками. Намагався кожен день спілкуватися з рідними. Спочатку не дуже це вдавалося, зранку встаєш о третій-четвертій, до вечора в дуже напруженій роботі, ввечері на розмови сил вже не вистачає. За таких обставин письмовим повідомленням намагався сповістити рідним про свої справи.

– Чи варто недооцінювати ворога?

– Недооцінювати ворога не можна. Ворог непередбачуваний і підступний, постійно вчиться на своїх і чужих помилках. Росіяни переважають людським ресурсом і технікою й здатні на будь-які підступні кроки. У Херсоні доводилося бачити результати примітивної роботи противника. Але це, мабуть, поодинокий випадок. Якби простих мужиків з базару позбирали і дали завдання позакладати міни, то приблизно саме так виглядала би робота кацапських саперів. Вони просто понакидали боєприпаси скрізь, де тільки могли. Міни валялися на херсонських вулицях, біля будинків. Я пройшовся, зішкріб ті міни, не докладаючи особливих зусиль, і пішов далі. А є і нормально заміновано. Вони здебільшого касетами і артилерією рівняли із землею все живе. Нелюди.

ВОЛОДИМИР, 1992 р.н.

- Як розпочався твій шлях військового?

- 29 березня 2016 року вперше підписав контракт із ЗСУ. Сам виявив бажання служити. Військового досвіду досі не мав, строкову службу не служив. Мій батько, капітан, військовий. Він категорично не хотів,

щоби я йшов його шляхом, переживав за мене. А мій військовий шлях розпочався у Центрі розмінування, де я заступив на посаду сапера, сьогодні перебуваю на посаді старшого сапера.

– Коли вперше поїхав у зону проведення бойових дій, твій перший бойовий досвід?

– Це було 19 грудня 2016 року. Донецька область, м. Краматорськ. Перш ніж їхати на схід, у центрі пройшов належну бойову підготовку. Мене тут навчили саперної справи, мав ґрунтовні теоретичні знання. Хлопці, котрі вже їздили на ротації, розповідали різні ситуації із практичного досвіду, які я брав до уваги. Я багато про що чув і мені це пригодилося, набагато легше було під час виконання бойових завдань.

Після 2016 року до повномасштабного вторгнення перебував у чотирьох ротаціях (усі в Краматорську). 29 березня 2019 року закінчився контракт і я звільнився, працював на цивільній роботі у фірмі «Dancharcmed» в селі Нагоряни. 24 лютого 2022 року з початком повномасштабної війни був мобілізований.

– Де тебе застала війна, за яких обставин ти дізнався що почалося повномасштабне вторгнення?

– Я ще спав, вранці дід подзвонив, він живе у селі Чимбарівка на Дунаєвеччині. Вони з бабусею дуже рано прокидаються і вже почули страшну новину по телебаченню. Каже мені дід, що війна почалася. А я нічого не знаю. Новина застала мене зненацька. Я почав швидко збиратися на роботу, а всі мої думки про війну. Домовляюся із товаришем Ромою про зустріч, йдемо у військкомат (разом до цього служили з ним), оформляємо справи і разом на службу повертаємося. У Центрі розмінування приступили до виконання завдань.

– Коли ти після другої мобілізації поїхав у зону ведення бойових дій?

– З початком війни побував у двох ротаціях. У першій з квітня по липень в Запорізькій області, у населених пунктах Гуляйполе та сели-

щі Райполе Дніпропетровської області. На цю ротацію поїхав через півтора місяці після того, як поновив службу у Центрі розмінування. Наш командир загону до всіх добре ставився, сам зібрав групу в ротацію і був задоволений, що виконує завдання з порядними і відповідальними людьми. Мене запросив їхати разом з ним, що було визнанням моєї професійності.

Тяжко згадувати, а ще важче говорити, сам собі не хочу нагадувати про його втрату. Перебували на виконанні завдання, розмінували територію у Запорізькій області, все йшло добре і не відчуvalo біди. Не дуже пам'ятаю, яке це село називалося, воно недалеко від Гуляйполя. Приступили до виконання – тут обстріл почався... Не хочу далі про це говорити... Дуже боляче. Нічого не змогли зробити і втратили товариша... Не можу говорити... Я хочу вірити, дуже сподіваюся, що він живий. З тих пір вже з другої ротації приїхав, таки вірю і надіюся, що він живий... Найкращий командир, хороший товариш, добрий, порядний, завжди добивався чесності, дбав про побратимів. Так про нього відгукувалися усі хлопці у нашій групі.

- Під час другої ротації які завдання виконував?

– Після ротації у Запорізькій області повернувся на місце постійної дислокації, пробув тут два з половиною місяці і в другу ротацію поїхав вже зі своїм загonom під керівництвом іншого командира загону. Друга ротація тривала з жовтня по грудень у Харківській області. Неподалік Куп'янська пророблювали для артилерії проходи в інженерних загородженнях ворога, а також встановлювали групи мін для складного маневру противника під впливом артилерійського обстрілу.

Спочатку приїхали в Новотроїцьке Донецької області, з Новотроїцького передислокувалися в Куп'янськ Харківської області, потім із Куп'янська – у Краматорськ, з Краматорська – в Бахмут. У Бахмуті дислокувалися і звідти виїздили на завдання в Опитне, паралельно виконували завдання в Бахмуті. Після того, як тяжко був поранений Стас, ми переїхали в Краматорськ назад. Ми виконували завдання в Опитному, неподалік Бахмута. Виїхали на завдання, встановили в керованому режимі МОН-90. Робота виконувалася в умовах інтенсивного артобстрілу. Стаса з нами у цей день не було. Виконали свою роботу, все пройшло доб-

ре, а на другий день мали її продовжувати. 9 грудня треба було встановити МЗП, щоб ворожа техніка і особовий склад не змогли просуватися далі. Виїхали в 5.30 з Краматорська двома машинами. Потім у Бахмуті дві години чекали комбата, який мав пояснити ситуацію щодо виконання завдань. Дочекалися, комбат поставив задачі. Як і в попередній день, потрібно було встановити п'ять МЗП – розставити сітки, в яких ворог і техніка заплутуються і не мають змоги рухатися далі. Приїхали в Опитне, все нормально, так як і вчора, поставили машини в гараж. І... тут почався конкретний обстріл. Група перша проскочила. Вони вийшли, а ми ще трохи почекали, бо сильний обстріл почався. Наш провідник, питає, чи підемо. Затишшя трохи настало, йдемо... Ми вийшли, Стас був замикаючий. Не знаю, як нас не зачепило... а тільки його черкануло. Вийшли – знову почався обстріл. Тільки ж півтора метра від гаражів пройшли. Нас врятувало тільки те, що йшли один за одним, тримали відстань. Перший вийшов, за ним другий, третій, четвертий, п'ятий. Стас теж вийшов, півтора, два метра пройшов і тільки – гуп... Ми нічого не чули, ні свисту, як завжди, а це просто БУХ... ми усі пригнулися... Обертаю голову – тільки пилюку бачу. Обертаюся до хлопців – до Ігоря, до Стаса – як вони? Обернувся – бачу, Стас лежить, починає ногу тягнути і мовби ховається. Він не кричав, тільки згодом крикнув, що «трьохсотий», ми почули тільки «трьохсотий» – і все. Ігор підбіг, доки джгут діставав, я вже дістав свій по дорозі. Ігор забрав в нього зброю зразу ж, а Юра підбіг і ми вдвох почали надавати першу допомогу, джгутом перемотали. Ігор вже був біля машини, готовився їхати. Ми Стаса попід пахи взяли, підводимо до машини і тут знову вибух, як бабахнуло, – знову приліт. Тільки виїхали – і знову. По машині вдарило, добре, що збоку. А потім я нічого вже не чув. В голові закрутилося. Контузія. Думав одне: що і як далі робити?! Добре, що машина не зупинилася, Ігор на газ і вперед – шукати госпіталь. Ми запитували хлопців по дорозі, де може бути госпіталь, а ніхто не знав. І випадково в арці, вже у Бахмуті, знайшли «швидку» допомогу. Ігор зупинився, я вибіг, кричу їм: «трьохсотий». Тут підбігли хлопці, занесли Стаса.

Як з'ясувалося пізніше, то було осколкове поранення в артерію лівого бедра. Юра поїхав далі зі Стасом, оскільки я не міг супроводжувати його через контузію, нічого не чув. Звідти мене відправили у Хмельницький обласний госпіталь ветеранів війни, де я проходив інтенсивний курс лікування.

- Як почувашся зараз?

- І досі почувуюся зле. Голова крутиться і постійно болить. Коли йду по вулиці, генератори працюють, а мені від того шуму робиться не добре. Сплю погано. МРТ зробив, лікар дає направлення у військовий госпіталь. Треба підлікуватися. Дві важкі ротації таки даються взнаки.

- Який епізод військової служби запам'ятався найбільше?

- З хорошого – це повсякденні життєві моменти, коли вдавалося успішно виконувати завдання і щасливо повернутися на базу дислокації. Верталися із відчуттям добре виконаної справи: обговорювали робочі ситуації, ділилися враженнями, досвідом. Планували наступний день, визначали, хто що робить. Особливо на успіхи і помилки звертали увагу. Скажу відверто, наші стосунки між побратимами будувалися на взаємовиручці, одні одним підказували, допомагали і повсякчас підтримували. Вільного часу тоді практично не було. Подеколи могли обговорювати футбольні матчі, могли футбол подивитися, але то було не часто. Переважно все сходилося на роботі.

Виконували різні завдання: розмінювали території, для арти готували посадку. Місця посадки руских мали ретельно перевірити і обдивлятися. Артилеристи не хотіли йти без нас на завдання, боялися підриків. Під час обох ротацій виконували здебільшого денні завдання, нічних було лише кілька.

- З цивільним населенням доводилося спілкуватися?

- Спілкувалися мало, що в Куп'янську, що в Бахмуті. У визволеному Куп'янську переживали неймовірне піднесення. Підходили до нас місцеві, дякували, запитували, хто ми, якої допомоги потребуємо, раділи, що ми приїхали, були втішені, що вже вийшли з окупації. Жінка одна підбігла, принесла груші і яблука, щедро пригощала нас. Чоловік її підійшов, обняли нас, дякували, що ми відбили їхнє місто від ворога. У Бахмуті люди живуть дуже тяжко, бідують, а віддавали нам останнє. Пропонували їжу, яблука, груші, запрошували додому супу гарячого поїсти. Ділилися усім, що мали. Ми у відповідь пропонували свої харчі,

хотіли віддячити людям. Відчували дуже добре ставлення місцевих до нас саме на донецькому напрямку.

– Коли було нестерпно важко?

– Нестерпно важко тоді, коли товариші на війні гинуть. Коли не стало одного товариша, другого товариша... З нашого Центру розмінування загинули Ростик Остафійчук, Боря Оріх. Про Борю я тут, у частині дізнався. А з Ростиком три роки прослужив. Коли він загинув, я був на ротації у Запорізькій області. Не міг ніяк прийти до пам'яті. Мені було психологічно дуже важко сприйняти його втрату. З ним до мобілізації прослужив в одному загоні усі три ротації, а вже у крайню він поїхав в Афганістан. У ті дні мені ні з ким не хотілося говорити, каву без кінця пив, сигарети викурював пачками. Так було декілька днів, доки не поїхав на виконання якоїсь задачі.

Дуже боляче згадує поранення Стаса. Довго мучився з цими думками, коли приїхав з ротації. Не виходить з думки його поранення і до сьогодні: що я неправильно зробив тоді. Переживав дуже важко за нього. За себе так не переживав, як за нього. Хлопці заспокоювали мене: все ти правильно тоді зробив, нема твоєї вини аніскільки. Зараз зі Стасом спілкуюся часто, зідзвонюємося, по камері розмовляємо. Слава Богу, що він живий.

– Яким був ваш побут, чим і де харчувалися?

– По-всякому було. Як де, по-різному. Було, спали і в погребі, було в Хаммері (п'ять чоловік в одній машині), і в хаті, і в курятнику. Де було місце, там і спали. В Куп'янську волонтери підшукали нам хату, то там вже більш-менш нормально було. Хлопці підрихтували її, можна вже було помитися. Світла не було певний час, то хлопці підключили генератор. Нормально було.

На Запоріжжі – важче з побутом. Найкраще було у запорізькому аеропорту. Тільки існувала небезпека: щось могло прилетіти туди. Але там у нас на другому поверсі кімнати були, в них ми жили по два-три чоловіка, можна було помитися, приготувати їжу, відпочити. Складніше

було, коли виїжджали звідти на завдання, то залишалися при виконанні на два і на три дні.

У Дніпропетровській області, в Райполі, зупинялися для виконання завдань на два тижні. Жіночки готували для нас їжу, накривали столи. Волонтери підвозили їм продукти і вони готували спеціально для військових. Бенкетували ми там. Спали в школі на карематах у спальниках. Зате як годували! Коли їхали на задачу, то жінки споряджали нам з собою харчі: ковбаси, м'яса, сири, огірки, помідори. Коли ми на обід встигали, то вже чекали нас перші страви, – борщі, супи і всяка інша добра їжа. А вже коли звідти поїхали, все стало набагато гірше... Ми вже не мали змоги під'їхати до аеропорту, щоб переночувати, важче стало з харчуванням. Далеко там до магазинів було, все навколо розстріляно. Харчувалися консервами, жили у погребях через постійні прильоти. Але виживали, навіть не хворіли. А ще як наші пішли в наступ – стало весело! Слава Богу, всі живі залишилися.

СЕРГІЙ , 1994 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»,
орденом Данила Галицького

***

Перший бойовий досвід, звісно, пам'ятаю. Вперше я поїхав із загоном на схід у Краматорськ в 2020 році. Це було влітку. Робота полягала в інспекції протитанкових мінних полів: перевіряли підрильники на цілісність, замінювали непридатні міни на нові, роботи вистачало. Це все було до повномасштабної війни, тоді це називалося ООС. Там пробули 4 місяці, виконували завдання відповідно до бойових розпоряджень. І прибули перед Новим роком у грудні в частину.

Перше пам'ятне – це Бахмут 2020 року. Ми виїжджали відділенням на інспектування мінних полів. Там вже відчувався реальний подих війни. На тій території бачив зруйновані будівлі, воронки від снарядів на трасі. Там і працювали.

Вразило те, що там все не так, як у нас. Незрозуміло, що це – міста чи села, не міста і не села. Таке враження, що час там зупинився ще 20 років тому. Бачив черги до магазину, коли ми проїжджали повз, не зупиняючись. Це для мене було незвично.

***

Повномасштабна війна застала мене в пункті постійної дислокації. Подзвонив командир, бо ж усіх військових одразу підняли за тривоги. Я прибув у підрозділ, було шикування. Ми мали їхати у Київ, але плани змінилися. Поїхав другий загін, а ми залишилися тут як резервний загін, а потім вже в квітні прийшла наша черга їхати в ротацію. Поїхали на схід 4 квітня і вже там працювали як сапери. Зупинилися у Новотроїцькому, виїздили на завдання. Моє відділення було прикомандироване до однієї з танкових бригад і ми працювали у їхньому розпорядженні. Цей населений пункт називався Барвінкове, трохи нижче Ізюма, Харківська область. Село в окупації не було, воно залишалося нашим, українським. Але вже обстрілювалося, було дуже багато при-

льотів, вороги закидали його артилерією. Працювати було небезпечно. Одного разу і ми потрапили під обстріл.

Задачі мали різні: мінування місцевості, закладка фугасів, підготовка мостів, дамб до руйнування, заміна зруйнованих і пошкоджених мереж. Для того, щоб зробити закладки, кожного дня виїздили на завдання, працювали приблизно тиждень чи два. У Барвінковому пробули півтора місяця.

Якщо порівняти участь в ООС та повномасштабну війну, то це геть різне. У 2020 році, коли ми їздили з загоном, вибухів не чув за усі чотири місяці відрядження, окрім звуків знищення вибухонебезпечних предметів. Хоча теж у різні райони їздили і працювали. Тоді ще все відносно спокійно було – впроваджений режим тиші, заборонено було стріляти. Коли працювали вже під час повномасштабної війни, все по-іншому.

Не можна сказати, що ситуація була непередбачувана. Ми знали, куди їдемо, нам ставили задачу наперед, знали, яку роботу будемо виконувати. Просто існувала небезпека, що в будь-який момент може щось прилетіти, і дуже близько прилітало. Жертв, у моєму відділенні, слава Богу, не було, але було руйнування інфраструктури. З нашого підрозділу ранили одного військовослужбовця, він був у другій групі. Його одразу госпіталізували, поранення було складне, він тривалий час лікувався.

***

Із проживанням було кілька варіантів. Спочатку проживали з підрозділом, до якого нас прикомандирували, у школі в селі Дмитроколинне. Потім прийняли рішення, що це небезпечно, школа – велике приміщення, здоровезний будинок. Звідти виїхали в населений пункт, який називався Олександрівка. Тутешній житель допоміг із житлом – надав нам для проживання будинок своїх батьків. Я його зовсім не знав, а потім здружилися, його Олег звати. Власне, мене вразила зустріч із цим чоловіком, який вперше нас бачив, але без вагань запропонував житло: ось живіть, будь ласка. Як і вразило те, що всі навколо згуртувалися і почали допомагати військовим.

Нам добре там жилося, гарні умови для проживання, був душ, що важливо. Можна вважати, що із житлом нам неабияк пощастило. Щоранку виїздили на завдання, ввечері поверталися, ночували і так щодня.

Можна було харчуватися у шкільній їдальні, але в ідеалі – готувати самим. Так ми і робили. Приїжджали після виконаних задач і лагодили вечерю. Умови для приготування їжі були нормальні. Готували на п'ятьох все, що хотіли. От картоплю, наприклад. У нас були усі необхідні продукти харчування.

– Які настрої були у місцевого населення?

– Нам говорили, що більшість не підтримують і не люблять Збройні Сили України. Чоловік, який допоміг із житлом в Олександрівці, родом з цього села (сам він був у теробороні), казав, що дуже багато людей налаштовані проти ЗСУ. І уявіть, що це під час повномасштабної війни! Село не зазнало окупації. Там, де Барвінкове, теж вороги не дійшли, планувався їхній наступ, але завдяки мінуванню території були збережені.

Більшість місцевих розмовляють російською, українську було чути де-не-де. Людей у селі залишилося дуже мало, більшість повиїжджали. Виїхали із села переважно ті, хто підтримував Україну. А хто залишилися – вичікували. Ми з ними не спілкувалися. В спину вони нам не кричали, недобрих побажань не чув. Однак, кажу, ми переважно спілкувалися із людиною, яка нам допомагала – Олегом з Олександрівки. Цей чоловік найбільше запам'ятався, спілкуємося з ним і досі. З міркувань безпеки не називаю його прізвище. Він місцевий, років 43-45, сім'я (батьки, дружина, дитина) виїхала. На той час він там сам залишився. А недавно з ним спілкувався і дізнався, що рідні вже повернулися. Вони вже всі разом – батьки і діти.

– Які події запам'яталися?

– Зовсім неподалік біда творилася, постійно, вдень і вночі, було чути обстріли. Авіація наша працювала. Неспокійно було, «прильоти», зарево видно, не було такого дня, щоб не «прилітало». До Ізюму – кілометрів 47. Пам'ятаю, що від адміністративної будівлі в Олександрівці нічого не залишилося. Пригадую, ми працювали в одному із підрозділів Нацгвардії. За метрів 10, де були їхні позиції, прилетіла ракета. Слава Богу, ніхто не постраждав, всі живі залишилися. Їм пощастило, правда,

одного бійця таки контузило. Але в порівнянні з тим, що могло бути, то це нічого. От такі історії з війни... Іноді дивуєшся, як хлопці живими залишалися. А за дня два до цього «прильоту» ми на цій позиції встановлювали міни. Якби на той час там були, то не знаю, що б із нами було.

***

З Харківщини ми повернулися у пункт постійної дислокації, пробули два місяці. Згодом поїхали в Київ. Це вже сталося після того, як російська армія покинула Київщину. Тоді в столиці вже все спокійно було, там вже не було бойових дій. Пробыли у Київській області два місяці, працювали у Чорнобилі, Прип'яті, ближче до півночі, до кордону з Білоруссю. Чорнобиль – ну таке дуже специфічне місце, досі я думав, що там взагалі люди не живуть, але, як побачив, таки живуть саме в Чорнобилі. У Прип'яті, правда, нікого немає. Виконували задачі з мінування місцевості, роз'їздів, доріг, вели підготовку до руйнування мостів. Дислокувалися під Києвом, в населеному пункті Лютіж. Звідти кожного ранку їхали 3 години в один бік і 3 години назад, по 300 кілометрів туди і назад. Щодня були виїзди, працювали, виконували завдання...

Із місцевими практично не спілкувалися, бо працювали в полі. Виходили аж на кордон, де стояли стовпчики, які розмежовували Україну з Білоруссю. Там і працювали, мінували. Іноді траплялося, що доводилося пройтись з мінами зо п'ять кілометрів у один бік. Фізично важко носити міни в руках так далеко. Міна важить близько 10 кг, а несли в руках по дві-три одночасно. Це непросто, бо ж мали ще зброю і військоове спорядження. А іноді щастило і могли до місця виконання завдань під'їхати машиною.

Моніторили рівень радіації. Для цього кожен з нас мав накопичувачі, які після повернення здавали, а натомість отримували довідку із рівнем радіації. Перевищень норми не було.

***

Працювали у відомому Рудому лісі, де москалі копали. Бачили їхні позиції, де вони стояли. На той час слідів їхніх злочинів вже не було, бо перед нами заходили військові. Але там не можна було довго перебувати. Ми вранці швиденько виконували роботу там, де радіація висока, і звідти відходили. Навколо покинуті села, все заросло лісом...Бачили багато диких тварин – лосів, косуль, оленів, лисиць, зайців, там їм нічого не загрожує.

Враження апокаліпсису, особливо в Прип'яті – все позаростало деревами, а навколо зруйновані дев'ятиповерхові будинки. А в селах дерева повиростали у ріст багатоповерхівок.

Щодня ми проїжджали і повз станцію. Там люди працюють, але з ними не спілкувалися. Все так, як і в нас: люди їздять на машинах, працюють як цивільні, але всі у спецформі. В'їзди і виїзди туди через пропуски на блокпостах, загалом блокпостів дорогою було багато. Але нас там уже всі знали, практично не зупиняли і не перевіряли.

***

- Чи було страшно?

– У народі не дарма кажуть, що лишень дурень не боїться. Ну, звісно, було страшно під обстрілом. Але що поробиш, це війна, тут кожен повинен розуміти, що у нас є задача, яку треба виконати. Не тікаєш, але хвилювання є. За людей переймаєшся і за себе. Саме коли мінували міст, метрів за 500-700 були «прильоти» ворожої артилерії. Спочатку один снаряд впав, а потім трохи ближче від нас ще декілька, а потім вже далі від того місця, де встигли виконати роботу, вибухало. Подивились на це все і далі працюємо ще хуткіше, аби доробити роботу і поїхати звідти. Звикається до всього, і до війни, і до вибухів.

Але однозначно, ворога не можна недооцінювати. Росіяни підступні, засідки влаштовують. Треба із ними завжди бути уважними.

***

Виконавши роботу, поверталися до місця дислокації. Там і відпочивали. Милися, вечеряли, спілкувалися. Звечора планували наступний день, обговорювали, хто і що виконуватиме, скільки часу потрібно, які речі з собою брати. Були такі дні, що нічого не хотілося – помилися і лягали спати. Робочий день тривав по-різному, зазвичай виїжджали о восьмій, бувало й раніше, поверталися, коли вже темно.

Звісно, що обов'язково знаходили час, щоб поспілкуватися з рідними. Хіба зв'язку не було, тоді не подзвониш. А так, звичайно, завжди знаходилося п'ять хвилин, щоб дізнатися, як справи вдома.

***

Відчували ми плече волонтерів і небайдужих українців. Перед виїздом, волонтери передали нам спальні мішки, продукти харчуван-

ня. Запам'яталося як їхали колоною на схід і якийсь невідомий чоловік наздогнав нас, витягнув зі своєї машини два великі пакети з ковбасою і віддав нам. Каже: «Знаю, що ви туди їдете». Це було ще на Хмельниччині. Також зупинились біля магазину, а звідти жінки-продавчині повибігли, дали нам різної консервації. Такі історії зворушують навіть загартовані війною серця військових.

***

Чи прихопив якісь раритети? Ні, нічого не брав, огидно було. Дорогою траплялися обгортки від сухпайків, залишені москалями, вони були брудні, розірвані, в болоті, не хотілося навіть чіпати. Для чого його брать? Бридко!

А ще бачив у Прип'яті залишені москалями унітази, що валялися у лісі. Викинули їх, коли відступали і вони лежали на дорозі. Вкрали, не змогли далі тягнути і скинули.

А взагалі під час виконання бойових завдань вдалося здобути неоціненний життєвий досвід, зіткнутися впритул зі злом, в той же час зустріти людей, які понад обставини вірять у добро і творять добрі справи, прагнуть жити у мирній переможній Україні. Мені пощастило відчувати справжню чоловічу дружбу своїх побратимів.

МИКОЛА, 1983 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– Що спонукало Вас стати військовим?

– До того, як стати військовим, тривалий час працював за кордоном. В Україну повернувся у 2015 році. Серед моїх друзів було багато військовослужбовців, які на той час вже воювали на східному фронті. Їхня позиція спонукала мене обрати фах військовослужбовця. Добровільно пішов до військкомату і був призваний у Збройні Сили на службу за контрактом. Правда, вісімнадцять років тому, після закінчення школи, робив спроби вступати у військовий інститут. Однак під час вступних випробувань не з'явився на останній іспит і, зрозуміло, на навчання зарахований не був. Військових у сім'ї не було, хіба що дід Микола, який

воював під час Другої світової і був артилеристом. Він і розповідав різні військові цікавинки, що захоплювало і надихало.

- Який був Ваш перший бойовий досвід?

- Перший бойовий досвід здобував у 2016 р. на Світлодарській дузі. Служив у 48-й інженерній бригаді. Наш підрозділ перебував у розрахунку рухомого загону загороджень, працювали в якості саперів, за допомогою гусеничного мінного загороджувача (ГМЗ) ставили мінні поля. Завдання виконували у селі Відродження Донецької області, за п'ятнадцять кілометрів від Попасної. У наші задачі також входило: при відході військ чи наступі необхідно було машинами закрити шляхи під'їзду ворожої техніки. Прямих сутичок із супротивником не мали. Був, правда, такий випадок: перед нами стояли війська, бригади не згадаю, і тут зненацька розпочався бій, треба було якнайшвидше відтягувати машини подалі від вогню. Завдання успішно виконали. Не вважаю це за бойовий досвід. Тоді вперше попали під обстріл, ворог накрив нас градами. На щастя, поранень і травм серед наших військових не було.

Військову спеціальність сапера здобував у Старичах, пройшов відповідні курси, що дали основу, проте особливого досвіду ще не було. Розумівся на техніці встановлення мін, однак досвід запозичував у колег, постійно нарощував знання. Не соромився запитувати, радитися.

Наш підрозділ здійснював виконання бойових завдань у районі Соледару та Нового Айдару. У селі Відродженні працювали із протитанковими мінами серії ТМ, які при встановленні й знятті особливих труднощів не складали, у використанні це найлегші з мін. Попервах було психологічно важко, хотілося додому, новий колектив, важко було звикнути, ще притиралися один до одного. Дуже скоро все стало на свої місця, кожен знав свій фронт роботи, між хлопцями була злагодженість і розуміння. Не знали, правда, чого чекати від місцевого населення, від них постійно могли бути підстави. Вони не любили нас, ми не старалися полюбити їх. Хоча не всі там такі. Дядя Коля, прізвища його не знаю, всіляко допомагав військовим. Він начальник вузлової залізничної станції. Роздав від своєї хати інтернет, ми кинули світло й вирішили питання зі зв'язком, дякуючи йому. Допомагав матеріалами, інструментами, зварювальними роботами. У нього набирали воду, вирішували з ним різні побутові питання.

Всіляко старалися допомагати людям похилого віку. Продуктів вистачало, забезпечення нормальне. Залишки віддавали старим людям. А вони теж нам хотіли віддячити – готували їжу й навіть пиріжки пекли.

Проте серед місцевих були люди, які відверто вороже ставилися до ЗСУ. Приходив сусід, розп'якував: чого ми сюди прийшли, вони нас не чекали, ми тут – «ісконно за росію». Відверто погрожував: «Зараз наберу брата і він скоригує вогонь арти по вашій хаті». Після такого трохи «повиховували» того покидька, більше він до нас не приходив й іншим було зась. В іншій сусідки син був алкоголік, бив свою маму, забирав її пенсію. З хлопцями змушені були пояснити йому, що так робити не можна і з тих пір та нещасна жінка більше на нього не скаржилася. Десь до когось щось та й доходило. А цим відморозкам з антиукраїнськими настроями треба було показати: ми – господарі на своїй землі.

Майже постійно перебували в зоні обстрілу. Два-три рази в тиждень по нас прилітало. Довколишні поля кацапи замінували. Якщо би ворог проривав оборону, саперам потрібно було негайно закривати цей прорив, заміновувати ділянки, щоб він не міг просунути далі. Лінія оборони йшла вздовж Світлодарки і Попасної, це все була одна лінія. Наші відтіснили противника, орки вже відходили, точилися жорстокі бої. ЗСУ гнали їх за поребрик, подалі від наших рубежів.

Перша ротація тривала чотири місяці. Виконавши завдання, повернулися додому, а через два місяці, заїхав на найдовшу ротацію, тривалістю вісім місяців.

– Розкажіть про свою другу ротацію.

– У другій ротації ті ж самі завдання виконував на Світлодарській дузі. Я на ту пору вже перевівся з інженерного батальйону і проходив службу в Центрі розмінування. А тут дещо по-іншому організувалися ротації. Як і на попередньому виїзді, наші пункти виконання завдань – Світлодар та Новий Айдар. Задачі виконували у взаємодії із 59-ю, 54-ю та 24-ю бригадами. Встановлювали інженерні загородження та взводні опорні пункти.

Інші ротації тривали до місяця часу, грубо кажучи, в рік 8-9 місяців я знаходився у ротаціях. Друга, третя, кожному не запам'ятаєш, в мене загалом чотири роки служби тільки в АТО. Сьогодні вже не згадаю, яка

по хронології перша, друга чи третя. За весь цей час я об'їздив усю Луганську і Донецьку області, де тільки не мінував і не розмінував місцевості. Ті ліси, поля, стежки я знаю краще, як у Хмельницькій області. Доводилося працювати в населених пунктах Новоайдар, Муратове, Станиця Луганська, Курахове, Красногорівка, Мар'їнка, Новомихайлівка, Авдіївка. В одній ротациї могли передислоковуватися в різні населені пункти. Командування ставило одну задачу – виконали і зразу приступали до виконання наступної.

Хочу сказати, усі ці пункти настільки взаємопов'язані, що в кожній ротациї ти вертаєшся туди, де вже був, починаючи з шістнадцятого року. Спочатку мінували території, а потім почалося розмінування. Найдосвідченіші сапери – наші, з Центру розмінування. Усі штаби потребували допомоги висококваліфікованих фахівців у саперній справі саме з нашої частини. Нас викликали туди, де йшли найважчі бої. Тому робота постійно була в одних і тих самих населених пунктах. У маленьких селах працювали в «сірій зоні», іноді 150-200 м від противника. Щоб вони не підходили коригувати вогонь по наших позиціях, ми залазили до них і робили свою справу.

– Які особливо пам'ятні моменти служби у Центрі розмінування?

– Коли я перевівся у Центр розмінування, то, як кажуть пілоти, це був вищий пілотаж. Попервах здавалося, що потрапив на службу в якусь країну НАТО. Підготовка, забезпечення, кваліфікація людей були на найвищому рівні. Зіткнувся із новітніми роботами, костюмами, засобами пошуку у саперній справі. Про це можна говорити дуже багато, бо забезпечення і комунікабельність всіх засобів були на дуже високому рівні, як за кордоном. Тому й працювалося легко і цікаво. Перебував на посаді техніка загону розмінування, як то кажуть, «зампотех». У мої обов'язки входило забезпечувати техніку і роботи у доглянутому стані; все, що стосувалося технічних засобів, було на моїх плечах.

– Куди виїздили на ротациї із Центру розмінування?

– У грудні 2019 року наша база дислокувалася в місті Краматорську Донецької області. Виїзди на завдання виконували згідно бойо-

вих розпоряджень. Від місця тимчасової дислокації переміщалися в межах трьохсот, чотирьохсот кілометрів. Виконували завдання по всій лінії фронту, починаючи від Муратова і закінчуючи Маріуполем. Ротація тривала 4-5 місяців, задачі виконували у різних місцях. Допомагали багатьом бригадам у закріпленні на взводних опорних пунктах. Хлопці виконували завдання із 59-ю, 54-ю, 25-ю, 28-ю, 95-ю, 92-ю, 91-ю, 93-ю бригадами, скажемо так, працювали з усіма, хто потребував нашої підтримки. Згадати точно усі населені пункти, де ми працювали, неможливо. Це треба взяти карту України, виокремити Донецьку і Луганську області, позначити місця, де проходили бої, і тоді стане ясно, де ми були. А були скрізь – в кожному місці, біля кожного дерева.

- Що запам'яталося найбільше?

– Коли на твоєму рахунку багато ротацій, окремі епізоди, події, емоції пригасаються. Воно щось схоже на роботу програміста. Мозок притуплюється і ти чітко працюєш тільки над виконанням поставлених завдань – мінуєш, розмінуєш, а щоб щось пам'ятне – немає. З кожної ротації найбільше запам'ятовується відпочинок, коли хлопці збираються разом у вільний від виконання завдань час. Такі моменти особливо пам'ятні і вкрай необхідні для злагодженої роботи колективу. У вихідні, в дні народження смажили шашлики, спілкувалися, обговорювали масштаби виконаних завдань. Аналогічно, як у мирному цивільному житті. Відпочинок – так відпочинок, усі хлопці ставали, закачували рукави, готували їжу. У меню входив звичайний набір українця – сало, картопля на диску, шашлик. У вихідний могли дозволити посидіти на літній площадці й пива випити. Люби Боже правду, нам не по сімнадцять років і не всі з нас їдять торти. Тільки все повинно бути в міру, розумний відпочинок розряджає насамперед психологічно. Чотири місяці перебування в ротації – це задовгий термін для сапера. Пропадає страх, залишаються тільки навички. Ти починаєш ставитися до мін, як до заліза. Перші місяці працюєш нормально, а далі страх пропадає і ти не вважаєш міни чимось надзвичайним. Це для тебе вже звична, щоденна робота. Ти все, як і належить, перевіряєш, в тебе є зони відповідальності, але втрачається страх до вибухівки. Цього робити не слід, це не іграшка, вона не пробачає втрати пильності. Як показує практика, бага-

то людей залишаються без рук і без ніг через необережне поводження з боеприпасами. Ні за яких обставин не можна втрачати пильність. Це війна.

- Як для вас почалася повномасштабна війна?

- Прокинувся вночі від того, що собака голосно гавкає. Встав, дивлюся – світло увімкнене, дружина на кухні. Чую – плаче. Питаю, що сталося. Вона вся в сльозах: війна почалася. Одразу кинувся переглядати новини: інформація справджується. Зателефонував до друзів в Десні, кажуть, що їх обстрілюють. У цей час від начальника Центру розмінування надходить есемеска про термінові збори в частині, наголошувалося: бути готовим на виїзд о шостій.

Наш підрозділ готувався до планової ротації. За два-три тижні до початку війни техніка вже була споряджена, майно завантажено, лише не знали конкретної дати виїзду. О шостій ранку, отримавши настанови, групи вирушили в Київ на оборону столиці. Хлопці наші виїхали 24 лютого, а я приєднався до них через десять днів. Чекав машину. І тільки отримав новий Хаммер, одразу поїхав до свого загону, який на той час дислокувався у Броварах. Пробув там один день, а тут якраз від командування надходить розпорядження переїхати на місце тимчасової дислокації в селище Гоголеве.

У Гоголеві перебували з 8-го по 30-те березня. Були прикомандировані до окремої механізованої бригади імені Чорних Запорозжців. У взаємодії з ними виконували бойові завдання. У наші обов'язки входило строго мінування територій, щоб ворог не мав змоги дійти до Броварів. У штурмах противника участі ще не брали. Київ вже був майже оточений ворогом. Наша бригада знаходилася у ворожому напівкільці. Бровари і Гоголів кожен день перебували під постійними артилерійськими обстрілами.

30 березня, коли колони орків почали відступати, нам було поставлене завдання в складі другого батальйону бригади знайти ворожу колону, яка відходила в сторону Конотопа, нанести по ній вогневе ураження й відійти. Ми переміщалися, нас було не так багато, десь чоловік 150, три танки, пара БМП, вантажні машини і два розрахунки градів. Дійшли до Конотопа, звідти звернули в напрямку Сум. Переміщалися

тільки вночі, рухатися було важко, знаки з метою безпеки по дорогах були зняті. Заїжджали в села, спали на елеваторах, у машинах. Так і дійшли до Сум.

У Сумах виконували завдання з мінування мостів, залізничних шляхів та автодоріг. Мінували й каньйони, якщо тільки була можливість проходу туди нашої техніки. Виконували завдання під російським кордоном в районі селища Тьоткіно Курської області. Цукровий завод, пам'ятаю, там був. Надійшло завдання знищити великий залізничний міст, який давав російській федерації змогу здійснювати наступ в сторону Білопілля й просуватися далі на Харківщину. Провели розрахунки і зрозуміли, що потужний вибух зможе пошкодити будинки на українській стороні. Могли й на себе викликати вогонь цим підривом. Зметикували, як правильно зробити у цій ситуації. Знайшли чотирьох різчиків металолому, і щоб вибухівкою не підривати міст, домовилися, що вони зріжуть його різачками. За два дні роботи пилярі кинули той міст. Масштабних обстрілів у районі Білопілля ще не було, коли ворожі колони звідти вийшли, там було відносно спокійно. Кацапи ще не оговталися від понесених втрат і тікали під натиском Збройних Сил. Коли було відбито Київ, вони пішли через Ічню, ми на них жорстко наступали. В районі Конотопу, не витримавши тиску, вони повтікали за кордон.

***

Закінчивши мінування на Сумщині, висунулися на виконання завдань на Харківщині. Бачили в тих місцях великі масштаби руйнувань ворожих колон. У селі Сквородинівка Золочівського району був прекрасний музей Григорія Сквороди. В нашу присутність кацапи його розстріляли. Влучили туди ракетою. Проте вогонь призначався по нас.

Військовослужбовці дислокувалися у Сквородинівці й проживали в місцевій школі, метрів за сто від музею. Недалеко від Харкова через Золочів пролягала дорога у село Козача Лопань. Нам була задача взяти цей населений пункт штурмом. За наказом пішли на штурм Козачої Лопані. Розвідка доповіла, що великих сил противника в районі Козачої Лопані не було. Поки заходили туди, ворог вже чекав нас, місцеві здали. І тільки зайшли в Козачу Лопань, закрилася територія, почався серйозний обстріл. Хвилин сорок по нас лупила авіація. В тому бою ми втратили більше двадцяти побратимів, сім безвісти пропали, десь тридцять

поранено, а ще мінус танки, БМП. Вперше так сталося, що ми отримали серйозну поразку: належно не спрацювала розвідка, техніка барахлила. Штурм Козачої Лопані був зірваний. Прикривався цей населений пункт добре, однак по нас спрацювали гради з-за кордону, було видно, як артилерія лупить з двох сторін; вівся перехресний вогонь, працювали два вертольоти К-52 «Чорна акула» і «сушка» (літак СУ-27). Протистояти такій силі противника було нереально.

- Ваша розповідь буде особливо цінною для дослідників української літератури. Можливо, ще щось пригадаєте про знищений музей Сковороди?

- У вільний від служби час ми заходили на територію музею. Село Сковородинівка гарне, знаходиться в низині, а його родзинкою є Музей Сковороди. Біля музею – озеро і розкішний доглянутий парк. Коли ми перебували в селі, музей ще цілий був. Цілком можливо, штурмуючи Лопань, ворог хотів скоригувати вогонь по військових, які дислокувалися в Сковородинівці. 100 м від музею в школі перебували українські війська. Події розвивалися якраз перед Великоднем. Паска 2022 року припала на 24 квітня. А 21-го в четвер був штурм Лопані, який для українських військових виявився невдалим. Після штурму ми відійшли назад у Сковородинівку. Командир прийняв рішення від'їхати у село Козаче, що неподалік. 72-гу бригаду відвели в іншу точку, ми залишилися в селі. Саме в той день, коли Паску святкували, в музей Сковороди прилетіла ракета. Кацапи «Орланами» моніторили все, що відбувається навколо, відстежували, куди виходила колона. Хотіли вдарити по школі, а вцілили в музей. Не врахували ситуацію: ракета має погрешності до 300 м, могли щось переплутати на великій території. Коли тільки українські військові вийшли з села, в музей Сковороди прилетіло. Ми розуміли, що ворог цілився саме по нас.

Були на штурмі Салтівки, брали участь у звільненні Циркунів, Руської Лозової, Черкаської Лозової. Розмінювали території, у ворожі тили заходили, заводили туди групи спеціального призначення. Завдання виконувалися дуже серйозні, брали участь у прямих боях з противником. Але про це дещо згодом розповім.

– Які злочини росіян доводилося бачити на звільнених територіях?

– Прямих злочинів не могли бачити, оскільки Харківщина ще тільки звільнялася від окупанта. Йшли прямі бої, тому про злочини росіян могли говорити тільки ті, які заходили на наше місце, коли ворог був відкинутий подалі. На звільнених територіях інші фахівці працювали, вони знаходили і розкопували могильники, ідентифікували тіла. Нас там вже не було, ми рухалися далі. Заходили у звільнені села, розмінювали дороги, шляхи, підходи до них. Бачили спалені домівки, сліди ворожого мародерства. Із розтяжок доводилося стягувати трупи мирних мешканців. Важко сказати: чи це орки їх вбили, чи самі вони підірвалися на мінах. Виконували різну, дуже непросту роботу.

На Київщині, зокрема у Бучі та Ірпені, серед мирного населення було багато втрат. Тяжкі злочини чинили москалі із мирним населенням. Ми перебували зі сторони Броварів, звідки працювала артилерія та авіація. Бачили розбиті домівки, значне руйнування цивільної інфраструктури. Місцеве населення часто підривалося на мінах. Території ці були дуже заміновані. Щоб не потрапити в окупацію, люди з наступом ворога покидали обжиті місця, старалися втекти, виїхати і попадали у мінні пастки. Виїжджали ввечері, переміщалися польовими дорогами, їхали неперевіреними шляхами, що було дуже небезпечно. Були підриви із фатальними наслідками. А коригувати, пояснювати шляхи виходу не було змоги – велися активні бойові дії.

– З місцевими спілкувалися?

– У Києві усе населення проукраїнське, спілкуватися з ними – одне задоволення. Допомогали нам усім чим могли. Їжі було вдосталь, волонтери доставляли. Від Києва до Харкова допомагали усі, люди наші дуже добрі. А от в Харкові вже було не так. Ніколи не любив це місто. Зараз через війну харків'яни стали до України горнутися, а раніше були переважно проросійські. Місто-мільйонник Харків застали порожнім, ніде нікого. Як у закинутому селі, крім військових, не було нікого. Це страшно, місто мертве...

Уявити тільки, Київ – столиця України, а половина населення – російськомовне. Тільки коли півень смажений їм в жопу клонув, вони

згадали свою мову, полюбили Україну. Повтікали з Києва, а коли все стихло, повернулися в столицю і далі своє качають. В кафе, в барах розважаються і далі російською спілкуються. Я не егоїст, за роки війни багато чого надивився. До україноненависників, до тих, хто сповідує принципи «какая різниця», виробився певний імунітет. Нема жалю до них. В мене жаль до побратимів, яких втрачав, до друзів, які загинули. Оце патріоти, їх шкода. Шкода їхніх сімей, шкода дітей, що втратили батьків через війну. А тих, які в Україні жили проти України, не шкода. Жалю до них нема. До цих пір скільки ще розмовляє російською мовою, бо їм так зручно... Це пропаші для України люди, з такими виграти війну дуже тяжко. Це внутрішній ворог і він особливо небезпечний.

- Чи пригадуєте моменти, коли було особливо тяжко?

- Тяжко не було, в окремих моментах було дуже страшно. Страшно під обстрілами, коли авіація і міномети накривали вогнем. Таке траплялося майже кожен день, виокремити якийсь випадок складно. Страх переслідував, коли Хаммером вивозив групи на виконання завдань і не знав, чи всі назад повернуться. Завжди мав велику відповідальність і зобов'язання: зі мною люди, яких треба зібрати і доставити у місце, звідки привіз. Страшно було, що через різні причини не зможемо виїхати із зони виконання завдань. Розуміння небезпеки приходило, коли перебував вже у безпечному місці. Тоді починаєш фільтрувати події, уявляєш, що могло статися, от тоді стає реально страшно. А в самій ситуації, коли все лупається, - страху нема. В цей час адреналін спрацьовує, ти думаєш, метикуєш, приймаєш рішення що і як треба зробити. Коли обстрілюють, коли йдеш на прямий контакт із противником, страху нема, відпрацьовуєш все, що вмієш. А коли повертаєшся, адреналін виходить, ти видихнув ситуацію, закурив сигарету чи випив чаю, от тоді до мозку доходить, що могло бути «всьо». Тоді стає страшно. На повномасштабній війні кожен день такий: то літаками накриє, то авіабомби, гради прилітають... Проживаєш кожен день у такому режимі.

Рятує побратимство, підтримка друзів. Я поновлював сили під час спілкування з товаришами по службі, вони ставали мені рідними. Велике значення має сон, бо коли за ніч виспався, тоді організм відновлюється, можна братися за будь-яке завдання. Було таке, що їсти не

мали змоги, коли розмінювали шляхи бойовим групам для штурму населених пунктів. В лісах за нами спостерігають «коптери», «орлани» – в туалет не було змоги сходити. З нами тільки вода, свідомо приймали лоперамід, щоб в туалет не ходити, старалися максимально не їсти, хіба що протеїновий батончик вживали. Мінімум рухів, основне – не відстати від групи. Під час виконання завдання заводилася група спеціального призначення, їх чоловік сімдесят могло бути, тебе чекати ніхто не стане. Свідомо робили різні процедури, щоб не відволікатися, а виконувати задачі так, щоб нікого не підставити.

– Що рятувало на війні?

– Каска, бронезилет, зброя. А якщо щось внутрішнє, вище, – то Бог. Я вірю в Бога, але до церкви не ходжу. З 2016 року, відколи служу, переконався – вища сила є, вона оберігає. А ще віра в себе і взаємодопомога товаришів та близьких людей. Хлопці талісмани як обереги носять, хтось ніжик, хрестик, а хтось якийсь календарик. Для кожного свій особливий знак має певне символічне значення. Я завжди ношу з собою мультитул, він мій талісман. Зазвичай працюю іншими інструментами, ніколи ним не різав, але ношу його з собою. Завжди зі мною шеврон зі знаком Одіна, символом воїна у скандинавській культурі, я люблю цей стиль, оскільки він уособлює мудрість і відданість, тому й вірю в його силу.

ДЕНИС, 1992 р.н.

- Що спонукало Вас стати військовим?

- Свій шлях військовослужбовця торую з 2020 року. По-перше, завжди інтересувався професією сапера, по-друге – мотивував соціальний захист військового, гідна зарплата, належна військова пенсія. За фахом я ветеринарний лікар, закінчив Подільський державний аграр-

ний університет за спеціальністю «Ветеринарна медицина». Два роки проходив практику за кордоном у Норвегії. Певний час працював ветеринарним лікарем на фермерському господарстві в селі Маків тоді ще Дунаєвецького району. Стажувався пів року у США. І... вирішив різко змінити свій вид діяльності. Проте не шкодую зі своїм сьогоднішнім вибором. Військовий, сапер, як на мене, набагато цікавіше.

Я із династії військових, мій дід по материній лінії офіцер, нині покійний, служив у місті Дунаївці в ракетних військах, вийшов тут на пенсію. Я його не пам'ятаю, знаю лише з фотографій. Бабуся постійно розповідала про нього, десь воно закарбувалося в пам'яті, можливо, його досвід і приклад спонукав мене до зміни професії. Батько став військовим за мобілізацією служимо в одній частині.

– Яким був перший бойовий досвід?

– Після курсу молодого бійця й навчання у школі саперів рівно через місяць поїхав у місто Калинівку Вінницької області, де виконував завдання з очищення територій після вибуху складів із військовими боєприпасами. Брав участь у ліквідації наслідків цієї аварії. Наша група проводила розмінування територій, здійснювала збір і знищення артилерійських боєприпасів, які порозкидало після вибухів. Основне завдання полягало в очищенні території. Потрібно було зібрати боєприпаси, відвезти їх на місце утилізації й знищити. Це рутинна, але вкрай потрібна робота. Шукаєш, викопуєш вибухові предмети, носиш їх, складаєш, відвозиш, закладаєш закладки, вибухівку і підриваєш. Так тривало два-три місяці. Боєприпаси підлягали знищенню, вони були пошкоджені, підгорілі й непридатні для використання. Ушкоджена територія розбивалася на квадрати, виділявся квадрат на групи. Група саперів виїжджала на завдання, розбивала межі цього квадрату по координатах, проробляла проходи. Кожен сапер отримував свій прохід і починав працювати.

– Розкажіть про свою наступну ротацію.

– У наступну ротацію поїхав у 2022 році з початком повномасштабної війни. 24 лютого із Центру розмінування в напрямку Києва ви-

їхало кілька заздалегідь підготовлених груп саперів. У цей склад я не потрапив. У той час, коли хлопці боронили столицю, я із командиром групи розмінування у нашому місті виїздили на виклики громадян, спричинені панікою, й перевіряли об'єкти, які були підозрілими або викликали занепокоєння. Доводилося перевіряти затрофейну російську техніку на наявність у ній вибухонебезпечних предметів. Ця техніка поступала на завод, ремонтувалася, відновлювалася і звідти потрапляла на фронт. Перевіряли самохідні артилерійські установки, танки Т-72, Т-83, Т-64, МТЛБ. Виїжджали з кінологом, собачка обнюхувала техніку, допомагала шукати вибухові предмети. Собачка собачкою, а саперу потрібно було в кожен відсік залізи, залізи всередину, все перевірити під сидінням, чи немає раптом чого на нагрузку чи розвантаження. За весь період жодного вибухового предмету знайдено не було, але ця робота була вкрай потрібна і важлива. Працювали до місяця часу. На завдання виїжджали три-чотири сапери плюс кінолог.

- Знаю, Ви розмінували Київщину, що входило у Ваші завдання?

– Упродовж березня-квітня працювали на великій території в районі Бучі, Бородянки, Макарова, зачищали й розмінували наслідки ворожої окупації. Проживали в Києві на території військової частини, до якої були прикомандировані. Кожен вечір нам прилітало бойове розпорядження, в який район наступного дня виїжджаємо на розмінування. Відбували у різні напрямки – Макарів, Бучу, Бородянку, Ірпінь, Северинівку. В основному перевіряли будинки і квартири.

В Ірпені майже три тижні розмінували військовий госпіталь. Спочатку там знаходилися позиції наших хлопців, потім захопили його орки. Досить було роботи. Ворог залишив велику кількість боєприпасів у госпіталі і навколо нього. Сліди їхнього мародерства були помітні скрізь. Повикрадали купу оргтехніки, дорогого обладнання на мільйони. А з чим не розібралися, того не брали. Ми спілкувалися з медиками, то вони казали, якби ті були трохи розумніші, то МРТ взяли б, а так не мали тямки, то крали комп'ютери. Щоб все там було потрощене, такого не було. Запам'ятався бардак, в житті такого не бачив. Із першого по четвертий поверх дев'ятиповерхової будівлі госпіталю все було загажено. Найжахливіше з першого по третій поверх. Там проживали бу-

ряти і жителі Далекого Сходу. Де їли, там і ср...ли. Спали в коридорах, а не в палатах, боялися прильотів. Матраци їхні на підлозі валялися, біля матраца стільчик, на стільчику печиво, сухпайки розкидані, недоїдки, недопиті пляшки елітного алкоголю, і біля стільчика – нагаджено, прямо в голові свого товариша. І таке видовище з першого до третій поверх. На четвертому було більш-менш «культурно», там проживали десантники псковської дивізії, «європейці». Вони принаймні не ср...ли один одному під ніс.

Медичний персонал, головний лікар весь цей час перебували в окупації. Орки, коли зайшли, змушували їх до співпраці. Усі вони дали відмову, категорично відмовилися лікувати ворога. Їх по підвалах довгий час утримували. Не знаю, як вони врятувалися: чи їм дали можливість вийти, чи самі втекли. Вчинок їхній гідний поваги.

У приватних квартирах бачив мародерство. Навіть там, де можна було щось не знищити, вони знищували все. На зло знищували. У кожному під'їзді усі двері виламані, все розкидано, подушки, дивани порізані. Шукали заначки, де, ймовірно, могли бути заховані цінності або гроші. Бачив дуже багато розстріляних машин цивільних. Тіла вбитих, коли ми туди прибули, вже були прибрані. У розбитих постріляних машинах на вікнах, сидіннях виднілися засохлі плями крові. Беззахисне цивільне населення москаль знищував свідомо.

Орки завдали шкоди й нашому колезі-військовому, офіцеру, з яким служимо у Центрі розмінування. Родом він із містечка Макарів, неподалік від Києва, що по житомирській трасі. Він у перші дні окупації зібрав сім'ю і вивіз зі столиці; дружину й дитину залишив вдома, а сам мобілізувався у Центр розмінування. Коли працювали на Київщині, були у нього вдома, перевіряли будинок і прилеглу територію на наявність вибухонебезпечних предметів і пасток. Буряти добряче «похазяйнували» в нього, завдали значної матеріальної шкоди. Будинок у бардак перетворили, дуже гарний ремонт понищили. Просто задля розваги простріляли холодильник, посудомийну машину. Видно, що це не уламки, стіни цілі залишилися, а в холодильнику з'яє дірка і не одна. Колонки двохметрові по кутах кімнати стояли, я так розумію, що це якась акустична система була, виламані. Посеред центральної кімнати поставили мангал, чи то вони так грілися, чи їжу готували, зрозуміти було важко. Можете тільки уявити цю картину. Всі кімнати перевернуті з ніг на голову, навіть дитяча, поламані дитячі планшети, іграшки валялися.

Цінності не забирали, може, вже накралися, просто все, що було, нахабно знищували. Сусіда, що мешкав поруч, примушували, щоб запустив їх жити у свій будинок. Він їх не впустив. За це попереламували йому руки, пальці. Має щастя, що не вбили, залишився живий.

- А як цивільне населення сприймало військових?

- Ой, всюди дуже радісно і привітно сприймали. Особливо на Київщині. Діти робили імпровізовані блокпости і зустрічали на них українських військових. Зупиняли нас із витесаними з дерева автоматами, якимись патиками розмахували, щоб ми зупинилися і не проїхали мимо. Одягалися у наш піксель, хтось десь знайшов розгрузку, каски якісь познаходили, все натягали на себе. Прикольнo було. Ми постійно возили з собою цукерки, шоколадки, зупинялися, роздавали дітям, дякували їм за підтримку. А як не було цукерок, на усю їхню банду давали гривень двісті, щоб придбали собі щось. На жаль, не сфотографувалися з ними.

Селище Северинівка – доволі заможне, знаходиться недалеко від Києва. Це Європа в Україні, зі своїми спа-центрами, тренажерними залами, озером, басейнами. Люди розповідали, коли кацапи зайшли в нього, все трощили. Працював у селі величезний парк із квадроциклами, стежки в лісах спеціально пророблені для їзди були. То вони повикрадали все і просто поспалювали в лісі. Мабуть, зі злості палили, бо розуміли, що на Київщині затриматися їм довго не вдасться. В місцях, де ми працювали, видно було, як швидко вони знімалися з цієї точки. З ними прибула спеціальна техніка, яка прибрала ліс, повикорчовувала дерева. Вони розчистили велику ділянку, побудували капоніри для зберігання військової техніки, думали затриматися тут надовго. Проте дуже швидко покидали цю територію. Залишили купу боєкомплектів, багато розбитої техніки. Наші доброї прочуханки дали їм під Києвом.

- Що особливого було під час ротації в Донецьку область?

- 3 червня по серпень виконував завдання у Донецькій області. Працювали недалеко від Новотроїцького (там їх два, в тому, що ближче до Дніпропетровської області). Перший місяць на завдання своєю машиною не виїздив (я – водій «Хамві» у тій ротації). Командування забо-

ронило виїзд на військових машинах. Усюди літали ворожі дрони, тому в цілях безпеки дозволено було пересуватися тільки на цивільних машинах. Проживали у Новотроїцькому і працювали у складі двох окремих груп. Моя група отримала завдання з мінування сіл коло Бахмута, вже тоді якраз виникла потреба у броньовику, бо працювали близько до противника. Існувала ймовірність обстрілів, ворог не раз обстрілював наші позиції. Мінували біля Зайцевого, працювали в основному вночі. Здійснювали рекогносцировку, розробляли плани, карти, формували план А, план Б у конкретній ситуації. Визначалися, як заходимо, мінуємо, виходимо. Було складно, бо ніч. Їхати треба було так, щоб себе не видати, ні в якому разі не можна вмикати фари. Ворог на відстані автоматного пострілу. Перший виїзд був вдалим. О третій ночі прибули на завдання. Чуємо, в небі над нами літає ворожий безпілотник (в нього характерний звук мопеда або моторолера). Хлопці заховалися в посадку, перечекали. Нас не «спалили». Вийшли працювати. Ситуацію контролювали машини прикриття з кулеметником. Але, як виявилось, машини таки «спалилися». По нас почали пристрілюватися мінометами, спочатку на відстані 200 м впала міна, потім ближче, ще ближче. Прибіг ССО-шник, кричить, щоб з машинами знімалися з позицій, бо ворог може накрити. Переїхали в іншу точку, а вони почали крити по ній, пристрілювалися. Перебралися в село, на достатньо далеку відстань від них. Міномети їхні вже не дострілювали до нас. Аж тоді заспокоїлися, сиділи і чекали, коли хлопці по радіостанції передадуть сигнал, що роботу закінчено. Зв'язку з ними не було, бо працювали вони доволі близько від противника. Нам не можна було виходити на радіозв'язок, щоб не видати їх. Тому й чекали їхньої команди. Десь години за півтори вони вийшли на зв'язок, сказали, що роботу закінчили, ми їх забрали і благополучно повернулися додому.

За другий раз вийшло все значно крутіше. Приїхали набагато пізніше, як минулого разу. Тоді роботу починали затемна і закінчували, коли тільки починало сіріти. А цього разу місцевий провідник затримався буквально на годину і ми почали роботу, коли вже сіріло. Хлопці поставили загородження, прикрили наші підрозділи. І вже на відході одна із груп попала на контакт з ворогом, почалася перестрілка. Відверто скажу, таки фахівці ми непогані: миттєво відпрацювали тактики відходу, дуже грамотно відійшли. Відкотилися за посадку, але продовжували вести бій. Нам на підмогу вилетіла машина нашого прикриття.

Під'їхали ССО-шники, ввалили по них цілий короб сорокаміліметрових гранат. І тишина..., подавили їх вогнем. Хлопці погрузилися в машини, хто за що тримався, поспіхом почали виїжджати. Вже дорогою нас обстрілювали мінометами, доволі прицільно били, били скрізь – перед нами, били зліва від нас, справа, позаду. Слава Богу, по нас не поцілило! Н і ч о г о! Виїхали звідти благополучно. Сховалися за стелою, під прикриттям заправки, десь на в'їзді у Бахмут. Пообіймалися, щиро подякували один одному за виконану роботу, подякували, що всі без поранень і без втрат вийшли з поля бою.

- Що особливо пам'ятне з наступної ротації?

– У наступній ротації виконував завдання в Донецькій області. Спочатку було не зрозуміло, куди потрапимо: в Донецьку чи в Харківську область. Наша група була розподілена в населений пункт Долина Донецької області. За нього точилися криваві бої, й довгий час тут пролягала лінія зіткнення.

Виконували завдання з розмінування територій, зачищали площі від вибухонебезпечних предметів. За два місяці було знято дуже велику кількість боєприпасів: понад 4000 мін, і це тільки протитанкових, значну кількість протипіхотних й артилерійських, не спрацьованих і не використаних. Щодня одна і та ж робота, до певної міри рутинна, але ж яка потрібна і важлива! Кожен день максимально використовували свої ресурси, виявляли міни, стягували їх, переводили у безпечний транспортний стан. Ними засіяні будинки, поля, дороги, узбіччя. Переважно знаходили заводські міни і розтяжки, з якими ворог дещо мудрував. Встановлювали не стандартно, а пускали по деревах, потім – униз, у траві робили путанку, і знову чіпляли за дерево. Людина зосереджує увагу на тому, що під ногами, і може не помітити розтяжки на рівні грудей.

Дивлячись на вщент зруйновані добротні будинки, багато яких 2-3-поверхові, важко уявити, що колись тут мешкали близько тисячі жителів. Нині не знайдеш будинку, де хоча б одна стіна вціліла. Село повністю піде під знесення.

– У цих непростих умовах Ви допомагали не лише людям, а й тваринам. Розкажіть про це.

– Фактично всі жителі Долини повийжджали, багато домашніх і свійських тварин залишилися покинутими. Скрізь у селі можна було зустріти собак, котів, курей, поросят, корів, кіз. Худоба ходила по мінних подвір'ях, полях, недоглянута, недоєна. Собаки, збившись у зграю, прибилися до тракторного стану, де залишилися декілька працівників, які їх доглядали і годували. Котам було зовсім непереливки. Бо ж ці тваринки більше прив'язані до місця проживання, а не до господаря. Декілька разів сюди приїжджали волонтери, залишали їм годівнички: у водостічну трубу з нахилом насипали сухий корм, який просипався вниз по мірі того, як котики його з'їдали. Коли ми вперше приїхали в це село, то спочатку пухнастики підходили з острахом і по одному. А потім уже щоранку нас зустрічали цілою зграєю. Волонтери передали нам корм, і ми мали чим їх годувати.

Із часом вони вже так до нас звикли, що постійно крутилися під ногами. Робиш закладку, встановлюєш вибухівку, а вони все в руки лізуть, так за людьми сумують. Тому, коли ми робили підрив, спочатку всіх виловлювали, заносили в машину, від'їжджали на безпечну відстань, підривали і вже тоді всіх знову відпускали на волю.

– Кажуть, із місця бойових дій Ви привезли кота?

– Ми виконували завдання в селі, але щодня поверталися в місце дислокації – в Слов'янськ. Там мешкали в будинку. І якось бачу, що в машину застрибує Сечкін. Ми його так назвали, бо знайшли на вулиці, названій на честь українського композитора і піаніста Віталія Сечкіна. Я його вигнав, аби він «сюрприз» нам не підклав, а він знову лізе. Я витягнув. Але коли він заліз у «Хамві» втретє і почав шипіти, думаю, хочеш – їдь із нами. Дорогу він переніс добре, їхав на руках, усім було весело. Поселили його на веранді. Замість лотка знайшли деко, насипали туди піску, і жодного разу Сечкін не напакостив.

Ми повезли його до ветеринара, бо лапка була травмована. Лікар його оглянув, виписав ліки, сказав, що котик домашній, стерилізований і йому близько року. Імовірно, що він пережив легку контузію. Бо, коли хотів почухатися об ніжку стола, то з усього розмаху вдарявся в неї головою.

Сечкін справді класний. Він не нявкає, навіть коли голодний, натомість ніжно просить їсти. Коли ми ще були на сході та вчотирьох жили в будинку, то вночі в нього був нічний тур по чотирьох ліжках. По черзі вмощувався біля кожного з нас, з усіма грався.

Два маленькі сини мого побратима щодня дзвонили і насамперед запитували: «Як там Сечкін?». Чоловік теж хотів забрати його до себе, навіть 3000 гривень мені пропонував, але ж дружба не продається (усміхається).

Тепер Сечкін – наш земляк. Він легко переніс 20-годинну дорогу до нашого міста. Найбільше котика смакує сухий і вологий корм. Полюбляє бавитися лазерним ліхтариком, носить у зубах м'які іграшки і відточує на них свій котячий хук. А ще може годинами сидіти на вікні та спостерігати за всім, що коїться на вулиці.

Із маленького, наляканого і непоказного котика Сечкін перетворився на шикарного кота з блискучою шерстю і вагою 4,5 кілограма. Мордочка зробилася така ж кругла, як у сови. Лапка зажила, контузія минула. Характер змінився, і тепер він весь мій. На Різдво я їздив до бабусі в гості і брав його з собою. То він вже по ліжках не гуляє, спить біля мене і всюди ходить за мною. Я на свою роботу йду вранці, а він – на свою, котячу. Ввечері чекає мене на одному і тому ж місці, де паркуюся. Я купив йому медальйон з QR-кодом, який після сканування показує номер телефону господаря і кличку кота. Декілька разів мені дзвонили, мовляв, знайшли вашого кота, а коли я запитував адресу, то з'ясовувалося, що він весь час крутиться біля мого будинку, далеко не відходить. Він розумний і не створює жодної проблеми. З першої секунди завоював прихильність усієї моєї рідні.

А загалом із покинутого села до морозів встигли вивезти в місто всіх покинутих котиків. І майже всі потрапили в нові сім'ї. А під час ще однієї ротації біля Бахмута хлопці вилікували і доглядали за покинутим стареньким псом, якого передали іншій групі, яка приїхала на заміну.

Якби була можливість, то вивезли б із гарячих точок усіх тварин. Важко було дивитися на трьох кіз, які підірвалися на міні та, стікаючи кров'ю, прийшли помирати на рідне обійстя. Військові зателефонували місцевому старості, й поранених тварин віддали бідній родині для дорізання. Зрозуміло, їх шкода. Тут такий момент: тварини можуть багато боєприпасів, розтяжок стягнути. Якби не кози, на їх місці могла цивіль-

на людина бути. Добре, що це таки була коза, а не якийсь місцевий житель. У цьому випадку кози допомогли саперам в їхній роботі.

– Опісля Донеччини, чи бували на виконанні завдань в інших ротаціях?

– У січні поїхав на розмінування в Херсонську область. Упродовж двох місяців працював у складі зведеного загону розмінування. Збройні Сили саме звільнили правий берег Херсонщини. Дуже багато роботи залишили для нас кацапи, море боєприпасів, абсолютно різних, навіть таких, яких ніколи не бачив. Там виявили боєприпас ПТКМ-1Р, про який я раніше нічого не знав. Гугл прописує, що це найсекретніша протитанкова російська міна, яка має два датчики цілі, сейсмічний і акустичний, й спрямована виключно на знищення важкої габаритної техніки. На людину вона не спрацьовує. Також невідомо, як вона спрацьовує на легковому автомобілі, припускаю, що не спрацьовує. Принцип дії такої міни полягає в тому, що при наближенні важкої військової техніки, вона визначає відстань до об'єкта ураження та переходить в бойове положення. Техніку вона «бачить» ще на відстані 100 м, «підпускає» на 50 м і вже на відстані 50 м вистрілює в башту танка чи БТР. Виглядає як ПОМ-2, ПОМ-3, стоїть на ніжках циліндричної продовгуватої форми, дивиться догори. Технологічна серйозна міна. Чесно кажучи, не повірив, що росіяни здатні таке виготовляти, спочатку подумав, що їхній виробник Німеччина або США. Підійшов ближче, побачив російську аббревіатуру і тільки тоді зрозумів, чие воно.

Херсонщина дуже забруднена великою кількістю боєприпасів. Протитанкових, протипіхотних мін ПМН, ПМН-2 ПОМ-2, ПОМ-2Р без числа там. Групою працювали у різних районах області, об'їздили усю за два місяці, кожен день новий населений пункт вивчали. Дуже багато там Олександрівок – Велика, Мала, просто Олександрівка, що ближче до Кінбурнської коси, найпівденніша точка області. Починаючи від цього населеного пункту, розмінували правий берег і так дійшли до Новокаїрового і далі вглиб Херсонської області.

- Як місцеве населення сприймало українських військових на Херсонщині?

- Однозначно, раділи. В людей життя не було за увесь цей час. Пробувши в російській окупації, вони нічого доброго не побачили. Ми спілкувалися з фермерами, які розказували про наругу окупантів над ними. Поля засіяти кацапи не дозволяли, казали, що якщо побачать когось у полі, то застрелять без попередження. Застій в усьому спостерігається, люди втратили заробітки, бізнес, зіштовхнулися із безправ'ям і хамством. На блокпостах свистки їхні роки по 18 звертаються до старших людей: «Ей, ти зайди, вийди, хто ти такой». І це вважається в них нормою. Нічого доброго херсонці не побачили від них і щиро раді були бачити нас. Дуже сподіваються, що ЗСУ скоро відсунуть їх, вірять у швидке звільнення.

- Чи маєте обереги, які захищають Вас?

- Талісман маю і безмежно дорожу ним. Це подарований батьком оберіг – молот Тора. У скандинавській міфології він асоціюється з блискавкою і має захисну силу. Я ще ні разу його не зняв, він постійно зі мною, не скидаю його. Батько спеціально замовляв його в місцевого ювеліра. Має гравіювання нашого герба – Тризуба. Він всюди зі мною. Вірю у його силу, як і в перемогу нашу.

ДМИТРО, 1995 р.н.

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»

– За яких обставин Вас застала повномасштабна війна?

– До цього повномасштабного «двіжа», який почався 24 лютого, весь мій бойовий досвід був здобутий в Операції Об'єднаних сил. Там

було не так драйвово і весело, як зараз, у цій війні. Я на цій війні усвідомив таке словосполучення «страшно весело». Спочатку тобі страшно, а коли виконав завдання – тобі дуже весело і ти найщасливіша людина в цілому світі. В ООС ми займалися мінуванням, розмінуванням, така «непильна роботка» для спокійної людини. Ще, може, «мінометка» спаде десь за кілометр від тебе і все, ну типу нормально.

От 24 лютого почалася повномасштабна війна. Вона до речі для мене дуже цікаво почалася. Я, такий, думаю, 23 русня бухає, кричить – «деди воювали», а 24 з будуна вони по-любому підуть на нас в бій. Я тоді 23 прийшов додому, ліг о сьомій, пам'ятаю, випив таблетку снодійного, щоб виспатися, і навів будильник на четверту. Отакий збіг, на той час, коли реально війна почалася. О четвертій прокидаюся, заходжу на москальський паблік в телеграмі, і там пишеться, що «Северний поток-2» заморожений, починається операція «Северний ветер». Я тоді подумав: по ходу серйозний «двіж» починається. Почистив зуби. Путін вже випустив відос, виправдовуючи свої дії. Дзвоню шефу десь о п'ятій і кажу: «Командир, почалася війна». А у мене вже сумки зібрані, бронік, все готове до від'їзду. Приходжу я на службу, а мені кажуть, що мій загін залишається в резерві, бо ми сплановані міняти людей в ООС. Я думаю, невже ця війна закінчиться без нас, така масштабна, тотальна, визначальна для українців...

І тут приходиться цей момент, ми збираємось і виїжджаємо на Донбас. Нам дали Хаммер броньований, ну ми до цього непогано були споряджені для саперної справи, все супер було, купа штук, які дуже корисні для захоронення та запоранення русні.

Перший день ми приїхали на Донбас, переночували, речі розклали. І тут прийшла БР-ка їхати в 54-ту бригаду, у Бахмутський напрямок. Я такий, думаю – ура, починається «двіж». Все, хлопці зібралися, ми туди залітаємо. І перша у мене задача. Приїжджає там один із командування, з якими ми співпрацювали, не буду називати його прізвища, посаду, можу сказати позивний «Север». І каже – ну що «Пейн», зараз будемо їхати на промисли, познайомлю тебе з «Мішкою». «Мішка» тобі розкаже, що ти будеш робити.

Приїжджаємо в село, в дві години ночі, бо в те село можна заїхати тільки ввечері, тому що воно було в низині, а русня тримала висоти і коли туди заїжджала техніка, то її всю накривали, тому – тільки вночі. Ми ось вночі заїхали, спустилися в підвал, а там сидить «Мішка».

«Мішка» – це такий здоровий, бородатий мужик, каже: «Ну що, сьогодні буде штурм». Ми з морськими піхотинцями були. За планом, спочатку туди «морпехи» залітають, я десь на окраїнах маю ховатися в лісі, чекаю поки «морпехи» закріпляться.

Все – ранок, морпехи полетіли в бій, в них там 5 танчиків, пару БТР, йде штурм села. Русня тоді дуже багато «арти» стягнула. Але втрат не було взагалі, лише дві одиниці техніки. Після цього все різко міняється, мені вже не околиці села потрібно мінувати, а підходи до лісосмуги, куди відступили наші хлопці. Ну щоб ви розуміли, це «сіра зона» і той комбат каже: «Пейн, ти розумієш, поставити мінне поле в тилу може хто завгодно, а ось ти постав у «сірій зоні!» І ми після цього полетіли в «сіру зону» ставити. Перший день там в тій посадці були ще морські піхотинці, вони разом з нами взяли ці міни, ми вночі пішли. Поповзли, все закопали, поставили...За ту ніч ми поставили щось близько 500 мін, це реально «дофіга». Це при тому, що в Хаммер мені влізає близько 50. Я казав, хлопці, потрібно нормально нам попрацювати, щоб їх більше поранилося. Це свого роду мотивація: чим більше русні здохне, тим краще. Взагалі мінна війна вона більше орієнтована не на те, щоб більше вбити, а щоб більше покалічити, тому що коли калічена русня повертається додому, без ручок, без ніжок, вже інші Ваньки дивляться на нього і кажуть: «Я туди не поїду, тому що там, ну умовно, інший Ванька без рук і ніг повернувся».

Ніколи не потрібно боятися чогось, потрібно робити. Як кажуть: «Храбрец умирает однажды, трус всю жизнь» Та й не факт, що тебе уб'ють, тому що на війні – це удача!

На цій війні я побачив, що у них артилерія досить-таки погано працює. Нас було дуже багато людей в полі, в нас полетів пакет градів, одна запальна мінометна міна, потім ще близько 20 різних мінометних мін. Вони підбили наш один УРАЛ, мій сержант Дмитро побіг витягувати пораненого, і, на жаль, сам був поранений осколком. Хотів врятувати хлопця, він по факту його і врятував, а потім вже рятували й Дмитра. Евакуювали, зараз лікується в Німеччині. Йому там кістку нарощують, медицина таки просунулася вперед. Він мені фотки постійно скидає, ми спілкуємося. У нас дуже дружній колектив, ми всі спілкуємося, але при цьому є субординація, всі розуміють, що є командир, є підлеглий. Але всі дружимо, ну бо живемо, спимо, харчуємося разом, і переживаємо всі тяготи і незгоди разом.

Після цього, як ми попрацювали в 54-й бригаді, далі відправилися виконувати завдання вздовж річки Сіверський Донець. Цю місцевість я називав Шервудським лісом, лісом розбійників, бо там реально така лісиста місцевість. Після Бахмутського напрямку, де місцевість була майже все поля, то Шервудський ліс – все зелене, прекрасне. І в тебе нема відчуття, що за тобою хтось постійно слідкує, ця фобія коптера, і вночі вже тепер не потрібно було працювати, як Бетмен. Бо на Бахмутському напрямку у нас було 20 днів і ми постійно їздили вночі на завдання. Я пам'ятаю, за ці 20 днів вперше виходжу – і день був! Я такий – ВАУ! Реально крінжове відчуття! Ти вдень виходиш і просто тобі незвично від побаченого. Ти адаптувався до ночі, ти забув, що таке світло. І тут можна вже працювати вдень, а ще ліс зелений, ну просто нереальна краса. Так, тут артилерія потужніше працювала, і накривала там все, бо там тоді був наступ: Ізюмський, Сєверодонецький напрямки, намагалися форсувати річку. А у мене якраз і була задача поїхати, знайти усі броди на річці Сіверський Донець, і я вже почав використовувати свій коптер більш обширно, бо все таки вдень працюємо. І я вздовж річки літав, знаходив місця, які потрібно замінувати, надавав інформацію, вже проводив розвідку. І ось як відрізняються бойові дії і задачі до повномасштабного вторгнення і після, то до 24 лютого – це чисто інженерні задачі, там поїхав замінював, розмінував, а зараз – ти і ДРГ (*сміється*), розвідка на тобі лежить, зараз воювати набагато цікавіше. Страшніше, звичайно, але цікавіше. І ми мінували Шервудський ліс, Сіверський Донець.

– Як місцеві ставилися до військових?

– Люди здебільшого доброзичливі. Підтримували. Звільнене від окупантів село Добропілля, виходимо з Хаммера, такі усі – техаські ренджери, круті українські військові. Цивільні на нас дивляться, вітають. Визволителі. Люди підходили, обіймали, плакали. Одноокий мужик, підполковник, пілот з Харкова казав, що квартира була в Лимані, вщент розбомбили. Просив: бийте побільше русні. Серед місцевих не побачив тих ворожих настроїв, які ще були в 2020 році. Погляди змінилися.

Але були й такі, що косо дивилися, казали: якого ви сюди приїхали. В Авдіївці були військові з червоно-чорними прапорами УПА. Дід йде, подивився в нашу сторону, харкнув, не сподобалося. Вітаєшся з міс-

цевими, а вони дивляться в нашу сторону і не відповідають.

Донецька область. Село Новомихайлівка, лінія фронту за п'ять кілометрів. Війна, а життя в стилі лакшері: в баньку можна було поїхати, піци поїсти, потім на передок з'їздити, щось поставити, знову повернутися, а далі знову на завдання. А від'їхати в Краматорськ – повний фарш, взагалі світське життя. Магазины працюють, нічні клуби працюють, люди веселяться. Трохи і ми розслаблялися. Алкоголь, зрозуміло, не вживали, але розслабитися можна було. Мужик місцевий свині продавав на м'ясо, чому б не купити, давайте, а може, їмо м'ясо в останнє. В три рази дорожче, і купці знаходилися.

Зараз такого нема. Реальна війна повним ходом. Магазины, супермаркети закриті, а то й розбиті, все стало пустою, колишне міське життя припинилося, його не існує. Натомість прифронтові сільські магазини процвітають. У прифронтових селах є все, що треба, тобі з-під поли дістануть балик, ковбасу, рибу червону, ікру червону. За відповідними цінами. Хліб, вода – тут з цінами все нормально, не так, як із м'ясом чи цигарками. Все, що актуальне для військових, ціни піднімалися в рази. Цигарки, енергетики, фаст-фуди зразу моментально виростало в ціні.

Зараз в Авдіївці все розвалено, нічого нема. Усі міста, які ще недавно процвітали і розвивалися, їх просто нема. Їх знищив «руській мір».

– Де харчувалися?

– Отримували продукти, коли були на базі, то куховарили самі. Готували багато чого, врозсіп брали з собою на завдання щось із харчів. Працював за перевіреною схемою: заїжджаю на виконання завдань, заходжу в-сільську адміністрацію, налагоджую з ними взаємодію. Зі мною три-чотири людини, запитую, чи, може, є будинок або квартира, щоб заселитися, кілька днів пожити. Не хочеться брати місця скупчення військ – школи, штаби – дуже часто прилітає туди. А краще взяти непоказний будиночок на периферії, там і машину можна заховати, плюс безпечніше військовим, за яких я відповідаю. Домовлявся про таке житло, там поселялися з розвідниками і ТРОшниками. Є відос: поки орки їдять свинні жопи, ми нормально харчуємося. М'яско жаримо на газовій плиті, помідори порізані, в нас нормальна їжа, все є з собою. Маємо газовий балон. Приїжджали, готовили їжу на ньому. Все, як вдома.

Бувало хтось з хлопців залишався, коли інші були на завданні, то приїжджали вже на готову вечерю.

- Сільська влада нормально ставилася, не було серед них запродавців?

- Ні, не було. От з ким не спілкувався, всі нормальні були. Один раз взаємодію налагоджував через дільничного, він всіх місцевих знав, то попередив, хто сепар, хто ні, казав з ким можна спілкуватися, а з ким не варто. Прямих конфліктів з місцевими не було, може, боялися, а може, поважали. Один раз була тема, підходить дід старий і питає:

- В тебе дівчина є?

- Нема, - відповідаю.

Він тоді з кимось іншим заговорив:

- Ти тут, а твою бабу дома другі пруть.

Почув це, кажу старому:

- Ох ти ж озабочений дід, на старості і тобі можна поугарать. Маєш проблеми з потенцією, а що в голові твоїй робиться. Бідняга.

Він зрозумів, що я не агресивний, що можу пожартувати у відповідь.

Другий випадок трапився на Слов'янській ТЕС в селі Миколаївка. Дід підходить, каже:

- Мужики, як воно так. З братами воюєте...

- Діду, ти при своєму розумі?! Кацапи гатять, трощать по твоїй хаті, гради падають, а ти: «браття»...

- Росія нас від Америки захищає, - каже. - Тебе, синок, захищає. Як ти не бачиш цього? Як вам промили мозги американці. Віжу, ти по-руски говориш, без акцента. А всего не панімаєш.

- Діду, - в злості кажу, - йди звідси, бо львівське ТРО з тобою не на жарт розбереться.

До пам'яті прийти тяжко: як таке може бути, що в тій голові робиться. Це в той час, коли його місто розносять, по сусідній вулиці б'є артилерія, а він каже: це американці стріляють, а рускі нас захищають.

– Коли було страшно?

– Був мандраж, коли вночі працювали, темно скрізь. Ти не бачиш своєї руки, а тільки на пару кілометрів через тепловізор бачиш, що робиться навколо, і... працюєш. І не тільки розтяжки знімаєш. В будь-який момент може вийти з куців банда чуваків, в яких вогнева міць трохи більша, як в тебе. Будь-коли можна потрапити під мінометний обстріл. Це «стрьомна» тема. Мінометний обстріл застав у полі, тобі нема де сховатися, і ти все просто приймаєш як є. Ніякої паніки нема. Реально страшно, коли твоїх близьких людей поранено, а ти нічого не можеш зробити. Підставити себе, пришити ногу, приліпити назад руку. Щоб зі мною не сталося, я б тільки посміхався. А коли тільки дізнався, що з мого підпорядкування є перший поранений, тоді не до сміху, реально стало жорстко. Це відчуття словами не передається, ти до цього не звикнеш ніколи. Ти можеш звикнути до багатьох речей, пояснити собі: я можу померти на війні, я з цим маю жити. Все. Я маю зробити все, щоб не померти, щоб виконати завдання. Але як ти собі поясниш, коли твоїх підлеглих ранять і вбивають в тебе на очах. Це ти собі не поясниш, ти це не зможеш ніколи прорахувати. Ти можеш для себе збити картину, які в противника є сили і засоби, по яких дорогах я можу непомітно просуватися, пробити підрозділи, які тебе можуть прикривати чи не можуть, спланувати автотранспорт, спорядження своє і своїх людей, ти можеш зібрати собі аптечку. Але прорахувати, хто помре, кого розірве, ти не можеш. В цьому проблема війни і це реально страшно. Бо коли ти живий, боятися смерті безглуздо.

Страшно було, коли поранили Дмитра. Він лежить поранений, лежить без ноги, жартує, угарає. Він не кричав від болю, свою ситуацію сприйняв як належне. Сам поліз когось рятувати. Мене тоді не було на місці. Задача його – спостерігати через тепловізор край поля, на якому працювали хлопці. Дуже жалкую, що так сталося. Коли він йшов на завдання, просив його: «Давай ти не підеш цього разу». Він сказав таку фразу тоді: «Ближче до орків, там небезпечніше, туди піду». Мене це гризе, бо я його міг забрати з собою. Хоч і там де я, ризик теж був, може, і там би його дістало, бо і по нас били добряче. Він пішов на завдання, бачу Урал підбитий без колеса виїжджає. Мене взяли сумніви: де він. На зв'язок не виходить. Додзвонилися до сержанта, який був з ним на фланзі. Каже: він поранений. Швидко евакуюємося з того поля. Я тоді з

медиком в конфронтацію жорстко увійшов. Домовлялися про зону евакуації, а її не було, вони проігнорували. Мені довелося в частину їхати, треба було машину, яка б змогла його вивезти. Це вже зона евакуації, це безпечна зона.

– В мене тяжкий «триста», – кричу з усіх сил.

– В нас немає наказу, ми зараз не можемо, – відповідають.

Заганяю патрон в патронник:

– Я вас всіх зараз тут положу, або водій сідає в машину і везе пораненого. Водій сів у машину. Погнали в госпіталь. Відірвана нога, а в мене в голові думка крутиться: година часу є, а тоді нога, як правило, вже ампутується. Ми це повернули якраз за цей час. Повантажили Діму і погнали з ним в Курахово. А там купа поранених, все в крові, весь цей мобільний госпіталь залитий кров'ю. Мар'їнка поруч, там ідуть жорсткі бої, всіх поранених звозять сюди, в Курахово. Йому таки пощастило, пришили ногу. Всю ніч до четвертої ранку просиділи в тому госпіталі, поки лікарі не сказали нам, що нога збережена, буде ходити. Оце реально страшно.

– Які настрої переважали серед місцевого населення?

– В Донецькій області до повномасштабного російського вторгнення такого не було, щоб місцеві приязно вітали українських військових. Діти повторюють вчинки дорослих, наслідують їх. Сліпий тільки не бачить на чийому боці правда. Зараз діти по телевізору дивляться, блокпости бачать й повторюють дії дорослих. Будують блокпости по ходу пересування українських військових. Наставили ящики, форму одягають, бронжилети. Вибігають назустріч, махають руками. Військові зупиняються, пригощають «вкусняшками». Дитяча романтика. Діти налаштовані патріотично, вигукують «Слава Україні». Кажу, в часи АТО такого і близько не було. А зараз кожен другий патріотично налаштований. І старші так само вже за Україну стоять. Хочуть допомогти визволити рідні землі від рашистів.

– Робота сапера, яка вона?

– Маємо тихо заходити і тихо виходити з територій, на яких виконували завдання. Якщо тільки є контакт з ворогом, то ти спалився,

все пішло не так. Контакт – це провалене завдання. Ти вже ні завтра, ні післязавтра не поставиш міни в цьому місці, бо ти спалився. Треба чекати. Під час виконання завдання нас прикривають 3-5 чоловік. Їм важко довіряти. Сапери без прикриття завдання не виконують, ворог може взяти нас голими руками. Специфіка моєї роботи залежить від взаємодії, і тільки від взаємодії, без взаємодії я не можу нічого зробити. Існує дуже великий ризик. Мені треба сили і засоби, потрібно прикриття, необхідно знати маршрути, дороги, потрібна інформація, яку надає підрозділ, з яким я співпрацюю. Якщо цього не буде – сапер працювати не зможе. Як я можу зайти в поле, коли там нікого нема, хто б міг забезпечити нашу роботу. Так працювати неможливо. Має бути планування, без цього ніяк.

Більше всього на війні боюся боягузів і дурнів. Бо через них помирають нормальні хлопці, які виконують свою роботу і роблять її непогано. Боягуз втече, залишить тебе одного без прикриття, а ти просто про це і знати не будеш. Дурень придумає якусь «хрень» і зробить так, що тебе ворог «спалить». Війна – це фортуна. На війні прорахувати ситуацію – неможливо. Але план завжди має бути. Є алгоритм дії і від нього працюємо. Є позаштатна ситуація, і є свій алгоритм дії у такій ситуації, але це з досвідом приходить, через аналіз помилок – як власних, так і тих, які зробили люди, з якими співпрацюєш.

– Яке надскладне завдання доводилося виконувати?

– Заходити в «сіру зону» приблизно на кілометр від наших позицій і встановлювати сто мін. Вночі. Завдання не з легких. Там постійно хтось тебе може зустріти. В таких умовах ми працювали два тижні. Коли я побачив за два тижні перший раз день, було дико. Ми жили вночі, існували вночі, ми їздили вночі і працювали вночі. Без фар їздили, по іншому ніяк – відразу б спалилися. На планшеті записували GPS-треки і по них рухалися вночі й у такий спосіб запам'ятовували дорогу.

– На Київщині що особливе запам'яталося?

– Та що там запам'яталося? Люди тебе обожають, там взагалі класно. В магазини заходиш, тільки бачать військову форму – в усьому

ідуть назустріч. Зовсім інше ставлення, як, скажімо, на сході, всі тобі допомагають. Воювати доводилося в обстановці любові, коли народ тебе любить і всіляко підтримує.

У Чорнобильському лісі виконували завдання. Шукали міни, багато їх там. Закинуте село на кордоні з Білоруссю, одні стежки, один суцільний неосяжний ліс, трішки лівіше від Чорнобиля. Мав час – по лісу гуляв, насолоджувався природою і спокоєм.

- Наскільки професійно росіяни виконують свою роботу?

– Не всі вони барани. Є спеціально навчені люди, які добре знають саперну справу. Я вже довгий час стежу за різними російськими каналами, де їхні фахівці діляться досвідом. Вивчаю свого опонента. Цікаво спостерігати, як ворог мислить, аналізує. Це сильний противник із усталеною військовою філософією, зі своїм світобаченням, своєю ідеологією. Коли аналізуєш дії ворога, ти тверезо мислиш на полі бою, продумуєш свою роботу, і це збільшує твій спосіб виживання у критичних ситуаціях. Чому ми цю війну не програли: велика їхня помилка – парадним маршем залетіти на нашу територію. Ніколи не треба недооцінювати свого ворога. Наш ворог нас недооцінив, за це дуже жорстко поплатився і був вибитий з нашої території. Завжди треба до противника ставитися серйозно. Треба оцінювати ворога і знищувати його. Ми будемо більше їх вбивати, якщо будемо ставитися до них серйозно.

СЕРГІЙ, 1992 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– Чим Ви займалися у цивільному житті?

– У цивільному житті до того, як заступити на військову службу, працював охоронцем в одній із приватних охоронних фірм. З дитинства плекав мрію стати військовим, взірцем для мене був мій батько Анатолій. Він військовий, старший сержант, в радянський час перебував на службі в НДР. Батько розповідав різні історії зі свого військового досвіду, що мене особливо захоплювало й спонукало до вибору професії. Кожна людина у житті робить свій вибір, приходиться до усвідомлення того, чим хоче займатися, осмислює, шукає себе і цілком віддається улюбленій справі. Свій вибір зробив і я: вже три роки перебуваю на

службі в армії. І зовсім не шкодую. За три роки багато чого вже встиг побачити. Першу ротачію пройшов ще в ООС, усі наступні, їх чотири, вже під час повномасштабного російського вторгнення.

- Коли підписували контракт, самі вибирали напрям служби?

- Підписав контракт цілеспрямовано із конкретною військовою частиною, мав бажання проходити службу у Центрі розмінування. Правда, до кінця не розумів, що мене може чекати під час служби. Спочатку перебував на посаді водія, бачив себе в армії саме у цій професії, проте згодом змінив свою думку. Вплинув на цей вибір авторитет моїх командирів.

Командири професійно навчали нас саперній справі. Під час занять постійно наголошувалося: читай, це тобі знадобиться, вчи, це тобі знадобиться, запитуй, це тобі знадобиться. Які вони були праві! Здобутий досвід сприяв моєму професійному росту. Із посади водія перейшов на саперську посаду, із сапера – на інструктора, а в наступну ротачію вже їду командиром групи.

- Так Ви швидко й до генерала дослужитеся.

- (Сміється) До генерала? Хотілося б, але це буде дещо пізніше. Головне – прагнути до мети і впевнено йти до неї.

- Розкажіть про специфіку Вашої роботи в ООС, яким було перше відрядження?

- У 2021 році відбув у своє перше відрядження в місто Краматорськ. Тривало воно п'ять місяців, а вже звідти нас передислокували у Попасну. Виконували завдання у Соледарі, Костянтинівці, Бахмуті. Було складно, можливо, через те, що перший раз. Багато чого ще не розумів, але досвід командування швидко допоміг увійти у курс справи. Наше завдання полягало у розмінуванні замінованих територій. Ми як бойова одиниця не можемо працювати окремо, завжди підпорядковуємося одній із військових частин, одній із бригад, які стоять на тій чи іншій

бойовій позиції, захищаючи нашу Вітчизну. Сапери – люди прикомандировані, і наше першочергове завдання виявляти вибухонебезпечні предмети. А коли ворог близько підійшов до наших позицій, приймати правильне рішення щодо захисту військовослужбовців, які тримають оборону, повідомити їх про наближення противника, унеможливити його підхід. Встановлення мінних полів, розмінування територій, мінування за і перед бойовими позиціями – це наша робота. Життя сапера, як би ми того хотіли чи не хотіли, завжди із ризиками, оскільки через наші руки проходять смертельно небезпечні вибухові предмети.

– Як почалася для Вас повномасштабна війна?

– Широкомасштабна війна застала мене у нашому місті. О четвертій ранку телефонним дзвінком розбудив мене товариш Олег:

– Алло, Сергію, спиш, вмикай телевизор. Нас москалі бомблять, почалася повномасштабна війна. Рухайся!

Часу на роздуми не було. Швидко зібрався – і в частину. Того ж дня, 24 лютого, групою виїхали на оборону столиці. О шостій ранку вже були зібрані, отримали зброю й рушили на захист Києва. О десятій вечора прибули у Бровари. Нас одразу було підпорядковано 72-й окремії механізованій бригаді. Завдання полягали в унеможливленні нападу ворога на столицю із броварського напрямку. Виконували роботу з мінування територій, інших завдань керівництво нам не доводило. Калинівка, Пухівка... вже й не пам'ятаю усі ті населені пункти, де встановлювали вибухонебезпечні предмети. За весь період встановили, певно, понад три-чотири тисячі протитанкових мін, облаштували велику кількість протипіхотних полів, і, дякувати Богу, спільними зусиллями унеможливили наступ ворога на столицю. Можливо, ви бачили ролик, як не змогла пройти колона ворожих танків на Бровари в районі населеного пункту Велика Димерка. Це і наша заслуга. Саме в той час, коли по ворогу працювала наша артилерія, ми мінували поля. Артилерія і сапери зробили колосальну роботу, щоб розвернути колону танків і перешкодити їх рух у напрямку столиці.

- Зазвичай завданн я виконува лися під обстрілами?

- Так було не завжди. Наші командири приймали рішення розпочинати роботу тільки тоді, коли припинявся вогонь. Зазвичай працювали із самісінького ранку або коли вже сутеніло, ворогу тоді нас не видно. Ми свідомо обирали тихий час, щоб можна було якісно виконати свою роботу і безпечно повернутися назад. Місяць працювали на лівому березі Дніпра, неподалік Великої Димерки. Виконували завдання в населених пунктах Лютіж, Катюжанка. А до Іванкова так і не дійшли, там вже працював інший підрозділ з нашої частини. Потім із 72-ю бригадою два місяці зачищали правий берег. Зранку збиралися, сідали на броню і їхали на зачистку. Брала участь й у нічних маршах.

- Як виконується робота із мінування території?

- Цій справі навчає книжка й інструктори у навчальних центрах. Але найкраще вчить ситуація, здобутий досвід і вміння логічно мислити й приймати єдино правильне рішення. Тут немає права на помилку. Це негласний девіз сапера. Насамперед професіоналізм – успіх нашої справи. Є люди, які, скажімо, займаються лікуванням, вони вміють професійно виконувати складні втручання в організм людини з метою збереження життя, а є люди, які вишивають хрестиком. Кожна професія затребувана. Ми ж уміємо мінувати, і в такий спосіб дбаємо про безпеку громадян, зупиняємо підступного ворога, не дозволяємо йому рухатися вглиб нашої держави. Справа сапера нелегка, через наші руки проходять особливо небезпечні предмети, легковажне поводження з якими може коштувати життя.

- Перша ротація проходила в Києві, а друга?

- У вересні відбули на ротацію в Ізюмському напрямі. Майже три місяці виконували завдання із розмінування території. З усіх попередніх ця ротація для мене найважча. Ми понесли втрати у нашому підрозділі. Група розмінувала території під Балаклією і під час пересування з місця виконання завдання натрапила на ворожу міну, яка була встановлена безсистемно, поза межами мінного поля. Як відомо, безсистемне міну-

вання ворогом наших територій забезпечує не зовсім ефективний пошук вибухонебезпечних предметів. Окрім того, він використовує заборонені прийоми із додатковим встановленням мін-пасток.

Просто на наших очах стався підрив групи. Трагічно загинув водій-сапер Юрій Бацан. Це хлопець, якого я знаю віддавна, тривалий час спілкувалися з ним, ми з одного села, сусіди. Певний час він служив у батальйоні забезпечення. Якось зустрівся з ним після ротації з Києва, він і каже, що хоче служити у Центрі розмінування. Не бачить себе на службі в батальйоні, хоче бути корисним саме там, де війна, готовий ремонтувати автомобілі там, а не тут, на мирній території. Після цієї розмови з таким питанням звертаюся до командира підрозділу. Кажу: є хороший хлопець, досвідчений водій-сапер, який володіє професійними якостями і має бажання служити й вчитися. Питання було вирішено позитивно. Юра Бацан проходив базову підготовку сапера в ОНТЦ й у визначений час поїхав на ротацію. Стався підрив нашої групи. Як наслідок – три важкопоранених, один з них у дуже важкому стані, а Юра Бацан загинув. На жаль, сталося непоправне. Досі тяжко болить ця втрата.

За період перебування у Балаклії виконували завдання і під Барвінковим, в Ізюмі працювали, страшні руйнування там. Бачили техніку, яку орки залишили, відступаючи. Танки, самохідні артилерійські установки, автомобілі КраАЗ, КамАЗ. Техніки було багато, ми допомагали витягувати її із місць безпосередніх зіткнень з ворогом, проробляли проходи, перевіряли, чи вона не замінована, чи підхід до неї не замінований. У посадці нарахували близько тридцять-сорок одиниць живої техніки, не попаленої. Її можна було забирати для використання. Окремі машини заводилися, інші ні. За два-три дні техніка вже була під Лиманом, на власні очі бачили, як її везли на фронт. Тішить, що внесли свій вклад у нашу таку очікувану Перемогу.

Наш загін займався розмінуванням місцевості. За час перебування в Балаклії не було жодного дня, щоб нас не викликали на підриви. Все навколо заміновано. Люди тривалий час перебували в окупації, важко передати словами, яких моральних травм вони зазнали. Доводилося спілкуватися з ними, в очах їхніх прочитувався страх, біль і розчарування. Вони вже вийшли із окупації, а відчуття тривоги, розпачу, болю не покидало їх. Ми, військові, старалися не ходити зайве в бронжилетах, не демонстрували зброю з метою адаптувати населення до мирного життя. Ворог відступив, і ми докладали максимум зусиль, щоб

у плані війни цивільних нічого вже не турбувало. Окупація має ряд значень, свої сенси. Для тих, хто пережив окупацію, було дуже і дуже складно повернутися до попереднього життя.

Кажуть, різні є люди по той ворожий, російський бік. Можна почути, що і серед них є нормальні, не всі вони однакові. Але факт залишається фактом: які б вони не були хороші чи погані, вони вже назавжди для українців загарбники. Місцеві розповідають історії, що хтось із них в окупації їжу давав місцевим. Але більшість розвертали зброю і стріляли по місту, а потім приходили в те місто і розказували, що це ЗСУ гатить по мирному населенню. Люди не дурні, вони розуміли, хто це робив насправді. Лише одне питання було до окупантів: чому ви сюди прийшли, з якою метою, ми вас тут не хочемо бачити, вийдіть з наших територій, залиште нас, не потрібно нас визволяти, до вашого приходу у нас все було добре. Їхня ж відповідь: приїхали вас звільняти, визволяти. Але від кого, від чого, для чого?! Так ніхто і не зрозумів.

Під час окупації Балаклії місто зазнало тяжких руйнувань, околиці повністю знищені. Цемзавод знаходився в межах міста, люди працювали тут, мали стабільну роботу, зарплату, а зараз заводу нема, розгромили, вщент знищили його окупанти. Не задумуючись, вони жорстоко руйнували все на своєму шляху. Коли проїжджали автомобілями через звільнену Балаклію, на обличчях місцевих жителів бачили щирі посмішки і радість. Вони нарешті вдома!

За той період часу декілька раз спілкувалися з музикантом і актором Колею Сергою. Він служить в територіальній обороні, бере активну участь у визволенні України від московського ворога. Подружився з хлопцями із нашого підрозділу, сам виявив бажання спілкуватися з нами, фотографувалися, нашому командирі навіть книжку підписав. Досить цікавий хлопець, простий у спілкуванні. Подарував на згадку свій шеврон, а ми йому свій. Просили його як публічну людину закинути у соцмережі меседж, який би застерігав і попереджував місцевих про мінування довколишніх територій. Все ж навколо заміновано, ступити нема де. Осінь 2022-го виявилася теплою і дощовитою. В околичних лісах з'явилося багато грибів, і люди масово, може, грошей у когось не було, може, через те, що були під окупацією, кинулися збирати і продавати гриби на базарчиках попри центральну дорогу. Ходили в ліси, що було смертельно небезпечно. Тоді дуже багато місцевих підірвалося. Ми, сапери, усіма силами намагалися допомогти людям, насамперед засте-

рігали від походів цивільних у ліси. Ставили покажчики «Небезпечно: МІНИ». Багато було несвідомих, які не реагували на наші застереження і наражали своє життя на смертельну небезпеку. За нашої присутності там трапився трагічний випадок. Підірвалася машина швидкої допомоги, повністю вигорів медик, водій отримав чисельні опіки, а машина згоріла дощенту. Швидка приїхала на виклик, щоб допомогти людині, яка без ноги лежала від них метрів 150 в лісопосадці. Через недбальство підірвалася на міні, кров'ю стікала. Лікарі хотіли евакуювати її з місця підриву. Врешті, підірвалися і загинули самі. Саме через авторитет Колі Серги намагалися донести до місцевого населення інформацію про фатальні наслідки такого недбальства і байдужості.

Місцеві жителі розповідали, що під час окупації пережили чотири ротації ворожих військ. Все навколо було заміновано. Мінували буряти, кадрові військові російської федерації, представники й інших національностей постаралися. Кожна ворожа ротація докладала тут щось своє. За чисельністю найбільше мін було встановлено на підходах до водоочисної станції, в цих околицях незамінованого місця не залишилося. Встановлювали міни зразка МОН-50, встановили її неправильно. Наші фахівці звернули на це увагу, порадилися, прийняли рішення знищити їх на місці, бо іншого виходу не було. Як з'ясувалося, міни ці були встановлені каскадом, одна стояла так, що її було помітно, а далі за нею йшли фугаси, зариті в землю. За міжнародними нормами так робити заборонено. Якби ми не побачили... наслідки були б трагічні. Дається взнаки професіоналізм і досвід фахівців Центру розмінування.

– Які міни вороги найчастіше використовували?

– Неодноразово спілкуючись із фахівцями, дійшли з ними такого висновку: ворог встановлює все, що в нього є. Скажімо, у нас немає мін-сюрпризів, а в них є. Вони активно використовують боєприпаси, заборонені Женевською конвенцією, зокрема протипіхотні міни, міни в некерованому варіанті. Як показує наша практика і досвід, противник встановлює ПМН, які зберігаються багато років. Вишкіл їхній у цій справі ще з часів Радянського Союзу. Ворог використовує буквально все, що є в їхньому арсеналі, а нам доводиться розгадувати їхні загадки. Ми працюємо за міжнародними нормами, мінуємо в керованому варі-

анті, некерованого нічого не ставимо. Спілкувався не раз з місцевими в Балаклії, кажу їм: «Ви ж розумієте, що кацапи нарobili? Міни, які вони поставили на розтяжку, будуть стояти рік-два-п'ять-десять-п'ятнадцять-двадцять років, поки хтось не зачепить цю розтяжку, щоб вона вибухнула».

Якось із полковником РЕБ-служби забирали безпілотною «Орлан-10», якого наші посадили. Пройшли кілометрів п'ять, забрали його, а по дорозі назад побачили стільки всього насипаного, ті ж міни ПФМ дистанційного мінування, «лепестки», як москалі називають їх. На щастя, всі повернулися живі-здорові, з ніжками-ручками (*сміється*). А могли і не повернутися. Йшли туди і назад дуже небезпечною дорогою. Як сапери йшли, нам показали точку і сказали «Орлан» «десь там», а де «там» – вже шукали на місці. Зайшли в таке поле, де ніхто не орав, не сів рік нічого, вибралися через непролазні хащі, знайшли розтяжку, забрали безпілотною і благополучно повернулися на місце нашого збору. А наслідки могли бути дуже непередбачувані.

***

У ротаціях перебував на Київщині й Харківщині, в донецькому напрямку не поїхав у зв'язку з сімейними обставинами. Через декілька днів їду на Херсонщину. Можна було ще раз їхати на Харків чи Київ, але я там вже був, хотілося чогось нового. Київ в часи моєї ротації, коли під окупацією були Буча, Ірпінь, Гостомель, запам'ятався по-особливому. Навколо пустка, нема ні людей, ні машин, ти їздиш без заторів, тобі треба з одного кінця міста проїхати в інший, – їдеш вільно. Київ асоціюється із 72-ю бригадою, з «чорними запорожцями». Вони тримали оборону столиці, багатьох хлопців, яких я знав, вже нема. Ми тоді працювали під командуванням майора з позивним «Лівша». Ніколи не забуду його слова:

– Всі машини «стоп», слухай бойовий наказ, ми їдемо на зачистку, всі по машинах.

Ніч, нічого не видно: «всі по машинах». Страх чи адреналін – не відрізниш, сіли і поїхали:

– Сапери з Кам'янця повинні бути на броні, – казав він.

Було діло. Ворог дуже підступний, вдається до непередбачуваних способів мінування. Замінювали велику кількість доріг, електростанцій, під'їздів до електростанцій, до мереж та ліній електропередач. Фактич-

но зупинили життя. Щоб попередити втрати серед електроенергетиків, сумлінно виконуємо нашу роботу і повертаємо звичний ритм життя.

Херсон особливо вразив, місто близько від моря. Досі здавалося, що Херсон далеко від нас, а насправді, він дуже близько. У самісінькому серці України. Я не проти поїхати і в Крим. Відпочивав там у 2007 році, ще малим. Поїхати на ротацію в український Крим. Коли їду в чергову ротацію, завжди батьків заспокоюю, кажу: «Я поїхав боронити Україну з першого дня повномасштабної війни, зараз їду – на її закінчення». Батько і мама сумно посміхаються. Я знаю, все скоро закінчиться, війна закінчиться перемогою. Ворог виснажений. Ми – не вони, ми боронимо нашу країну, воюємо за наші території, наших людей, а вони – невідомо за що.

– Чого навчила війна?

– Війна навчила понад усе любити Україну, навчила цінувати свободу. Ми її доньки і сини, а вона в нас одна. За неї боремося. Це війна за вільний український простір, який мусимо відстояти і зберегти.

ОЛЕКСАНДР, 1972 р.н.

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня,
медаллю «За військову службу Україні»

- Що спонукало до вибору професії?

- З дитинства цікавився військовою справою, мріяв про кар'єру військового. Значний вплив на вибір професії мав авторитет мого діда Миколи. Багато спілкувався з ним, він розпочав свою службу з першого дня Другої світової війни, був військовим офіцером, дослужився до звання майора. А ще спілкування з товаришами у школі, батьки яких були військовими, теж мало значний вплив на моє рішення обрати професію військового. Неодноразовий перегляд художнього фільму «Офіцери» вплинув на формування мого світогляду і спонукав до вибору професії.

- Яким був Ваш перший бойовий досвід?

- Перший бойовий досвід здобув у зоні АТО в 2015 році, де перебував у ротатії з покійним підполковником Сергієм Васильовичем Ковалем. Працювали з ним у тісній співпраці, виконуючи усі поставлені бойові завдання. Це був дуже досвідчений офіцер, фахівець своєї справи, людина моральних обов'язків і честі. Виконував обов'язки командира групи загону саморобних вибухових пристроїв. Базувалися тоді у Краматорську і в залежності від поставлених завдань виїздили на виконання в різні локації Донецької і Луганської області. Працювали перед переднім краєм щодо мінування територій, щодо нарощування мінно-вибухових загороджень. Враження від місць виконання бойових завдань жахливі. Навколо руїни, люди, які залишилися, жили у підвалах, не маючи ні їжі, ні питної води.

На першому бойовому завданні потрібно було обстежити місцевість неподалік села Луганське, на якій підірвався трактор. Тракторист працював на сільськогосподарських роботах і не знаючи, заїхав на заміновану ділянку. Зі своєю групою, перевіrivши цю місцевість, виявили невідоме мінне поле, ніде не зафіксоване у документах. Хто його встановив, невідомо. Ця територія прикордонна, зовсім поруч перебували окупанти. Міни були встановлені на нашій стороні. Розмінували це поле, виявили і знешкодили усі вибухонебезпечні предмети. На щастя, водій вижив, ми навіть зустрічалися з ним. Щасливий, бо вже не вперше потрапляв у таку ситуацію. Тричі підірвався і усі три випадки були для нього вдалі. Народився в сорочці. Після третього потрапляння на міну дуже злякався, втік з місця події, і... запив. Ми ледве відшукали його. Розповідав, що має велике везіння, якісь вищі сили його постійно оберегають. Перший раз у нього снайпер ледве не влучив під час оранки, попав йому у переднє скло. Другий раз ракета прилетіла і вибухнула неподалік. Був в той час на роботі, працював у полі. За третім випадком підірвався на міні. Три випадки і три, Богу дякувати, вдалі. Якби він не підірвався тоді, то ми не виявили б це мінне поле, і міг би підірватися там хто завгодно. А цей тракторист народився в сорочці.

– Скільки ротацій було на Вашій пам'яті?

– З 2015 року, з часу, коли приступив на військову службу, кожен рік по два рази виїздив на ротацію. Виконував завдання у Донецькій та Луганській областях. До 2020 року по два місяці командувалися на ротації, а після 2020 року вже по чотири. Звісно, ситуація не така тоді була, як зараз, це зрозуміло. Не було такої активності бойових дій, застосовувалися інші засоби ураження, як, скажімо, з часів повномасштабної війни, ні авіаційних, ні реактивних ударів тоді не було. Велися на той час позиційні військові дії. Ми знаходилися на своїй позиції, ворог на своїй, здійснювали обстріли кожен зі своєї сторони. А роботи дуже різні виконували.

Ось таке пам'ятне. За домовленістю із ворожою стороною про те, що вони не будуть нас обстрілювати, перевіряли лінію ЛЕП, яка проходили по полю між нашими та їхніми позиціями. Оголошувалося перемир'я, але ворог не завжди його дотримувався. Перевірялася місцевість

на наявність вибухонебезпечних предметів. Після нашої перевірки заїздили електрики, знімали «дефектовку», фотографували пошкоджені місця, а вже потім їздили відновлювати ці об'єкти. Один раз під час такої перевірки віч-на-віч зустрілися із саперами з ворожої сторони, які так само, як і ми, приїхали на перевірку об'єкта. То були так звані ополченці із фейкових «ДНР» чи «ЛНР», вже зараз і не пам'ятаю, звідки вони. Розмовляли. Розмова з ними – в одні ворота. Вони не приймали ніяких аргументів, нічого не хотіли чути, були вкрай зазомбовані. Наша думка їх не цікавила, і слухати не хотіли, вони виправдовували свої дії і свою правоту. Озвучували всім вже відомі наративи: ми бандерівці, а росія – це наші брати. Розмова ні про що на підвищених тонах тривала хвилин 15-20, потім вони пішли у свій бік, а ми – у свій. Ніхто в спину один одному не стріляв. Страху не відчували, нас було четверо і їх четверо чи п'ятеро... Сили були майже рівні, якщо раптом довелось б вступити у бій.

– Де і за яких обставин застала Вас повномасштабна війна?

– Повномасштабна війна застала мене під час чергового виконання службових обов'язків в ООС у складі зведеного загону в місті Краматорськ. Ми знаходилися на об'єкті, по якому російська федерація нанесла перші ракетні та авіаційні удари. Перед вторгненням з нами проводилися тренування щодо дій ворога в разі нападу. Зокрема відпрацьовували навчальні вправи «Напад на аеродром» та «Ракетний обстріл». Напередодні подзвонив начальник табору і сказав, що завтра буде команда «Ракетний обстріл». «Не ігноруйте команди, вийдіть, одягніть засоби захисту, спустіться у місце укриття», – наказував він.

О 4.45 зі штабу було сповіщено сигнал «Ракетний обстріл». Одягнулися, вийшли на вулицю, знаходилися біля місця укриття. Рівно о 5.00 метрів сто від нас прогрімів перший вибух. Я до останнього не міг повірити, що війна вже розпочалася. Перша моя думка – то все-таки тривога, серйозна тривога з використанням засобів імітації. Хлопці зірвалися і побігли у те укриття. Я все ще продовжував переконувати себе, що це імітація вибуху в навчальних цілях. А вже коли пролунав другий вибух, ближче до нас, різко помінялася моя думка. Ми почали переміщатися у більш надійне сховище. А потім вже полетіли літаки – було зрозуміло – це вже не тренування.

– Як розвивалися події далі?

– Паніка, зрозуміло, охопила. Почали телефонувати у штаб, який знаходився у Часовому Яру, але додзвонитися вже не було змоги. Зв'язку не було. Не могли ми зв'язатися і з нашим керівництвом. Але всі швидко прийшли до тями....

У нашому підрозділі була група, яка мала виконувати завдання в селі Парасковіївка Бахмутського району. Там є арсенал стрілецької зброї ЗСУ і вони мали згідно команди його пошкодити, щоб не дістався ворогу. Ця група поїхала туди, а ми – в село Новотроїцьке.

По дорозі у Новотроїцьке моїй групі надійшла команда виконати чергове завдання. Потрібно було підготувати до мінування склад інженерних боєприпасів, який розташовувався у місті Краматорськ на військовому аеродромі «Сармат». Ми залишилися у Краматорську в готовності підірвати його. Але через якийсь час боєприпаси було видано по підрозділах і бригадах, ми залишили це місце й поїхали до свого загону, який знаходився в Новотроїцькому, біля Покровська. Основні задачі полягали у підготовці до руйнування і руйнуванні мостів, дамб, доріг. Працювали із механізованою бригадою, яка тримала в обороні у волноваському напрямку населені пункти Новомихайлівку, Мар'їнку, Курахове. Займалися мінуванням ділянок місцевості перед переднім краєм оборони. Працювали здебільшого у нічний час, переміщення теж здійснювали тільки у темряві, бо лише вночі було спокійно. Цілий день йшли важкі бої, стріляла артилерія, танки. Нереально було виконувати будь-які завдання.

Мінування перед переднім краєм дало свій результат. Коли приїжджали на ротацію у наступні рази, то бачили результати своєї роботи. Наступ ворога було сповільнено. Російські танки підірвалися на закладених нами мінах. Навіть на ютуб-каналі було відео, маю і фотографії з місця події.

– Після 24 лютого перебували в інших ротаціях?

– Повернулися на місце нашої постійної дислокації. Місяць відпочив, а далі відбув у наступну ротацію. Спочатку виконували завдання в Харківській області. Перебували у підпорядкуванні сил і засобів 72-ї

окремої механізованої бригади. Пробыли там до двох тижнів і разом з ними вирушили на лисичансько-севєродонецький напрямок. Це було якраз напередодні ворожого захоплення Лисичанська і Сєвєродонецька. Там виконували завдання із підрозділами бригади, влаштовували мінно-вибухові загородження у селах Миколаївка, Врубне, Степне.

– Які були умови проживання?

– Жили в запусеній будівлі у колишній косянтинівській психіатричній лікарні. Розуміючи небезпеку, свідомо проживали у підвальному приміщенні цього закладу, тому що у будь-який момент можна було сподіватися ворожих прильотів. Кожен там сам собі шукав житло. Наш військовий посприяв нам із проживанням. Він знав начальника 81-ї окремої аеромобільної бригади, з ним і домовився про помешкання для нас. Домовився і каже: у дурдомі є кілька місць (*сміється*), будь ласка, можете заселятися. Ліжка там були, до нас хтось там вже жив. Люди проживали і на поверхах, але то було вкрай небезпечно, все-таки безпечніше у підвалі. Через тиждень, після того як виїхали звідти, на те місце прилетіла ракета. Командир групи казав з цього приводу: «Бог ще хоче, щоб ми жили». Хто перебував у тій будівлі наверху, всі загинули, а тих, хто жили у підвалі, тільки через два тижні дістали звідти. Удача. Лише тиждень часу – а життя врятоване.

– Розкажіть про свою третю ротацію.

– У третій ротації виконували завдання в Іванківському районі Київської області, неподалік Чорнобиля. Припала вона на кінець жовтня, листопад. Перевіряли ділянки в лісах, розмінювали території саме там, де росіяни залишили по собі вибухонебезпечні предмети. То вже була зовсім інша ситуація, небо і земля, в порівнянні з тим, що довелося побачити і пережити у Харківській, Донецькій, Луганській областях. Піонерський табір (*сміється*), а насправді – спокійна, тиха робота сапера. Під кінець ротації з Київщини відбували до кордону Білорусі, робили рекогносцировку, мали мінувати місцевість там, але так сталося, що раптово звідти поїхали, провели розвідку, передали усі документи, а вже мінували інші люди.

З місцевими майже не спілкувалися. На тій території орудували чеченці, буряти, росіяни, але таких злочинів, які вони вчиняли у Бучі, тут зафіксовано не було. Окупувавши Київщину, кацапи здебільшого «віджимали» майно у місцевих. Хто мав змогу, виїхав звідти, залишилися тільки ті, які не мали такої можливості. Майно своє вони вивезти не могли, виїздили похапцем і в першу чергу рятували життя. Окупанти полювали за технікою: МАЗи, КамАЗи, трактори забирали і переганяли на Білорусь. Місцевий лісник розказував нам таку ситуацію. Руский за 100 доларів купив (!) у його сина мотоцикл. Дивно це, бо зазвичай те, що їм треба було, вони в основному забирали силоміць. Якось приїхав сюди їхній начальник-бурят, майор. От місцеві почали йому жалітися. В когось його підопічні машину забрали, а в когось і техніку побутову. Він змусив їх все повернути, і цьому малому, уявіть тільки, віддали його мотоцикл. Малий заробив сто доларів за оренду свого мотоцикла (*сміється*).

– Яка ротація найважча?

– Перша ротація найважча. Коли навколо Донецької області замикалося кільце, в нас залишалася тільки одна дорога – з Покровська на Павлоград. З харківського напрямку Ізюм закривався, із Запоріжжя – теж дороги були перерізані. На той час ворог вже орудував під Києвом та Черніговом. Були думки, що ми, можливо, звідти і не вийдемо... За інтенсивністю артобстрілів в Лисичанську і Северонецьку жах, що творилося, вівся щільний вогонь, було дуже небезпечно. Під Лисичанськом був свій небезпечний момент. Коли приїхали виконувати завдання, на нас почали летіти літаки і ракети, вибухало навколо, ледве встигли забігти в укриття, і було дуже небезпечно тримати оборону. У тому ж Лисичанську трапився інший трагічний випадок. Із блокпоста вийшла Національна гвардія України, а її місце для оборони зайняла 72-га бригада. Там було облаштовано медпункт, поранених звозили сюди. Там я випадково зустрівся із Іллею з інженерної бригади, товаришем мого старшого сина. Вони замінували міст і тримали його під охороною. Поспілкувалися з ним. Якраз відбулася зміна наряду, Ілля змінився, я поїхав у своїх справах. Невдовзі на блокпост приїхав полковник Махачик. Почався артобстріл і всі, хто там був, згоріли. Полковник загинув теж. Таки правда, Бог хоче, щоб ми ще жили.

- Чи була можливість спілкуватися із цивільним населенням?

- Прямого спілкування з місцевими не було. Кожен робив свою роботу. У Краматорську, досить проукраїнському місті, люди були налаштовані за Україну. Куди не заходиш – в магазин чи ще кудись – все військовим, піцу замовляють, продукти віддають. Люди вірили нам, співчували, допомагали, хто чим міг. Коли приїхали під Лисичанськ, там вже зовсім інша картинка була, нас не дуже хотіли бачити. Цей приліт ракети в дурдом – їхніх рук справа. Неодноразово хлопці чули, як цивільні, що жили поряд з дурдомом, казали: «Русские, разве они не знают, что здесь часть стоит, что ракеты стоят, почему же они свои ракеты не кидают». По-любому хтось координати скидав, ракета прилетіла не випадково. Там ситуація інша. Нормальні звідти вже давно виїхали, а хто вважав, що ми, українці, ненормальні, то залишилися там з дітьми. По них товчуть, вони гинуть, а росію і далі люблять. Товариш мій зустрівся з випадковою жінкою у Волновасі. Її будинок зруйнований, а вона все одно каже, що це українські військові винуваті в її біді. Були такі, і їх багато. З п'ятнадцятого року ситуація не змінилася, основна маса населення нас не дуже любила. Багато хто не підтримували нас, вважали ворогами, не дивлячись на нашу допомогу.

Всяке доводилося за цей час переживати. Проте жодного разу не пошкодував, що обрав професію військового. Мав завжди тільки радість за успішне виконання бойових завдань. Чи було страшно? Страшно завжди, але під час виконання завдань про це перестаєш думати. Проте недооцінювати ворога ні в якому разі не варто, ворог сильний, він діє професійно, і щоб досягти результату на полі бою, потрібно на це постійно зважати. Віримо в нашу Перемогу, докладаємо до цього усі наші сили.

АНДРІЙ, 1982 р.н.

Нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня

- Розкажіть, як розпочинався Ваш шлях військового?

- Військову форму не знімаю із чотирнадцяти років. У 1996 р. брат заохотив вступати в колишнє суворівське училище у Кривому Розі (тепер військовий ліцей), яке успішно закінчив у 1999 р. Військову службу розпочав у 2004 році в батальйоні забезпечення на базі зберігання колишнього понтонного полку. Потім був Центр розмінування.

- Ваш перший бойовий досвід?

- Розпочинав військову службу тоді ще в АТЦ (Антитерористичному центрі) 2014-го, опісля продовжував в АТО. База дислокації АТЦ знаходилася в Ізюмі. Пригадую грандіозне шикування, був присутній прем'єр-міністр Арсеній Яценюк. Військова агресія росії якраз тоді почала входити в активну фазу. І часто керівництво держави приїздило на місце дислокації угруповань військ. Скажімо, Петро Порошенко приїздив у Довгеньке, в Ізюм вже у якості Президента. Війна набирала шалених обертів.

Завдання нашої групи полягало у підриві мостових споруд. На ту пору ворог вже анексував Крим. Перед нами стояло завдання відпрацьовувати об'єкти, які були під ймовірним прицілом противника з території, що на кордоні з російською федерацією та Білоруссю. Наші війська виконували завдання на межі з Чернігівською та Сумською областями, готували мости до керованого підривання. Тоді почалися перші конфлікти, перші військові дії на території Донбасу, був захоплений Слов'янськ. Вже велися активні бойові дії на межі Донецької і Харківської областей.

На ту пору це була перша ротація з Центру розмінування. Формувалася група. Виїжджали бусом на територію Ізюма для виконання

завдань. На під'їзді до міста нас зустрічав колишній заступник начальника інженерних військ. Він був старшим над інженерними підрозділами на тій території. Перші враження від побаченого були гнітючими. Безліч санітарних машин довелося побачити. Багато поранених везли вони із зони ведення бойових дій. Тоді вперше впритул зіткнулися з війною.

Замість двох-трьох днів, як передбачалося, перебували на ротачії понад місяць. Їздили на розмінування мосту в Ізюмі, забезпечували таким чином просування наших військ. Підпорядковувалися підрозділам, які виконували завдання підвищеної складності разом із підрозділами ЗСУ, військ розвідки, десантних штурмових військ, з підрозділом «Альфа» СБУ. У перших ротациях забезпечували просування наших військових колон, мінували місцевості, встановлювали загородження для руйнування об'єктів. Поряд працювали диверсійні групи противника, які підходили близько до наших постів. Було досить-таки небезпечно. Командир взводу десантно-штурмових військ з позивним «Бурсук» тоді утримував найважливіший блокпост на перехресті доріг перед Слов'янськом. Про нього згодом багато передач було знято. Наша група працювала в його інтересах, працювали і з інженерами з Охтирки. Усі хлопці мотивовані, заряджені, завдання з мінування виконували бездоганно.

А перед цим з миротворчою місією перебував в Афганістані (2012–2013 рр.), саме там здобув свій перший бойовий досвід. Повернулися, якраз почався Майдан, росіяни вже анексували Крим. Відновився наступний період війни з московитами. Досвід, здобутий в Афганістані, і завдання, які виконували в АТЦ, особливо не відрізнялися. Чисельність, регулярність військ російської федерації ще не була такою, як вже у 2015–2018 рр. На той час це радше були військові угруповання, які діяли під керівництвом їхніх кадрових офіцерів. Вони здійснювали терористичні вилазки, диверсії, акти, застосовували вогнепальну зброю, працювала їхня артилерія. Масовість з'явилася пізніше. Якщо порівнювати їхні дії із тим, що бачив в Афганістані, то схожі вони на те, як поводило себе угруповання Талібан, але без використання артилерії, танків і мінометів. Правда, таліби теж використовували реактивні снаряди, коли атакували нашу базу, на щастя, не було влучань, снаряди пролітали над нею. Почерк мінування схожий, загалом мінування терористів подібні за принципами, за підходами, за тактикою в усьому світі,

включаючи федерацію. Особливої не помічав різниці, тому психологічно нескладно було із Афганістану переключитися в АТЦ.

– Якою була наступна ротація?

– Наступна ротація припала на кінець літа 2014-го. Так складалося, що усі наші ротації припадали на той період часу, коли відбувалося переміщення з однієї бази на іншу. З Ізюму передислоковувалися в Довгеньке. Це вже було АТО. Інтенсивність бойових дій ставала більшою. Коли звільнили Слов'янськ, ворог вже розумів, що не справляється, потрібно було вводити зброю із регулярних військ. Присутність військових сил федерації збільшувалася, інтенсивність обстрілів зростала, наполегливість московитів також збільшувалися.

У наступній ротації переміщувалися з Довгенького у Краматорськ Називаю ті ротації кочуванням.

***

Розповім про Рейд.

Були інтенсивні бої за село Миронівське. 95-та бригада відпрацювала ефективно і доволі швидко. Ворога було відбито, ми зайшли в село. Керував цією бригадою полковник Забродський, він рухався попереду, а за ним переміщалася уся бригада. Це визначний командир, відважна людина, він брав безпосередню участь у військових діях, а не пересиджував в тилах. Заслуги його у цій війні мають бути високо оцінені.

У Степанівці, після того, як бригада вибила противника, настав нетривкий спокій. Військовослужбовці на короткий час могли перевести подих, зачищали територію, збирали трупи по селу. То був літній період, особливо переймалися тим, щоб не було зараження серед цивільних і військових. Жертви переважали на їхній стороні, але із нашого боку теж були втрати.

– Якою була реакція місцевого населення?

– Місцеве населення реагувало насторожено. Скрізь зустрічалися написи російською «Дети», «Здесь живут дети». Людей було досить у селі, вони переховувалися в погребях, приватних будинках. Не скажу,

що село порожнє було, досить людей залишилося у ньому. Окремі будинки, правда, були порожні. Важко сказати, кого вони підтримували. По-перше, вони були дуже залякані, в їхніх очах прочитувалося: аби був спокій, аби був мир, аби не стріляли... А чи це буде «ДНР», чи українська влада, чи ЗСУ, тільки аби не стріляли – таке переважно прочитувалося в їхніх очах. Щоб підтримували Україну, того теж я не бачив. Люди були в інформаційному вакуумі. Ми повинні розуміти, що вони пережили інформаційну блокаду, особливо в часи президенства Януковича. У їхні вуха і мізки постійно вприскували антиукраїнську інформацію. Російська пропаганда тут діяла донедавна, діяла досить ефективно, тому мене зовсім не дивували настрої місцевих, їхнє сприйняття теперішнього і тодішнього Донбасу. Не сказав би, що вони ставилися до нас вороже, але і не говорив би, що вони раділи ЗСУ. Не вітали вони нас із прапорами, не зустрічали так, як, скажімо, зустрічали нас місцеві у звільненому Херсоні, зі сльозами радості на очах. Такого не було. Аби не чіпали – позиція цих людей. Аби не чіпали...

– Зі Степанівки переїхали на виконання завдань у Луганську область?

– Перебували у Степанівці декілька днів. Там пережили кілька обстрілів ворожої артилерії. У цьому селі до нас приєдналися ще наші військові з частини. Таке приєднання на той час ще було відносно безпечним, однак ворог вже крив Савур-могилу (Степанівка неподалік) градами, артилерією. Декілька разів переходила вона з рук в руки. На той час ця твердиня ще була під нашим контролем, але піддавалася інтенсивному ворожому обстрілу. Тоді в селі працювали снайперські розрахунки і арта. Але було відносно спокійно. Жили гуртом у підвалі якогось розбомбленого клубу. Не пригадується, хто із військовослужбовців тоді перебував у підрозділі.

Дуже тепла то була зустріч. Запам'ятався лише Сергій, ще й в особливий спосіб запам'ятався. Сергій має неабиякі кулінарні здібності й таланти, куховарить дуже смачно. Частував нас їжею, яку власноруч готував. У когось із наших хлопців якраз на той час припало день народження, то він в подарунок торт приготував, на пательні коржі спік, перемастив їх згущеним молоком. Для багатьох із нас тоді повернулося відчуття Дому.

Ближче до 2 серпня десантно-штурмові підрозділи звільнили левову частину донецької території. Розгулялася тоді наша десантно-штурмова бригада на день свого свята (радянського, правда) десантних військ. Непереливки було ворогу.

Тоді побачили багато чого. Одна із наших груп залишилася у Степанівці. Інша перебувала у підпорядкуванні 95-ї окремої десантно-штурмової бригади. З ними й вирушили у наступний населений пункт Міусинськ на Луганщині. Заїхали вдень, перебували там декілька діб. Було ближче до ворога, працювали міномети, артилерія. Командування призначило чергування підрозділів по вулицях. Нашому було виділено ділянку села для чергування вночі. Якраз у першу ніч патрулювання по нашому угрупованню почався інтенсивний ворожий обстріл артилерії. Під час нічного артобстрілу ворожі підрозділи змогли підсунутися ближче до наших позицій. Зранку почався ближчий вогонь, противник вів обстріл з вогнепальної зброї, з автоматів. Вони підсувалися все ближче і ближче. О 6-й ранку вогонь відкрили зблизька. Наші підрозділи перебували в розгубленні. Що робити, чому ніхто не відкриває вогонь у відповідь? Викопали окоп, пішли в укриття. Не було чіткої команди, конкретних дій щодо відкриття вогню у відповідь. Всі чекали команди, а команди ніхто не давав. На перших етапах обстрілу була розгубленість серед особового складу. Сидіти, поки ворог не пристрелить, теж не варіант. Треба було діяти, якісь позиції займати, з ким, як – невідомо.

Починаю шукати старших, щоб з кимось увійти у взаємодію. Невідомість вибивала з колії. Злагожденості дій нема, не розумієш, що відбувається, не знаєш як реагувати, які рішення приймати. Саме в цей момент пролунав вибух. Прилетіли боєприпаси, мене накрило землею. Передивився своє тіло і здивувався: ні контузії, ні поранень. Тільки запах тротилу навколо. А Миколу, який на той час перебував за машиною, осколком поранило. Хлопці з 95-ї наклали йому пов'язки, я побіг до парамедиків, через хату від нас був медпункт.

– Яке поранення? – питають.

– Відламок, – кажу.

– У нас пів бригади з відламками ходять, нічого страшного. Пізніше розберемося.

Треба щось робити, такі відмашки мене не влаштовують, в мене людина поранена... Наполіг на тому, щоб Колі таки наклали пов'язки

і вкололи буторфанол, знеболююче. Це наркотик, він свідомість. Микола певний час треба було тримати під контролем. Медики наклали йому пов'язку, відламок не виймали, це було стегно. Микола з тим відламком ще трохи поїздив.

Невдовзі надійшла команда на формування колони і ми виїжджали з Міусинська. Під вогнем виїжджали. Рухалися в складі 95-ої бригади, про це ще знімали фільм «Рейд». Коли в'їхали у Слов'янськ, трішки видихнули. За всю історію військового конфлікту це було екстраординарне завдання, яке відважився взяти на себе командир 95-ї бригади. Вони відволікали противника, щоб інші підрозділи вивести з-під його дій. До цього я не розумів, що відбувається. Зрозумів лише тоді, коли передивився фільм. Нам ніхто не доводив загальну обстановку, лише передали підрозділам, які виконували завдання. Під час цього рейду багато загинуло. Перепитували потім одні одних, серед знайомих дізнавалися – того з друзів нема, того нема. Були загиблі, але завдання виконали, мету, яку ставили під час цього рейду, досягли. Це вже історична подія. Рейд на той час сприймався як визначна подія, вона була на устах в ЗМІ, обговорювалася у військових колах. Згодом документальний фільм під такою ж назвою був знятий.

– Де Вас застала повномасштабна війна?

– 24 лютого перебував у місті, в пункті постійної дислокації.

Вже пізніше, у квітні, коли напад на Київ був відбитий, а групи вже перейшли до зачистки, нас відправили на їхнє додаткове підсилення. Цивільних було мало, якраз лише почали повертатися.

– Зовсім недавно Ви перебували на херсонському напрямку оборони?

– Коли тільки звільнили від ворога Херсон відбули для розмінування критичної інфраструктури міста.

Групи працювали із розмінування критичної інфраструктури. Площі навколо дуже замінована. Були території, які знаходилися під окупацією, а є такі, що переходили з рук в руки. То наші мінували, то вони мінували.

Ворог відійшов, але залишилися його прихильники, які є громадянами України, однак були прихильниками «руського міра». Спілкуватися з ними не доводилося. На Донбасі було всяке, вони називали нас махновцями, бандерівцями. Був випадок, коли спілкувалися із захопленим саперним інструктором із так званої «ДНР», взяли його в полон. А сам він родом з Хмельницького, молодший лейтенант. То під час АТО ще було. Я з ним спілкувався, намагався інформацію з нього вивідати. Всі вони зазвичай говорять за одною схемою: не знав, не розумів, що роблю. Не стане ж він казати, що це був його свідомий вибір. Одна й та сама платівка. Мене більше цікавило, де працювали їхні підгрупи, які боєприпаси вони використовували, за якою схемою їх встановлювали, хотів дізнатися, яким був принцип їхнього мінування, встановлення загороджень, принцип руйнування об'єктів. Більше цікавила тактична сторона виконання ворожих завдань, аніж якісь ідейні речі. Він постійно брехав, брехав і брехав. У розмові з ним використовували прийоми НАТО, які застосовуються під час таких опитувань, не допомогло. Постійно бреше. Ніби покійно відповідає, намагається створити вигляд, що відповідає чесно, але насправді намагався замести сліди. Інформацію видає, але то загальна інформація, коли підходиш до питання з інших сторін, він проколюється, бачить, що говорить неправду, але не розкривається.

***

Мотивація одна – якнайшвидше вигнати цих клятих окупантів з нашої землі. Щоб наші діти, онуки жили у вільній, незалежній, мирній, могутній Україні. Щоб ця війна була останньою в історії нашої країни. І я впевнений, що наша перемога буде блискавичною. Головне – наше єднання, спільна праця і віра у ЗС України!

БОГДАН, 1991 р.н.

Нагороджений медалями «Захиснику Вітчизни» та
«За військову службу Україні».

- Богдане, розкажіть, будь ласка, як розпочинався Ваш шлях військовослужбовця?

- Не планував бути військовим. До 2014 року вважав, що строкова служба – це зайве марнування часу. Моя професія підлягала бро-

нюванню від мобілізації, тому почувався захищеним. За фахом я електроенергетик, закінчив Подільський державний аграрно-технічний університет, рік пропрацював за фахом у РЕМ. Повністю переосмислив ці погляди з початком російського вторгнення у 2014 р. З окупацією Криму і Донбасу моє бачення ситуації і ставлення до військової служби кардинально змінилися. От тоді і прийшло реальне усвідомлення війни. Московський ворог вже століттями нищить Україну, він дуже агресивний і підступний. Я не міг залишатися осторонь, коли інші стали на захист Батьківщини. З цих причин і мобілізувався на військову службу.

На порозі 2015 рік, війна вже йшла повним ходом. Всі жили новинами з фронту, і я не виняток. Скажу відверто, страшно було розпочинати військову службу. Я не знав, що це таке, досі стосунку до армії не мав. Навіть строкової служби не служив. Було лише внутрішнє розуміння, що потрібен там, де війна, маю підкласти плече і в міру своїх сил виконувати визначені командуванням завдання. Коли у військкоматі запропонували службу за контрактом, одразу погодився. З 2016-го я – військовий. Службу розпочав у 48-ій інженерній бригаді 11-го понтонно-мостового батальйону. Курс молодого бійця, як то кажуть, пройшов у 184-му навчальному центрі в Старичах Львівської області. Там здобув базову загальновійськову підготовку. Згодом усвідомив, що хочу більшого й вирішив перевестися у Центр розмінування військової. Спроби ці виявилися успішними, в 2018 р. розпочав службу у центрі на посаді сапера.

– Які завдання доводилося виконувати під час антитерористичної операції у складі Центру розмінування?

– Перевівшись у Центр розмінування, виконував завдання в межах розпоряджень, які ставило командування. У першу ротацію відбув у квітні 2018 р., ротації тоді тривали по чотири місяці. Дислокувалися у Краматорську, а завдання виконували по всій лінії фронту – Торецьк, Золоте, Попасна, Мар'їнка, Новотроїцьке, Майорськ. Тоді вперше побував на Донбасі, досі ніколи не доводилося там бути.

Керівництво ставило багато різних завдань. Найбільше запам'яталося пережите у Торецьку, що біля окупованої Горлівки. 24-та окрема механізована бригада готувалася штурмувати позиції ворога, а наш

підрозділ працював у тісній взаємодії з ними. Їм потрібні були проходи, по яких при штурмі більш-менш під прикриттям можна було б евакуювати поранених. Місцевість на Донбасі специфічна, навколо терикони, багато різних шахт. Якщо по цих скалах пересуватися, будеш у ворога як на долоні. Він одразу тебе запримітить і зреагує вогнем. Вкопатися, як виявилось, практично неможливо. Тож аби облаштувати проходи, для підривів використовувалися дуже потужні заряди. Вибухівка і заряди закладалися в ґрунт й відразу підривалися. Таку роботу можна було виконувати тільки під прикриттям. Між нашими і ворожими позиціями відстань була в декілька сотень метрів. Їхні були на вершинах, що надавало значно вигідніше становище у тактиці ведення бою, ми ж відпрацювали у низинах. Грубо кажучи, були у ворога як на долоні. Все навколо проглядалося. Завдання виконували переважно вночі. Для мене це був новий досвід у саперній справі.

До початку повномасштабної війни відбув з десятків ротацій або й більше. Реально об'їздив усю лінію фронту – від Станиці Луганської, що на кордоні з росією, аж до Широкиного. Специфіка нашої роботи особлива: ми їдемо виконувати завдання туди, де потрібна наша допомога. Відповідно, працювали з багатьма різними бригадами. Робота полягала у перевірці місцевості, мінуванні і розмінуванні територій, проробленні проходів у напрямку до ворожих позицій. Відповідно, за ці всі роки працювали з багатьма різними бригадами. Зокрема, 2019-го виконували завдання із бійцями ССО, саме тоді вдалося захопити ворожі позиції біля населених пунктів Шуми та Водяне.

- Які враження залишилися про Донбас?

- Не найкращі. У нас скрізь охайно, все навколо прибране й доглянуте, у них – сіре і непривабливе. Щоб у це повірити, треба поїхати і побачити на власні очі. Розказати неможливо – треба тільки бачити. Доводилося спостерігати різні моменти, які суперечили логіці нормальної поведінки. Як-от: живе сім'я, будинок їхній практично розвалюється, все захаращене, а на подвір'ї дорогий джип стоїть. І такі випадки непоодинокі. Контрасти в усьому.

Із місцевими спілкувався, коли ще служив у 48-й бригаді. На нашу базу, що дислокувалася в Соледарі, приходили діти із неблагополуч-

ної сім'ї. Просили їжу. Батьки їхні зловживали алкоголем, діти були не доглянуті, вдома не було що їсти. Ми старалися всіляко їм допомогти: частували смаколиками, набирали вдосталь харчів і давали їм із собою. Якогось разу ті п'яні батьки завалилися до нас із претензіями: навіщо передаєте дітьми кабачки, коли ми їх не їмо. Кумедний випадок. Казали нам: самі їжте свої кабачки. І сміх, і гріх.

Траплялися і хороші люди. Місцеві мешканці часто приходили з проханням допомогти їм. І нас вони підтримували, чим могли. Відчувалося позитивне, добре ставлення до військових, до Збройних Сил України. Люди різні. Були серед них такі, які очевидячки налаштовані проти України, хоча й нічого не говорили, але це було дуже помітно. Стоїть, мовчить, харкає собі під ноги і дивиться із ненавистю. За таких промовляли їхні очі. Із погляду, з виразу обличчя складалася думка про них: якби мав можливість, то накинувся б із ножом. Тішило те, що більшість таки налаштовані проукраїнськи. Коли йшли вулицею, вслід нам місцеві викрикували: «Слава Україні!», «Привіт, хлопці, ви молодці!». Дякували. Для військових такі знаки уваги – дуже важлива підтримка. Тому схильний вважати: усіх рівняти під одну лінійку не варто, там, як і скрізь, люди різні, і серед них є багато патріотів.

– Розкажіть про Ваш героїчний вчинок порятунку побратимів і трагічну історію, пов'язану із загибеллю підполковника Сергія Коваля.

– Події відбувалися під Горлівкою, про яку вже згадувалося. Ближче до населеного пункту Шуми. Наша група працювала у взаємодії із 10-ю гірсько-штурмовою бригадою. Росіяни в ніч на 26 березня 2021 р. касетними боєприпасами ПОМ-2 дистанційно засіяли наші позиції. Потрібно було зачистити проходи, знешкодити ці міни. Наша група розосередилася, хлопці, зберігаючи безпечні відстані, відпрацьовували завдання в різних напрямках. Несподівано пролунали два постріли, складалося враження, ніби стріляли з пістолета Макарова. Я не міг зрозуміти, що відбувається. Із побратимом Сергієм були поруч, залягли. Настала тиша. Перечекали, вирішили підійти ближче до наших позицій.

Безпосередньо, як йти на відпрацювання, заходили до хлопців на взводний опорний пункт. Проговорили з ними план наших дій: узгоди-

ли, куди йдемо, що будемо робити, як усе має відбуватися. Були впевнені: хлопці на позиціях знають, що ми працюємо *саме там*. Коли почули постріли, чесно кажучи, подумали, що хлопці з 10-ї бригади розпочали бій. Як з'ясувалося пізніше, це москалі вже стріляли по Сергію Барничу, військовослужбовцю із 10-ї бригади, який разом з нами був на завданні. Він став першою мішенню, а ми ще про це не знали. Були у повній невідомості, що відбувається на позиціях. Вирішуємо ближче відтягнутися до позицій, щоб з'ясувати ситуацію. Зв'язку з нашими хлопцями не було. Перетнулися із підполковником Сергієм Васильовичем (він відпрацьовував у іншому напрямку), перекинулися словом-другим. Нас насторожило те, що із Сергієм Барничем не було зв'язку, він не відгукувався. Спрямувалися в те місце, де він мав би бути. Сергій Васильович каже: «Почекайте, я сам схожу й подивлюся», – і вирушив у тому напрямку, де мав би бути Барнич. Пройшовши метрів зо 150-200, махнув нам рукою, щоби ми підійшли до нього. Вже було очевидно: ворог спрацював по Барничу. Ми з Сергієм швиденько підбігли і побачили, що він, весь білий і блідий, сидів у калюжі крові. Був важко поранений і не подавав ознак життя. Від втрати крові Сергій Барнич дуже швидко помер. Світла йому пам'ять. Ми ж би мали чути його крик, це було зовсім недалеко від нас, метрів за 150. Жодного звуку він не подав.

Втрех взялися евакуйовувати Барнича із поля бою. Тут і по нас ворог почав працювати. Били снайпери, їх прикривали кулеметники. Відпрацьовували з трьох різних напрямків. Першого в руку поранило Сергія, мене через короткий проміжок часу – в груди, Сергія Васильовича – в ногу. При пораненні мене збило з ніг, я впав. Спробував встати, щоб продовжити евакуацію. Сергій Васильович прийняв рішення відійти в посадку, що неподалік. Ми туди переповзли, дистанція між усіма нами була приблизно метрів зо п'ять. Думалося, що ворогу нас не видно. В цей час орки відпрацьовували по нас із кулеметів: били поодинокими пострілами й короткими чергами. Снайпери не давали змоги піднятися, активно відпрацьовували по нас.

Сергія в посадці поранило в ногу. Сергій Васильович був трохи далі від нас. Проговорили, як будемо діяти далі. Саме в цей момент у Сергія Васильовича влучило ще раз, він захрипів і буквально через декілька секунд перестав відгукуватися. Обличчя його змінилося, перекривилося. Ми його бачили, але не мали змоги підповзти ближче, бо як тільки піднімалися, одразу починався обстріл і біля нас влучали кулі.

Побратим Сергій був важко поранений. Я не міг зрозуміти, що відбувається зі мною – дихати не вдавалося взагалі, здавалося, що в мене пробита легеня. Оглянув себе – крові немає, подумав, що це, напевно, адреналіновий викид, через те важко дихати. Дуже сильно боліло в грудях. На той момент я ще не усвідомлював, що поранений.

У тій посадці ми з-Сергієм залишилися вдвох. Зв'язку з нашими козаками не було. Треба було бігти до них за підмогою. Це було неможливо. По нас із трьох сторін вівся прицільний вогонь. Ми навіть не могли чітко зрозуміти, звідки саме по нас відпрацьовують. Сергій лежав неподалік у ярочку, я ж тільки робив спробу піднятися, щоб підповзти до нього, починали відпрацьовувати вогнем.

Пройшло небагато часу – вогонь стих, почало потроху заспокоюватися.

Я підповз до горбика, піднявся і щодуху побіг до наших позицій. Кричав: «Хлопці, допоможіть!!!». Вийшов піхотинець, який на позиціях виконував завдання, і спитав: «А хто ти такий, що тут робиш?». Уявити тільки, їх ніхто навіть не попередив, що ми будемо там працювати. У двох словах розказав ситуацію. Коли добирався до позицій, намагався бігти максимально швидко. Була пізня осінь, навколо сніг розталій, хляпанина, болото, що утруднювало рух. Коли біг, по мені стріляли, я двічі падав. Це, ймовірно, і врятувало мені життя. Від снайперів вже потім дізнався: коли відстань від ворога не дуже далека, можна випасти з прицілу. Це і врятувало мені життя...

Хлопці пішли на підсилення позицій, а я з двома козаками повернулися у посадку, щоб евакуювати Сергія Бруску. Знову почався обстріл: відпрацьовували снайпери і кулеметники. В шию важко поранили Максима Абрамовича, козака з 10-ї, він загинув на місці. Другий, Сергій Гайченко, був трохи далі, праворуч від мене, – його теж поранили. Сказав: «Допоможіть, я не можу дихати», – а ми його навіть не бачимо, тільки чуємо. Кричимо: «Повзи до нас, повзи на звук!». Він вже нічого не відповідав – прожив ще, може, секунд п'ять-десять і помер. Молоді хлопці. Побігли нам на допомогу і самі загинули.

У той час Сергій повз до мене, а я йому назустріч. Коли з'єдналися, побачив, що він тяжко поранений у руку. Беру його за руку, щоб накласти турнікет, а вона, як желе, кісток взагалі не було. Закидаю скалічену руку на себе, затягую її турнікетом. Приймаємо спільне рішення: не піднімаємося, а повземо. Якби тільки піднялися, по нас теж би вцілили.

Пораненому Сергію було дуже важко повзти. Він допомагав собі однією рукою, щоб хоч якось пересуватися. Дістав ніж, встромляв ним у землю і підтягувався за допомогою однієї руки. Я вільною рукою тягнув його за бронезилет. Так повзком і виходили.

На позицію вже передали по раціях, що потрібна термінова евакуація поранених. Із медевакуацією прибігли до нас декілька хлопців і дівчина-медик. Коли вона дізналася, що загинули її знайомі, кричала і плакала. Довелося її заспокоювати.

Один із хлопців допоміг мені Серьогу витягти. Сам би я з ним не впорався, він досить-таки крупний чоловік. Ми його взяли з обох боків за бронік, так і тягли повзком за ті горби, а коли дотягли, там йому вже змогли надати першу медичну допомогу. Це вже було відносно безпечне місце, за горбами хоч сховатися можна було. Коли виповзали, орки вже не стріляли. Наші хлопці стояли на позиціях, я так зрозумів, вони вели вогонь по тих точках, звідки, ймовірно, йшов обстріл, і це дало нам можливість виповзти. Сергія перев'язали. А вже із ВОПу відправили у шпиталь.

Мені було важко дихати, я зняв броню, здавалося, що хоч так буде легше. Невирішеним залишалось питання, як евакуювати загиблих. Почали вести перемовини із мінометниками, які мали би нас прикрити. Міномети мали кинути дими, а ми в той час повинні були евакуювати загиблих хлопців. Радилися між собою, як це розумно і результативно зробити. В той час один із козаків питає мене:

– А чий то бронік стоїть?

– Ну, мій, – відповідаю.

– В тебе сьогодні день народження. 26 березня 2021 року в тебе другий день народження. Якби не твій бронік, тебе вже на цьому світі не було б, він тебе рятував.

Влучання було в самісіньке серце і, слава Богу, бронезилет витримав.

Я рвався із хлопцями евакуювати загиблих. Місцева медикня не дозволила, сказала, що в мене внутрішня кровотеча, потрібне термінове обстеження. Мене евакуювали у шпиталь. Міномети вже без мене прикрили димами територію, козаки витягли із поля бою полеглих побратимів. Евакуювали з поля бою і мого полеглого командира підполковника Сергія Ковалю. Але це вже було без мене.

– Чим Вам запам'ятався підполковник Сергій Коваль?

– Сергій Васильович – людина високих моральних і ділових якостей. Для мене назавжди залишиться більше як командир. Для усіх нас він був як батько. Усім, хто того потребував, завжди намагався допомогти і підкласти своє плече. Старався завжди підтримати – чи по службі, чи в домашніх справах і проблемах, умів радити і виходити зі складних ситуацій. Це був справжній патріот, людина високих моральних чеснот. Дуже важко переживав цю втрату. Усвідомлення загибелі командира прийшло тільки тоді, коли відвідав його могилу. Повертаючись зі шпиталю в Кам'янець, я першим ділом поїхав на цвинтар, вклонився Сергію Васильовичу. Дуже боляче було усвідомити цю втрату.

– Пам'ятаєте ту мить, коли дізналися про повномасштабне вторгнення?

– Я сидів у новинах, як і більшість українців. Усвідомлював: рано чи пізно війна почнеться. Ще за декілька тижнів до цього максимально підготувався: необхідні речі склав у наплічник, рідним зібрав тривожну валізку і обговорив з ними план дій. Я сильно хвилювався за них.

24 лютого прокинувся досить рано. Увімкнув телевізор, побачив, як бомблять наші міста. Зателефонував на службу, сказали, що всі збираються і виїжджаємо. І того ж ранку ми виїхали на Київщину, а нам назустріч – безперервна колона цивільних автомобілів. Перед Житомиром – суцільний 140-кілометровий затор. Там дві смуги руху, а автомобілі стояли у чотири, в напрямку на захід України. Люди в паніці тікали, вже тоді у цивільних стріляли російські кати. Поліцейські екіпажі з проблосковими маячками нас супроводжувати. Так ми проривалися до Києва. Летіли вертольоти, на горизонті щось горіло. Незрозуміло, що коїться.

Столиця була повністю пустою. Я такого безлюдного Києва навіть уявити не міг. Порожніми вулицями їздили виключно військові і гучно вила сирена. Ми проскочили так, що нас не накрило. Але на всіх напрямках були видні сліди введення бойових дій, на горизонті були стовпи чорного диму.

- Розкажіть, які виконували завдання, щоб стримати навалу росіян, що сунули на столицю?

– Наша група працювала на броварському напрямку разом із бійцями 72 ОМБ імені Чорних Запорозжців. Йшли серйозні бої, хлопці зайняли оборону, ми їх прикривали мінними полями. Завдань було дуже багато. Роботи було стільки, що ніколи було голову підняти. Робили все, аби не допустити прориву росіян. Для цього довелося підірвати декілька мостів біля н.п. Русанів, Світильня, Перше Травня. Часто працювали під носом у ворога. У перші декілька тижнів ніхто не міг ні їсти, ні спати. Тоді й не думали про якісь побутові речі. Думка вранці – дожити до вечора, а ввечері – до ранку дотягнути. Постійно обстріли, авіанальоти біля нас. Ворог пер з усієї сили.

Запам'яталося, як москалі йдуть у штурм, ми із побратимом Олександром щойно підірвали міст і з катушками біжимо полем до наших позицій. Зараз коли це згадую, усміхаюся. А тоді було не до сміху. Або коли готували з ним вибухову пастку для ворогів, скручували електровибухову мережу і тут раптово почався мінометний обстріл. Довелося зубами ізоляцію знімати і скручувати все максимально швидко.

Ще одну важку задачу виконували із бійцями Сил спеціальних операцій біля н.п. Перше Травня. З одного боку мосту стояли москалі, з іншого – «сіра зона». Річка не дуже широка – метрів 20-30. Ми йшли туди 12 км навпомацки у повному обмундируванні і кожен ніс по дві протитанкові міни – ще плюс 20 кг. З-під мосту я виповз по-пластунськи і почав розкладати усі заряди. Коли все закінчили, відійшли й привели заряди в дію, почули, що під'їхала вантажівка, однак москалі розвернулися і втекли. Мабуть, помітили заряди. Зруйновані мости зупинили ворога.

Часто ми потрапляли під обстріли, найжахливіші були авіаудари. Однієї ночі наше приміщення із металевими стінами дивом вистояло. Почув проліт літака, розрив, згодом – другий, третій і стовп пилу. Світло пропало. Москалі зазвичай били навмання, тоді найбільше постраждали людські будинки, деякі просто зрівняло із землею. Це відбувалось в селі Гоголів.

Трапилася одна історія на Київщині, між населеними пунктами Русанів і Світильня. Там виявили брід через річку, який можна подолати, й хлопці попросили прикрити цю позицію. Коли ми мінуємо, то при-

криваємо позиції і все ставимо у керований варіант. Так зробили і цього разу. А наступного ранку через той брід йшли батько і сім дітей. А там все заміновано! Хлопці спочатку хотіли привести міни в дію, їм залишалося лише на кнопку натиснути, адже не бачили, хто йде – наші чи окупанти. Коли ж побачили низькі дитячі силуети, вийшли зі схованки, зустріли і забрали їх на позиції. З'ясувалося, що ця родина втекла з окупації. Люди намагалися полями, лісами тікати, бо на авто було ризиковано їхати. Автомобілі росіяни часто розстрілювали. Як би ж це місце замінували москалі, вони б наклали розтяжок і фінал міг бути трагічним. Ми ж ведемо чесний бій і розтяжок не встановлюємо.

Коли армію московії під Києвом вдалося оточити і певною мірою розбити, вони понесли великі втрати. Це їх змусило відступити. Ми були в передовому загоні, який забезпечував інженерну підтримку нашої колони, тобто ми перевіряли мости, дороги, аби можна було безпечно просуватися вперед. Наш загін складався з чотирьох бойових машин піхоти і КамАЗу з інженерами. А гнали ми ворожу колону з 180 одиниць техніки з Київщини і Чернігівщини аж до кордону.

– Після Київщини, де ще виконували завдання?

– Незважаючи на те, що ворог залишив населені пункти, ми готувалися до нового вторгнення. Отже, підготувавши лінію оборони на Сумщині вирушили на Харківщину. Тоді Харківщина ще була окупована, ворог стояв біля північної Салтівки. Ми поступово рухалися і відганяли росіян від Харкова і з сіл. Деякі великі села зрівняні із землею – жодного цілого будинку, все зруйноване. Коли заходили в села після окупації, там росіяни все щільно замінували: перехрестя протитанковими і протипіхотними мінами, мінами кругового ураження, направленої дії. Багато домашніх тварин підривалися, багато людей. І, на жаль, траплялося, коли наші козаки заходили на неперевірену місцевість, теж потрапляли на міни. Тоді було обмаль саперів і ми не встигали все перевірити. На наші дві групи за день іноді прилітало по 4-5 завдань. Якось нам довелося евакуйовувати тіла загиблих мінометників. Там потужний підривався. Від Газелі, на якій мінометники їздили, кабіни не залишилося, а тіла хлопців порозкидало на 20-50 метрів.

Працювали ми у складі різних бригад і допомагали хлопцям при штурмах, зачистці місцевості, укріпленні позицій, проробленні прохо-

дів. Намагалися максимально якісно зробити свою роботу для того, щоб зберегти життя нашим побратимам. У нас ще була одна цікава задача з бійцями Сил спеціальних операцій. Вдалося провести 10 км піхотинців у тил до ворога. Ми йшли першими і робили прохід чистим. А наступного ранку з лінії фронту почали штурмувати і ми вдарили з тилу. Багато москалів тоді закобзонилося, а решту вдалося відтіснити майже до кордону.

Після Харківської області у нас відбулася ротація і командування вирішило, що час ділитися бойовим досвідом. І тепер я навчаю саперів – майбутніх фахівців.

– Чи доводилося брати росіян в полон?

– На Київщині на Русанові, це між Русанів і Першотравневе, наші козаки в лісі впіймали двох росіян – лейтенанта і солдата, які заблукали. Вони були настільки голодними, що, поїдаючи наші галети, розповіли всі військові таємниці. Повідали, що зі зв'язком у них туго і вони запускають сигнальні ракети різного кольору. Червона означала, що це крайня позиція і нікого немає, зелена – ще можна рухатися далі. Через погану комунікацію часто між росіянами виникав «friendly fire». Хлопці, які стояли на передніх спостережних позиціях розповідали нам про це. Кажуть: сидимо, чекаємо колону і тут дивимося – починається бій. А ми усвідомлюємо, що наших там немає. Одна російська колона йшла, зустріла другу, комунікації нуль і вони починають воювати між собою. Наші їм не заважали (*усміхається*).

На Харківщині теж брали росіян в полон, але то без мене проходило. Їх брали хлопці з 72-ої бригади. Багато було охочих з ними спілкуватися. Загалом всі полонені потрапляли до відповідних служб, які далі з ними працювали.

– А трофеї здобували?

– Так, коли ми на москальські позиції заходили першими. Це під Харківщиною. Вони там крепко получили. Там я зміг їхній прапор десантників забрати, багато шевронів, сухпайками все було завалено. Перша ознака, яка видавала, що тут стояли росіяни, – все захарашено

коробками від їхніх сухпайків. Попри дорогу їдеш і бачиш пайки, пайки, пайки. Бачив багато іграшок на покинутих позиціях, які вони переробляють на саморобні вибухові пристрої. Монети наші знаходив, побутову техніку, килими, садові меблі, парасольки від сонця, словом все, що не встигли повантажити і вивезти.

А біля Русанова із «запорожцями» захопили російський БТР. Звичайно, дивилися, що ж там всередині. І все було іноземне: оптика, прилади нічого бачення – французькі, системи наведення – німецькі, словом все іноземне. Вони його склепали в росії і з гордістю сказали – російське виробництво. Насправді москальського там лише шкаралупа самого БТР. На спідометрі накручено декілька тисяч кілометрів, тобто техніка нова, щойно з контейнера.

– Богдане, які ситуації з війни ніколи не зітруться з пам'яті?

– Незабутньо бачити очі людей, які дочекалися звільнення, їхні неприховані емоції. Жінки і діти плакали від щастя, чоловіки – аплодували. Щирість українців захоплює. Москалі відібрали у них не лише цінні речі, побутову техніку, а й продукти. І коли ми із синьо-жовтими прапорами заїжджали в деокуповані села, люди збирали останню їжу і давали нам. Такі моменти пам'ятатиму до старості.

До речі, на Чернігівщині в одному із сіл місцеві мешканці настільки нам зрадили, що зарізали барана, зварили шурпу, посмажили шашлик. Всі зібралися у центрі села і нас вітали. Це підтримувало і підбадьорювало. Адже до цього ми дві доби були в дорозі, на броні, холодні, мокрі, з натягнутими, як струна нервами, адже не знали, що чекає за поворотом.

Звичайно, є й трагічніші спогади, коли втрачали побратимів. І це закарбувалося на все життя.

– Чи спілкувалися із людьми, які пережили окупацію?

– Так, вони розповідали страшні історії. Дай Бог, щоб їм не довелося пережити таке ще раз. Розказували, як москалі розстрілювали автомобілі із дітьми і жінками, як заради розваги переїжджали авто танками. Коли під Києвом вони крепко взяли по зубам, їхали через чер-

нігівське село і стріляли по будинках. У них була строга комендантська година навіть вдень, вони заганяли всіх жителів у підвали, а самі грабували, або ж приходили в підвал і гвалтували. І брали силою не лише жінок, а й чоловіків.

Найбільше запам'ятався чоловік із Харківщини, йому років 60. Син загинув від прильоту мінометної міни і він поховав його в себе на городі. А його москалі так сильно побили, що він ледве вижив. Бідолаха казав, що колись мав проросійські погляди, їздив у росію на заробітки, але після пережитого щиро зненавидів усе російське, настільки москалі його перевиховали за час окупації. Він втратив сина, здоров'я, хату і все нажите роками. Адже чимало будинків у селах москалі просто зрівняли із землею. Чимало людей після окупації, здригалися, почувши російську мову.

- Де проживали?

- У різних місцях. І в полі жили, і ночували у закинутому спортклубі. Частина бійців вместилися під більярдним столом, частина – на ньому. Хто де впав, там і спав. Якось в спортзалі ночували – 400 людей там зібралося. А ще на закинутих тракторних станах, фермах, фабриках.

- Чи маєте власний талісман-охоронець?

- Так, декілька. Фотографія моєї родини завжди у мене під пластинною броніка. І лист від сина, де він перші свої слова писав. І, звичайно, хрестик.

- Вірите в забобони?

- Я дуже забобонний. Обов'язково перед виїздом на завдання з хлопцями сидимо на дорожку, все передумуємо по декілька разів, аби нічого не забути, адже повертатися не можна. Ми ніколи не прощаємося перед виїздом, взагалі нічого не кажемо, мовчки їдемо, мовчки повертаємося. Я постійно залишаю пачку цигарок, яку розпочав. І перед ротацією не голюся, запускаю бороду, збриваю після повернення додому.

- Хто такі сапери?

- Сапер – це той, хто ризикує власним життям, аби зберегти життя іншим. Прокладає шлях для себе та для інших. Ми підсилюємо і рятуємо життя нашим хлопцям. Коли ми мінуємо, то закриваємо позиції від ворога, коли розмінуємо, то робимо все, щоб ні військові, ні цивільні не постраждали від вибухонебезпечних предметів. Це не тільки міни, але і різні боєприпаси, що прилетіли і не розірвалися, але які все ще несуть велику загрозу для людей.

ГОР, 1995 р.н.

- Як потрапили у лави Збройних Сил України?

- В родині кадрових військових не було, але з дитинства подобалася військова тематика, грати з однолітками у війнушки. Тоді навіть припустити не міг, що, подорослішавши, буду воювати по-справжньому.

2014 року, коли росія анексувала Крим і почалася війна на сході, я ще навчався в училищі. Тоді хотів кинути все і йти захищати країну. Яюсь поділився цими думками зі своєю викладачкою. Вона переконала залишитися, мовляв, ще рік до закінчення, довчися і отримай професію. Тож я закінчив училище і ще рік до строкової армії тренувався вдома – і фізично, і морально. Мій дядько служив у «спецназі», й він мене «підна-таскав», як діяти в різних ситуаціях, що можуть виникати під час служби. Строкову службу я проходив у Старичах на Львівщині у відділенні підготовки ракетних військ і артилерії. Через півтора року демобілізувався. А

2018 року уклав контракт із 48 інженерною бригадою і пішов служити старшим сапером. Саперну справу опанував у тодішньому 201 навчальному центрі. Ця професія своєрідна, вимагає точності, загартованості, неквапливості, точного розрахунку і математичних знань. Однак усе швидко пригадалося, а практичні заняття під наглядом досвідчених інструкторів швидко закохали в цю вибухово-феєричну професію. Викладачі – справжні профі. Про складні речі розповідали доступно і цікаво. Видно, що вони горять цим ділом, навчали нас і намагалися зробити це з максимальною користю. Нині вони працюють у центрі розмінування 143 ОНТЦ «Поділля» і продовжують ділитися власним досвідом. І зараз вони турбуються, аби бійці живими і неушкодженими поверталися із завдань. Бо різні є нюанси, не такі, про які в книжках пишуть, а які трапляються в реальному житті. Прослужив тиждень і поїхав у свою першу ротацію, що тривала півроку. Власне там й отримав перший бойовий досвід.

– Чим запам'яталася перша ротація?

– Завдання виконували на другій і третій лініях оборони, переважно із влаштування та утримання інженерних загороджень, проходів. Із вибухонебезпечними предметами тоді нечасто працював. Я виконував завдання у групі загородження. Мали причіпний мінний загороджувач, і я був оператором на ньому. Цікава така машинка, може облаштувати загородження як для прикриття наших військ, так і для сповільнення просування ворога. Техніку цю опановував уже на місці. Нескладно було. Наш командир постійно наголошував, що мусимо вміти замінити побратима, якщо, не дай Бог, когось поранить. На війні немає такого, що ти – сапер, ти – стрілець, ти – водій. Треба бути універсальним.

«Найгарячішим» видався останній місяць піврічної ротації. Тоді для однієї із механізованих бригад на Світлодарській дузі облаштували траншеї й окопи. У них конструкції були не вельми – декілька бліндажів, обшитих мішками. Техніку туди не можна завести, бо там уже були відкриті позиції. Якщо в повний зріст стати, то можна незброєним оком побачити ворога, десь за кілометр від їхніх позицій стояли. Копати окопи – звична справа для інженерів, піхоти і взагалі всіх,

хто воює. Ми вкопувалися в одному місці й починали робити траншею. Де був камінь, довбали кирками й іноді підривали. І працювати доводилося часто під обстрілами зі стрілецької зброї, гранатометів, мінометів. Тоді зрозумів, хто я, що я і де я, й почав більше цінувати тих, хто вдома. Був момент, коли відчув себе ящіркою. На скелястій поверхні треба було видобати лунку, вставити туди міну, підірвати ту породу, щоб далі копати траншею. Але тут почали гатити з гранатомета, хотілося сховатися, а немає куди, бо ти ж на скелі. Як ящірка, притиснувся до землі й, повзучи, добрався до вже прокопаної траншеї.

Копати – нелегка справа, як і носити міни. Скажімо, протитанкова важить 10 кг. А треба взяти щонайменше дві, а краще – чотири, і пронести декілька сотень метрів, а іноді – й декілька кілометрів. Тому постійно треба бути в хорошій фізичній формі, чим, власне, постійно займався після ротацій.

– Як минули наступні ротації?

– Більш-менш спокійно. Дві ротації минули в Донецькій області, ще одна – в Луганській. Я вже їздив у складі рухомого загону загороження. Це вже задачі виконувалися на другій лінії, за декілька кілометрів від «передка». Завжди були на сторожі, машини споряджені, аби в разі інтенсивного наступу ворога виїхати і розкласти міни.

Правда, на Луганщині в місці дислокації часто виникали пожежі. Ми припускали, що це могла бути справа рук диверсантів, адже серед місцевих жителів траплялися й ті, хто чекав на «русский мир». У когось навіть російський гімн грав на телефоні, своєї симпатії до ерефії люди не приховували. А до мене якось підійшов дідок напідпитку і каже: «Ну що, герою, воюєш? Чекай-чекай, і до твого дому дійдемо!». Ще випадок: жінка зайшла до магазину, коли ми скуповувалися. Коли приходила зарплата, я купував собі ящик круасанів і молоко, любив таке. Так ось. Та жіночка сміється, жартує. Я не встигаю за собою зачинити двері, як вона кидає навздогін: «Понаехали, что они здесь забыли?». Здебільшого на Донеччині та Луганщині домінує російська мова. Але траплялися села, де спілкувалися українською, і це неабияк гріло душу. Й іноді люди приходили хороші, приносили яблука, груші, солодощі. Запамятався чоловік, котрий приходив із трьома дітьми. Дякував, що україн-

ська армія повернулася і вигнала росіян. Бо коли окупанти тут стояли, поводитися зухвало, іноді вчиняли звірства.

Не краще, за словами місцевих, поводитися й сепаратисти, котрі жили в Україні та перефарбувалися. Особливо, коли вип'ють, адже алкоголь знімає всі обмеження. Як каже Слово Боже, що нахил серця людини – зло повсякчасне. Не боячись покарання, вони могли стріляти в людей, вчиняти розбій, переїхати машину, розстріляти магазин, бо колись там їм щось не продали, зробити підпал.

– Коли контракт закінчився, повернулися до цивільного життя?

– За три місяці до цього почав ходити до церкви Євангельських християн-баптистів. Іноді траплялися нервові зриви, сварки, непорозуміння, перебував у стресовому стані, бо навіть на мирній території постійно був пильним. Але з Богом я став спокійним, урівноваженим, змінив багато поглядів. Контракт не продовжив, пішов вчитися в інститут церковного служіння і у Львові проходив місіонерські курси. Один цей рік минув краще і світліше, ніж 25 років мого попереднього життя.

– Де зустріли повномасштабну війну?

– Гостював у Рівному в сестри із церкви. Вдосвіта 24 лютого 2022-го наш церковний молодіжний лідер написав мені: «Молися, брате! Війна почалася». Сон як рукою зняло. Із дияконом почали молитися, читали псалми. І в голові визріла чітка думка: треба діяти. Вирішив повертатися додому і знову стати у стрій. Адже обов'язок кожного чоловіка – захищати рідних, близьких і рідну землю.

О 7 ранку виїхав в автобусі, вцент забитому пасажирами. На заправках уже утворилися довжелезні черги. Відчувалася напруга. З'являлися перші блокпости.

25 лютого прийшов до військкомату, і вже наступного дня мені видали військову форму. Я одразу потрапив у Центр розмінування і перейшов на казарменний режим.

Якось ввечері чую розмову офіцерів. Історія кумедна. Чоловік мав їхати у відрядження, але виправ речі і залишився без форми. Запитують мене: «Поїдеш стрілком? Стріляти вмієш?». Кажу: «Звичайно». Так на

початку березня вирушив у Харківську область. Фактично на Хамері ми їхали одні, а назустріч нам – колони машин, автобусів, вантажівок. На дорогах зняли таблички з назвами населених пунктів, інтернет не всюди ловив, часто їхали навмання. На деяких блокпостах поблизу сіл стояли люди, давали військовим їжу, вологі серветки, ліки, ліхтарики. Хто що купив, тим хотів допомогти. Це зворушувало.

- У перші місяці війни сапери робили все можливе, а часом і неможливе, аби збити запал ворога і не дати йому можливості просунутися вперед. Чим займалася Ваша група?

- Спочатку охороняли замінований міст, аби в разі просування ворога швидко його підірвати. Додатково ще встановлювали інженерні загородження на деяких дорогах, аби теж уповільнити рух ворожому транспорту. Це за сто кілометрів від Харкова. Харків тоді росіяни по-маленьку обступали.

Всюди, де б я не був і що б не робив, завжди відчував підтримку Бога. В цьому селі, де охороняли міст, холодно, вітряно, немає де заховатися. Стою, молюся: «Боже, допоможи, інакше тут позамерзаємо». І цього ж вечора приїжджає директор газодобувної компанії, привозить вагончик, де є ліжка, вмивальник, столик, буржуйка. Словом, супер. Дає ще одну бочку, шини, щоб облаштували захисну стінку.

Ми чергували по дві години. До 10 вечора ще був вітер, а потім вщух і не піднімався всі дні нашого перебування там. А ще люди приносили нам їжу. Таке благословення отримали від Бога: тепло та їжу. А ось стресу додавали повідомлення, що військових розстрілюють на блокпостах із цивільних авто. Автомат на запобіжнику, ти стоїш за Хамером і прицільно вдивляєшся в кожну машину. Бувало, що авто пригальмовує, ти мало не починаєш зводити запобіжник, холодок по шкірі, але бачиш дітей і заспокоюєшся.

Згодом нас передислокували у Барвінкове, де й провели більшу частину ротації. Мешкали в лікарні, для військових там виділили по-верх. Їздили на різні задачі, переважно це мінування мостів, переправ, дамб, невеличкі мінні поля встановлювали.

Присутність Отця небесного відчував повсякчас. Часто їздили на завдання вночі з вимкненими фарами. Одного разу мало не в'їхали в

танк, а іншого – не зіштовхнулися із колоною окупантів. Ті зупинилися, бо перші їхні машини підірвалися на мінах. Я пішов у розвідку і побачив колону ворожої техніки із літерою «Z». Примчав і кажу своїм: «Давайте ходу звідси». Вирушили і мало не виїхали на мінне поле, вчасно командир його помітив. Доїхали до наших артилеристів, дали їм координати, і вони гупнули, куди слід.

Іншого разу вберіг Бог від авіаційних обстрілів. Ми саме покинули територію, як по ній почала працювати ворожа авіація. А в будинок, де залишили речі, прилетіла ракета. Бог помилував, бо затримав нас в іншому місці.

Одного дня я залишився на базі, хлопці поїхали на завдання, потрапили під обстріл, повна машина мін, але нікуди не «прилетіло». У бусі лише вікна повилітали. Я молився за хлопців перед кожним виїздом і дякував після повернення. І Бог беріг.

– А кумедні ситуації траплялися?

– Так, я навіть відчув себе незграбою (*усміхається*). Наші побратими пішли на завдання, а ми залишилися на варті. Дивимося, а в небі щось починає підніматися – велике і жовтогаряче. Думаємо, може щось летить, але досить незвичне. Слідкували хвилин 20, доки не зрозуміли, що то місяць (*сміється*). А поруч гради стріляють, видно як ракети літають, чути вибухи, постріли. Не дивно, що в такому хаосі місяць сприйняли за здоровенну ракету.

Як би дивно не звучало, але до війни звикаєш. Якось мешкали на околицях Слов'янська, бачили прильоти, дим, часто чули вибухи. І навіть під таку гучну канонаду я спав, немов немовля. Одного разу так бахнуло, аж ліжко захиталося, від хитання й прокинувся. Одне око розплющив, вуха нагострив, слухаю, чи по коридору ніхто не бігає. Паніки немає і далі ліг спати (*сміється*).

А в одному селі на Херсонщині після прильоту утворилася здоровенна вирва. Тутешній дядько розповів, що ця яма «воювала» проти москалів. Коли росіяни відступали, один із їхніх впав у ту яму, зверху на нього приземлилася БМПшка, в якій побилися москалі.

- На який напрямок вирушили в другу ротацію?

- На донецький. Задачі мали різні. Скажімо, склад підірвався і потрібно було боєприпаси позбирати і знешкодити, десь замінувати територію чи, навпаки, розмінувати, щоб наші бійці могли піти у наступ. Тоді на деяких ділянках фронту ми активно просувалися вперед.

Часто потрапляли під обстріли, пересиджували на базах, заводах, підвалах. Зокрема, вдень, коли починався обстріл, пересиджувалися на заводі біля Лисичанська. Завод хоч і старий, але конструкція надійна. Так-от, росіяни гатили і вдень, і вночі, здебільшого «градами». Я думав: як вони не сплять, не втомлюються? Це ж скільки треба мати людей на заміну, техніки, яка має охолонутися?! І, виявляється, всього у них вдовсталь.

Загалом під час повномасштабної війни мав чотири ротації. Багато чого вже й не пам'ятаю, бо 2022-ий для мене надто швидко пролетів.

- Однак якісь моменти таки закарбувалися в пам'яті. Розкажіть про них.

- На жаль, під час однієї ротації в Балаклії втратили бойового товариша. Там стільки москалі позалишали «мовчазної смерті»! Все на купі накладено, заміновані дороги, узбіччя, мінні поля повсюди. Дорога була чиста і перевірена, але на узбіччі, як з'ясувалося, були міни. Ми їхали на Хамері, а інша група – КамАЗом. Вони мали розвернутися, з'їхали з дороги і потрапили на міну. Секунда і вибух. Страху, розпачу, ступору не було. За мить підбігли до машини. Троє хлопців отримали поранення, а наш водій Юра Бацан, на жаль, загинув. Від вибуху вирвало шмат кабіни, де Юра сидів. Шансів вижити у нього не було. За декілька хвилин до трагедії ми разом їли в посадці, жартували, розповідали анекдоти і навіть зробили фото на згадку. На тій фото Юра ще живий, а через 10 хвилин його не стало...

Загалом той тиждень був надто складним. Що не день – то підрив. Лісопосадки щільно заміновані протипіхотними, а на дорогах – протитанковими мінами. То «швидка» підірвалася, то дід якийсь поліз в хаші, то вчитель. Чоловік і його син вигулювали собаку. Знали, що там смертельно небезпечно. Я не знаю, чи то пес зачепив, чи чоловік наступив, але його на три шматки розірвало. Коли приїхали

на місце, рятувальники розповіли, що за місяць 17 людей загинули через міни.

Під час третьої ротації було найбільше мін. Але й в четвертій їх вистачало. Працювали в Херсонській області, а в Миколаївській жили. Там займалися розмінуванням, а також збирали боєприпаси і хлопці їх артилеристам відвозили. Снаряди були різної ваги. Досі дивуюся, звідки взяли сили їх тягати.

Херсонська область інтенсивні обстріли пережила. Їдеш селами, а там лише декілька хат вціліли, а в деяких – руїни, немов древньої Греції. Купки цеглинок, залишки згорених хатів, у містах понівечені багатоповерхівки. У селах покинуті тварини, їх іноді підгодовували.

– З місцевими жителями доводилося спілкуватися?

– Так. Де б не був, знаходив нашу церкву, спілкувався з віруючими. Одна історія вразила. Люди розповідали, що пияки за алкоголь здавали колишніх атовців, військових, віруючих. Траплялися і колаборанти й такі, хто продавався росіянам за 30 срібняків.

У Балаклії жив пастор, його місцеві здали росіянам і ті силоміць забрали його з дому. Чоловіка допитували, бо ж росіяни поширювали чутки, мовляв, пастори – це натівські шпигуни. На другий день так збили, що він помирав. Завдяки Божому промислу, його з СІЗО відправили в лікарню. Дружина його не впізнала – він був настільки синій і опухлий, лежав у коридорі. За тиждень чоловік трішки відійшов і його родині вдалося виїхати з окупованого міста. А після звільнення вони повернулися.

– Коли було нестерпно важко і чи були моменти, коли було страшно?

– Звісно були. Страх смерті на війні присутній повсякчас. Перебороти це відчуття можна, довіривши себе Богу. Таке розуміння допомагає далі йти по життю. І Бог реально давав підтримку. Я повністю віддався в руки Господа. Якщо мене Бог збереже, я радітиму, а якщо загину, я все одно буду зі своїм Батьком небесним. Усвідомлюю, що можу стати на міну, можу зачепити розтяжку, потрапити під обстріл, але, маючи не-

похитну віру в Бога, сміливо йду виконувати завдання, бо вірю, що все в Божих руках.

- Чи варто недооцінювати ворога?

- В жодному разі. Дурники є скрізь. Але росіяни розтяжки грамотно ставлять, пастки, мінні поля. У них тьма-тьмуща дронів й іншої точної зброї. Якби вони були настільки недолугими, як більшість вважає, ми б давно досягли перемоги на полі бою. Натомість наш ворог підступний, цинічний, ненавидить українців і намагається знищити нашу націю. І робить це вже не одне десятиліття.

- Які епізоди особливо зворушили?

- Коли ти відчуваєш, що Бог біля тебе і через тебе щось робить. У мене були моменти, коли говорив із цивільними, намагався їх підтримати, допомогти духовно. І коли бачив, як в їхніх очах з'являлась віра, а в серцях – надія на краще, це зворушувало. Коли люди казали: «Дякую! Мені треба було це почути», ці відчуття ні з чим не зрівняти.

Як і в більшості з нас, у мене виникало запитання: Бог є любов, він добрий, але чому допустив цю війну, стільки розрухи, смерті, крові, сліз, болю та страждань? Якось я читав Біблію, і Всевишній мені відкрив таку думку: Бог є батько, і в кожного батька є дитина, яку він навчає не красти, бути чесною, поважати старших. Але ж діти не завжди слухаються батьків, і сам іноді в дитинстві проявляв непослух. Виходить, що Батько дав нам Біблію і навчає через писання. Але ж не всі діти слухняні, хтось слухає батька, а хтось – ні. І я зрозумів, що ми не можемо злитися на Батька через те, що роблять його неслухняні діти.

Мій талісман-охоронець – Бог. Моя віра – реально потужна зброя.

- Наскільки важливі капелани на війні?

- Капелани потрібні як під час війни, так і після перемоги. Наведу приклад: після підриву нашого водія, поранення інших побратимів, до мене підійшов товариш і каже: «Знаєш, я задумався, може мені в церкву

піти?». У важкі моменти люди починають наvertатися до Бога, шукати підтримки, розради, допомоги. І саме капелани та їхні помічники у цьому допомагають. Капелани – це свого роду психологи, душеопікуни, які допомагатимуть бійцям відновлюватися після війни. Їм знадобиться як психологічна підтримка, так і капеланська. Психологічні травми, душевні рани і посттравматичний синдром – відлуння після перемоги, з яким доведеться зіткнутися.

Я капеланство зараз освоюю. Має бути толерантне ставлення до різних конфесій. Не можна насаджувати своє віросповідання чи бути категоричним в якихось питаннях. Військовий капелан – духовний наставник, батько і психолог. Зараз у кожного чоловіка немає іншого вибору, як боронити рідну землю. Більшість бійців розуміють, що захищають своє. Вони не прийшли на чужу землю та не вбивають там людей. Вони виконують святий обов'язок, бо немає більшої любові, ніж душу покласти за ближнього свого.

ДМИТРО, 1994 р.н.

- Яким був шлях у ЗСУ?

- Ще під час в навчання в університеті дав слово друзям стати на захист України. Тоді на сході України уже точилися бойові дії. Обіцянку стримав і вже 5 років – офіцер у ЗСУ.

Розпочинав службу в 11 окремому понтонно-мостовому батальйоні, а згодом перевівся до Центру розмінування. До повномасштабки виконував завдання в зоні проведення ООС. Там здобув перший бойовий досвід, але тоді було набагато простіше й робота непильна – обслуговували мінні поля. Чули мінометні обстріли, але стріляли далеко від нас. Дрон вперше побачили, коли приїздило ОБСЄ. «Пташку» підняли, аби перевірити їм маршрут прямування. Росіяни одразу затихли, а коли гості поїхали, на заміноване нами поле, терористи «насапили».

Заїжджали в Бахмут – гарне українське місто, там висіли українські прапори, звучала українська мова. Зараз це місто росіяни розбили, понівечили, знищили. Власне, такою є сутність «руського міра» – сплюндрувати і залишити після себе згарище.

– Чи їздили по досвід за кордон?

– У Німеччині опанував американську інженерну машину розгородження на основі танку M1 Abrams. У ній все ідеально, вона тиха і справно працює. Єдиний мінус – розхід пального. Завели, заглушили і близько 80 літрів пального «з'їла» (*усміхається*). Але для американців це не проблема.

Знаю, що ця техніка використовувалася під час нашого літнього контрнаступу-2023.

– Де застала велика війна?

– У наряді. Подивився новини, поглянув на карту – росіяни перли з різних напрямків. Частина хлопців поїхала на оборону столиці. Мене залишили в місті, всі були напоготові, бо ж не знали, чи посунуть «визволителі» вглиб країни. Я входив до складу антитерористичної групи. Ми всі були озброєні і готові зайняти певну позицію в разі наступу.

– Коли поїхали на завдання?

– Поїхав на розмінування деокупованої Херсонщини. Переважно знищували те, що росіяни залишили після себе, а залишили чимало. Займалися переважно гуманітарним розмінуванням. Снаряди, міни, гра-

нати, ВОГи, гранатометні постріли – чого тільки не знаходили. Очищали наші родючі чорноземи, адже фермери не могли вийти в поле. Там багато опинилося смертельного непотребу через те, що не все долітало до місця призначення, а приземлялося в полі. Уже після тижня розмінування я не міг порахувати, скільки всього познаходили. Це тонни! Ну, якщо ми мінометних мін знаходили стільки, що не могли за один раз в Урал повантажити. То уявіть масштаби.

Працювали зранку і до вечора. Ретельно перевіряли кожен сантиметр чорнозему, адже залишена міна могла накоїти лиха.

Спілкувалися із головою Посад-Покровського ОТГ. До речі, сміливий чоловік. З його слів, коли п...ри хотіли наблизитися до села й лізли очеретом, він їх запримітив, взяв бензин і підпалив ті зарості. Вдалося відлякати цю нечисть. Керівник громади нікуди не тікав, а допомагав ЗСУ. Те херсонське село росіяни так і не окупували, але зруйнували. Потрапило воно у програму реконструкції знищених війною населених пунктів. Коли через декілька місяців довелося знову побувати у тих краях, чув як продавчиня радісно розповідала, що вже має дах над головою.

Багато російського «сміття» знаходили й в аеропорту Чорнобаївки. Їдеш дорогою, дивишся у вікно, а там снаряди і міни валяються. Їх залишили, коли росіян звідти вибили.

Одного разу зібрали щедрий «врожай» мін і снарядів, зробили закладку і все знищили. Добряче гахнуло. Вибух був такий, що на блокпості поліцейські поховалися (*усміхається*). А блокпост був за кілометр.

Багато чого підривали. Мені це подобалося. Я люблю саперну справу, вона мене завжди інтригувала.

– Знаю, що одна з ротацій не була такою райдужною. Розкажіть, як змінилася війна.

– Навесні 2024-го базувалися ми у Краматорську. Я був командиром групи. Справді, там вже зовсім інша війна. Херсонщина – це дитяча пісочниця. На Донеччині просто так не походиш – московити не дозволять. У перші два тижні ще могли за ніч встановити понад 70 мін, а далі все менше і менше – 60, 50, 40...

Одну пекельну нічку й досі пам'ятаю. Отримали завдання – замінити перехрестя в н.п. Парасковіївка. Доїхати до місця призначення

неможливо. Водій довів до певної точки, а далі взяли по 2-3 міни і пішли. З нами був провідник, який вперше йшов цією дорогою. З великими труднощами дійшли до села. Наша група із мінами йшла верхньою частиною дороги. Інша – низом і з єгозою. І тут чую – жужить. Мене засік дрон і розумію – не наш. На мені було антитепловізійне пончо, я присів, але ж розумію – «пташка» мене бачить, а на плечах – міни. Їх кидаю вбік і відбігаю метрів на 5, до стовпів ліній електропередач. Чую – вихід і за 5 метрів від мене розривається 120-мм мінометна міна. Я почав перебігати до будівлі і тут другий вихід прицільно на танкові міни, які скинув. Я встиг застрибнути всередину, але дрон не полишив мене вислідковувати. Вийти на зв'язок по рації до своїх не зміг, бо зв'язок заглушили. Чую – новий вихід і вже в місце, де ховалися мої хлопці. Дивлюся – вони групкою вибігають, кричу їм, аби мчали на точку евакуації. Але через шум вони, звісно, не почули. А ворог переключився на них.

Що робити? Чекаю. Ніби затихло. Вибігаю у темряву і падаю в яму від КАБу. Пробую вилізати, але плутаюся у пончо – воно ж довге і незручне. Наступаю на нього ногами, знову скочуюсь донизу. Ледве виліз, відчуваю – щось мені дуже легко. РПС-ка злетіла, а я ж за неї гроші платив. Як я її там лишу? *(усміхається)*. Розшукав і гайда в посадку, а наді мною знову дрон. Здаля почув голоси хлопців. Не знаю як, але дрон мене загубив. Я кинувся до своїх, знайшов старшого сапера, який зазнав контузії. Він ховався в сараї під стіною і туди прилетіла «120-ка». Так, одного знайшов, вже легше стало. Пішли шукати інших. Знайшли ще одного, але третього немає. Знову дрон. Парадокс у тому, що у ворожих дронах не встигає закінчитися батарея, як росіяни вже новий на підмогу відправляють.

Думаю, перечекаємо і підемо в село. Згодом все затихло. І тут командир іншої групи Богдан повідомив, що наш боєць у них. Для нас це було полегшення.

Не без пригод виходили. Бо йшли дорогою, яку кацапи замінували ПФМ-1 («лепесток»). Попередньо знали, що там може бути заміновано, але вийти могли лише тією місцевістю. Тож коли побачив сліди мінування місцевості, йшли швидко, бо позаду дрони, і обережно, бо під ногами могли бути міни. З Божою поміччю вийшли живі-здорові. Це була найризикованіша ситуація. На тому курахівському напрямку, який був одним із найжорсткіших, дронів – як бджіл.

- Ситуацій, що лоскотали нерви, мали вдосталь?

– Так. Яюсь й сам опинився в ролі провідника, показуючи дорогу двом групам. Прихопив у рюкзак необхідне спорядження, щоб «одноразки» глушити. За 100 метрів від лісу залишив хлопців, а сам пішов знайти дорогу попри ліс. Там було дві стежинки: одна пряма вела до лісу, а друга – одразу за краєм лісу, тож я її і обрав. І менше ніж за хвилину чую, як вся пряма дорога «120-ми утюжиться». Десь дрон таки мене засік і москалі почали насипати, за 30-50 метрів від мене вибухають снаряди. А я сиджу і просто чекаю.

Прилетіло і хлопцям, які мене чекали. Врятувало те, що снаряди падали й не всі розривалися.

- Гумор присутній на війні?

– Без нього не вижити. Кумедно було, коли вітали нашого побратима з позивним «Дід» із 50-річчям. Він приготував смачні наїдки, а ми купили йому торт і символічно «замінували». От це було весело!

Зараз одна історія здається кумедною, але тоді не до сміху було. Працювали із хлопцями з 72-ки «Чорні Запорожці». Мали замінювати ділянку місцевості. Командир іншої групи Анатолій розповів, що неподалік цієї точки наші дрончики, і в них можна перепочити. Спочатку водій Славик на Хамері повіз саперів із мінами. Ми мали їхати легковиком. Повертається Славик і каже: «Хлопці, обережно їдьте, там на дорозі щось лежить». Заїхати маємо «по сіряку», коли ще дорогу видно, бо з увімкненими фарами їхати не варіант. І тут у рацію нам кажуть, що вилетіли «одноразки». Чекаємо 15 хвилин, «сіряк» закінчився, а дрони ще літають. Вирішуємо їхати. Проїжджаємо метрів 50 і машина на чомусь стопориться. Їхати далі не можемо, зверху щось літає, вийти немає як. Думаю: ну все, приїхали. Але Женя, наш водій, не розгубився. Йому вдалося здати назад. Виявляється, ми напорилися на хвіст від града, що застряг в асфальті.

Пересіли в Хамер, доїхали до краю посадки, а далі треба кілометр йти пішки. Зробили декілька кроків, як раптом стало світло. Блискавкою пробігли вперед. Чи то була фотопастка, чи скид, – досі залишається загадкою. Дійшли до позиції дрончиків, лисячої такої нори, а там нікого немає – ні людей, ні апаратури. Пішли на ще одну позицію дрончиків, а вона розстріляна, вогонь горить.

Повертаємося назад. Чуємо, під'їжджає машина до посадки з увімкнутими фарами. Аж кортіло вийти і запитати: «Хлопці, ви хто?». Постояла трохи і поїхала. Ми вилізли, але тут знову небо «брудне». Вкотре ліземо в нору і так разів 10 – то хтось під'їде, то дрон гудить. З нами був військовий із великою антидроновною рушницею, то йому було найважче шмигати туди і назад.

Нарешті дочекалися слушного моменту і почали працювати. Важко було, місцевість незнайома та ще й темінь, хоч в око стрель. Встановили десь близько 30 мін. І тут за 100 метрів від нас прилітає мінометка. Після курахівського напрямку, коли прилітало за метрів 20-30 від нас, то це ще можна працювати. Але звідкись взявся «шахед», на щастя, його збили. А ми зрозуміли, що робити тут нічого, бо скоро почне світати.

Згодом дізналися, що дрончиків тоді перекинули на інший напрямок машина під'їжджала під посадку наша. Наші ж нас і кошмарили.

– Що для Вас є закінченням війни?

– Я чітко розумію, що війну потрібно не просто закінчити, а виграти. Надто багато життів покладено на вівтар Перемоги. Ми мусимо докласти більше зусиль, аби зупинити кремлівського карлика. Не хочеться, аби війна прийшла сюди. Коли бачиш, як ракети руйнують будинки цивільних, як під завалами вмирають діти, серце крається від болю і палає ненавистю до окупантів.

Агресорам під боком не потрібна Україна – вільна, незалежна. Вони всіма можливостями показують, мовляв, дивіться, українці повстали на Майдані і як зараз їм погано. А чому нам погано? Бо москалі принесли війну до нас. Росія століттями не дає нам жити, тому маємо назавжди скинути ті російські кайданки. Я вірю, що нам вдасться подужати ворога, адже боронимо своє.

– Що важливе у роботі сапера?

– Якось один капітан, який нас навчав, зауважив: «У роботі сапера важливо підібрати слушний момент і тоді максимально швидко працювати». Відтоді я теж керуюся цим правилом.

Наша ротація добігала до завершення. Працювали на лиманському напрямку, встановлювали окупантам «гарячу зустріч» у разі прориву, аби вони напоролися на наші сюрпризи і не заїхали в посадку. Далі від посадки була танкова дорога, якою наші танкісти проїжджали. І задача була за можливості замінувати біля тієї дороги. В голові увесь час була думка виконати й цю задачу. Якось вирішили підійти ближче, але почався обстріл. Наші били, а росіяни відбивалися. Пізніше в штабі дізналися, що російський БТР залетів, але підірвався на мінах, за ним – ще один. З техніки висипалися рашисти і наші дали їм прикурити.

Через день ми знову вирушили на цю ж позицію. Доробили розпочате. А мені все кортить замінувати ще й поблизу танкової дороги, але тоді теж не вдалося.

І тут вже крайній наш вихід за ротацію. Я домовився за платформу й нам підвезли 40 мін. Тоді й природа стала на наш бік. Командиру іншої групи, з якою працювали, кажу: « Я підійду до тієї дороги, подивлюся, що там робиться. А ви тим часом споряджайте міни і мені підносьте. Я сам їх винесу і встановлю». Дивлюся: туман над п...ми позиціями, що за сто метрів від нас. Нас не видно і це вже добре. Хлопці носять міни, а я швидко працюю. Залишається чотири міни і зависає дрон. Після Парасковіївки я не дуже люблю, коли наді мною щось зависає і не пролітає, а я – з мінами. Хлопцям махнув, щоб відступали, а сам кинувся доробити розпочате. Буквально за лічені хвилини ми встановили 40 мін. Я вважаю цю задачу складною, яку вдалося швидко виконати в ідеально підібраний момент.

- Наскільки важливі сапери на полі бою?

- Практикою доведено, що сапери йдуть попереду. Завжди. Навіть коли десантники йдуть на штурм позицій – попереду іде сапер і розміновує їм шлях. Для сапера найважливіше – дотримання заходів безпеки. А ще розуміння того, як спрацьовує вибухонебезпечний предмет. Не можна залишатися на книжковому рівні, забувати всі ТТХ та блиснути розумом. Сапер має постійно вдосконалюватися. Важлива фізична загартованість і витривалість. Адже потрібно носити важкі міни, єгозу на значні відстані. А ще, на мою думку, не останню роль відіграє фортуна. Вона рятує на полі бою і треба народитися під щасливою зіркою.

– Чи користувалися росіяни якимись хитромудрими комбінаціями при встановленні ВВП?

– На сьогоднішній день росіяни мають дрони, авіацію, артилерію та й фронт на місці не стоїть. Якби фронт стояв і ми йшли в наступ, тоді можна було б думати про якісь міні-сюрпризи. І вони їх вдосконалюють, але не масово. Коли сапер проти сапера – це хитра гра. Під час ООС хлопці з Центру розмінування знаходили радянський неконтактний вибуховий пристрій «Охота». Він здатен керувати 5 протипіхотними мінами. Пристрій знаходиться в пасивному режимі, а при появі цілі в радіусі 120-150 метрів її помічає сейсмічний датчик, що знаходиться в землі поряд і реагує тільки на рух людини. Тоді і спрацьовує. Цей комплект досить продуманий і був засекреченою зброєю срср. Використовувався в Афганістані. Кажуть, аби знешкодити комплект, до нього під'їжджали на віслюку.

Я вважаю цей комплект геніальним як на свій час і навіть зараз він наробив би багато шкоди. І нам щастить, що ми їх не зустрічаємо на полі бою.

– Маєте талісман-охоронець?

– Так. Це монета, яку сам зробив. На ній нічого не зображено, але вона постійно зі мною.

– Сапери вірять в забобони?

– Ну, в саперів є один забобон – вони ніколи не прощаються перед виїздом.

ЮРІЙ, 1984 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

- В дитинстві мріяли про військову службу?

- Мій батько на військовій кафедрі був юристом. А я мріяв стати художником, відвідував художню школу і любив малювати. Але так склалося, що вступив до індустріального коледжу вчитися на економі-

ста. Згодом отримав повістку і пішов на строкову службу. Після піврічного курсу в навчальному центрі, рік служив у гвардійській механізованій бригаді. Після демобілізації повернувся до рідного міста, де за оголошенням потрапив до митця працювати реставратором. Ми робили з дерева різні іконостаси в церкві. Найбільший, 3-ярусний, виготовлений із дуба, облаштували в церкві, що на в'їзді в селище цементного заводу. Два роки його виготовляли.

Також займався виготовленням меблів, працював в інтернет-компанії. Життя йшло своїм звичаєм, доки в Україні не розпочався Євромайдан. Я не міг залишитися вдома і в грудні 2013-го поїхав до столиці. Всі ми були на піднесенні. Сподівалися, що виженемо Яника і заживемо. А ось на антимайдані бачив незрозумілих людей, зараз таких можна побачити на Донбасі, які по життю займаються чимось мутним. Зустрічалися і провокатори, але старші чоловіки стримували нас, молодих і запальних, від сутичок і бійок.

Навесні 2014-го росія анексувала Крим, потім схід сколихнуло і понеслося – референдуми, захвати адмінбудівель, російське триколонне ганчір'я на українських територіях. Я казав, що треба іти та щось робити. Але рідні вмовили залишитися, мовляв, армія і силові структури все владнають.

– Як Ви опинилися у лавах ЗСУ?

– Під час третьої хвилі мобілізації отримав повістку і аж зрадив. Потрапив у Новоград-Волинський в 30 окрему механізовану бригаду. Тоді важко було, армія не була готова до такого повороту, бракувало форми, обмундирування, елементарних речей, як-от спальних мішків і карематів. Я мав заощадження, тож бронік, каску і все необхідне купив собі сам. Згодом, уже коли ми перебували на сході, надходила волонтерська допомога. Волонтери з рідного міста привозили військовий і теплий одяг. Бо зима там люта. Найнижча температура, яку ми фіксували, мінус 33 – це на кордоні з ростовською областю. І снігу більше, ніж по коліно.

- Перед ротацією проходили навчання?

- Так, у Житомирському навчальному центрі разом з 95 бригадою. Вчили нас переважно «айдарівці» – бойові інструктори, які мали досвід воєнних дій, зачищали Щастя та інші населені пункти. Вони знали реалії війни і чого нас треба навчити. Готували нас як штурмовиків.

Опісля поїхали на станицю Луганську. Я потрапив в інженерно-саперний взвод. Мінували в промислових масштабах. Підключалася і піхота. Наприклад, прилітала задача – 2000 мін встановити. Працювали вдень і задачі виконували. Тоді так інтенсивно не обстрілювали, як зараз. Деякі задачі виконували впритул до ростовської області, на пункті пропуску Красна Талівка. Нас не обстрілювали, хоча російські танки стояли за горбом. Бої йшли за Болотне, Жовте, біля Щастя вже стріляли. Тоді було набагато легше, ніж зараз. Зараз війна страшна. Дуже страшна.

Ротацію нам веселу москалі зробили наприкінці весни 2015-го. Ми поїхали у Северодонецьк, а згодом – в Авдіївку. Там бої не припинялися. Ближче до Ясинуватої йде траса на Донецьк. Нас намагалися звідти вибити, але в окупантів нічого не виходило. Натомість ми їх звідти кошмарили.

Але те, що вони накоїли, в голові не вкладається. Цю подію висвітлювали українські ЗМІ, які приїздили, аби зафіксувати її наслідки.

Ми, військовослужбовці, проживали в бліндажі під Авдіївкою, неподалік місцевої ферми. Поруч в посадці ще арта стояла. Хтось з місцевих кинув окупантам нашу локацію і вони почали лупити. Артилеристів посікло, підконтузило, словом легкі поранення отримали, але встигли заховатися. Кацапи так нормально стріляли, що аж боєприпаси порозліталися й три САУшки наші згоріли. А ще окупанти поцілили в газопровід високого тиску. Ми спочатку не могли второпати, що за дивний звук, ніби реактивний літак летить. І десь хвилин через 40 як бабахнуло. Вогонь був вищим за височезні дерева.

Уже через добу, адже боєприпаси були гарячими і могли наробити біди, ми їх повизбировали.

На тому ж напрямку я отримав контузію. Нас градами накрило. Хлопці встигли сховатися, а я фізично не встигав, то мене вибуховою хвилею внесло в бліндаж й відключило. Евакуювали до стабпункту в

Покровськ. Наслідки контузії негативно позначилися, здоров'я посипалося.

- Після лікування знову повернувся у стрій?

- Так, нас мали замінити, але довелося почекати. Наприкінці 2015-го мобілізувався. «Ремонтував» здоров'я, плюс бойові дії не добре позначилися і на психіці. Психічний стан відновлював на дачі, доглядав за виноградом, садив овочі. А ще повернувся до свого хобі – роботи з деревом. Так земля і дерево мене й врятували. Повернувся на роботу. Дав слово, що в армію повернуся, коли буде повномасштабна війна. Адже ще тоді ми припускали, що вона таки буде, бо кацапи нас так просто не залишать. Тому рюкзак із усім необхідним лежав спакований усі ці роки.

- Пригадуєте ранок 24 лютого 2022-го?

- Ще на початку лютого мені дзвонили знайомі хлопці з бойових частин і сказали готуватися до наступу.

Рідним я нічого не сказав, а відчуття настороженості не покидало. Увесь час спостерігав за новинами, аналізував, однак вірити в це не хотілося. І вранці 24 лютого з новин дізнався про вторгнення. Згодом подзвонив знайомий, з яким разом воювали ще під час АТО, й сказав, що їде в Новоград-Волинський. Я проінспектував своїх рідних щодо укриття, наголосив на документах, їжі, запасу води, облаштував їм більш-менш зручні умови в підвалі, щоб могли сидіти. Сходив до мами, подзвонив до брата і пішов до військкомату. Там ніде яблуку було впастити, дуже багато чоловіків прийшли. Черги були і всередині приміщення, і на вулиці. І така картина тоді була по всій Україні.

Я одразу попередив, що з оперативного резерву першої черги. Мене відправили в Хмельницький, в артилерійську бригаду. Сюди звозили усіх добровольців автобусами. Вночі комбриг вийшов до нас, подивився й каже: «Дякую, але вас тут 700, а я просив 300 людей». І тут почалося, всі ж хочуть воювати. Ночували ми «весело» через тривоги, майже всю ніч пробігали в укриття.

Вранці нас почали за професіями розбирати. Виявилось, що саперів не треба, у них набраний штат. І таких, як я, вийшло більше полови-

ни. Віддали мені військовий квиток і я повернувся до Кам'янця й знову пішов у військкомат. Там подивилися, що я сапер, і сказали прийти наступного дня, мовляв, є посада.

І так 26 лютого я опинився в Центрі розмінування.

- Перші враження?

- Це серйозна структура із обширним спектром знань, вмінь і бойових навичок. Плюс до всього, тут я побачив сучасне саперне обладнання, пройшов курси підвищення кваліфікації, отримав нові знання і навесні поїхав на Київщину. Її саме відбили, а москалі повтікали. Побачене – шокувало. Все було понівечене – Ірпінь, Буча, Мощун – багато всього розбито в хлам. Там жорсткі бої були на підступі до столиці. Багато боеприпасів знаходили, які після влучання розліталися по всій території. За кожним сапером був закріплений відповідний сектор. Ми все оглядали, збирали, вантажили і в спеціальному місці підривали. І так щодня. У саперній справі мені найбільше подобається знищувати цю «мовчазну смерть», щоб нікому не нашкодила. Тож фізично було важко, але моральне задоволення приносило.

- Яке завдання було найскладнішим?

- Довелося розмінувати Ірпінський госпіталь для ветеранів. Там багато груп працювали, адже розмінувати будівлю вкрай важко. Москалі там жили, стільки паскудства після себе залишили. Поводилися, як свині. Хоча навіть свині такого б не накоїли. В госпіталі були гарні ремонти, дороге обладнання, так ці нелюди майже все понищили. Те, що унітази виносили, не бачив. Але щодо гігієни, то це поняття їм незнайоме. Тут матрац лежить, поруч валяються залишки їжі та купа лайна. Де жерли, там і гидили.

Але повернуся до розмінування. За госпіталем шматка огорожі не було, поруч валялося гілля і під ним тероборонівці помітили щось підозріле й покликали нас. Ми туди, а там авіабомба ФАП-250, що не розірвалася. Коли вони бомбили місто, скинули бомбу, але вона вдарилася об величезне дерево, впала «на брюхо», не здетонувала, а гілки її прикрили. Переміщати її не могли, тож скооперувалися з

нацгвардійцями, вони підтягнулися, принесли мішки з піском. Попередили міського голову Ірпеня про гучний вибух і утилізували бомбу на місці.

Запам'ятався і Мощун – жахливе видовище. Скрізь все понівечене, побите, розкарьожене, знищена техніка, шматки орків валялися – там рука, там нога. Заїхали в Мощун, а назустріч вулицею свиня іде. На той момент на все село декілька людей залишилися. Дехто з місцевих підходили, просили, щоб ми оглянули їхні обійстя. Багато будинків були зруйновані, або понівечені нурсами, снарядами.

– Що розповідали місцеві?

– Про жахливі злочинства росіян. Як ці нелюди їздили і розстрілювали людей, навання, заради розваги. Як мародерили, бо з деяких будинків винесли все, що могли. Казали, що росіяни дуже швидко тікали.

Ірпінь, Буча, Мощун – понівечені, розбиті, людей мало. На той час Київ взагалі був без машин, скрізь блокпости, працювало лише декілька смуг, а решта – огорожені. Київ ніби вимер. Я ніколи таким його не бачив.

– Де ще виконували бойові завдання?

– Півтора місяці пробули на Київщині, повернулися і поїхали на чорнобильський напрямок. Нас підв'язали до 72 окремої механізованої бригади імені Чорних Запорозжців. До речі, ці хлопці гарну роботу на Київщині провели, вони одні з тих, хто відбили столицю.

У Чорнобилі ми їздили і перевіряли територію. На випадок, щоб туди могла заїхати машина і звідти безпечно виїхати. Щодень майже виїжджали, але потім «запорозжців» забрали на Харків. Нас передали в підпорядкування 101 ОБрО ГШ. Тоді всі припускали, що буде ще одна спроба наступу із території Білорусі. Тому активно встановлювали мінні загородження, а небезпечні знахідки – утилізували.

Колись я мріяв потрапити в Чорнобиль, подивитися, як місто живе після трагедії. Побачив. Природа своє бере. Вона поглинула там багато чого. Ми добре там налазилися, наїздилися, аби знайти обхідні шляхи. Бо те, що позначалося на карті, не відповідало реальності.

Словом, на тому напрямку зробили все, аби росіяни не пройшли, а так там і залишилися.

Інші ротації пішли вже не такі веселі. Далі був Бахмут. Там пережили останні дні Солідару, це був початок 2023-го.

На бахмутському напрямку працювали, де було багато підрозділів. Біда, що координації взаємозв'язку з деякими не було.

Там армагедон був, цілодобово валили. Основна маса окупантів – вагнерівці. Першими вони пускали чоловіків без зброї. Їхні смертники йшли вперед, наші їх відправляли до кобзона. У такий спосіб вагнерівці дізнавалися, що шлях безпечний і також вираховували наші точки, де кулеметники стоять.

Хлопці з інших бригад розповідали, що вагнерівці, аби вижити, мусили добігти до певної точки, там зашитися і добу протриматися. Тих, хто тікав назад, їхні ж і розстрілювали. Там на рахунок цього було жорстко. Шанс на життя – окопатися на добу. Так потроху вони прогризали нашу землю. Історія колись розкаже, скільки там вагнерівців полягло.

- Бачили ворогів зблизька?

– У нас така робота, що працюємо поруч із ворогом. Але на нього не відволікаємося. Бо коли стріляє сапер, це вже дуже погано, це або засідка, або прямий вогневий контакт. Розглядати окупанта немає часу. Швидко зробили роботу і пішли.

Якось викликали на роботу, а працювати немає як, півдня сиділи і чекали слушного моменту. Бо увесь час «Орлан» над нами висів, поруч вертоліт працював.

Зараз взагалі «зоряні війни». Усюди дрони гудуть, просто як у вулику. Або зі скидами, або ті, що координують арту. І весь час – жу-жу-жу. Питати по рації, чиє небо, безглуздо. Скажуть: «50 на 50». І коли над тобою зависає ця жужалка – це не дуже прикольно. Ти чекаєш: чи воно щось кине, чи це камікадзе бахне.

Я пам'ятаю ще села біля Бахмуту 2022-го. Зараз, наприклад, від Кліщіївки нічого не залишилося. Там декілька підвалів і над ними дрони літають. Дерев немає, одні штурпаки.

Через скупчення дронів часто доводиться швидко бігти і на значні відстані. Машиною не завжди проїдеш. Плюс місцевість там гориста. А восени – болото. Донбас і болото – це синоніми.

– Які епізоди з виконання завдань ніколи не забудете?

– Тварини запам'ятовуються гарно. Якось вночі вийшли на завдання. Мали на пункті почекати, просунутися далі, зробити роботу і відкатитися. Це за планом. Ми вийшли і тут нізвідки взявся чорний пес, дворняга молода, гарна, доглянута, з ошийником. І цей пес все завдання нас супроводжував. Із нами вийшов, ніби як наш ангел-охоронець. Як раптово з'явився, так раптово і щез. Наша група вийшла вся ціла, хоча можна було там залишитися, адже йшли на штурм.

Запам'яталися очі піхотинця під Соледаром. Видно, що в тих окопах він не один місяць сидить й реально втомився. Війна дуже втомлює.

– А яким був Ваш побут?

– Сапер має бути відпочилим. Це означає, що ночували якомога далі від місця, де працювали. Щоб поруч не чути тріскотні, прильотів і хата ходуном не ходила. Переважно жили в хатах, адже більшість людей повиїжджали.

Із їжею проблем не було. Стояли на забезпеченні в різних підрозділах. Асортимент хороший, все є. Це не 2014-ий рік.

– Чи спілкувалися з місцевим населенням?

– Так, коли виконували завдання на Херсонщині, перед цим москалі бахнули Каховське водосховище. Ми приїхали через тиждень після цієї катастрофи. І попри це, були такі, котрі чекали на «руській мір». Але багато було патріотів. Ми поселилися в одному селі і до нас підїхала дружина фермера й запропонувала для нас обіди. І щодня привозили нам борщ, вареники, домашні смаколики.

- Порівняйте бойові дії до та після повномасштабного вторгнення?

- Зараз лише ядерку росіяни по нас не кидали, а так все використовували, крім біологічної і бактеріологічної зброї. Зараз дуже багато ракет, фосфор, термаболічні боєприпаси. Ракети їхні осучаснені. У них радіолокаційні системи дуже розвинуті і їх дуже багато. В принципі у них дуже всього багато.

- Чи варто недооцінювати ворога?

- В жодному разі не можна. Це неправильне припущення, що всі вони чмобіки. Нашим спасінням на початку війни було те, що вони все нормально і адекватно не спланували. Вони постійно вдосконалюються. Але якби їм перекрився потік грошей, то за деякий час їм би стало важче. Я чув, що з початку повномасштабки вони вторгували на нафті і газі кругленьку суму. А вони ж багато чим торгують. Світ котиться в дуже цікаву історію.

- Чи креативили москалі зі встановленням вибухонебезпечних пристроїв?

- Увесь час креативлять. Можуть зверху ПМН покласти, а знизу ТМ. Якщо хтось наступить, то на молекули рознесе. Детонуючі шнури теж прокладають, як хочуть. В одному місці зняв, а по детонуючому шнуру за 50 і більше метрів може бахнути і знести того, хто позаду. У них, на жаль, інженерка сильна. Мають багато паскудних нових боєприпасів російського виробництва, які некеровані. Ще під час АТО/ООС вони потрапляли на очі, але не в такій кількості, як зараз.

Також дронами не тільки розмінування, а й мінування проводять. І це погано. Бо, наприклад, ти робиш прохід безпечним, а коли повертаєшся, вже можна потрапити на «сюрприз».

Крім того, вони мають добрі окопи і бліндажі. Для їх облаштування залучають техніку.

– Було страшно?

– Бувало. Але я користуюся у таких випадках простим і перевіреним методом. Коли щось ковиряю, ставлю, знімаю, а біля мене бахає, уявляю, що я в нас на полігоні, а це хлопці підривають під час навчання. І спокійно працюю. Під час роботи сапер не повинен відволікатися, треба бути холоднокривним, мати спокійний розум і кмітливі руки.

– Чи маєте талісман-охоронець?

– Є стара карта ще з років АТО. Вона і зараз весь час зі мною їздить. І виріб вожу ще з 2014-го року, який дітки робили в школі і подавали мені.

ДМИТРО, 1991 р.н.

Нагороджений орденами
Богдана Хмельницького III і II ступеня.

- Як Вас застала повномасштабна війна?

- Я працював на «Главкомі», який входив у топ-5 найвідвідуваних сайтів України. У першу ж ніч повномасштабного вторгнення ро-

сіан Київ почали масовано обстрілювати. Всі мої колеги і керівництво не змогли виконувати роботу належним чином. Тож на мене поклали обов'язки шеф-редактора. Пропрацювавши два дні я зрозумів, що мені писати про війну важче, аніж брати в ній участь. Тому вирішив піти в лави Сил оборони.

На той момент уже багато моїх друзів були в лавах місцевої тероборони і я туди прийшов. Але оскільки – офіцер запасу, місця для мене не було. Записали в резерв. Пішов до військкомату, сказали чекати і пояснили, що зараз перша хвиля мобілізації, йдуть учасники бойових дій або ті, хто недавно демобілізувався. У мене ж з дня випуску військової кафедри минуло 10 років.

Тоді я долучився до лав тероборони №2, створеної для захисту місцевих вулиць, як допомогу поліції і резерв тероборони №1. Походив туди я лише декілька днів. Мені дали взвод, де лише троє людей мали військовий досвід. І одному з цих чоловіків зателефонували з військкомату і сказали, що можна приходити. Це було третього березня. І того ж дня ми втрьох пішли до військкомату. У Кам'янці-Подільському на той момент місць не було ані в 48 інженерній бригаді, ані в 143 Об'єднаному навчально-тренувальному центрі Сил підтримки ЗСУ. Тож мені сказали: «Хочеш – їдь в Дубно, в 47 інженерну бригаду. А ні, то йди додому». В Дубно, то в Дубно. Відверто, на той момент навіть гадки не мав, де знаходиться те Дубно. Коли вже вийшов з кабінету і загуглив, побачив, що це Рівненська область. 4 березня вже їхав туди автобусом.

- Пам'ятаєте той ранок, обійми рідних, які були емоції?

– Важкі. Хоча на той момент мені здавалося, що їду ненадовго, війна не триватиме довго. Моя кохана дружина ніколи не платила за комуналку. Я їй кажу: «Не переживай, до кінця опалювального сезону я приїду і там розрахуємося». На той момент постало питання виживання нації: або ми, або нас. Затяжна війна з такою протяжністю фронту в багатьох в голові не вкладалася. Хоча вже на 4 березня була облога Києва і важка ситуація на всіх напрямках. Та ще й Дубно – поруч з Білоруссю, тож не виключав можливості відкриття ще одного фронту.

Пам'ятаю і вечір третього березня. Телефонував до знайомих учасників АТО, цікавився, що краще брати, а що залишити.

Не брав ані бронежилету, ані каски. Міркував так: чого бракуватиме, придбаю на місці, або замовлю.

- Як Дубно прийняло захисників?

- Ввечері ми вже були на місці. Нас розподілили по окремих батальйонах. Я потрапив в дорожньо-комендантський батальйон, в якому створили інженерно-саперну роту і призначили мене командиром взводу. А командиром роти – Олександра, теж кам'янчанина, з яким в один день призвалися, разом їхали і досі підтримуємо зв'язок. Ми ще тоді жартували: «Дубно захопив Кам'янець».

Перші дні були трохи хаотичними. Разом із Олександром проводили злагодження власними силами. На той момент ще жодних методичок не мали, ютуб не блокував старі відео про саперну справу. Ми сідали, дивилися ці відео. А ще читали мої старі конспекти з військової кафедри, які я прихопив із собою.

Пізніше з нашого Центру розмінювання приїхав один із інструкторів і провів 10-денні курси. На той момент це була пришвидшена підготовка. Оскільки у взводі до саперної справи мав відношення я і ще один боєць, то решта – перевчалися.

- Який Ваш перший бойовий досвід?

- Після 10-денного курсу прийшло бойове розпорядження. Моя група і ще 6 військових поїхали виконувати першу задачу – облаштування мінно-вибуховими загородженнями кордону з Білоруссю. Фактично це перший бойовий досвід. Але якщо порівняти з Донеччиною, не можу назвати його бойовим, бо там не стріляли. Але працювали близько до кордону з Білоруссю у співпраці з Прикордонною службою. Прикордонники казали: «Не переймайтеся, у нас є одна дорога. Якщо ви її замінюєте, то їм доведеться обходити, а тут у нас болота». Дійсно, там рельєф дуже складний для наступу. Вважаю, це стало однією із причин, чому вони не пішли колоною з Рівненщини та Волині.

Гадаю, ми були одні з перших, хто там мінували, але не останні. Тому не сумніваюся, що все там зроблено якісно й нашими наступниками.

– Які були враження після першого виконаного завдання?

– Звичайно драйвові, адреналінові. Навіть попри те, що не літали ракети, ти розумієш, що несеш в руках смертельну небезпеку.

Правда, тоді ще складна була взаємодія з місцевими органами влади, з суміжними підрозділами. Блокпостів багато, сільські ТРО не розуміли, хто і куди їде. Однак ми виконали роботу навіть швидше, ніж нам виділялося бойовим розпорядженням. Приїхала перевірка і сказали, що все чудово.

Тоді моя група першою з батальйона повернулася після зробленої задачі. Дорожньо-комендантська частина батальйону поїхала виконувати завдання в центрально-східну частину України, а ми залишилися на доукомплектування і злагодження. Рота до кінця ще не сформувалася.

Доукомплектувавшись, провівши власні навчання, імітації, навчилися працювати сучасними засобами, словом готувалися до наступного виїзду.

І поїхали в район Мар'їнки Донецької області. Добре розуміли, куди їдемо. Відповідно, я підбирав людей і спорядження.

– Наскільки важливо для командира правильно підібрати бійців? І чи всі чоловіки, котрі прийшли з мирного життя, можуть воювати, чи, навпаки, від деяких більше шкоди на полі бою?

– Важке питання. Я вважаю, що не всі можуть воювати і морально готові воювати. Але й не можуть одні лишень «сонечка» виконувати задачі, а решта сидіти і казати: «Я не можу воювати». Для цього треба проводити з ними бесіди, ділитися досвідом, залучати їх до виконання завдань, але спочатку легших, тобто втягувати їх в цю справу. Гадаю, що багато хто з військових зі мною погодяться.

Мені легко говорити, що треба залучати всіх. Але коли бійців, які підуть зі мною, обираю я, то хочу бути у них впевнений і щоб інші побратими теж були впевнені, що товариш не зійде і не наробить більшої біди.

З моєї роти мали поїхати 13 людей, тож я мав вибір і міг обрати найкращих, близьких за духом. Важкувато, коли є контраст: скажімо двійка 25-річного і 50-річного спрацюється важче і фізично, і морально.

Ми жили однією сім'єю з першого дня. Не було поділу на офіцерів, солдатів, сержантів. Це об'єднало і в майбутньому полегшувало мені, як командирові, завдання.

- Яка бойова обстановка на той час була в районі, де виконували завдання?

- У складі зведеного загону загороджень ми виїхали під місто Курахове. І звідти, прикомандировані до однієї із десантно-штурмових бригад, пішли виконувати завдання зі встановлення мінно-вибухових загороджень. На той момент там тримали оборону, тож наша ціль – не дати противнику пройти і захопити околицю Мар'їнки. Йшла широкомасштабна війна з постійними штурмами з боку противника. Часто міни встановлювали дуже близько від ворога. Я їх чув і прикидаю, що вони перебували за 70-90 метрів. А пізніше взимку під Бахмутом ще ближче – за 50 метрів.

- Знаємо, що перша ротація минула не без пригод.

- У нашої групи було три напружені дні – найгірші з усіх ротацій.

На початку вересня із великою долею везіння, однак завдяки розвідгрупі, що висунулася нам на прикриття, разом із десантниками змогли взяти в полон 7 днівців, які вночі тишком-нишком зайняли окоп. Нас було п'ять саперів і три розвідники. Виманили їх великими неправдами, мовляв, хлопці, ви «приїхали», зверху вертольоти літають, снайпери оточили, або тут лягаєте, або виходите. Старший з розвідників так переконливо говорив, я й сам повірив, що нас прикривають снайпери (*усміхається*). Коли днівців почали виводити, на російських позиціях це помітили й нас накрили мінометними обстрілами. Але, на щастя, вдалося усіх випровадити. На той момент ожила хвиля обмінів. Кожен із нас, відчуваючи неприязнь до супротивника, розумів, що цього «ваньку» можна обміняти на справжнього Героя.

З полоненими ми спілкувалися, дивилися їхні документи. Але фрази у всіх стандартні: працював на шахті, йшов в магазин, забрали, на позиції вперше і взагалі ніколи не стріляв. Хоча одного із захоплених мобілізували за день до війни, 23 лютого.

Ми полонених здали й того ж ранку висунулися на іншу позицію виконувати завдання. Там очікувався танковий штурм і ми прикривали територію протитанковими мінами. Загалом за три місяці ротації під Мар'інкою встановили тисячі мін.

Друге найважче завдання виконували 22 вересня 2022 року. Була ніч, погана погода, а для нас – хороша. Бо ніч – наш друг, туман – найкращий друг, а дощ – дарунок на День народження. Теж встановлювали протитанкові міни. Моя група відійшла за мінами кілометрів на півтора Я залишився спостерігати за противником. А ворог, коли не проводить розвідку безпілотниками, часто навмання обстрілює сектори. І в цей момент русня вирішила «розібрати» крайню «еспешку» (спостережний пункт). Це був масований обстріл, що тривав більше трьох годин із застосування двох танків, САУ і «Граду» неподалік. Після першого пострілу мене відкинуло. Зібравшись з думками, зрозумів – це танк. З усіх обстрілів, в які потрапляв, найгірший для мене – це з танка, бо сильно давить і психологічно, і фізично. Дочекався другого пострілу і перебіг до «еспешки», яка була близько і де сиділи два десантники. Один із них продовжував між обстрілами дивитися, що коїться. Бо часто в таких випадках піхота йде штурмувати. І ми готувалися до найгіршого.

Так збігав час. Я почув, як танки від'їжджають і на відкаті роблять останній постріл. Ми видихнули... І тоді я вперше побачив фосфор. І всі в один голос: «Ще тільки фосфору тут бракувало». Добре, що ми були не в епіцентрі цього «дощу». На тіло нікому не потрапило, але деякі речі погоріли. Фосфор не горить, а тліє.

І третя пригода трапилася наступної ночі. Ми успішно встановили міни. Але автомобіль, який хоч і їхав без фар, засік російський «Орлан». Почався мінометний обстріл, авто викинуло з колії, влетіло в дерево. Я отримав закриту черепно-мозкову травму, струс головного мозку, контузію. Моєму здоровенному бійцю інший боєць влетів каскою в голову і сильно травмував. Автомобіль вже був не придатний для їзди і ми пішки йшли довго, доки за нами не виїхала евакуація 79 бригади. Я залишився в Кураховому, а бійця ушпиталили в Дніпро. Зараз він живий-здоровий. А я тоді прокапався і знов фіалка розцвіла. Від подальшої евакуації відмовився, на хаті залікував симптоми.

Вдячний своєму тодішньому командирі загону загородження – кам'янчанину з позивним «Байкер» з 48. Він – авторитетний командир,

Офіцер з великої букви і тепер мій друг, який дуже допоміг мені під час цієї ротації.

У жовтні, після 3-місячного перебування, нас все ж вивели. Комбриг надав відпустку на 10 днів для відновлення. Я поїхав додому.

- Дмитре, як опинилися в Центрі розмінування?

- На Донеччині якимось зустрів товариша, з яким навчалися в школі.

Він працював у складі Центру розмінування і каже: «Давай до нас, ти маєш бойовий досвід».

Відверто, і мені кортіло там служити, але на початку вторгнення штат був укомплектований. Це ж Центр розмінування! Скрізь, куди не прийдеш, про нього гарні відгуки, з великою повагою ставляться до інструкторів. У межах Командування Сил підтримки Центр розмінування сприймають як солідну структуру, яка кого хоче з найкращих, того і може забрати до себе. І я знаю, що деякі бригади, скрегочучи зубами, відпускають своїх людей.

Я прийшов на співбесіду до командира і його заступника. Якби прийшов на початку повномасштабної війни, без досвіду ротацій, мені було б важче влитися в колектив, де хлопці розмінують понад 10 років. Пройшовши певний шлях, зробити це легше. На тебе дивляться інакше і ти почуваєшся впевненішим.

Ми поспілкувалися і мені дали відношення. Я поїхав у Дубно з надією швидко повернутися до Кам'янця.

У Дубно пояснив комбату, що це інша посада, інший підрозділ, інша шпк. Я расту, дайте мені рости. Відпускав він мене з важким серцем. Питає: «Ти би відпустив?». Відповідаю: «Але палиці би не ставив». Він посміявся і підписав. Я вдячний йому за це, тим паче, що він теж кам'янчанин.

Документи підписав, але одразу не відпустив, бо треба було через 20 днів їхати в ротацію. Правда пообіцяв: «Ти повези групу. А коли Київ підпише наказ про переведення, ми тебе виведемо і замінимо». Наказ підписали 31 грудня, однак у ротації я відбув до 23 лютого. Раніше мене вивести не було змоги.

– Як минула ця ротація?

– Я зібрав групу і ми поїхали на бахмутський напрямок, в село Кліщіївка. На той момент, листопад 2022-го, ситуація там була важкою. А в Бахмуті до січня 2023-го на південно-західній околиці було більш-менш спокійно. У Бахмут приїжджав на наради, там у мене жили друзі ССОшники. Міг приїхати з Костянтинівки до друга попиту кави в підвалі. В центр міста, де відомі мурали, зокрема і з Головнокомандувачем Валерієм Залужним, ще можна було заїхати. Там навіть магазин працював, правда, піхотинці казали, товару небагато і коштує все дорожче. Донбас взагалі дуже дорогий. Коли приїжджаю з ротації додому, йду з дружиною в магазин: «О, диви скільки енергетик коштує». Жінка: «Так, подорожчав». Я кажу: «Так дешево». В Кураховому купував за 45-50 грн, а у нас – 25 грн.

– Новорічна ніч минула на позиції?

– Так, на війні не до свят. Ми працювали. Ставили «подарунки» новорічні загарбникам. Тиша, десь пів на другу ночі. І тут такий діалог по рації:

- Джоні, Джоні, прийом.
- Джоні на прийомі.
- З Новим роком, з новим щастям. Як прийняв? Прийом.
- Прийняв. Плюс.

Так стандартним тоном привіталися, всі засміялися і продовжили роботу.

Фактично увесь час ми працювали. Командир приїхав до моєї групи, потис кожному бійцю руку, подякував за роботу і каже: «Хлопці, декілька днів буде відновлення. Відпочиньте, потренуйтеся, наберіться сил». До цього були лишень розмови, нас тричі мали відводити. І тут таки оголосили. Ми лягли спати щасливими: все, на завтра будильники вимикаємо. Однак о пів на шосту ранку до мене дзвонять і кажуть: відновлення закінчилося. Треба на сусідньому напрямку відбивати втрачені позиції. Наше відновлення протривало 10 годин.

- Їздили у відрядження вже у складі Центру розмінування?

- Так, в середині серпня повернувся з-під Кліщіївки (*усміхається*). Коли почув, що знову туди їду, подумав: «Вся моя війна пройде в одному селі – Кліщіївка».

Під час цієї ротації займалися пошуком і знешкодженням мін. Коли я був ще у 47 бригаді, це був загін загороджень. Загін загороджень може і мінувати, і розмінувати. Центр розмінування також може і мінувати, і розмінувати. Все залежить від того, куди рухається фронт. Всі мої попередні ротації ми були в обороні, тому і розмінувати не було що. Правда восени 2022-го наші підрозділи збили російський літак. Він впав неподалік наших позицій. Впали і авіабомби, які, на щастя, не здетонували. Тоді треба було відвести піхоту від позицій і знешкодити авіабомби. Це ми робили. Також знешкоджували нерозірвані снаряди.

А коли ми йдемо в наступ, то, відповідно, задачі змінюються. Треба швидко все розмінувати, щоб піхота і танки могли рухатися вперед.

Я не думав, що піхотні, десантні підрозділи, ставляться до саперів з такою повагою. Вони цінують працю сапера і поважають нас. Адже часто ми йдемо перші, або на рівні з розвідкою чи групою прикриття. І поки все не перевіримо, команди іти далі не дамо.

- За які виконані завдання отримали високі державні нагороди?

- Перший орден Богдана Хмельницького III ступеня отримав за взяття полонених, а 5 моїх бійців відзначені орденом «За мужність» III ступеня. Відверто, ми навіть не знали про подання. Це солідна нагорода, але довгий час я її не сприймав як заслужену. Вважаю, що на такі нагороди треба виконати набагато більше завдань. Але поспілкувався із друзями з інших підрозділів, котрі чули про нашу групу, які заспокоїли і сказали, що все добре. Відтоді сприймаю вже як свою.

Другий орден Богдана Хмельницького II ступеня отримали за оборону Кліщіївки. Трьох моїх хлопців відзначено орденом «За мужність» II ступеня, один з них, на жаль, у листопаді цього року загинув під Бахмутом. Вічна пам'ять і слава Роману Мелешуку.

– Чи спілкувалися з місцевим населенням?

– Неодноразово заїжджали в хати до тутешніх жителів. Перед цим запитували, чи можна оселитися і навіть за комуналку їм платили. Відверто, я не хотів спілкуватися з місцевими. А для чого? Друзями ми не станемо, сваритися і щось доводити користі не принесе.

– Навіть як журналісту не цікаво було?

– Взагалі не уявляю себе на війні, як журналіст, можливо, військовим кореспондентом на позиціях. Але я там був командиром групи. І моя мета, щоб група спілкувалася з потрібними людьми, а не потенційно небезпечними. Тому наше спілкування зводилося до банальних правил ввічливості. Тим паче, що якось під час однієї з нарад охорона КСП ввіймала жінку, яка фотографувала будівлю, де всі ми знаходилися.

Правда, в одному селі під Мар'їнкою, до нас приходила бабуся, їй десь за 80 років. Вона прекрасно спілкується українською мовою, все життя мешкає в цьому селі, яке росіяни майже повністю розбили. Вона приносила нам городину і запрошувала до себе по воду. У тій місцевості погана вода в криницях, а в неї була хороша.

– У найважчі моменти, що допомагало вижити?

– Кожну нараду командир закінчував словами: «Ми всі помremo, але не сьогодні. Бережіть особовий склад». І ця думка засіла в голові. Я міркував: «Ну як сьогодні, ну куди сьогодні, сьогодні не може бути. У мене ще є купа планів, купа мрій, купа справ». І, звісно, допомагали вижити думки про сім'ю.

Моя родина – мої маленькі Герої, якими я пишаюся не менше, ніж виконаними задачами. Вони молодці і тримаються вже стільки часу. Моя дружина – ангел-охоронець – на початку широкомасштабної війни була для мене ТОП-волонтером і підтримкою. Вона діставала такі речі, про які багато хто міг тільки мріяти. А головне – вірила і підтримувала мене, а це давало впевненість у тому, що я роблю усе правильно. Вона допомагає дітям, аби вони не сиділи, дивилися новини про війну і пла-

кали, а жили далі, розвивалися. Щоб син міг грати у футбол, а донька -підліток – прогулятися з друзями містом чи поїхати на екскурсію.

Водночас я розумію, як дружині важко і наскільки це потрібно мати сильний ресурс, аби бути сильною для всіх. Вона не ділилася зі мною якимись сумними історіями, казала: «Я розумію, ти почнеш думати про них, а це може негативно вплинути на твій стан і виконання завдань. Приїдеш – розкажу». І коли я приїжджав, ми з нею ночами говорили. Частина з пережитого я не хотів розповідати і вона це чудово розуміла. Я міг розказати про якісь свої враження, переживання, наші побутові прикольчики, жарти. Як-от, ми «побували» на равликовій фермі. Насправді на подвір'ї після дощу жили десятки равликів. Я скидаю фото, мовляв, дивися куди ми їздимо і на що гроші витрачаємо. Ось у мене вже равлики є. І такі речі дещо розряджають.

Адже дружинам дуже несолодко і багато військових теж так вважають. Бо вони в постійному стресі: діти, робота, постійне чекання дзвінка чи смски. Моя Світланка – моя Героїня.

Нелегко було й матері – хвилювалася і за мене, і за батька, який служив у лавах ТРО. За перший рік великої війни ми з ним лишень раз зустрілися хвилин на 20. Не можу сказати, що зустріч минула як в кіно, де повільна музика грає. У нас було по-чоловічому стримано і любляче.

Були моменти, коли було страшно?

Страх – це норма. Для всіх. Я не знаю, кому не було страшно. Але страх треба брати під контроль. Коли ти його контролюєш, тоді це відчуття притуплюється. Коли військовий – професіонал і знає, що треба робити, то страх не вплине на виконання завдань.

Взагалі емоції на війні сильно загострюються. Я міг не плакати на кількох похоронах, але заплакати від якогось мультика, або від відео з рідними ком міг до горла підійти.

- Чи варто недооцінювати ворога?

– Звичайно, ні. Недооцінка ворога – це смерть, будь-якого ворога, навіть чмоні, зека зі СНІДом, чи як там наші телемарафони їх малюють. У них є страх і зброя в руках. Вони натиснуть на гачок навіть із заплющеними очима і зможуть когось поранити чи вбити. Недооцінка ворога веде до смерті і поразки.

– Москалі креативили зі встановленням СВП, чи діяли стандартно?

– Залежить від напрямку. Знайомі розповідали, що на Запоріжжі окупант мав час, щоб накреативити і добре все встановити. На бахмутському напрямку, де був я, часу не було ані в нас, ані в них. Тому там все зводилося до стандарту.

Щоб підготувати сюрприз, потрібен час і можливості. Аби дорости до СВП, потрібно спочатку встановити не одну сотню простих вибухонебезпечних предметів, любити цю справу, постійно саморозвиватися і навчатися.

– На жаль, війна не минає без втрат. Боляче, але Україна втрачає найкращих. Як вдавалося пережити втрати побратимів?

– Кожна втрата відчувається по-різному. Одна накладає дуже сильні враження. Інша, якби це не звучало, сприймається буденно, не заціклюєшся на ній. На втратах погано зацік্লуватися людині, яка там, оскільки це впливає на тебе, твоє прийняття рішень, на твій поріг страху і впевненості. Але смерть – невід’ємна частина війни. Тому чим швидше з цим змиритися, що це війна і тут помирають люди, тим більше шансів самому вижити. Коли у тебе холодна голова і ти повністю несеш відповідальність за свої рішення, а не керуєшся емоціями, тоді це повністю твої рішення. Ти не повинен увесь час думати, що може щось статися. Снаряд завжди прилітає. Шанси вмерти на війні у всіх однакові: у навчених і не навчених. А вижити допомагає навченість і холодна голова.

Після кожної ротації, принаймні у Кам’янці-Подільському, іду на могили до своїх друзів, провідую, говорю з ними.

На жаль, на війні загинув і мій рідний дядько Сергій Козиняк.

– Якими мають бути якості і вміння командира на війні?

– Мені пощастило працювати з хорошими людьми, котрі одразу довірилися мені, навіть коли в мене ще не було достатньо досвіду.

Впевненість командира передається особовому складу і цю впевненість треба підтверджувати діями. Наприклад, доводжу, що нам треба піти і дещо встановити, хлопці розуміють, наскільки це небезпечний напрямок і я бачу сумнів в їх очах. Але кажу: «Чого ви? Я ж іду з вами! Бачите, я не приховую якоїсь інформації». Насправді, командир знає більше інформації, ніж солдат. Але коли демонструє власним прикладом впевненість, то вона передається і особовому складу.

До того, як отримав закриту черепно-мозкову травму, не пропускав жодного виїзду із своєю групою. Але коли мені було дуже погано, хлопці сказали: «Командире, перестань. Ми впевнені в собі і все виконаємо. Ти все організуєш, а далі самі поїдемо і виконаємо». Декілька днів вони самі їздили.

Мій секрет успіху – все чітко спланувати, організувати, витратити світловий день на те, щоб дізнатися обстановку, познайомитися з іншими людьми, увійти у взаємодію, перевірити рації, транспорт. І, власне, виконання завдань.

- Які питання обговорювалися із бойовими товаришами після виконання завдань?

– Проводив розбір польотів в групі. Ми ніколи не сварилися, не повчали один одного на місці, але на помилки вказували. Коли поверталися на базу, я діставав карту і ми починали розбір польотів у чоловічому стилі – десь жорстокіше, десь легше. До нас приєднувалися хлопці, які не їздили на завдання, але сідали, слухали, переймали досвід. Правильні висновки – це запорука успіху.

- Чи можливе дозвілля в умовах війни?

– Коли у мене була вільна хвилинка, читав книжки, дивився відео, слухав музику.

Був у мене сапер Рома, який після роботи вночі і повернення вранці, просився на риболовлю. Рибалив до 12.00-13.00, чотири години спав і знову їхав на нічну працю. Я спочатку з ним сварився, але ж рибалка приносила йому щастя.

- Хто опікувався побутом, харчуванням?

- Наш колектив. Продукти нам видавали і самі готували. Скажімо, у Мар'їнці готував Ваня. Йому це подобалося, ми його хвалили, він був задоволений і ми також. Він і борщ варив, і з м'яса чимало страв добре вмів готувати. Разом з нами виконував завдання, а після повернення – готував. Бо це велика розкіш залишити людину виключно для приготування їжі чи вирішення побутових справ. Нам було краще знайти людину, яка любить готувати, аніж призначати по черзі. Якби я щось приготував, то на наступний день ніхто нікуди б не вийшов (*сміється*). Якось я хотів смаженої риби. Хлопці посмажили і той смак я добре запам'ятав. Загалом ми не голодували. Продуктами забезпечували, навіть фрукти давали.

- Які кумедні випадки запам'яталися?

- Їх насправді багато. Кожного дня якісь курйози стаються, щоправда, людям, які не перебувають у тих умовах, їх важко прояснити, та й часом навіть не хочеться, адже у нас специфічний гумор на війні. Один з веселих випадків стався на околиці Бахмута. Моя група з 4 бійців поверталася на світанку із задачі і майже наздогнала близько 12-15 військових з іншої бригади, які, скажімо так, морально не витримали на позиціях. Вони були деморалізовані, м'яко кажучи, але ж ми цього не знали. Так от, коли ми їх майже наздогнали, то ці півтора десятка воєнків вирішили, що ми ворожа ДРГ і відразу на нас наставили стволи. Я спокійно спробував пояснити, що ми сусіди по позиціях, назвав номери бригад з нашої смуги оборони, але цього було замало. «Паляниця-Українозалізниця» теж не допомагали.

- «У вас 10 секунд. Назвіть пісню про президента», – різко, як відрізав, сказав мені один з «колег».

- «Шоооо? Яка нах*р пісня», – тут нерви вже почали здавати у мене.

- «Вова, ї**аш їх б**ть» Поворознюка», – моментально видав один з моїх хлопців.

- «А, то ви наші, проходите», – відповіли «колеги» і опустили зброю.

Моя група швидко пішла вперед, адже бажання пояснювати їм, що такі методи виявлення русні не надто надійні. Особливо, що 99% бійців з моєї групи не згадали цієї пісні. Тож кумедно, що цей 1% в той момент зміг вчасно зорієнтуватися. Ну, як ж казав, гумор і курйози у нас специфічні.

- Що розчулило найбільше?

- Я не був свідком епізодів, які є на відео, коли військові заходять в деокуповані населені пункти і їх зустрічають щасливі жителі. Частина мого загону брала участь в ізюмсько-балаклійській кампанії, але я залишився у Мар'їнці. Хлопці розповідали, як заходили у звільнені населені пункти, як їх зустрічали жителі і як їх це розчулило. Я би хотів таке побачити і відчутти. Мене розчулювало, як в кінці ротації ми виїжджали за межі Донецької області, зупинялися і я проводив нараду. Бійці дякували мені, а я радів, що всі живі-здорові.

- Чи здобували трофейні подарунки в ході війни?

-Ні, ніхто такого не робить (*усміхається*). Це заборонено. Маю одну чеку – шматок металу гостренький. Вона не становить загрози.

- Чи є власний талісман-охоронець?

- На війні я став дуже забобонний. Постійно ношу із собою записочки і малюнки від дітей, фото. Обов'язково присідаю «на дорожку». Часто не міняю щось з одягу, який був на мені під час успішного виконання важкого завдання. Маю фліску, вона вже така заношена, але тягатиму її далі, бо в ній пощастило. В одних берцях так класно пробігся, сам від себе не очікував такого, то ходитиму в них навіть мокрих, хоча чотири інші пари стоятимуть.

Коли рушаємо машиною, обов'язково голосно вмикаю музику. Доки проїжджаємо населені пункти наші, то з музикою і вітерцем.

- Повернетесь в журналістику після Перемоги, чи піксель надовго?

- Дуже складне питання. Я поки не уявляю, чим займатимуся.

- А загалом будете будувати плани після Перемоги?

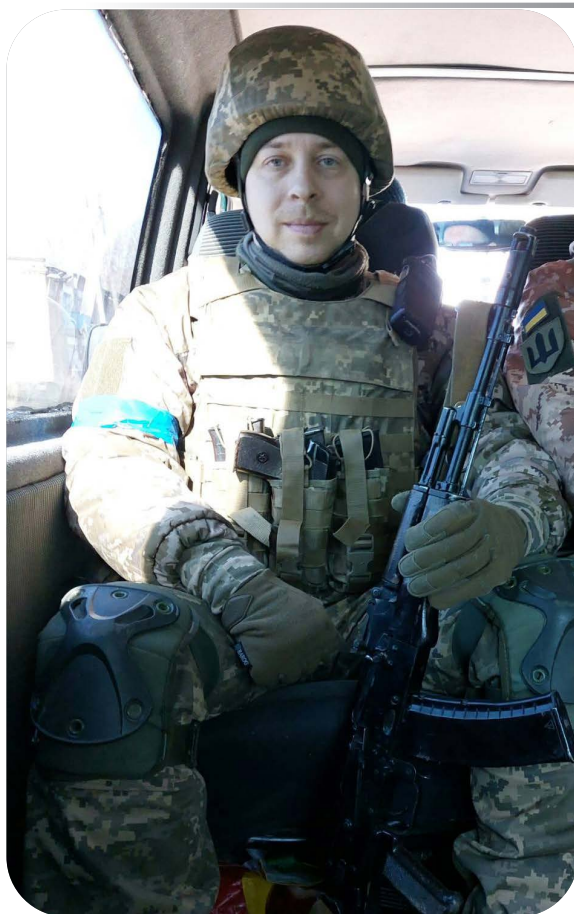

- Поїду в Туреччину на all inclusive і 10 днів нічого не робитиму.

ОЛЕКСІЙ, 1991 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– Хтось з рідних носив військову форму?

– Ні. І я військовим не планував бути. Але у 8 класі зацікавився цією справою і вступив до військового ліцею. Правда, лише рік там по-вчився і перевівся у податковий коледж. Згодом закінчив аграрний університет та військову кафедру.

Коли події на Майдані переросли у війну на сході України, 2014-го я мобілізувався. Тобто армія мене не обминула.

Потрапив на службу в 12-й інженерний полк підтримки в м.Новоград-Волинський. За плечима була лише військова кафедра, практичного бойового досвіду ще не мав.

У серпні мобілізували, а вже у вересні нашу роту передислокували на схід, у Сватове. Там виконували завдання, що стосувалися будівництва бліндажів. Мали необхідну техніку – екскаватор, польову землерийну машину. КамАЗами возили колоди для бліндажів і їх облаштували.

- Під час мобілізації здобули перший бойовий досвід?

– Так. 2014 рік, кінець жовтня – початок листопада. Як старший групи, із 20 підлеглими поїхали у Станицю Луганську на базовий табір, де трималася лінія оборони. Перша ніч минула відносно спокійно, а наступної розпочався бій. Мій підрозділ був розділений на дві частини, рація – одна (як не смішно), тож довелося бігти до хлопців, які розташувалися в низині табору, щоб віддати наказ вести вогонь не хаотично, а розмірено. Біг двічі. Коли вдруге повертався, запам'ятався свист куль над головою. Будучи ще недосвідченим офіцером, біг без каски, тому що вона не була відрегульована та заважала. І тут чую, як хвилі повітря розсікають волосся, і бачу, як за метр від мене пісок починає «фонтанчики» пускати. По мені вели прицільний вогонь. Не влучили. Тоді й зрозумів, що маю потужного Ангела-охоронця.

Не забарився і другий бойовий досвід. Ми облаштували інженерні укріплення, будували лінію оборони за допомогою нашої інженерної техніки поблизу лінії зіткнення. Прикривали нас два екіпажі на БМП. Моя група працювала та змістилася задалеко. І тут москалі відкрили вогонь зі стрілецької зброї. Ми зайняли оборону, відкрили вогонь у відповідь. Минуло орієнтовно 45 хвилин, а стрілянина не припиняється. Я залишаю одного старшого, а сам біжу до екіпажів БМП. Хлопці розгублено запитують: «Це що по вас?». Кажу: «Так. Робіть щось, бо інших інженерів у вас уже не буде». Вони «бехами» гарненько так залетіли в лісочок і гідно відповіли москалям. А ми продовжили роботу далі.

Після 13 місяців служби демобілізувався. Однак 2017-го знову повернувся у стрій.

- Припускали, що росія наважиться на повномасштабне вторгнення?

- Так, хоча й не хотілося вірити. Зважаючи на історичні події та зухвалість північного сусіда готувалися до великої війни. За два тижні до вторгнення спакував все необхідно і фактично сидів на валізах. Як командир, який відповідає за особовий склад, зібрав немаленьку коробку з усім необхідним, у тому числі посудом для приготування їжі та продуктами. Усвідомлював, що можуть відправити на будь-який напрямок.

У ніч на 22 лютого жартома сказав дружині: «Напевно, розбиратиму сумки». Але вона відмовила, мовляв, ще встигнеш, нехай постоять. А під ранок 24 лютого у спільний чат центру надіслали звернення від президента України та голосове повідомлення від начальника центру про загальний збір. Того ж дня ми вирушили на Київщину.

- Які задачі тоді отримали?

- Прибули в населений пункт Бровари в ніч на 25 лютого, нас розосередили у різні підрозділи. Мою групу першою відрядили на посилення третьої роти третього батальйону 72 ОМБ «Чорні запорожці». В першу ж ніч нас підняли за тривоною, оскільки насувалася ворожа колона техніки і потрібно було зробити мінні загородження перед переднім краєм лінії оборони. Рельєф навколо броварського напрямку нам допомагав. Зокрема, на одній ділянці текла вузька річка, яка заважала противнику нас штурмувати, адже розмістилася у глибокому рову. Тож ми мали повний вогневий контроль. Нам у поміч дали хлопців із 72 бригади, вони допомогли рознести міни, які наша група самостійно встановлювала. Це було найперше завдання.

А далі завдання сипались, як дощ із неба. Працювали і вдень, і вночі, роботи мали вдосталь. Бувало, не встигли перевести подих після виконання одного завдання, як миттєво прилітало інше, і знову вирушали на виконання. Переважно це мінування, контроль замінованих мостів, а в разі потреби їх підрив.

У такому турборежимі працювали до ранку 2 квітня. Коли ворог почав відступати з Київщини, батальйон однієї з механізованих бригад гнав окупантів аж до російського кордону. Ми перебували в інженерно-розвідувальному дозорі і перевіряли різні місця та перешкоди, через які був прокладений маршрут руху основних сил, аби зробити прохід безпечним.

Попереду були перешкоди, як-от круті повороти, мости, переправи. Ніхто не виключав ймовірність, що ворог міг там мінувати. Так проїхали Київську, Чернігівську і Сумську області.

– Мабуть, їхали з піднесеним настроєм? Адже ворог наживав п'ятами

– Так, але водночас пильності не втрачали. У Сумській області вразило селище Хотінь, схоже за назвою на наш Хотин. Розташоване за 9-10 кілометрів від російського кордону. І одна рота з батальйону механізованої бригади зайняла там лінію оборони. Наше інженерне завдання – підготовка до руйнувань можливих шляхів просування ворога на випадок прориву. Об'їздили всі місця та мости, якими ворог міг прорватися. Мости були специфічні, добротні. На перший погляд, не дуже великий міст, однак, щоб його знищити, потрібна була добряча кількість тротилу. Забігаючи наперед, скажу, що жоден міст не було знищено у зв'язку зі стабілізацією ситуації на цьому напрямку.

Запам'яталося велике озеро, а біля нього – ліс. Основна дорога – через широкий міст, що розділяв село на дві частини. Однак тут виникла проблема: поруч із ним пролягала велика газова труба та гребля. Якщо підірвати міст, село залишиться без блакитного палива, а нижню його частину підтопить. Тож було ухвалено рішення облаштувати невибухові інженерні загородження з бетонних блоків і автомобільних шин.

– Як мешканці зустрічали військовослужбовців?

– Запам'яталися населений пункт в Чернігівській області та село на з'єднанні Харківської і Сумської. Жителі раділи нам. Коли заїхали на Чернігівщину вночі, в жодній хаті не світилося, але місцеві почали вихо-

дити і розбирати військових на ночівлю. На щастя, будинки всі вціліли. Коли ми приїхали, люди перестали боятися, почали вмикати світло. Нас годували, а ми взамін давали продукти.

Моя група оселилася в родині, де мешкали чоловік, дружина і їхня донька. І коли ми їхали далі, вони не стримували сліз, не хотіли нас відпускати. Це неабияк зворушило.

Коли приїхали в село, що на кордоні з Харківщиною і Сумщиною, там вже не було так райдужно. Я пішов по хатам проситися на ночівлю. Одні сказали: «Ні, у нас вже живуть», другі одразу відмовили. Треті казали: «Поки ви не приїхали, по нас не стріляли» і таких було чимало. Нас прийняла сім'я ромів – батько, мати і їхній син. Вони патріоти України. І коли знову їхали, ці люди плакали.

- На який напрямок вирушили далі?

– Поїхали у Харків. Моя група зупинилася в населеному пункті Рогань, інша група – в населеному пункті Бабаї. Це по різні боки Харкова. Заселилися в маленькому будиночку, провели інженерну розвідку. Так сталося, що рота, з якою працювали, отримала інший наказ і вирушила разом із технікою на місце його виконання.

Їхній командир сказав нам залишитися. Ранок, на диво, був сонячним і спокійним. Ми вперше без поспіху приготували смачний сніданок.

І щойно зробили каву, як почався обстріл. Будиночок блаженський, без підвалу, правда, з кімнатою, з двома стінами – це єдине укриття, яке в нас було на той час. Нарахували три прильоти. Зателефонував до колеги, за нами приїхали і перевезли в інший населений пункт. Звідси групи саперів розбирали, як гарячі пиріжки.

Коли керівництво дізналося, що прибули дві групи з Центру розмінування, зраділо. Адже вони цінують і поважають наш центр.

Щодня нове завдання і новий підрозділ. Переважно це інженерна розвідка, пророблення проходів тощо, аби наші сили могли просуватися далі.

Пригадується ще одне «гаряче» завдання, коли москальський «Орлан» змалював нас. Допоміг НМВВ, який прийняв осколки на себе, врятувавши нам життя.

Також разом із бійцями йшли на штурм населеного пункту Циркуни на Харківщині. Дорога була вкрай важкою. Запам'ятався крутий яр, глибиною метрів 25. Багато часу витратили на спуск і підйом. Адже йшли в повному екіпіруванні: бронік, каска, металодетектор, рюкзак із засобами підриву, вибухонебезпечними речовинами, зброя, аптечка, «кішки», мотузки, ноші. Прорвалися, знайшли будиночок, виставили дозори, чергових. Близько 4-5 ранку ворог проявив активність, почав нас обстрілювати, ми відстрілювалися, але сили були нерівними. Ворог нас відтісняв, застосовуючи міномети. І ми потихенько почали відтягуватися, бо розуміли, що будинки блаженські і нас не врятують. Доки один взвод тримав лінію оборони, мені надійшла команда відбутися з групою до іншого взводу, щоб забезпечити їм прохід на інший рубіж, де вони мають зайняти лінію оборони. Ми почали рухатися. У мене є золоте правило: коли безпілотник працює – група не рухається. Але в той момент рухалися під коптером до точки зустрічі, де нас мали повести вже з іншим взводом. Коптер рухався за нами і скинув ВОГ. Один піхотинець отримав поранення. Група розмінування, дякувати Богу, залишилася неушкодженою.

Перейшли до іншого місця і тільки почали рух, як ворог почав крити артилерією і мінометами. Хлопці знали добротні будинки з погребами, там сховалися і чекали годину, доки все не стихне.

Так нам вдалося вийти з Циркунів, куди йшли на декілька годин, не припускаючи, що все розтягнеться на дві доби. Були без їжі та води. Дивно, що відчуття голоду і спраги не виникало.

Нашій артилерії вдалося придушити вогневі позиції окупантів, і Сили оборони знову зайшли в населений пункт Циркуни, після чого інші групи саперів почали розмінування. Дороги росіяни щільно замінували, тож роботи мали вдосталь.

А ще наша група саперів перевіряла місцевість для артилеристів, це був доволі цікавий досвід кропіткої роботи.

Я порахував, що з дня прибуття і відбуття минуло 77 днів.

– Нарешті повернулися додому?

– Так, перепочили і вирушили у ротацію на херсонський напрям, у славнозвісну Чорнобаївку. Тут розташований як аеродром вій-

ської частини, так і аеропорт «Херсон». Окрім цих двох об'єктів, перевіряли поля для фермерів, аби вони могли безпечно працювати.

Там роботи – тьма-тьмуца. Величезна кількість боєприпасів, які залишили москалі. Бувало, за день вивозили по 2-3 КамАЗи вибухонебезпечних предметів. Деякі з них ми знищували, а деякі забирали хлопці й повертали росіянам назад, бо їхні калібри підходять до нашого озброєння.

Якось уздовж злітної смуги Херсонського аеропорту знайшли реактивні снаряди (НУРСи), які закопали москалі, щоб ми не здійснювали бойових вильотів. Бачили і перлину Чорнобаївки – місце, куди росіяни завезли максимальну кількість боєприпасів і техніки, а наші ЗСУ завдали вогневого ураження. Все дуже гарно горіло! Ми проробляли проходи до знищеної техніки, аби очистити нашу землю від російського бруду. Також перевіряли фермерські поля на наявність вибухонебезпечних предметів, щоб могла відбутися посівна.

Брали участь в очищенні села Посад-Покровське. Виявили вибухонебезпечні елементи, які в народі називають КОБЕ. Це кумулятивно-осколковий бойовий елемент, що доставляється за допомогою реактивних систем залпового вогню як касетні боєприпаси, розкидається тисячами та є дуже небезпечним і підступним. На нашому квадраті їх було зо три десятки, і всі вдалося знищити. Знаходили й сучасні боєприпаси російського виробництва, подужали і їх.

– Які вибухонебезпечні предмети знаходили?

– Розтяжки були всюди, їх ставили майже на всіх напрямках. Ми їх знаходили і знешкоджували. Щодо саморобних вибухових пристроїв, то орки мінували дитячі іграшки й візочки. Прикро це бачити, але болючіше усвідомлювати, що вороги-катюги не шкодують нікого, навіть діток.

Будинки, які ми перевіряли, не мали вибухонебезпечних предметів, були чистими. А мої колеги виявляли заміновані пральні машинки, гранату під кришкою фортепіано. Світильники окупанти теж примудрялися зробити смертельно небезпечними: натискаєш вимикач і миттєво вибухає.

– Якись трофеї відшукали?

– На чорнобаївському напрямку ми знайшли російський ручний кулемет Калашникова і багнет-ніж. А якось натрапили на російську БМД-4 (бойову машину десанта). До неї всі боялися підійти, раптом замінована. Із побратимом підійшли до «бойових зайчиків» – це Сили спецоперацій. Кажемо: «Козаки, ми туди пройдемо, а ви нас прикрийте». Підійшли, машину оглянули, перевірили, промаркували. Поки повернулися, щоб повідомити комбату про знахідку, «бойові зайці» виявилися спритнішими і вже забрали (*усміхається*).

– Ви не з чуток знаєте що таке АТО та повномасштабна війна. Можете порівняти?

– Це різні війни. Після 24 лютого 2022-го росія використовує потужніше озброєння і у великих кількостях, яке раніше не задіявала. Різна авіація, багато артилерії, бомбардування населених пунктів. Словом, велика різниця.

– Яке завдання виконувалося на межі ризику?

– Всюди був ризик, але найважче працювалося в населеному пункті Козача Лопань на Харківщині. Це за 4,5 км від російського кордону. Йшли на повноцінний штурм двома ротами. Прикриття у нас майже не було. Одну роту москалі почали розбирати артилерією, авіацією. І різко переключилися на нас. Ти чуєш свист снаряду, коли летить не в тебе. Чуємо «джжж» – два снаряди впали позаду від нас, третій – близько перед нами, четвертий ліг за нами. Командир роти кричить: «По машинам! Знімаємося!». Щойно застрибнули в авто, як снаряди почали сипатися у неймовірних кількостях. Один ліг під МТ-ЛБ (машина зі встановленою системою мінування). Екіпаж дав газу, я думав, що на тій МТ-ЛБ перевернуся. Ніколи не бачив, щоб гусенична машина так швидко летіла трасою (*сміється*).

- Час на дозвілля знаходили і в яких умовах проживали?

- Іноді мали час, аби відпочити і виспатися. На київському і харківському напрямках жили в солдатських умовах – на карематі, в спальниках, добре, що мали дах над головою і можливість помитися. А на херсонському – пощастило, оселилися, немов у готель з люксовим номером. Проживали в будинку народної депутатки, яка виявилася сепаршою і чкурнула до росії. Це 2-поверховий будиночок, все включено, бомба-ракета, просто супер! Пральна машинка, гаряча вода, електроплита, холодильник, морозильні камери – все є. Отримували продукти, дещо купували і готували собі різні смаколики.

- Чи траплялися кумедні випадки?

-Не настільки кумедні, як зворушливі. Наступного дня після вторгнення поверталися із завдання і заїхали до супермаркету, щоб купити їсти. Із товаришем взяли все потрібне, прийшли до каси, чекаємо в черзі. А перед нами жінка стоїть. Побачила нас і каже касирці: «За військових плачу я». Ми відмовлялися, як могли, але вона наполягла. І тут до супермаркету заходить чоловік. Бачить нас біля каси з товаром, підбігає до касирки, дає їй гроші зі словами: «Я плачу за військових». Жінка йому відповідає: «Ні, я плачу!». Вони сперечаються, а ми розчервонілися, немов буряки. Так ніяково стало.

А на броварському напрямку волонтери привозили військовим не лише домашню їжу, а й делікатеси. Після виконання нічного завдання ліг спати, і тут мене будять хлопці: «Командире, йди їсти!». – «Не хочу». Знову кличуть. Запитую: «А що є їсти?». Чую: «Стейк, бутерброди з червоною ікрою, філе форелі смажене, відбивні, котлети, салати». Вони перераховують це все, а я думаю: «Що вони таке кажуть?». Згодом прокинувся і побачив не лише домашню їжу, а й такі делікатеси. Все це волонтери привозили до пункту, де ми розміщувалися, і вже звідти розвозили хлопцям на передній край.

- Які люди Вам зустрічалися?

- З різними поглядами. Наприклад, в одному селі через паркан мешкали дві сусідки: одна – проросійська, інша – патріотка України.

Люди по-різному реагують, але переважно допомагають. Хочеться, аби і в Україні дякували військовим за службу так, як це роблять в Америці. Таке я пережив двічі. Коли 7 грудня йшов на службу, мене двічі перестріли різні жінки, привітали зі святом ЗСУ, що відзначається 6 грудня, і подякували. Це було дуже приємно та надихало.

– Охарактеризуйте ворога.

– Окупант хитрий, підступний, і його в жодному разі не можна недооцінювати. Ворог також розвивається і враховує помилки. Він був у великій омані та наївності, коли пішов на нас війною. Московити думали, що їх тут квітами зустрічатимуть. Вони знали частину правди і частину того, в що хотіли вірити. І це зіграло не на їхню користь. Але ці помилки вони проаналізували, зробили висновки і нині діють по-іншому, мінують по-іншому – хитріше, підступніше. Але ми теж не стоїмо на місці, війна змусила ще активніше розвиватися і набувати нових знань, навичок та досвіду на полі бою. У них кмітливість працює, бо хочуть вижити. Ми ж хочемо перемогти їх, адже це наша земля, і жоден російський чобіт не повинен її гнобити. Ми не віддамо української землі, просякнутої духом козацької волі, російським окупантам і гвалтівникам.

– Чи маєте власний талісман-охоронець?

– Так. Це іконка із родинною історією. Коли мій покійний дідусь Вася ішов служити в армію, тітка, бо він був сиротою, дала йому ікону. З нею він пройшов всю Другу світову війну. Ця реліквія зберігалася в нашій родині. І коли вже я їхав воювати ще 2014-го, бабуся Галя, теж уже покійна, передала ікону мені. І в кожне відрядження я беру її з собою. Це мій оберіг, який завжди зі мною.

– Чи вірите Ви в забобони?

– Ні. Вірю в професіоналізм і в Бога.

БОГДАН, 1996 р.н.

- Чим займався до служби в ЗСУ?

- Ремонтами і будівництвом. 2016-го, за два дні до 20-річчя, «привітали» повісткою. Строкову службу проходив у Держприкордонслужбі і уклав контракт. Через рік поїхав виконувати завдання на схід України, де пробув 2,5 роки. Мені там більше сподобалося, аніж

на мирному кордоні, де багато паперової роботи (*сміється*). Був оператором навідником колісних бронетранспортерів. Робота супер! Виїхали, відстрілялися, прикрили наших і все чудово. Звісно, прилітало і по нас, але не так інтенсивно, як після повномасштабки. Зараз «Форд Буаяр» відпочиває, бо там пекло: багато ствольної артилерії, мінометів, дронів зі скидами.

– Які були думки, коли почув про повномасштабний наступ росіян?

– Я тоді перебував у Польщі: контракт в армії закінчився і повернувся до цивільної професії. Коли побачив новини про вторгнення росіян в рідну країну, вирішив повертатися. Отримав зарплатню, придбав необхідне військове спорядження і поїхав додому. До України поверталися одиниці, а на кордонах коївся справжній апокаліпсис. Запам'яталися кремезні хлопці, які біля бочки гріли руки. Хотілося їх до серця притулити й запитати: «Росіяни вже у Львові?».

Планував повернутися до своїх у прикордонний загін, але не склалося. У ТЦК відправили до 143 ОНТЦ, де опанував гусеничний мінний загороджувач.

До речі, тоді зі мною трапився кумедний випадок. Перед відправкою відпросився у ТЦК, щоб поїхати додому і взяти необхідне. І тут зупиняє бородатий чоловік на чорному джипі – тереошник. Питає про пропуск, кладе обличчям на капот. Думав, що я диверсант, маю мітки. Поліція прибула, у всьому розібралася і відпустила. Але через декілька днів у соцмережах побачив відео мого затримання, мовляв, впіймали диверсанта. Досі незрозуміло, навіщо його виставили.

– Після навчання куди потрапив?

– Пам'ятаю, як на точці збору зібрали не одну сотню чоловіків. Запитали, хто має бажання їхати на бойові, а не сидіти тут і паритися. Я погодився і потрапив до 110-ої окремої мобільної групи та поїхав на Харківщину в Довгеньке. Туди намагалися пролізти москалі, а згодом по ньому працювали міномети. Ми ж влаштовували засідки на колони. Зупиняли їх, як могли. Авіація ворожа потужно там працювала. Різні ситуації траплялися. Якось на повороті наші хлопці їхали на БТРах, а

назустріч – кацапський танк. У перші місяці війни були проблеми з розвідкою і комунікацією, та й дронів нормальних нам бракувало.

З Довгенького поїхали в селище Ізюмське, далі – в Ольгівку. Це «сіра зона». На пікапах залітали, а жителі питали: «О, ви вже прийшли і нам не треба тікати?». Ми їх просили покинути села, бо розуміли, що почнуться обстріли.

Згадую, як один чоловік відмовився їхати, мовляв, немає пального. Ми дали йому, натомість він заправив мотоблок і пішов орати город. Коли ми це побачили й підійшли до нього він сказав: «От закінчу і поїду».

- На зрадників не натрапляли?

– Зрозуміли, що є такі, коли російські козаки оминули село стежками, про які знали лише місцеві. Імовірно їм допоміг місцевий фермер. Ми ж влаштували засідку і мали знищити ворожу колону.

Чимало залишилося там «ждунів». Нам заборонили будь-що брати у місцевих.

Опісля я перевівся в Рух опору ССО. Швидко перекваліфікувався. Дали зброю, необхідне спорядження і відправили нас у східний Бахмут, за річкою Бахмуткою. Там було драйвово. Місто було ще під українським контролем.

- Ти не один раз був у Бахмуті?

– Був там двічі. Але перша ротація і крайня – несхожі. Тоді в східному Бахмуті ще було де сховатися від обстрілів. Над містом не літали FPV-дрони, яких зараз на полі бою тьма-тьмуца. Вони на відсотків 50% замінюють мінометні обстріли і зі ствольної артилерії. Як каже мій друг, хороший дронщик: міномет – це фортуна, а FPV – це палац.

Коли приїхав вдруге, Бахмут був покаліченим, зруйнованим. Лежали мертві тіла, яких їли собаки. Деякі нечисті на руку місцеві безхатьки шманали порожні квартири і ходили в білих кросівках, спортивних костюмах і казали «Я местный житель». Запамяталось, як їхали на завдання до переправи і лежало тіло вбитого безхатьки у білій куртці. Йому прилетіло в голову. Біля тіла хтось поклав табличку: «Носи каску, д ...б». І коли військові проїжджали, всі мимоволі поправляли каску на

голові, мовляв, все є, нічого не забув. Це вже чорний гумор, але на війні він присутній і до цього там швидко звикаєш.

Запам'яталося тіло бабці, яке витягували з димлячої машини. Знайшли червону штору, загорнули в неї і залишили на лавці, аби волонтери поховали.

Там «Animal planet» відпочиває. Бачив, як коти жили в животі вбитого алабая. Тоді було прохолодно і вони там ховалися. Війна – це жахіття для тварин і для людей.

Коли східний Бахмут окупували росіяни, то через певний період посипався центральний. Але нас вже там не було.

У Бахмуті було жорстко, але зараз на інших напрямках жорсткіше буває.

- Наскільки близько були від ворога?

– За 30 м. Думали, то наші і хотіли цигарок «постріляти». Друг ішов першим і мовчки повернувся, прошепотів: «Там кацапи, 4 одиниці техніки і вони готуються до штурму». Я так і не зміг повернутися до них спиною, ішов із кулеметом задом зо 3 км. Недаремно кажуть: куріння вбиває (сміється).

А міни встановлювали за метрів 200. Тоді навіть погода нам допомагала.

- Як перекваліфікувався на сапера?

– Друг дитинства Василь служив у Центрі розмінування. Там потрібні були люди і він запропонував мені спробувати. Правда, переводу чекав півроку. Вивчився на сапера і встиг побувати у декількох ротаціях.

Найлайтовіші, де встиг набратися досвіду, – Запорізька та Херсонська області. Там займався переважно розмінуванням, перевіряли, в якому стані знаходяться міни, встановлені на правому березі Дніпра.

Якщо раніше приїжджали на якомусь УАЗику, вивантажували міни біля поля, ходили в повний ріст і мінували, то зараз тебе висаджують за 4-5 км до точки призначення, є декілька секунд, щоб винести міни, береш все в руки і навпомацки пиляєш на завдання. FPV-дронів не злічити, здається, що на кожну людину є свій дрон, а то й два.

Я був командиром групи, тому доводилося ретельно планувати кожен вихід, вимальовувати в голові декілька варіантів розвитку подій і шляхи їх вирішення, все прискіпливо перевіряти. Ти маєш іти вночі і чути, що в кущах паруються жуки.

Саперам під час роботи потрібно стати невидимками. Допомогали антитепловізійні пончо, які нам передали волонтери. Я жодного разу його не знімав і не дозволяв своїй групі. Правда, бігати у них незручно, постійно плутаєшся.

Коли дрон висить над головою, ще той адреналін. Головне – зазмерти і не рухатися. Найбільша помилка – подивитися на «пташку» і бігти – помреш втомленим.

Обстріли там не припиняються, постійно щось прилітає. Вночі дуже гарно, такий китайський новий рік (*усміхається*).

- Яке завдання видалося найскладнішим?

– Важко мінувати поля, коли по тобі тулить міномет. Чекаєш, коли у них закінчиться БК на цю ніч. Перший виїзд – досить яскравий (*усміхається*). На броньовику доїхали до н.п. Парасковіївка. У машині – 75 мін у мішках. Щойно відчинили двері, «шух» – приліт від мінометки і на мить стало світло, як у день. Частина групи побігла в укриття, а я з побратимом Романом почали викидати міни з машини. У нього найсильніші руки у моїй групі. Він не лише крутий фотооператор, а як виявилось, ще й класний сапер.

Вивантажили міни і побігли в гараж перечекати. Уважно слухали небо. Коли вщухло, пішли встановлювати міни. Пам'ятаю, що ніч видалася «веселою» – увесь час ховалися від обстрілів та дронів. Але всі 75 мін встановили. Моя група тоді дорого обійшлася кацапам, вони багато всипали своїх рублів на нас. Не без пригод повернулися додому: біля машини прилетів снаряд, осколки пробили колесо, але доїхали. Після такого виїзду бойовий дух трішки згас. Правда, наступна ніч видалася спокійнішою. На хаотичний обстріл ми вже не звертали уваги.

Важко виходити, коли сіріє та йде штурм. Якось потрапили в такий заміс. По рації почули: «Хлопці, куріть, беріть попкорн і дивіться штурм наживо». Ми зачалися під кущами з надією виграти в цих «шашках» і що в наш квадрат не прилетить. І таки пощастило!

- Що для тебе найстрашніше на війні?

- Доїхати до пункту призначення і евакуюватися звідти. Їдеш із надією, що нічого не влупить по машині. Хтось надіється на Бога, хтось – на РЕБ. Відверто, мені самому ходити і оцінювати обстановку спокійніше, знаю, що мої люди у безпеці і ні за кого не хвилююся. Коли ж за тобою ідуть підлеглі, ти повинен думати про них, щоб встигли сховатися, не затупили, вчасно передали інформацію один одному, бо ж пересуваємося на певній дистанції.

- Як виглядала місцевість, де працювали?

- Це переважно понівечені села, зруйновані будинки, гори цегли і скла. В деяких розбитих оселях витає трупний запах. Один боєць забіг до більш-менш вцілілої хати і одразу ж вибіг звідти із рвотним рефлексом. «Ця хата нам не підходить», – і побіг далі.

Ландшафт і дизайн там швидко змінюються. Окупанти все рівняють КАБами. Ти надієшся на сховок у хаті, прибігаєш, а її вже немає.

Однієї ночі (нога й досі болить) знайшли хорошу хатину. Я пішов все там оглянути. Зайшов на кухню, не помітив дірки і провалився у підвал. Впав головою вниз, а ногами зачепився. Увімкнув ліхтарик, побачив вигорений підвал, але бетонне перекриття вціліло. А в цей час Дімка групи бігав і кричав: «Бодя, ти де? Бодя пропав!». Кричу: «Не пропав, я у підвалі, а ноги – наверху». Знайшов там пляшку сплавлену. Попив води зі смаком пластику і кажу: «Хлопці, пірнаємо в підвал».

Війна кардинально змінила обличчя. Ще донедавна і саперам, і Руху опору ССО, можна було тихенько пролізти, виконати роботу, або побачити кацапів, кинути координати і насипати туди зі ствольної артилерії. Зараз це зробити набагато складніше.

- Чи було щось, що могло вразити тебе, загартованого війною?

- Покинуті тварини. Ми не могли їх забрати. Єдине, коли йшли на завдання в ту місцевість, залишали їм порізану ковбасу. Вразили зруйновані будинки, у яких лунав сміх, жили люди, будували плани. Але в один момент через амбіції кремлівського карлика, все їхнє життя вмі-

стилося у валізу. Хтось втратив дах над головою, все нажите роками, а хтось найцінніше – життя.

І доходиш до висновку, що росіяни прийшли нас не завоювати, а знищити. У районах, де ведуться активні бойові дії, майже не залишилося села чи міста, яке б залишилося необстріляним.

- Коли були на волосині від смерті?

– На війні долі секунди рятують життя і вирішуються, будеш ти жити чи ні. Вибігаємо на точку евакуації, за нами приїхало «таксі» – броньований «Bushmaster». Там двері легко відчиняються і зачиняються, але коли вперше це робиш, ти тупиш. Доки машина стоїть, по ній намагаються вцілити. Останнім забігав наш побратим, який не міг швидко зачинити двері. Коли від'їхали, перед броньовиком «приліт». Нас струснуло, дим, нічого не видно, але водій дав газку і проїхав той туман. Виїхали. Якби не ті двері, прилетіло прицільно би по нас. А так машину покоцало, пробило колеса, але вибралися.

- Гумор на війні: чи присутній і чи допомагає?

– Без нього не обійтися. Страх присікається сміхом і гумором. Якось перечікували обстріл. У нашій групі наймолодшим був Діма. Він каже побратиму: «Дядя Рома, мені страшно». Дядя Рома з досвідом починає говорити про вічне – про кохання. «Ти як свою дівчину кохаєш? А можна так і так». І вже розмова веселіша, і час швидше проходить.

Коли йде обстріл, я вмикаю камеру на телефоні і починаю знімати. Якщо щось прилетить, то це буде гарно *(сміється)*.

Іншого разу відпрацювали завдання, все чудово, прибігаємо на точку евакуації. В село прилітають КАБи, аж сосни струшуються. Але щось довго я не чую радіостанцію, хоча там постійно в ефірі розмовляють. Підкручую звук і помічаю, як хтось хропить. Роблю перекличку і чую: «Шо» і по всіх раціям це проходить. Кажу побратиму: «Ти хропиш, забив увесь ефір» і він такий: «Це не я» і по всіх раціям ця фраза пробігає. Виявляється, він ненароком натиснув кнопку і заснув, а з нами ніхто не міг зв'язатися. Люди втомлені і хочуть відпочити. У стресових

ситуаціях мозок перезавантажується і людина може заснути. Та й на війні, коли є вільна хвилинка, треба її використати.

Наша група – це маленька сім'я. Навіть традицію «сімейно-саперну» започаткували – краматорська шаурма. Після успішно виконаного завдання смакували нею.

– Чим займалися на дозвіллі?

– Пилюку змивали, відсипалися, штани зашивали, бо які б дороги не були, не витримували. Перед виходом на завдання обов'язково присідали, віджималися, аби розім'яти тіло. Бо вистрибуючи з машини, вже потрібно рвати з мінами. Якось чую звук задишки. Подумав, що в когось інсульт. А ні, це мій побратим готувався до вечірнього драйву – віджимався.

– Ти був прикордонником, піхотинцем, ССОшником, а зараз – сапер. Від чого найбільше кайфував?

– Кайф від військової професії однаковий – коли є загроза життю і здоров'ю, коли ти знаєш, що тебе можуть вбити. Цей адреналін, він як наркотик, якого ти вже не хочеш вживати. Коли друзі, які не воювали, цікавляться, як на війні, відповідаю чесно: «Смерть чекає тебе за кожним кутом, але ти маєш першим її почути».

Піхотинці і штурмовики нас називали «бойовими їжаками». Кажали, що їм краще піти в штурм, аніж ходити зі смертельною вибухівкою. Мовляв, якщо нас поранять, то підлатають. А вас з тими мінами може на молекули рознести. Але мені безпечніше і кайфовіше бути з мінами «на ти».

– Що для тебе означає закінчення війни?

– Перемога для мене – це цілісність нашої держави. Дається вона важко. Тієї солодкої перемоги не буде, бо дуже багато життів покладено. Нам зараз потрібно більше допомоги від партнерів, а наші сапери все схоплюють на льоту. Я їздив на навчання в Іспанію і сподівався от-

римати нові знання. Насправді, вони нас там чекають і хочуть перейняти наш досвід. У них сапер не працюватиме, якщо є 15% ризику для його життя. Нас там навчали стандартно, але на війні немає можливості використовувати навіть техніку виходу з машини. Ти звідти випльовуєшся і біжиш.

Після перемоги сапери продовжать працювати. Роботи багато, ми найзамінованіша країна у світі. Тому потрібні будуть нові люди. Тож кличемо до себе усіх, кому набридла рутинна і хто хоче драйву. Приходьте, ставайте саперами. Я працював прикордонником і знаю ділянку, де Тису можна перейти по пояс. Але не раджу, бо там зустрінуть. Краще – до нас! Тут навчать і допоможуть.

Колись у дитинстві зі своїм другом Васею ми гралися у війнушки. Але тоді й припустити не могли, що коли подорослішаємо, пліч-о-пліч воюватимемо в реальному житті й захищатимемо рідних, свій дім і українську землю.

- Що найбільше мотивує гнати ворога?

– Я бачив на власні очі, які руїни залишає по собі «руській мір» і все, що тхне ерефією. І мені не хотілося б, щоб таке коїлося у нашому регіоні і щоб мою рідну Хмельниччину топтав російський чобіт. Найбільша мотивація – мій маленький син. Я не хочу, щоб у 21 столітті і йому довелося воювати та захищати рідну землю. Тому маємо закінчити це давнє протистояння із росією, аби вони зрозуміли, що Україна – незалежна і вільна країна, яка була, є та буде!

ВАСИЛЬ, 1994 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні».

– Розкажіть про життя до армії?

– Я закінчив сільськогосподарський університет. Працював на приватному підприємстві, що займалося виробництвом сиру.

2019-го, коли було зрозуміло, що ситуація на сході України може погіршитись, вирішив долучитися до ЗСУ. Захотів поїхати на війну, самому подивитися, що там коїться, а не спостерігати за всім із новин. Власне, тоді й змінив розмірене життя на військове. Пройшов серію навчань, тренувань і курсів. Потрапив до Центру розмінування і 2020-го поїхав брати участь в ООС. Це був мій перший бойовий досвід.

- Чим займалися?

- Основне завдання – перевірка та знешкодження мін і вибухонебезпечних пристроїв. Перевіряли, чи справні міни, які раніше ставили наші сапери. За потреби замінювали несправний підрильник на справний. Також знаходили і знімали розтяжки, які встановили бойовики. Я мав декілька ротацій на Донеччину та Луганщину. Але у порівнянні із повномасштабною війною, там було спокійно. Стріляли, але далеко і не так часто, як після 2022-го.

Також брав участь у ліквідації наслідків вибухів на складах боеприпасів в Калинівці. Я добре пам'ятаю цей момент. Тоді склалася дивна ситуація: багато складів підривалися один за одним, і це все відбувалося в дуже короткі терміни. Так, мабуть, ворог готувався до чогось більшого. І повномасштабна війна підтвердила наші припущення.

- Де зустріли велику війну?

- У пункті постійної дислокації. Готувався до ротації на схід, речі були зібрані. 24 лютого 2022 р. більша частина підрозділу виїхала на захист Києва, інших, і мене зокрема, залишили на місці. Нам довелося реагувати на численні виклики. Ми проводили перевірку підозрілих предметів, можливих диверсантів, оглядали мости та інші об'єкти критичної інфраструктури.

У березні вирушив на виконання бойових завдань в Донецьку область. Мешкали ми на фермі в одному з сіл Покровського району. Мали дах на головою, стіни, електрику, щоб зарядити телефони, і раділи цьому. А на завдання доводилося виїжджати на значні відстані, адже працювали на Донеччині, Луганщині, Харківщині. Ми підривали мости, щоб сповільнити рух ворога. Все робилося в екстремальних умовах, адже ворог був недалеко, тому мали діяти швидко.

Адаптувалися до нових умов. Всі ми розуміли, що ситуація стає все серйознішою, і кожен з нас повинен бути готовим до всього. Обстріли стали частиною нашого життя.

Попри всі труднощі, відсутність належного побуту та постійну загрозу від ворога, важливо було діяти швидко та ефективно. Задача була зрозуміла – підривати мости та мінувати місця, щоб окупанти не могли просунути далі.

Є моменти, які залишилися в пам'яті. Наприклад, коли ворожі літаки все зносили. Буквально за декілька годин село зникало з карти. Підходиш, а там лише залишки фундаментів і все. Там, де колись вирувало життя, залишилися руїни. Але ми продовжували свою справу, бо знали, що від цього залежить безпека тих, хто позаду нас.

– Кажуть, на війні не до сентиментів. Чи були моменти, які зворушували?

– Діти, які підбігали до військових. Боляче дивитися, як росія вкрала у них дитинство. Замість того, аби спокійно ходити до школи, безтурботно проводити час із друзями, вони змушені здригатися від вибухів і сидіти в укриттях. Коли була можливість, ми їм купували сік, солодоші, бо в тих умовах навіть найменші радощі були чимось важливим для дітей. Батьки їхні не виїжджали і діти змушені були залишатись там, де вирує війна.

З часом ротації перетворюються на рутину. Спочатку нові місця, нові ситуації, нові емоції, але швидко звикаєш і не бачиш «нічого нового». Війна стає буденністю: постійні розмінування, вибухи, обстріли і небезпека.

– З якими мінами працюєте на війні?

– З найрізноманітнішими: американськими, китайськими, японськими, французькими, англійськими і, звісно, радянськими. Кожна міна має свої особливості. Ідеальних мін не існує, але кожна з них ефективна в певних умовах. Вони створювалися для різних конфліктів, і важливо знати, як і коли їх використовувати.

Наша війна – це масштабне протистояння, фронт величезний. Наші запаси мін швидко вичерпуються. Нам потрібні будь-які міни і якнайбільше, щоб перекривати дороги, мінувати позиції, сповільнювати наступ ворога. Тільки так ми можемо тримати оборону і протистояти загарбникам.

- На яких напрямках ще працювали?

- На Херсонщині займалися розмінуванням територій, які були контрольовані ворогом. Це небезпечна і відповідальна робота. Протипіхотні міни можуть бути сховані в найнеочікуваніших місцях – на полях, в лісах, біля будівель. І це вимагає великої обережності та досвіду. Ми розмінували території для облаштування позицій нашим військовим. Бачили покинуті росіянами окопи. Коли вони відступали, залишали за собою не лише військову техніку, а й різні предмети побуту. Валялася їхня форма, пляшки від води, обгортки від їжі. Треба було перевірити все, що залишили росіяни, аби не пропустити нічого, що могло б становити небезпеку.

Після того, як територія була окупована, багато земель, де колись вирощували пшеницю, соняхи та інші культури, стали місцем військових операцій. Відповідно там залишилося чимало російського вибухо-небезпечного мотлоху. На полях знаходив чимало залишків від ПТУрів, «Ураганів», «Смерчів», «Градів», деякі залетіли на 4 метри в землю. Траплялися нерозірвані боєприпаси і підричники. Через ці «сюрпризи» фермери не могли вийти в поле, бо техніка могла підірватися. Ми знищували це «сміття» і фермери дякували за те, що могли повернутися до землі, орати, сіяти і вирощувати.

- А далі всі Ваші ротації проходили на Донеччині?

- Так. Виконував завдання на складних напрямках, зокрема наприкінці 2022 – на початку 2023 у Бахмуті, околицях Часового Яру, в селищі Іванівське.

Ситуація постійно змінювалася, фронт рухався, напруга не спадала ні на хвилину. Наші завдання були різні: прикривати тропи, дороги, посадки. Кожен вихід був небезпечним, ми це знали і були готові.

Пам'ятаю один момент. Заїхали ми на околицю Бахмута, висадилися. Раптом бачимо: чоловік ходить із ліхтариком. Подумали, що мародер. Він стукав по блясі, по воротах, світив ліхтариком у небо. Минуло декілька хвилин, і почали прилітати міни та гради. Ми ховалися на одному підвір'ї, а прилетіло у хату позаду нас. Росіяни її просто розгатили. А нам треба було йти вперед.

Снайпери прикривали нас, допомагали просуватися. Наше завдання було – замінювати передній край, встановити декілька сотень ТМок (протитанкові міни). Це був важкий шлях. Ми йшли по двоє, бо групами пересуватися було неможливо. Звернули не туди і заблукали. Вже почали нервувати, але на щастя побачили бійця з бригади, до якої були прикомандировані. Він показав нам дорогу.

Прильоти були постійними. Пам'ятаю, як по селу Іванівське прилітало безупинно. Ворог засік наших хлопців. До ранку село згоріло вщент, росіяни зрівняли його із землею. Боляче дивитися, як ці кляті нелюди руйнують мою країну.

Ми працювали і в самому місті Бахмут, яке на той час утримували Сили оборони. А вже під кінець ротації довелося відступити на околиці. Там мінували територію та встановлювали міни на радіопідриві. Пульти передавали нашим піхотинцям, щоб ті могли сповільнити ворожий наступ одним натисканням кнопки. Їхня піхота була вже за якихось 150 метрів, просто за парканом. І це спрацювало – трохи зупинили росіян.

Бахмут був повністю зруйнований. Все у вирвах, будинки перетворилися на руїни. Та, попри все, ми трималися до останнього.

Якось на околицях Бахмута довелося виконувати завдання мокрим і замерзлим. Йшли через зруйнований міст, переходили через кригу, але вона не витримала і ми провалилися у воду. Хтось по коліно, хтось по пояс. Вибралися, але відступати не було часу. Пішли далі, виконали завдання, я встиг поставити ще десять мін. Хвилин 40 на морозі мокрими чекали машину. Після такої «аква мандрівки» тиждень лежали із високою температурою. Але, як завжди, відчухалися і повернулися до роботи. Головне – на дно не пішли (*сміється*).

– Ви їздили переймати досвід до країн-партнерів?

– Після повернення у пункт постійної дислокації мене відправили на навчання до Німеччини. Там проходив підготовку як сапер. Хоча, по суті, це більше нагадувало обмін досвідом: іноземні інструктори дивилися на те, як працюють українські сапери. Я показував, як на війні виявляємо вибухонебезпечні предмети. Німці уважно спостерігали, все записували, переймали наш досвід.

На полігоні навчання були максимально наближені до реальних умов. Наприклад, звичайний сарай, доріжка до нього. Ти повзеш на колінах, руками перевіряєш кожен сантиметр, підходиш до будівлі. Дивишся крізь щілини, підсвічуєш ліхтариком, шукаєш замасковані розтяжки. Особливо важливо вміти розпізнати небезпеку в іграшках або інших предметах, які виглядають неприродно, або лежать не на своєму місці.

- Після навчання в Німеччині повернулися на схід?

- Так, у Часів Яр. 17 січня на війні зустрів своє 30-річчя.

На початку зими 2024-го тримали росіян за п'ять кілометрів від міста, вони закріпилися за Богданівкою. Наша робота – суцільне мінування та встановлення невибухових загороджень, таких як єгоза та інші малопомітні бар'єри. Завдання були схожі.

Одне з найскладніших – замінювати посадку від Часового Яру. Потрібно було пройти п'ять кілометрів відкритою дорогою. Укриттів не було. Думали, дрони, що з'явилися над нами, – наші, але то були ворожі. Я йшов попереду з групою. Як тільки почався обстріл, ми скинули міни і залягли. Все летіло в наш бік, над головами – рій дронів. Хлопці з іншої бригади не встигли – їх накрило вже біля посадки. Завдання не виконали, командир повідомив про відміну.

Ще один випадок запам'ятався. Несли міни, я мав у рюкзаку МОН-90. Перейшли поле, тільки присіли й повідомили, що на місці – за три метри від мене впала 120-та міна. Нас розкидало вибухом, але дивом жоден осколок не зачепив. Ремінь автомата розірвало, рюкзак перелетів через мене. Забігли в посадку, там знайшли окоп. Втрюх забилися в якусь лисячу нору і пересиджували обстріл.

Як тільки все стихло, ми повернулися до завдання. Міни встановлювали перебіжками, під обстрілами. Чули постріли – ховалися, затихало – знову працювали. Між залпами у нас було не більше десяти секунд, щоб встановити міну і встигнути в окоп. Без підготовки таке неможливо зробити. Потрібно вміти і швидко ставити, і миттєво маневрувати.

Від дронів теж часто доводилося тікати. Почули звук – біжимо. Мороз допомагав, було легше рухатися. Пам'ятаю, як між нами розірвалася граната з ВОГа. Два вибухи пролунали, але знову жоден осколок нас не зачепив. Відсиділися у бліндажі, віддихалися і повернулися до роботи.

Після таких виходів м'язи просто відмовляли. Крепатура була неімовірна. Бігти у повному спорядженні, під обстрілом, коли адреналін зашкалює – важко. Але головне, що залишилися живі. Дякувати Богу, жодного разу не зачепило. Хоча 2024-го я постійно ходжу по лезу ножа, на краю прірви.

– Як це все витримували психологічно?

– Гумор допомагав. Є в нашій роботі і кумедні моменти. Наприклад, навіть у машині треба їздити в шоломі. Канадські бронев автомобілі «Roshel Senator» – машини міцні, але вузькі і низькі. Якщо їдеш без каски, на першій же вибоїні ризикуєш головою стелю протаранити або зуби повибивати.

Ще треба завжди дивитися під ноги. На сході вирви можуть бути глибокими і можна «булькнути» в болото чи калюжу. Якось десантувався з машини, зачепився і полетів у вирву з болотом. Покрутився там, повалювався... нічого, вибрався, відпрацював. Пройшов таке собі «болотне бойове хрещення».

– Ваш побратим Володимир, з яким добряче побігали Часовим Яром, розповів історію порятунку пораненого бійця. Знаю, що Ви часто рятували побратимів.

– Та кожен би так вчинив. Ми ж не москалі, щоб залишати наших хлопців напризволяще. Коли обстановка дозволяє, треба витягувати. Ми йшли на завдання в околицях Часового Яру, але побачили пораненого. У нього рука висіла буквально на шматку шкіри. Ми на санях, які опинилися під рукою, дотягнули його до найближчого пункту. Там боєць стабілізував військового, але його потрібно було доставити до точки евакуації. Ми взяли його під руки й повели. Пам'ятаю, що він мій тезка. Дорогою часто непритомнів, але до місця призначення дійшли. Загалом тягнули його близько двох кілометрів. Мороз, зима, сил у нього майже не залишалося, а ще постійно кружляли дрони. Добре, що нас не засікли.

Влітку 2024-го теж евакуювали декількох хлопців. Одного пораненого знайшли у гаражі – він загубився. Три дні якийсь протримався. Розповів, що потрапив у полон до кацапа, той забрав у нього всю їжу і

на диво відпустив. Він знайшов дорогу і сховався у гаражі, біля якого ми проходили щодня. Після виконання завдання забрали його. Був цілий, але сильно наляканий.

Ще був випадок, коли йшли повз розтрощену хату і раптом почули із подвір'я: «Паляниця, укрзалізниця, полуниця!». Там був хлопець із осколковим пораненням ноги. Дали йому води, енергетик, щоб трохи підбадьорити. Він майже сам йшов, спираючись на паличку, і ми змогли його евакуювати.

– Крайня ротація восени 2024-го видалася складною для Вас?

– Так, бо сам отримав поранення. Довго ходив над прірвою, і таки прилетіло. Під час цієї ротації у нас було непросте завдання. Ми мінували стратегічно важливі об'єкти інфраструктури, аби вони не дісталися російським окупантам. У разі захоплення ворог отримав би ідеальні позиції для снайперів, артилеристів та навідників. Ми замінували три ключові об'єкти. Головне в цій ситуації було не поспішати, не робити зайвих рухів і не світитися.

Наприкінці вересня ситуація на фронті загострилася. У Курахівці мінували крайню позицію – кацапи були за півтора кілометра. Дорогу цю закрили для наших бійців. Маю надію, що ворог там підірвався.

Ті дні працювали на межі, але із фортуною. Коли їхали на завдання, машина застрягла в ямі. І в цей момент ворожий FPV дрон завдав удару біля машини. Це нас врятувало. У Курахівці дороги просто не було – все у вирвах, а їхати доводилося вночі із вимкнутими фарами. То і в стовп в'їжджали, і дроти на колеса намотували. Було жорстко, але проривалися.

Жовтень видався найскладнішим. Їхали у Велику Новосілку мінувати і FPV дрон завдав удару прямо в машину. Від вибуху двері проламалися всередину і ми вибралися через дірку. Контузія, шум у голові, темнота – перше, що роблю, обмацую себе. У нозі дірка, кров. Встав на ногу – хрустить. Дотягнувся до найближчої хати і впав там. Хлопці наклали турнікет. Добре, що на евакуацію довго чекати не довелося. Через пів години приїхала машина.

А далі операція за операцією. Гомілкорова кістка зламана, осколочки витягли, шкіру пересаджували, бо велика ділянка на нозі була пошко-

джена. Зараз лікуюся у Кропивницькому. Лікарі кажуть, заживає добре, але потрібен час. Кальцій п'ю, потрохи встаю на милиці, але ногу не навантажую.

Важко лежати, адже звик постійно бути в русі, кудись бігти і щось робити. А тут незапланована «відпустка» та ще й довготривала. Але впевнений в одному: коли одужаю, повернуся в стрій. Без армії вже себе не уявляю.

ДМИТРО, 1992 р.н.

Нагороджений орденом «За мужність» III ступеня.

- Розкажіть про свій шлях у ЗСУ?

- 2014-го отримав диплом бакалавра і за декілька днів прийшла повістка. В Україні йшла мобілізація, а на сході – бойові дії. Я вирішив

укласти контракт, взяв відношення у Центрі розмінування і вже 10 років служу в цій частині.

Швидко опанував військову справу. У Старичах вивчився на екскаваторника. Місяць там пробув і прийшов наказ Генштабу відправити екскаваторщиків на схід України копати траншеї.

- Куди потрапили?

- На Донеччину, в населений пункт біля Бахмута. Там розташовувався ППД, а щоранку групи копачів виїжджали на різні напрямки. Переважно працювали в спокійній обстановці, звуки обстрілів долітали здаля.

Там, куди нас возили, сильних руйнацій ще не було. Але біля Краматорська, на околицях Слов'янська, бачили зруйновані будинки. Запам'ятався клімат. У нашому регіоні він м'якіший, тепліший, на сході значно холодніше. Коли рідні казали, що у них -1, то в нас добігало навіть до -30. Багато теплих речей ми не прихопили, адже й гадки не мали, що потрапимо на Донбас.

Після виконання завдань повернувся у Старичі, а вже звідти – у свою частину.

Уже тут я опанував саперне ремесло, яке мені припало до душі. Це як кохання з першого погляду (*сміється*). Усе цікавило: і теорія, і практика, і постійне вдосконалення. Адже ця спеціальність вимагає постійного навчання і відточення навичок.

- То після навчання поїхали на схід уже в ролі сапера?

- Так. Напередодні ротації став татом, але від відрядження не відмовився. І у 2015-му році із загоном розмінування поїхали в район проведення АТО на Донеччину. Цього разу було цікавіше. Тоді ситуація на полі бою була відносно спокійною. Ми співпрацювали з піротехніками з ДСНС. До наших рук потрапляли не лише російські боєприпаси, а й часів Другої світової війни. Також допомагали фахівцям ДТЕК, а ще перевіряли лінії електропередач на наявність вибухонебезпечних предметів. Адже деякий час через руйнування місцеві жителі сиділи без світла і води. Багато доводилося ходити. Виходиш і йдеш, все ретельно переві-

ряеш, аби далі могли працювати електрики та комунальники. Поблизу населених пунктів, де йшли бойові дії, бачили зруйновані хати, мало жителів там залишилося.

2017-го до завдань на сході додалася ще ліквідація наслідків вибухів на складах боєприпасів у Балаклії на Харківщині, що сталася у березні, а у вересні – під Калинівкою на Вінниччині. Роботи було вдосталь. Боєприпаси розліталися на значні відстані, чимало заривалися у землю. Можна було один снаряд знайти і цілий день біля нього копати. Загалом велика площа була забруднена.

Пам'ятаю, приїжджаю зі сходу, короткий відпочинок і вже потрібно їхати на склади. Тоді перебували у відрядженнях по 8-9 місяців на рік.

- На Вашу думку, що могло спричинити підриг складів і, як наслідок, втрату величезної кількості боєприпасів, які знадобилися б нам під час широкомасштабної війни?

– Припускаю, що це диверсія, бо щось раптово і швидко в Україні почали боєприпаси злітати у повітря. Якщо пригадати ті події, то іншої версії годі й шукати: жовтень 2015 року, Сватове на Луганщині; березень 2017-го – Балаклія, Харківщина; того ж року у вересні – Калинівка на Вінниччині; жовтень 2018-го – Ічня, Чернігівщина.

- Ви їздили переймати досвід іноземних колег. Розкажіть детальніше про цю поїздку.

– 2016-го полетів у Латвію на навчання. Ми прилетіли в неділю. Всі привітно нас зустрічали, вигукуючи «Wow, Ukraine». Про війну на сході України знали всі, захоплювалися мужністю українських військових і тим, як наша армія протистоїть армії росії, яка в рази перевищує нас за кількістю та озброєнням.

На власні очі побачив натівську базу, яка вразила масштабами і оснащенням. Гордість розпирала, коли дивився на флагшток із прапорами усіх країн-членів НАТО і з-поміж них майорів рідний український стяг. Правда, латвійці повісили його догори дригом. Ми пояснили, що наш прапор – синьо-жовтий і синя смужка має бути вгорі. Вони одразу ж виправили помилку.

Уже в понеділок вранці розпочалися заняття. Нас вісім українців і дев'ятий – грузин. Навчання відбувалося англійською мовою. Відверто, було складно все розуміти, адже англійську вчив ще у школі та університеті й багато чого призабув. Офіцер з частини і контрактник, які разом з нами приїхали і вчилися, вільно володіли англійською. І вдень ми слухали інструкторів англійською, ввечері милися, вечеряли, перекладали подих, збиралися у конференц-залі і те, що впродовж дня нам пояснювали англійською, слухали українською і конспектували майже до опівночі. Так виходили із ситуації.

Перші экзамени – практичні. Ну, це не складно – пішов і виконав. А далі – тести англійською. Нелегким видався й іспит. Інструктори виставляли 12 боєприпасів за годинниковою стрілкою, до яких ми стояли спиною. Поверталися лише за командою, розписували кожен екземпляр, як він використовується, знешкоджується, які має наслідки. На один опис виділялася хвилина.

Мали нагоду поспілкуватися з інструкторами в неформальній обстановці. У Європі популярні барбекю і пивні вечори, куди вони нас запрошували. Їх цікавив наш бойовий досвід, отриманий під час АТО. До речі, з одним латвійцем відтоді товаришую, часто спілкуємося. Я йому допомагаю вчити українську.

- Де Вас застала повномасштабна війна?

– У пункті дислокації. Але все необхідне вже стояло спаковане, бо ж розмови про можливе вторгнення ходили не один день. Того ж дня вранці частина військових поїхали на Київщину, а нашу групу залишили в частині. Коли хлопці від'їжджали, на очі мало сльози не набігли і відчуття таке гризло: як так, що ми залишаємося, а вони їдуть? Провели їх і тут почалося – всі підозрілі предмети перевіряли на наявність вибухівки. Запам'яталося, як біля «Нової пошти» хтось залишив коробку, а нас викликали, мовляв, а раптом там бомба?! І такі випадки були непоодинокими. Добре, що люди проявляли пильність до деталей, але іноді передавали куті меду.

Одного разу нас попросили перевірити автомобіль. Ми працювали, аж раптом до нас підбігають пересічні люди і розповідають, що неподалік стоїть машина, з якої чоловіки пильно стежать за нашими

діями. Ми підійшли, документи перевірили. І тут під'їхав ще один чоловік, почав кричати, що він полковник поліції. Ми до нього: «Ви з ними?». «Так». Саме прибули працівники місцевої Служби безпеки України й забрали тих хлопців. Хто вони і яка їхня подальша доля, не цікавився.

– Коли поїхали виконувати бойові завдання?

– На початку квітня вирушили на Донеччину. Завдання сипалися одне за одним, переважно мінували і робили це вночі. Часто виїжджали на міжпередові позиції встановлювати вибухові сюрпризи окупантам. На початку війни дронів було небагато і використовувалися вони як засіб спостереження. Але коли він зависав над головою, знали, що маємо декілька хвилин, аби втекти і сховатися.

Працювали з хлопцями 54 окремої механізованої бригади імені гетьмана Івана Мазепи. Одного дня ми отримали бойове розпорядження і за ніч разом з інженерами з бригади мали встановити близько тисячі мін. Приїхали на місце. Це недалеко від с. Новомихайлівка. Йду і в тепловізор бачу, що хтось в посадці сидить. Не встиг зреагувати, як прилетіли російські гради, метрів за 50 від мене. Що робити? Відвожу хлопців, з якими йшов, кажу до одного сержанта, мовляв, треба рухатися в безпечніше місце, адже ми в чистому полі. Не встиг договорити, як почався артобстріл. Перші прильоти недалеко від мене. Заліз у ямку, однак обстрілів все більше і більше. Думаю, ні, щось потрібно міняти. І щойно вистрибую з ямки, як туди прилітає і мені відриває шматок кістки і м'язів на правій нозі.

Я впав. До мене почав лізти старший сержант, питаю його: «Нога є?». Чую: «Є». Поки він долазив, я вже турнікет накинув, а він допоміг сильніше закрутити. Тут прилетіло поблизу головного сержанта, його контузило і він подумав, що ми росіяни. Коли усвідомив, що свої, підліз до нас. І так ми втрюх лежимо у відкритому полі, а над нами літає. Дивлюся, на відстані наш Урал стоїть, а в ньому до трьох сотень мін ще залишилося. Дивимося на нього і думаємо: якщо туди вцілять, нас здує.

Почало затихати. Хлопці питаю: «Болить? Може вколоти сильне знеболююче?». Відповідаю: «Болить, але обійдемося без уколів, аби не знепритомніти. Краще я на одній нозі дострибаю, а ви допоможете». До нас підбіг водій і разом вирішили, що доберемося до машини і різко

виїдемо. Але ж на війні не все йде за планом. Щойно почали вставати, як знов стає день, бо росіяни запустили освітлювальні боєприпаси, аби подивитися, чи є ми в полі. Знову падаємо, притискаємося до землі, лежимо, чекаємо, поки не минеться. Скільки минуло часу? Не знаю, для мене це вічність була.

Нарешті втихло. Дострибав до машини, завантажилися, починаємо рухатися, а колеса пробиті. Сяк-так виїхали з поля за село. До нас підлетіли мої побратими на Хамері, але ж в нього я залізи не міг. За декілька кілометрів розміщався батальйон «Донбас», у них були карети «швидкої», тож побратими кинулися туди.

З Уралу мене повантажили в «швидку». Їдемо. Медик одразу почав надавати допомогу. Розумію, що інакше він вдіяти не міг. Але так було шкода берців «Lowa», які він викинув, а також порізаних ножицями штанів і куртки від дощу та вітру, яку грузин подарував (*усміхається*).

Мені вкололи сильне знеболювальне, ми їдемо і тут авто потрапляє в яму, а на верхній полиці лежав рюкзак з медикаментами і як бахнеться мені на голову. Добре, що знеболювальне вже подіяло (*усміхається*).

Приїхали до лікарні в Курахово, відчиняються двері, а там мій командир Дмитро із хлопцями чекають. Я їм посміхаюся, жартую, бо ж ліки подіяли, мені добре. Вони взяли ноші, допомогли мене доставити в приміщення. Пам'ятаю операційну, як мене поклали на операційний стіл і я запитую лікаря: «Можна вже очі заплющити?». «Давай, малий, відпочивай». Відчуваю, як відпустили перший турнікет, другий і мене вирубило.

Вночі прокидаюся, дивлюсь, а нога аж фіолетова. Пити хочеться, адже втратив багато крові, але не можна, бо знову має бути операція.

Ще очі не розплющив, як відчув, що вранці хтось мені потилицю витирає. То медсестра вологою серветкою голову витирала, бо весь чорний був. Розплющив очі і побачив задоволеного лікаря. Йому вдалося врятувати мені ногу. Медики з лівої ноги взяли артерії і вшили в праву. І таку ювелірну роботу провели в стабілізаційному пункті. Мені пощастило, що на зміні саме був судинний хірург. І завдяки його золотим рукам ногу не ампутували.

Аж потім я дізнався, що в мене немає 10 сантиметрів кістки.

- Рідні знали, що Ви отримали поранення?

- Ні. Я коли повертався із завдання, завжди надсилав дружині смс. Після поранення, своїх хлопців попросив написати їй замість мене. Але чи то вони якось дивно написали, чи дружина щось відчула, словом, у неї закралися підозри. Коли я зателефонував, зізнався, що в лікарні і мене готують до подальшої евакуації.

- А куди Вас відправили?

- Спочатку привезли в Павлоград. Запропонували перекусити, але хотілося лише води. Далі пізно ввечері в Дніпро привезли і не у військовий шпиталь, а в цивільну лікарню. Дуже хотілося пити, попросив хлопців і вони принесли. А вже вранці побачив, що вони самі ледь на милицях пересуваються.

У мене почала шкіра і м'язи атрофуватися. І медсестри мало не непритомніли, коли потроху все те відрізали і перев'язували.

У Дніпрі мене ще раз прооперували. І використали ВАК-апарат, аби оживити клітини і активізувати процес загоєння. Оскільки в мене не було великого шматка ноги, то апарат постійно працював. Встати я не міг. Коли опускав ногу, починала литися кров.

Далі мене евакуювали потягом до Кропивницького. Я потрапив до опікового відділення. Там лікарі повитягували мені осколки, яких було дуже багато.

Мене потрібно було перевезти до Вінниці, але бракувало автомобілів. Завдяки командирі частини з рідного міста по мене приїхала «швидка».

До речі, у якій лікарні я б не був, мою травму всюди фотографували, бо бачили таке вперше. Вже у Вінниці головний хірург сказав, що один раз в житті стикався із подібною ситуацією.

Одного дня мені запропонували поїхати на лікування до Німеччини. Я погодився. Минув тиждень, другий, я вже й забув, що маю кудись їхати і тут чую, шукають Цуканова. Кричу: «Я тут». Підходять і кажуть брати речі і їхати до Німеччини.

Перша зупинка – Львів, куди звезли важких поранених з усієї України, аби вони продовжили лікування за кордоном. До польського

кордону їхали 33 карети «швидкої допомоги». Швидко пройшли кордон і доїхали до польського містечка, де на аеродромі на нас вже чекав літак. Тих, хто не міг самостійно пересуватися, піднімали за допомогою ліфта. Години дві прочекав, аби мене підняли всередину. А там вже було багато німецьких лікарів і наші перекладачі. Кому потрібно, кололи знеболювальне чи заспокійливе.

У Німеччині всіх відправили по різним містам і клінікам. Я потрапив до Мюнхена. Прибув туди і мене фактично одразу прооперували. Загалом 21 раз лягав під ніж.

Після операції лікарі рідко заходили до мене. Причиною був мовний бар'єр. А також через велику кількість антибіотиків у крові виробилася мультирезистентна бактерія. Фактично всі українські військові знаходилися на карантині, а медперсонал заходив у спеціальному вбранні.

Важко було, адже майже ні з ким не спілкувався. Поруч в палаті лежав хлопець із Херсона, який потрапив в аварію і мав проблеми з ногою. Його доглядала дівчина, яка іноді приходила до мене, аби принести води та поспілкуватися. Тож я переважно увесь час проводив в телефоні, бо за перегляд телевізора потрібно було платити.

Потім зробили одну з найважчих операцій, що тривала 14 годин. Зі спини вирізали м'яз і вставили в ногу. Після цієї операції ногу «одягнули в корсет». Дуже боляче було. Я три дні ні говорити, нічого не хотів. Потім наступні операції проводили, аби встановити спеціальний апарат зовнішньої фіксації для відновлення пошкоджених кісток. Це мені розрізали кістку, вставили дріт і щодня я мав спеціальним ключем чотири рази все там прокручувати. Щодня кістка росла на один міліметр. І так 150 днів, тамуючи нестерпний біль, я все прокручував. Те, що виростало, не можна було побачити, доки воно не набереться кальцію і не ствердіє.

Згодом мене перевели в центральну клініку, де лікування продовжив професор із Берліна. До мене приходив фізіотерапевт і потроху я почав ставати на ноги. Ходив на милицях по декілька кроків у день. Дуже важко це давалося.

Я перебував у лікарні, доки одного дня не прийшли і не сказали збиратися з речами на вихід. Мовляв, в лікарні зробили все необхідне, далі треба чекати і приходити на огляд раз на тиждень. Куди їхати й гадки не мав. Допомогла українка Марія, котра приходила мене провідувати. Вона домовилася про готель для біженців та інвалідів. Привез-

ла мене туди, але мені відмовили у проживанні. Річ у тім, що мене вилікували від мультирезистентної бактерії, але не вказали це у виписці. Тож знову повернувся до лікарні.

- Рідні могли приїхати до Вас?

- Так. Дружина з донькою до мене приїхали і їх заселили в той готель, де мені відмовили у проживанні. Правда, їм там було несолодко, мало не щодня їх виставляли на вулицю, бо готель розрахований для інвалідів. Персонал там щодня змінювався і дружина кожній зміні пояснювала, на якій підставі тут проживає.

Десь через тиждень медикам вдалося у базі виправити помилку про діагноз і мене виписали. Я приїхав у вже згаданий готель. Була п'ятниця. Для мене, знову завдяки небайдужим, знайшли інвалідний візок і щодня ми виїжджали на прогулянку. Нарешті я зміг подихати свіжим повітрям і жити життя поза межами лікарні.

У понеділок мали їхати владнати організаційні питання із моїми документами, у мене мали взяти відбитки пальців і зробити фото. Вранці прокинулася донька і поскаржилася на біль у горлі. Ми здали тест і у доньки – ковід. Що робити? 7-річну дитину саму залишити не можна, дружина має бути із нею, і я сам себе обслужити не можу, дружина теж має бути поруч. Посадовці, які нам допомагали, вирішили везти нас назад у готель і поселити на 8 поверсі в різних номерах, але по сусідству. Дружині видали засоби захисту (халат, маски, рукавички) і так ми провели 6 днів у ізоляції.

А далі на нас чекала паперова тяганина та організаційні питання. Потрібно було отримати медичну страховку, знайти сімейного лікаря, адже щодня потрібно робити перев'язку. Мені виписали необхідні ліки і дружина робила необхідні медичні маніпуляції із ногою. Для дитини знайшли школу. Дружина ходила на мовні курси, а мене не чіпали, бо лікарі не дозволяли довго сидіти.

- І надалі проживали в готелі?

- В готелі прожили десь ще місяць. Проблема в тому, що там не було можливості готувати їжу, а я потребував спеціальної дієти з ве-

ликою кількістю білка і кальцію, аби кістка добре росла і затверділа. У лікарні, до речі, з їжею проблем не було. Щоп'ятниці чи щопонеділка приходили і складали індивідуально меню на тиждень. Враховували всі побажання, навіть сорт м'яса.

Тож потрібна була квартира, аби могли готувати їжу. І знову на допомогу прийшли люди із чуйними серцями. Нам допомогли знайти квартиру. Загалом я пробув у Німеччині рік і чотири місяці.

- 150 днів вистачило, щоб кістка виросла?

- Так. Потім довгий час чекали, щоб вона зміцнилася. Але вже коли кістка виросла до необхідної довжини, стало легше, бо витягнули більші стержні і трос. Вже змогли поїхати і купити мені кросівки. Складно було знайти підходящі штани через штирі на нозі. Тут завдячую дружині, яка зробила розрізи на штанках і пришила липучки.

Якось приходять мені лист із лікарні, в якому інформують, що у серпні 2023-го мені повністю знімуть апарат. Ми всі цьому так зраділи! Адже нарешті отримали можливість повернутися додому. Тож заздалегідь почали повідомляти державні структури, що плануємо виїжджати, і закривати необхідні документи.

Під час планового візиту до лікарні вирішив уточнити дату операції і тут з'ясовується, що операція аж у грудні. А ми вже в процесі повернення додому. Дружина з донькою поїхали в Україну, аби встигнути до першого дзвоника, а я декілька тижнів пробув сам. Повернулася дружина, здали квартиру, відвідали лікарню і, маючи час, поїхали до друзів в Регенсбург. І вже вони відвезли нас на автобус.

- Які емоції вирували після повернення?

- Неймовірні. Радів усім, кого бачив. Навідався до рідної частини. Далі потрібно було їхати у Вінницю. Лікарі, побачивши ногу, не стримувалися: «Вау, круто!» і пообіцяли в Україні зняти решту залізяк. У Хмельницькому пройшов ВЛК, визнали пів року непридатним до військової служби з правом перегляду.

Недаремно кажуть, що вдома і стіни лікують. По квартирі вже почав впевненіше ходити. У грудні мені зняли решту залізяк. І, опа, я вже

навіть по квартирі ходити не можу, бо все трималося на них, а тут пішло навантаження. Минув місяць і я поїхав у Вінницю. Звідти відправили у Хмельник в санаторій на відновлення. Пройшов курс масажів, терапії, реабілітації, словом поступово став впевненіше триматися на ногах.

У Хмельницькому ще раз пройшов ВЛК, там визнали обмежено придатним, тобто можу продовжувати службу у тилкових частинах. Я з радістю повернувся у стрій, зараз я штаб-сержант третьої категорії і буду робити все можливе задля нашої Перемоги. Готовий навіть на війну повернутися.

- Коли було найважче і страшно?

- Коли разом з хлопцями з іншого підрозділу встановлювали близько тисячі мін за одну ніч. Важко, бо постійно на ногах, працюєш вночі і немає елементарної можливості виспатися.

Щодо страху, то це нормальний стан на війні. Головне – навчитися його втамовувати, тоді ти все зробиш правильно. Якщо бачиш, що сапер біжить, значить він зробив щось неправильно. Сапери – одна з найризикованіших професій. Вони ніколи не поспішають, роблять все тихо і непомітно.

- Що скажете про ворога?

- Ну, спочатку дехто сміявся, мовляв, росіяни лізуть, але ж у них нічого немає. На жаль, у них все є: і озброєння, і людський ресурс. Хтось жартував з їхнього танка Т-34. Але це танк, і він добре стріляє, може використовуватися як під час штурму, так і для прикриття.

- Які епізоди військової служби особливо розчули?

- На війні зворушують діти, особливо від усвідомлення того, що росія відібрала у них дитинство, можливість ганяти на велосипеді чи грати у футбол, ходити до школи, бавитися із однолітками. Якось їхали, побачили декількох хлопчаків, котрі стояли на узбіччі і махали нам рукою. Це означало, що вони голодні. У нас була їжа, якою ми ділили-

ся. Ми зупинилися, я хутко дістав їм тушонки, консерви, смаколики. А найменшому хлопчику дав велику банку зі згущеним молоком. І він такий маленький біжить, падає, підіймається, притискає банку до себе і біжить далі.

Згадую, як із спецпризначенцями шукали російську снайпершу з позивним «Ліса». Це була Луганська область, н.п. Трьохізбенка. Ми цілу ніч облазили, але не знайшли навіть слідів її перебування. Нас відпустили, але росіяни засікли і обстріляли. На щастя, всі залишилися цілими.

– Як Ви вважає росіяни прийшли завойовувати українців чи знищувати?

– Однозначно знищувати. Вони вкотре намагаються стерти українців як націю із землі. Те, що росія коїть із нашими містами і селами, цьому підтвердження. Якби вони захотіли завойовати якусь територію, вони б її оточили і завойовали. Натомість бачимо, що вони все знищують, рівняють із землею, руйнують, плюндрують. Після себе залишають суцільні руїни і спалені території.

– Що Вас найбільше мотивує?

– Сім'я, діти, батьки. Фактично завдяки їхній підтримці та лікарям я знову можу ходити. Я не втомлюся дякувати дружині за її турботу і підтримку. Відверто, іноді опускалися руки, біль був настільки нестерпним, що казав, ріжте ногу і відправляйте додому. Але кохана завжди була поруч, знаходила підходящі слова, підбадьорювала і ніби забирала частину тривоги і болю.

Колись, дасть Бог, ми виграємо цю війну. І мені не буде соромно дивитися в очі дітям і внукам, які питатиму, а що я зробив для перемоги.

ОЛЕКСАНДР, 1987 р.н.

Нагороджений медаллями «Захиснику Вітчизни»,
«За військову службу Україні».

- Коли стали частинкою ЗСУ?

- Я історик за фахом і 8 років працював за спеціальністю в заповіднику «Хотинська фортеця». Проводив екскурсії, організовував виставки, доки в Україні не настали важкі часи. Росіяни нахабно відібрали Крим і полізли на Донбас. З 2014-го року багато знайомих і друзів пішли воювати. Пізніше я відчув, що теж маю стати на захист України. Товариш порадив військову частину А2641, де гідне відношення командування до особового складу та ще й близько від дому. Наважився, приїхав і 2019-го уклав перший контракт.

Оскільки в армії не служив, військової кафедри не закінчував, поїхав навчатися. Спочатку пройшов базову загальновійськову підготовку, а згодом фахову – вчився на сапера.

- Не страшно було, адже саперна справа вкрай ризикована?

- Є два види страху – страх незвіданого і страх звіданого. Спочатку боїшся того, чого не бачив, а коли вже побачив, страх стає іншим, поступово приглушується. Не скажу, що його немає й всі безстрашні. Ні, всі бояться і це нормально. Але я зумів чітко визначити межі страху, які не дозволяють стресу і паніці заволодіти тобою.

Повернуся до навчання, БЗВП було цікавим і новим, заклало кістяк, а далі знання розширював на різних курсах підвищення кваліфікації. Там вже інші викладачі, інший підхід, інша манера викладання.

– Пам'ятаєте перший бойовий досвід?

– Луганська область, 2020 рік. Встановлювали інженерні загородження на спостережних пунктах однієї з механізованих бригад. Це був перший бойовий досвід. Проте якщо порівнювати із нинішніми завданнями під час повномасштабної війни, то було немов вперше виступати перед публікою. Звісно, боявся помилитися, зробити щось неправильно, навіть чув власне шалене серцебиття (*усміхається*). Але із задачею впорався на відмінно.

Тоді вразили будинки, дороги, контраст. Їдеш і дивишся, як чорно-білу хроніку. Розумієш: в своєму будинку і на своїй землі жили люди, будували плани, але через чужі амбіції і агресію, вони все покинули. Це тоді зачепило. А зараз чіпляє ще більше. Адже знаю, що тисячі сіл і сотні міст вже не будуть такими, як колись, бо все треба згортати і зводити заново. Це нагадує колишню епоху, коли відбувалися набіги на села та їх знищення. Хто виживали, шукали інше місце для облаштування поселення.

– З місцевими під час ООС спілкувалися?

– Ні, оскільки частіше проїжджали населені пункти. Іноді в магазини заходили, цигарки купити, щось перекусити.

Луганщина більш україномовна, навіть суржик схожий до нашого регіону. А ось Донеччина більш російськомовна. І це не дивно, адже з тих країв примусово виселили українців на північ, натомість завезли росіян. Це наклало свій відбиток. Ті, хто кликали «руській мір», хотіли всидіти на двох стільцях, але такого не буває. На мою думку, це не молодь кликала росію, а старші люди, які сумували за своєю молодістю, копійчаними цінами і тими «благами», що давала держава.

Казочки про райське життя і російська пропаганда про манну небесну і золоті гори, привели страшну війну. І чого вони добилися? Живуть у зруйнованих будинках і підвалах, а їхні діти та онуки лежать в землі. Через їхнє «Хотим, чтоб было как когда-то», все і почалося. Принаймні це один із факторів.

- Як для Вас розпочалася повномасштабна війна?

- У складі групи виїхали на навчання у західний регіон. Вночі в рацію почули, що один з батальйонів вступив з противником у бій на Харківщині. Це була четверта ранку. Сон пропав. Хотілося якомога швидше подзвонити рідним. Доступу до інтернету не було. А згодом через нас почали пролітати крилаті ракети й ми бігли в окоп.

Частина групи поїхала виконувати бойові задачі на лінії зіткнення, а ми з напарником перевозили деякі предмети для хлопців по всій Україні.

Всюди стояла тероборона і часто через погану комунікацію траплялися курйози. Якось не почули пароль і на одному блокпосту почалася стрільба: один постріл був у повітря, другий – по кузову вантажівки. Почули, як кулі просвистіли. На щастя, все минулося, ми поїхали далі робити свою справу.

Мешкали на закинутих заводах, майже розбитих колишніх військових частинах, іноді в гуртожитках спали. Спочатку не було можливості ні помитися, ні попрагтися, але пізніше побут став кращим. З їжею теж проблем не було. Мали сухпаї, а потім «кухню» налагодили. У всіх регіонах люди приносили речі, одяг, закрутки, їжу. Війна об'єднала українців. Думали, що це буде швидко і переможно. Але, на жаль, не швидко.

- Коли повернулися додому?

- У квітні, але ненадовго і знову вирушив у ротацію. Роботи було вдосталь, стояли нагальні задачі перед саперами. Працювали в інтересах ГУР, декілька було виходів з інженерної розвідки. Перевіряли стежки, дороги. Далі з 72 окремою механізованою бригадою аналогічні завдання виконували. Здійснювали інженерне забезпечення спостережних пунктів, взводних опорних пунктів на східному напрямку. Тоді це Бахмут наш був. Дуже гарне, мальовниче, колоритне місто.

Проводили інженерні розвідки, тобто робили безпечним шлях для розвідників, техніки. Побачив, що ворог має багато інженерної техніки, засобів, боєприпасів і фахівців. Вони щільно і в різний спосіб мінували: вручну, засобами механізації, дистанційним способом.

Місцевість, лісопосадки, поля – все було насичене різними видами боеприпасів. Якщо взяти інформацію від суміжних підрозділів, то у москалів хворобливої і збоченої фантазії вистачає з головою. І це все закріплено фаховими знаннями.

Я дивився на малюнки-схеми, як вони все встановлювали. Я не знаю, в якому це треба бути стані, щоб таке вигадати. Все воно нестандартне. Іграшки, різні предмети, можна навіть пачку цигарок замінювати. Не треба, щоб покалічило, а щоб 1-2 пальці відсікло і цього достатньо. І людина вже «300».

Не можна довіряти росіянам. Це хитрий, підступний, компетентний і фаховий ворог, який все життя воює і в рази переважає нас чисельністю.

На мою суб'єктивну думку, росіяни слабше тримаються за життя. Основна їх маса народжується, живе і вмирає в бідності та інформаційній ізольованості. За кошти, які виплачують на війні, мабуть, половина села п'є. А паркана, опалення чи санвузла не мають. А навіщо? Якщо ж вб'ють, в дворі ще й машина стоятиме. А «бабы еще нарожают». Це така нація, яка не може, аби хтось жив краще за них. Тоді їм треба «всех освободить» – знищити міста і села, зруйнувати будинки, зламати людські долі, відібрати у людей звичний спосіб життя, роботу, плани, понівечити здоров'я і, найстрашніше, обірвати життя.

- Чим ще запам'яталася друга ротація?

– Під час цієї ротації вперше потрапили під мінометний обстріл. Міна впала дуже близько, я аж іскри багряні побачив, що розлітаються. Карта бойових дій тоді змінювалася. Десь ми йшли вперед, десь відходили на вигідніші рубежі. Нові знайомства, нові обличчя, різні люди. Всі з автоматами, чекають прильоту, десь там наша артилерія працює, чуємо гул снарядів і свист мін. З іншого боку ворог намагається нащупати нашу артилерію. А ми посередині і через нас все літало. Поруч працювали установки реактивного вогню і коли 40 снарядів вилітає залпом – це теж незабутньо.

Часто потрапляли під обстріли з реактивної артилерії, ствольної, мінометної. Допомогали їх пережити молитви. Недаремно кажуть: вегетаріанець до першого голоду, пацифіст – до першого удару, а атеїст – до першого прильоту.

На щастя, всі повернулися живі і неушкоджені.

- На який напрямок вирушили далі?

- У чорнобильську зону. Не хотілося вдома сидіти, мав нестримне бажання працювати, аби ми якомога швидше перемогли. Там нарощували інженерні вибухові загородження для забезпечення від проникнення танкових і механізованих частин противника з боку Білорусі.

Працювали в спокійній обстановці, над головами нічого не літало. Правда, часом диверсійно-розвідувальні групи намагалися зайти на нашу територію. Але прикордонники вступали з ними в сутички і ті одразу відходили. Наскільки розумію, у них не було завдань когось знищити чи взяти в полон, а потрібно було зібрати інформацію.

Пробув у Чорнобилі два місяці. Я не пам'ятаю чорнобильської катастрофи, але побачене вразило. Села спустошені, всюди зарослі. Попри радіацію, тваринний світ там відновлюється. Лосі, косулі, птахи-баклани ходять там, де колись жили люди. Проїжджали повз ЧАЕС. Мали з собою дозиметри, тож де рівень радіації був високий, намагалися якомога швидше проскочити. І таких місць вистачало.

- Яка ротація видалася найважчою?

- Коли в липні-серпні 2023-го поїхали на Донбас. Під час одного з виходів потрапили під мінометний обстріл. Я отримав легке поранення в ногу, один побратим – контузію, а солдат Олег Львовський, на жаль, загинув. Великий осколок пошкодив йому всі внутрішні органи, смерть була миттєвою. Правда, нам не одразу вдалося забрати тіло побратима через щільний обстріл, корегований з повітря. Їхні «пташки» справно і густо працюють. За другим разом змогли донести тіло до евакуаційної машини. Водій з еваку вискочив з машини і допоміг нам повантажити тіло. Бо зазвичай такі авто затримуються лише на 15-20 секунд, адже ворог веде по ним прицільний вогонь.

Боляче, коли з життя ідуть хороші, правильні, добрі люди. Їх замінити важко, а деколи – й неможливо. Перші кілька днів після втрати було вкрай важко. Аналізувалося, думалося, що треба було зробити, щоб запобігти трагедії. Але розумієш, що це війна і ти сам собі не належиш. Іноді шматок металу вирішує все.

Дай Боже всім нам сили і віри! Часто під час виконання складних бойових завдань відчуваємо фізичне перевтомлення. Але мусимо зби-

ратися з силами і зробити так, щоб на нашому поколінні ця війна закінчилася, аби наші нащадки знали про неї лише із розповідей очевидців, з підручників історії, документальних книг.

– Трофейні подарунки здобули?

– Так, якось запримітили російський танк. Як група інженерної розвідки ми перевіряли підходи до нього. Танк виявився свіжий, 2018-го року випуску, хорошої модифікації. Зі слів танкістів-побратимів, машина дуже гарна і могла б їм прислужитися. Але щойно наблизилися до нього, як потрапили під мінометний обстріл. Нас помітила ворожа «пташка», тож отримали команду відійти. Але 95% дороги ми тоді перевірили: заїзди, проїзди, переходи, стежки, щоб підійти, під'їхати і відтягнути. Згодом танк таки став на бік добра.

Бачили їхні сухпайки, речі, одяг. Але я нічого не торкався і в руки не брав. Вірю, що кожна річ має свою енергетику. Якийсь там іван пупкін з-за уралу йшов воювати, йому все село не з дуже добрими думками скинулося на компас, аби він не заблукав, а я буду це в руки брати? Ні! Мені гидко.

– Ви брали участь в ООС та повномасштабній війні. Порівняйте бойові дії до та після?

– Небо і земля, дитяче свято і фільм жахів. Це не порівнюється.

– Які епізоди військової служби особливо розчулили і чому?

– Перші тижні війни, кілометрові пробки, коли сім'ї з маленькими дітками виїжджали із зони бойових дій. Мама з немовлятком і дитинкою, яка ще не говорить, і тато кольору асфальту, їдуть, не знаючи куди. І досі пам'ятаю, як на заправці вагітна із дитиною років трьох їхали з Одещини на захід України і питали, чи не потраплять там в оточення.

Боляче бачити стареньких біля розбитих будинків, там все їхнє життя, а зараз їм нікуди йти. Половина хати зруйнована, на подвір'ї коза і пес бігає та старенька бабця сидить, яка, можливо, ще Другу світову

пам'ятає. Я цього ніколи не забуду. Це гіркі військові спогади. Запам'ятався чоловік, якому під 60. Батьків його депортували з Черкаської області в республіку Казахстан. Там він народився, вивчився, працював. Але знайшов собі українку, одружився і переїхав в Україну. Українське коріння свого часу вирвали, але воно повернулося в рідну землю і пустило нові пагони.

- В умовах війни можливе дозвілля?

- Має бути, адже військові – не роботи. Часто вони працюють в надскладних психологічних умовах, на грані фізичного перевтомлення. Іноді дивуєшся, звідки беруться додаткові ресурси організму і ти тягнеш, робиш, біжиш. Відновлення важливе: помитися, поїсти, поговорити з рідними, відчувати їхню підтримку і знати, що ти потрібен своїй сім'ї. І це допомагає.

Аби відволіктися, хтось грав в ігри на телефоні, хтось читав книги чи статті.

- А під час війни траплялися курйозні випадки?

- Звісно. От я постійно щось губив: дві пари рукавиць, каремат (*сміється*). Настрій піднімали харизматичні люди з неординарною зовнішністю і легким характером. Людина на війні, кругом смерть, а поводить так, ніби все нормально, вселяючи оптимізм в інших.

- Ви забобонний?

- Ніколи не фоткаюся на виїздах. Хіба що випадково комусь у кадр потраплю.

- Який Ваш талісман-охоронець?

- Натільний хрестик завжди ношу. І маю книжечку із молитвами. Вона вже затерлася, але постійно зі мною. І Бог мене береже! Збереже і Україну!

СЕРГІЙ, 1983 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– В дитинстві мріяли про військову службу?

– Народився я в Угорщині, де познайомилися батьки-медики. Мій батько – військовий фельдшер, а мати працювала в санчастині. Тож маленьким хлоп'ям мріяв про службу. Тато, до речі, виконував завдання

в Афганістані, брав участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Згодом ми переїхали в Чернівці. Там закінчив кооперативний коледж і здобув фах технолога харчової промисловості. Їздив в Італію на заробітки. А коли повернувся, уклав перший контракт із ЗСУ, відслужив у Кам'янці-Подільському, в батальйоні забезпечення навчального процесу, на посаді водія-кранівника. Далі службу не продовжував, але 2015-го повернувся в армію за мобілізацією. Після місячного навчання на полігоні пішов служити у 24 окрему механізовану бригаду, у складі якої одразу ж виїхали на Луганщину виконувати завдання за призначенням.

– Яка була військова обстановка на той момент?

– Більш-менш спокійна. Тоді на донецькому напрямку було гарячіше. Ми перебували на другій лінії. Я виконував обов'язки на посаді водія. Через рік демобілізувався і пішов служити в 161 топогеодезичний центр Управління оперативного забезпечення ЗСУ і теж на водійську посаду. Коли звідти звільнився, як резервіст, поїхав на командно-штабні навчання «Незламна стійкість-2017» із десантниками. Адже військові мають постійно навчатися, вдосконалюватися і здобувати нові навички. Це вкрай важливо у військовій службі. Колона техніки маршем проїхала декілька областей, а далі відточували майстерність на полігоні Широкий лан на Миколаївщині: відпрацьовували наступ-відступ, штурмові дії. Мені видали ПЗРК «Ігла», я спостерігав за небом. Застосовували різні види озброєння. Спочатку відпрацьовували градами, потім були пуски УР-83 П (установка розмінування переносна). Коли продовжували рух, праворуч від нас десант разом із технікою здійснювали висадку з літаків ІЛ-76.

Під час форсування Дніпра зустрів понтонерів наших, з якими служив перший контракт. Вони саме влаштовували поромну переправу і переправляли техніку через річку на інший берег.

– А як Ви знову опинилися в Кам'янці-Подільському?

– Мені подобалося місто і я мріяв служити в Центрі розмінування. Тож поспілкувався з керівництвом частини і мене взяли. З 2018-го був на різних посадах – сапер, водій-сапер, а зараз – інструктор.

Тут вже цікавіша робота. Одразу ж закінчив базовий курс сапера. Мені не важко було вчитися. Основне – зрозуміти принцип роботи вибухонебезпечних предметів і вміти правильно оцінювати ступінь ризику.

– Де здобули перший бойовий досвід сапера?

– У ротації в Калинівці, де виконував роботи з розмінування території арсеналу. Хороша практика для мене і небезпечна, бо працювали вже зі справжніми боєприпасами.

Згодом поїхав на Донеччину. Тоді не було такої інтенсивності обстрілів, як під час великої війни. Задачі надходили різні – і розмінування, і мінування. Працювали групами майже по всій Донецькій області. До речі, по очах місцевих можна було побачити справжнє ставлення до військовослужбовців. Більшість дивилися привітно. Потоваришували із дітлахами, яких пригощали консервами, згущеним молоком і солодощами.

– Вірили, що росія спроможеться на повномасштабний наступ?

– Напередодні ввечері зателефонувала знайома з Італії й питає: «Що там у вас? Десять невдовзі має початися повномасштабний наступ. Буде м'ясорубка». Відповів: «Навряд чи». Перший день повномасштабного наступу таки запам'ятався. Нас підняли за тривоогою. Швидко склав сумку, викликав таксі, прибув у частину, отримав зброю і ми вирушили на Київщину. Група, в яку я потрапив, виконувала завдання на броварському напрямку. Працювали з хлопцями з 72 окремої механізованої бригади «Чорні запорожці», з ними швидко налагодили взаємодію. Завдань прилітало багато, за ніч могли виконати від 3 до 5. Облаштували вибухові і невибухові інженерні загородження, аби ускладнити пересування ворожої техніки, або унеможливити пересування ворожих колон. Працювали оперативно, аби не потрапити під обстріли. Пам'ятаю, приїздили багато волонтерів, привозили різні смаколики, а директор рибного складу – рибні делікатеси.

Тоді виконували завдання на київському, сумському, чернігівському та харківському напрямках.

- Де було найважче?

- Кожен наш вихід – це окрема історія. Всі нюанси роботи до завершення війни не можна розповідати. Але найважче було під Харковом, коли у травні 2022-го ходили на штурм в село Циркуни. Отримали задачу зайти і перевірити дорогу. Ми заходили туди першими. Але насправді йшли на зачистку села. Нас три сапери і одна рота бійців, а кацапів, як потім з'ясувалося, майже у 10 разів більше. І вони зустріли нас мінометними обстрілами. Забігли в покинуту хату, переховувалися у підвалі. Дивом вціліли, бо вранці побачили, що перекриття там дерев'яне. На той момент в селі більшість хатів ще були цілими. А згодом, коли наші зайшли, вороги нещадно обстрілювали село і багато будинків зруйнували.

Вранці до нас пробилися ще 15 бійців для підкріплення, які принесли хліб, тушонку, воду. Більше доби були без їжі і води, але голоду не відчували. На виходах для мене головне мати цигарки і воду. А їсти не хочеться.

Наступного дня неподалік від мене, метрів зо два, був скид із дрона, оскільки вже в травні 2022-го у них були дрони зі скидами. Мене не зачепило, а ось хлопчина, який біг за мною, отримав поранення в груди. Наступного дня москалі пішли на штурм, намагалися оточити будівлю, де ми ховалися, закидували гранатами. Ми відстрілювалися і таки відбили атаку. Але нас настільки інтенсивно крили, що нам дали команду відходити. Адже обіцяного прикриття авіацією та артилерією ми так і не дочекалися.

Ми всі вийшли та евакуювали 8 поранених. Досить швидко наші насипали кацапам і ті покинули село. Туди зайшла вже інша група саперів, а ми поїхали виконувати інші завдання.

Недавно дивився чат-рулетку за Циркуни. Один українець представився майором днр і спілкувався з російським солдатом. Розмова видалася такою: «Где ты был?». «В Руских Тишках, немного ниже». «Что, в Циркунах?». «Да». «И что там Циркуны?». «Нас было 440, осталось – 40».

Нас було близько 45, а росіян на той момент – 440. Вони неодноразово бралися нас штурмувати. Вийти звідти було єдиним правильним рішенням. Інакше, вони не дали б дожити до вечора. Пощастило, що взагалі вийшли.

А одного разу, приїхавши на завдання, через інтенсивний обстріл навіть не встигли з «Hummer» вийти. Тільки відчинили двері, як біля

нас почали прилітати 82-міліметрові міни. Добре, що уламки застряли в стовбурі дерев, плюс броня врятувала. «Hummer» важкий, але надійний, добре захищає особовий склад. Правда, шустрості йому бракує – важко розганяється.

Заходили на ворожі позиції під Харковом. Вони так тікали, що позалишали нові спальники і свіжі сухпайки. Бачив там пакетик, набитий нашими двокопійчаними монетами, поруч з гранатою РГД-5 в їх окопі лежав млинок для перцю, а також купа награбованих речей. Грабувати вони добре вміють, виносили все, що тільки могли вкрати.

Околиці Харкова були дуже зруйновані. Багато спаленої ворожої техніки стояло. Важкі бої на околицях Харкова точилися. ЗСУ дали гідну відсіч. Але, на жаль, Харків постійно обстрілюють, руйнують. Мабуть, не можуть пробачити, що «освободителів» квітами не зустрічали.

- Де росіяни найцільніше мінували?

– Де довше стояли, тим краще зашивалися. І на Київщині, і на Харківщині щільно все було заміновано. Ми все перевіряли і розмінювали навколо їхніх покинутих позицій. Вони з усіх боків «зашивали» себе мінами, розтяжками. Не знали, з якого боку будуть наші наступати, тому все по колу мінували.

Тож там треба бути максимально обережним і уважним. Частина роботи за нас роблять безпритульні собаки і косулі, які підриваються, зачепивши розтяжку.

Після деокупації Херсонщини та Миколаївщини розмінювали поля і оселі жителів, аби вони могли безпечно повернутися додому. Знаходили багато російського залізниччя, яке успішно знешкоджували. Зокрема і снаряди, що не розірвалися.

- На який напрямок поїхали далі?

– З Харківщини повернувся додому, але ненадовго. Поїхав у Чорнобильську зону. Очікували, що до Дня незалежності кацапи можуть знову зайти з боку Білорусі. Ми зробили максимальну роботу, аби в них не було такої можливості. Плідно попрацювали там два місяці.

Колись мій тато був у Чорнобилі. Ніколи не думав, що і я там побуваю. Щодня бачили четвертий реактор, саркофаг, села-привиди, порослі старі хати.

А восени поїхали на один з найпекельніших напрямків – бахмутський.

На тому напрямку ситуація змінювалася блискавично. Ідеш стежкою на завдання, повертаєшся назад, а там вже воронки. Якось йшли на завдання попри цвинтар у Бахмуті. А коли поверталися, то пам'ятники і хрести вже були зруйновані через ворожий обстріл. Треба швидко пересуватися і мінімум часу знаходитися. Бо працювали на східних околицях Бахмута. Вагнерівці йшли в штурм, а ми в цей момент за «нульовими» позиціями вибігали на поле і робили роботу. Завдань чимало, багато важких напрямків, де точилися складні бої за кожен сантиметр нашої землі. Під'їхати близько до місця виконання завдань нереально, тому часто кілометрів зо чотири тягнули на собі 20 кілограм спорядження і 3-4 міни, кожна з яких важить по 10 кг. Дивом вцілів і наш пікапчик. Окупанти випустили пакет градусів, навколо машини ямки від них, траву викосило, а пікап неушкоджений.

Запам'яталося, як проїжджали через Бахмут, а місцевий чоловік підмітав тротуар від уламків скла. Місто постійно атакували, обстрілювали, нівечили, але люди надіялися, що Бахмут вистоїть.

Наступного 2023 року знову повернулися на бахмутський напрямок. Там активні штурми, інтенсивні обстріли, працювати могли лише вночі навпомацки. Біжиш у темряву, головне – не відстати. Пощастило, що «важке» в нас не прилетіло. Дронів багато, і зі скидами, і корегуючі. Як у вулику дзижчать.

Перший «забіг» у Кліщіївку теж запам'ятався. Нас було двоє саперів і група прикриття. Біжимо, міномет по нам працює, а ми помилилися і звернули з дороги раніше, ніж потрібно. Це нас і врятувало. Заховалися за стінами зруйнованої хати. А в місце, куди мали добігти, саме прилетіла міна. «Біжимо туди, куди прилетіло!», – крикнув один з розвідників. Там безпосередньо по нам був скид з дрона. Напарнику пошкодило долоню уламком, мені шарф на шії пробило. Прибігли в підвал, пересиділи, дочекавшись команди на висування. Побігли далі, бо мали задачу добратися до найдальшої позиції і все там «зашити». Ту позицію наші тоді лиш відбили. Вже там, на місці, вибігаю перед позицією, дивлюся, вся земля в трупах із білими пов'язками – москалі. Роз-

сунув тіла, щоб встановити міну, і швидко назад. Усі шість годин, поки ми там бігали, нас постійно обстрілювали. Пощастило, що повернулися та ще й пораненого забрали з однієї позиції.

У Кліщіївці працювали з десантниками-розвідниками, які нас прикривали. Це досить зручно. Бо коли сапери несуть на собі певний вантаж, від 3 до 30 кг вибухівки, їм важко ще й себе прикривати. А хлопці постійно у вогневій готовності і в будь-яку мить ладні прийняти вогневий бій. І навіть якщо станеться щось погане, то втрюх легше проводити евакуацію, ніж самому. Десантники добре прикривали. Це молоді хлопці, їм років 20 із хвостиком. Коли почалася війна на сході, вони ще в школу ходили. Військова служба та захист Батьківщини – їхній свідомий вибір.

– Під час цієї ротації Ви й самі отримали поранення?

– У росіян була пристрілена ділянка, якою нам треба було пробігти і вибігти на крайню позицію, щоб зробити роботу. Забігаємо за згорений автобус й майже під ногами все підривається. Чую, удар в ногу, таке враження, ніби камінець. Кажу хлопцям: «Я по ходу 300». Не зупиняючись, пощупав за ногу, кров ніби не тече. Відкотилися назад у підвал, перечекали. Робимо ще одну спробу. Тільки автобус перебігаємо, знову чуємо виходи і прильоти: один перед нами і три за нами. Моєму напарнику пробило наколінник, але нога ціла. Цією дорогою неможливо було пройти, а іншої не було, тому отримали дозвіл відходити. Це добре, але знову на нас чекало ще 800 метрів бігу під щільними обстрілами.

Уже в спокійнішому місці побачив, що маленький осколок пробив пачку цигарок, кишеню і ногу наскрізь. Поранення легке, промили, заклеїли.

– Розкажіть, як вдалося евакуювати пораненого побратима.

– На моєму місці кожен би так вчинив, тому нічого героїчного у цьому на вбачаю. Однієї ночі вийшли виконувати завдання. Тоді так незвично було, бо дуже тихо, навіть дрони не літали. Страшна тиша.

З одного боку дороги ми встановили міни і перейшли на інший бік дороги доробити те, що вчора не змогли закінчити, оскільки тоді

на цій же ділянці підірвався наш сапер. Йому сильно пошкодило п'ятку.

Діма пішов вперед. В темряві не дуже щось і побачиш. Він нахилився підняти міни, щоб встановити їх, і наступив... Стався вибух. Я одразу ж пригнувся, бо вороги могли почути вибух і відкрити вогонь по нам. Але було тихо. У рацію я повідомив, що маємо «300». Між мною і побратимом було метрів вісім. У такій ситуації головне зберігати спокій і не допускати помилок. Якщо бігти одразу до нього, можна також підірватися і тоді я не зможу йому допомогти. Я його покликав, він був у свідомості. Він почав повзти в мій бік, а я вирушив йому назустріч. Далі я вже направляв його, тримаючи за бронік до підвалу – точки евакуації. Сюди приносять поранених і вже звідти їх забирає група евакуації. Медика в підвалі не було, тому я оглянув Діму і побачив, що поранення важке. Надав першу домедичну допомогу, перев'язав ногу, перебинтував голову, шию. Боявся, щоб не було внутрішніх кровотеч. І почали проводити евакуацію до місця, звідки нас можуть забрати. А це за 4 км, з яких 800 метрів треба дуже швидко пройти, інакше не дадуть вийти, коли побачать якийсь рух. Якщо до ранку не встигнемо вийти, доведеться там залишатися до вечора.

Було тихо, холодно. Коли на ношах донесли до кінця вулиці, прилетіло праворуч від нас, метрів за 100-150. В голові промайнула думка: якщо помітили, то зараз почнеться. Але більше прильотів не було. Понесли на іншу вулицю і почули дзижчання дрону. Питаю по рації: «Чие небо?». «50 на 50», тому вирішили заховатися в зруйнованій церкві. На щастя, дрон полетів і більше не прилітав, обстрілу теж не було. Діму вдалося евакуювати до медиків. На це все пішло майже 6 годин.

- Коли було страшно?

- Виключаєш страх і робиш роботу, ніби це відбувається не з тобою, а в якомусь фільмі. Не можна давати страху заволодіти тобою, не можна випускати емоції, а треба працювати уважно, обережно. Є задача, її треба виконати і головне – залишитися живим.

– Де мешкали у ротаціях, як харчувалися?

– По-різному. На деяких напрямках зупинялися в людей. На харківському мешкали в класному підвальчику. Директор невеличкої фабрики облаштував його як винний погріб з теплою підлогою, метровими стінами, вікнами, що можуть стати аварійним виходом. Такий собі бункер вийшов, а поруч було надійне укриття, де ще й техніку легко могли заховати. Наприклад, 2021-го в Авдіївці жили в садочку, неподалік від відомого будинку з муралом вчительки.

З їжею проблем не було. Багато привозили волонтери і місцеві жителі могли піци напекти та відро вареників принести. А якось ми проїхали населений пункт і зупинилися на узбіччі. Одна мешканка, побачивши, що проїхала колона, взяла свій ровер і поїхала нас наздоганяти. Передала нам торбу домашніх смаколиків.

Приємно було отримувати передачі з рідного міста, від кухарської сотні «Поділля». Їхні супи-напівфабрикати нас неабияк виручали. Дівчата самі все готують, висушують овочі, пакують в пакетики, потрібно лише додати декілька картоплин і банку тушонки. Виходять смачні і поживні супчики і борщики, які нам дуже допомагають на ротаціях. А ще багато різних смаколиків дівчата передають хлопцям на передову: смачне печиво печуть, енергетичні батончики поживні виготовляють. Та ще й дістають все, що військовим потрібно для виконання завдань. Безмежно їм вдячні!

– Чи варто недооцінювати ворога?

– Ні, але і нахвалявати теж. Вони хитрі, підступні, все мінують, адже їм тут не жити. Прийшли, нарobili бiди, понiвечили наші міста і села, вбивають мирних жителів. Ми мусимо закінчити цю війну, захистити наші сім'ї, наш дім, нашу українську землю.

– Чи маєте талісман-охоронець?

– Хрестик і постійно молюся. Це мене оберігає, надає сил і віри.

Кожна війна рано чи пізно закінчиться. Треба дожити до перемоги, а щоб її наблизити працюємо «на максималках»!

ДМИТРО, 1994 р.н.

- Дмитре, розкажи свою історію, яка привела тебе в ЗСУ.

- Коли я навчався на IV курсі Київського національного університету харчових технологій, розпочався Євромайдан. Студентство вийшло на площу після того, як тодішній легітимний президент не підписав Угоду про асоціацію з ЄС. Я не ходив на пари, а долучився до 13-ї сотні Самооборони Майдану, де були моя сестра з чоловіком та брат. Якось у вихідні до Києва приїхала моя мати – вона лікарка і допомагала медикам.

Згодом розпочалися сутички: горіли машини, палали шини, літала бруківка, мітингувальників трюїли газами. У середині лютого Майдан палав. Думки витали різні: від «вистоїмо» і до «нас подавлять, але здаватися – не варіант». Далі події поступово перекинулися в Крим,

який росія нахабно відібрала, і швидко охопили Донбас. Почалася війна. Відверто кажучи, я припускав, що влада подавить сепаратистів і все швидко закінчиться. Тоді й уявити не міг, що це лише початок.

З університету мене відрахували. Я із земляками приєднався до батальйону «Гарпун» зі спеціалізацією диверсійних і контрдиверсійних заходів. Але доки я не пройшов навчання, не навчився володіти зброєю, на завдання мене не брали.

Перше відрядження було під Горлівкою. Ми заходили в «сіру зону» і там стежили, чи не просувається ДРГ. Тоді, влітку 2015-го, йшли спеціально так, щоб нас бачили окупанти, і почали по нас стріляти. Так, викликаючи вогонь на себе, ми допомагали викрити їхні вогневі точки. Під час повномасштабної війни вже так не походиш.

Згодом «Гарпун» розформували, і я потрапив до новоствореного полку «Миротворець» ГУ НП в Київській області. Два місяці проводили на Донбасі, два – в столиці, виконуючи поліцейські задачі. Вдалося відновити навчання і перевестися на заочну форму. Прослужив до 2020-го і звільнився за власним бажанням у званні лейтенанта поліції. Понад місяць попрацював у муніципальній охороні Києва і перейшов у Службу судової охорони, яку тоді почали формувати. Там мене і застала повномасштабна війна. У перші дні робили коктейлі Молотова, мішками укріпляли вікна, робили вогневі позиції.

Люди покидали столицю, і я ніколи не бачив її такою безлюдною. Ходив фактично порожніми вулицями і площами. Коли Сили оборони відбили Київщину і погнали окупантів, я звільнився і мобілізувався до ЗСУ. Вивчився на сапера.

– Уже як сапер, на якому напрямку працювали?

– Наприкінці літа 2022-го поїхав на Донеччину, встигли ще потрапити на Ізюмський контрнаступ на Харківщину. Нас прикомандирували до четвертої танкової бригади. Бродили по лісах і перевіряли шляхи, щоб хлопці могли просуватися, зазирали у щойно деокуповані села. Ті сплюндровані росіянами населені пункти, мабуть, ніколи не забуду. В деяких селах шукали житло, щоб переночувати, тому часто цікавилися у місцевих, де порожня хата. Більшість людей були налякані. Жінка з двома дітьми питала, чи не скривдимо, мовляв, росіяни постійно лякали, що прийде ЗСУ і каратиме за те, що люди здалися окупантам

без бою. Що тільки ті нелюди не вигадували, аби залякати місцевих. Ця жінка розповіла, що в їхньому селі Велика Шапківка росіяни поводитися відносно спокійно. Навіть коли її донька заспівала їм «Червону калину», вони проігнорували і пішли. А ось в сусідньому, за її словами, коїлося жахіття. Під час цієї розмови хлопчик щось зашепотів матері на вухо, і вона запитала у нас, чи може він нас обійняти. Ми розкрили обійми. Відверто, це всіх зворушило. Ці кляті нелюди відібрали у наших дітей дитинство, змусили їх швидко подорослішати. Таке не пробачається.

Коли їхали в бік кордону з росією, то побачили білий унітаз, що валявся посеред посадки, як трон. Коли москалі тікали, мабуть, він випав з машини. І ці люди, які тягнули додому унітаз, прийшли нас «звільняти»... Когнітивний дисонанс якийсь.

Згодом нас перевели в підпорядкування 14-ї ОМБ. Задачі виконували звичні для нас – мінували, розмінювали, знімали підривники. Зокрема, перевіряли покинуту москальську техніку на наявність мінування. Бо знали, що вони часто мінують свою покинуту техніку. До транспортно-заряджальної машини РСЗО добиралися повз незібрані поля. Хоча вже була пізня осінь, але через бойові дії фермери так і не зібрали врожай.

На Херсонщині посеред дороги була величезна вирва, імовірно, від КАБа. Тутешні жителі розповідали, що коли наші тиснули, і росіяни тікали, то на своїй броні їхня піхота влетіла в ту яму – самоліквідувалися.

Я був водієм-сапером. Мені подобалося, що можу возити хлопців і разом з ними працювати.

– Чи доводилося розмінювати деокуповані території?

– Після цієї ротації повернулися на відновлення і згодом поїхали на деокуповану Херсонщину. Там чимало територій виявилися замінованими, і досить багато мін, причому траплялися з сюрпризами. Боеприпаси, які ще можна було використати, віддавали у війська, щоб далі нищити окупантів. Поля залишалися небезпечними через щільність мінування і велику кількість снарядів. Під час розмінування допомагали знання і вже набутий досвід.

Загалом на Херсонщині побував двічі. Працював і у відомій Чернобаївці. Коли вперше приїхав зі своєю групою, почали досліджувати вій-

ський аеродром. Ми працювали в інтересах льотної частини Чорнобаївки. Було багато окопів і бліндажів, які свідчили про те, що цей плацдарм використовувався росіянами як позиція для стрільби та проживання. Там сотнями валялися російські міни, снаряди і розірвана російська форма.

Також ми перевіряли місця для посадки вертольотів. Кожна точка мала бути безпечною, і ми позначали їх на карті. Я добре запам'ятав дороги між населеними пунктами, хоча ніколи раніше тут не був. Загалом, робота була складною, але важливою, і ми намагалися максимально допомогти.

- Де найважче працювалося?

- Після Херсонщини, де займалися розмінуванням, поїхав на Донеччину і відчув значний контраст. Війна там жвавіша. Тут час і ресурси обмежені, тому треба максимально використовувати всі доступні методи. Пам'ятаю, як у 2015 році ми іноді, при заході в район виконання задачі, спеціально «світилися», щоб ворог нас побачив, але зараз така тактика призведе до загибелі через дрони.

Одного разу моя група працювала ближче до Луганщини, зокрема у Лимані. Там було важко налагодити взаємодію, адже наші колеги з піхоти не завжди виходили на зв'язок. Ми мали попереднє знайомство з місцевістю. У нас були завдання зі встановлення протитанкових мін у визначених зонах, але по рації часто не відповідали, що робило неможливим навіть дійти до «нуля», не те щоб встановити мінне поле.

Якось отримали завдання підірвати колію; це було критично важливим для забезпечення мобільності наших сил. Нам потрібно було контролювати ці маршрути, щоб ускладнити просування противника. Після цієї ротації наш загін планували направити на Херсонщину, але я рвався на Донеччину. Тоді війна відібрала життя у ще одного друга-пластуна, і я не міг залишатися вдома.

- Саме під час цієї ротації ти зазнав важкого поранення?

- Так. Ми працювали у Кліщіївці. Це село окупанти зрівняли з землею. Там фактично немає нічого, навіть дерев. Однієї ночі ми вийшли виконувати завдання. Навкруги стояла тиша, навіть дрони не літали

через сильний вітер з дощем. З одного боку дороги з побратимом Сергієм встановили міни і перейшли на інший бік дороги, щоб доробити те, що вчора не змогли закінчити, оскільки тоді на цій же ділянці підірвався наш сапер. Я пішов вперед. В темряві не дуже щось і побачиш. Я знайшов дві міни, встановив одну, а іншу розмістив через 2-3 метри. Далі помітив, що лежать ще дві міни, вже взведені, одна на одній. Здавалося, їх там поклали не навмисно, бо виглядали так, ніби їх хтось тримав у руках. Я нахилився, намагаючись обережно пересуватися між уламками – там були бетон, цегла, шифер, а також яблуня, що росла у дворі.

Я вибирав, як пройти, щоб не наступити на нерозрив чи міну. Старався уникати місць, де гірше бачив землю, а також нерозірвані снаряди та міни, бо вони можуть детонувати навіть від незначного руху. І раптом, коли я вже починав тягнутися до тих мін, пролунав вибух. Я відчув сильний біль, не знепритомнів і орієнтувався, де знаходжуся. Відчув, як все навколо змінилося, зрозумів, що серйозно постраждав, втратив ліве око. Цей момент залишив глибокий слід у пам'яті.

Пам'ятаю, як повз до Сергія, як він мене доставив до точки евакуації. Медика там не було, тож він мене оглянув і надав домедичну допомогу. І зробив це дуже професійно; згодом це відзначили всі лікарі. Я всю дорогу пам'ятаю, як хлопці мене несли, як пересаджували з транспорту на транспорт. Коли мене виносили, згадую, що намагався покурити; у кишені були цигарки. Було важко, але я розумів, що потрібно тримати себе в руках. Водій намагався виїхати на гору, зупинявся, щоб розігнати колеса, адже на вулиці була слизька дорога. Запам'ятав медиків на стабпункті, і вже потім я «потух». Уже пізніше хірург сказав, що ушкодження нагадують травми від ВОГУ – підствольна граната така. В шії був осколок, який, на щастя, не зачепив артерію. Хірург у Львові перед операцією уважно мене оглядав. Йому таки вдалося витягнути осколки. Після успішної операції він показав мені пакетики з осколками і говорив про аневризму, яка могла виникнути в артерії.

Також я сильно пошкодив око. Завдяки тому, що лікарі його зуміли вчасно зашити, воно не витекло. Я проконсультувався з нейроофтальмологом в Інституті нейрохірургії ім. академіка Ромоданова. Там, як і більшість окулістів до того, радили не встановлювати імплант; так краще для ока, яке залишилось. Але нові технології в сфері протезування вже дозволяють зробити протез, який навпаки буде тільки позитивно впливати.

Один із уламків гранати застряг у турецькому сідлі, навпроти гіпофізу, що викликало нецукровий діабет. Певний гормон перестав вироблятися організмом, тому наразі я приймаю його штучно. Медики допускають, що з часом організм відновить вироблення цього гормону, але наразі цей діабет вважається невиліковним. Словом, у медзакладах я перебував з листопада 2023-го до березня 2024-го.

Це були складні часи, але я намагаюся справлятися з усім цим, поки продовжую лікування та спостереження за своїм станом. Я пройшов ВЛК і мене списали з військової служби.

– Але ти продовжуєш служити державі як працівник ЗСУ?

– Так, я працюю в сфері протимінної діяльності, інспектуючи операторів, які пройшли сертифікацію в нашій частині. Це нова і цікава для мене сфера, хоч і не така драйвова, як саперна. Але вона вже сильно мене зацікавила. Я детально ознайомився з документами та юридичними нюансами, опановую методики гуманітарного розмінування. Це критично важливо для України, яка наразі є найзамінованішою країною у світі. Тисячі небезпечних предметів залишаються на нашій території, загрожуючи життю військових і цивільних, заважаючи відновити інфраструктуру. Без ефективного розмінування неможливо повернутися до нормального життя та розвивати економіку.

Я усвідомлюю, що знищення одного небезпечного предмета не означає очищення території. Сапери фокусуються на створенні безпечного проїзду, але поруч можуть залишатися десятки інших вибухонебезпечних предметів. Очищення деокупованих територій здійснюють також сертифіковані оператори, і ми перевіряємо їхню роботу. Я бачив, як довго і ретельно вони працюють, щоб територія стала справді безпечною. Це питання не лише безпеки, а й життя людей. Важливо, щоб кожен квадратний метр був ретельно перевірений і очищений, і для цього потрібно бути суворим і прискіпливим.

– Не плануєш після Перемоги повернутися до цивільного життя?

– Поки не думаю про це. Вважаю, що нам потрібно більше працювати з молоддю щодо патріотичного виховання. Ми програємо в

цьому питанні через недостатній системний підхід. Спостерігаючи за тим, як росія виховує своїх дітей ненавидіти українців з раннього віку, я розумію, що це серйозна проблема. Агресія формується з дитинства, і це дійсно лякає. Ми маємо показувати власним прикладом, що кожен з них повинен любити свою країну і бути готовим захищати її.

Нещодавно, після похорону друга-пластуна, його 16-річний син розповів обставини загибелі. Це свідчить про те, що патріотизм закладається з юного віку. На жаль, війна триває, і ворог продовжує мобілізувати ресурси. Наша армія вже втратила багато мотивованих бійців. Це важкий період, але я оптимістично налаштований на перемогу. Для цього нам потрібно більше працювати над єдністю та згуртованістю.

СТАНІСЛАВ, 1984 р.н.

Нагороджений медаллю «За військову службу Україні»

– Чи мали досвід військової служби?

– Ні, в армії не служив, військової кафедри не закінчував. Але коли на сході стало неспокійно, вирішив, що хочу принести користь для країни. І добровольцем пішов до «Айдару», був штурмовиком.

– Розкажіть про «айдарівців», з якими воювали пліч-о-пліч. Якою була їхня мотивація?

– Чи не першими опір росіянам почали чинити луганчани із проукраїнською позицією. Завдяки їм і утворився бойовий добровольчий

батальйон «Айдар», створений на Луганщині і названий як місцева річка. Кожен з його бійців мав власні мотиви, аби стати на захист рідного регіону та землі: хтось ішов відстоювати недоторканність України, хтось – за особисті переконання, а хтось – помститися. З нами в батальйоні воювала Наталя, її чоловік теж воював, щоправда, на боці лнр. Згодом до «Айдару» почали підтягуватися різні люди і з різних регіонів. Спочатку не мали нічого, воювали у спортивних костюмах. На навчання часу не було, в країні почалася війна, тож засвоювали все на ходу. Хочеш жити – всьому навчишся.

«Айдарівці» – найбільш мотивовані, адже більшість боронили свої будинки, села, міста, рідних. І завжди перебували на передових позиціях. Там відслужив півтора року. З'ясувалося, що військове ремесло – це моє.

- Що закарбувалося у пам'яті?

- Чотиригодинний важкий бій. По нас працювала ворожа артилерія, міномети, піхота наступала, а ДРГ зайшло до нас на позицію на опорнику. Багатьох хлопців повирізали, зокрема і мого хорошого друга Мішу Ховра. Цей бій запам'ятався через втрату побратимів. А загалом за ці роки багато чого пережив і звик до всього.

Насправді війна – це не так романтично і героїчно, як всім здається.

- Як Ви опинилися в лавах ЗСУ?

-За мобілізацією потрапив до потужної 43-ої окремої артбригади. У її складі відслужив три мобілізаційні хвилі. Словом, і артилерію знав, і піхотний бій. Був заступником командира взводу самохідної артилерійської установки 2С7 «Піон». Це артилерія, яка б'є з відстані у 20-30 кілометрів. Від'їхали, відстрілялися і втекли. Ми були фактично найдальша установка і зловити нас ніхто не міг. Нас дістати могли лише гради і смерчі, таке траплялося, але зрідка. Працював і на гаубиці Д-30. Тоді, під час АТО/ООС, дихалося спокійніше.

2018-го я звільнився. На той момент мав дружину, дитину і хотілося більше часу проводити з ними, а не в окопах по 10-11 місяців.

Повернувся до цивільного життя, влаштувався охоронцем. Але знаєте, війна, як наркотик затягує. Коли немає адреналіну, тобі ніщо не цікаве. Нічого не сказавши дружині, приїхав до Кам'янця-Подільського і прийшов у Центр розмінування з бажанням служити. І мене взяли.

Я мав поняття про саперну справу, але знання поглибив на профільних курсах.

- Пам'ятаєте перший саперний бойовий досвід?

- Виїзд на ротацію і знищення боєприпасів. Виходив і на серйозніші завдання – працювали в «сірій зоні», між нашими позиціями і окупантів. Також прикривали піхоту. А якось ставили міни, будучи на прицілі у ворога.

Але все було без інцидентів, правильно обирали час, приймали колективно рішення і все чітко відпрацьовували.

До повномасштабки я чотири місяці проводив у ротації і чотири – у частині.

- Де перебували вранці 24 лютого 2022-го?

- Ще у грудні 2021-го ми вирушили у ротацію на краматорський напрямок. Перебували на території аеродрому. О четвертій ранку нас підняли через тривогу. Всі зробили каву, думали – навчальна. І тут почалися ракетні обстріли. Страху не мав. Всі побігли в бункер. Увесь аеродром в цей бункер з'їхався, а росіяни періодично бомбили.

Згодом нам почали різні задачі нарізати. Знищували мости і дамби, аби сповільнити ворожий наступ. Наприклад, за ніч підривали три мости і дві дамби. І фізично, і морально важко було. Часто працювали в бруді, болоті, сльоті. Помитися можливості не було, спати не мали коли. Вранці поверталися, декілька годин покимарили і знову будили на нове завдання. Війна ж, треба було зупинити ворога будь-якою ціною.

- Які завдання і де виконували?

- Їх було настільки багато, що не всі пам'ятаю. Адже працював на донецькому, луганському, харківському, київському напрямках. Зупинюся на найцікавіших. Надійшов наказ підірвати дамбу. Знадобилося аж три тонни вибухівки. Потрібно було так зробити, щоб все одночасно здетонувало. Сиджу на дамбі, кручу, розкладаю шашки. Щойно встановив детонатор, як кричать: «Відбій». Розвертаюся і бачу: іде пастух і корів зо чотири десятки біжить. Встиг забрати детонатор. Якби цього не зробив, страшно уявити масштаби катастрофи.

Якось відвезли нас в село Довгеньке, що під Ізюмом. Тоді точилися важкі бої за Ізюм. Російські літаки кожних 15 хвилин бомбили. Коли зараз чую звук літака, починає трясти. Так-от, нам потрібно було облаштувати три точки, встановити 5 тонн вибухівки і підірвати на випадок прориву ворога. Дорожнє полотно шириною метрів 12, в глибину 20 сантиметрів асфальту, а далі – камінь. Кажуть: «Копайте». Я підійшов до полковника, мовляв, треба трактор, дайте свою машину і знайду нам техніку. Він погодився. Я поїхав до фермера, пояснюю, зайдуть росіяни – буде не до жартів. На що той відповідає: «Мені байдуже, яка влада. Мені жити треба, у мене власне фермерство». Але трактор погодився нам дати, правда, гальма у ньому не працювали. Серед піхотинців знайшов хлопчину, який вчився на тракториста. З горем пополам вирили ті три ями. Це розповідати швидко, а копали годин 14. Далі відпрацювали ми, сапери. Трактор віддали на потреби ЗСУ.

Одного разу відправили на іншу ґрунтову дорогу, яку теж потрібно було перекрити. Тягнемо ТМки кілометрів зо п'ять. Йдемо полем, над нами артилерія літає, все світиться, бахкає. Починаємо копати і чую, як праворуч від нас танк заводиться, а ліворуч – «беха». Кажу про це хлопцям, вони такі, не може бути. Виявляється, ми зайшли на середину ворожої позиції. Наступного дня нам з безпілотною показали, як москалі виїжджають звідти. Коли виїхали, на «сюрпризи» наші нарвалися.

А біля Мар'їнки москалі вдень намагалися прорватися вперед, а ми щонаочі готували для них «гарячі обійми». Також ми мінні поля знімали. За нами, метрів зо 20, працює самохідна артилерійська установка «Акація» по ворожим позиціям, москалі теж огризуються у відповідь, а ми у відкритому полі знімаємо міни, щоб українська техніка пройшла.

Нелегко працювалося і в селі Новомихайлівка, що на Донеччині, через постійні обстріли з важкої артилерії. Так гатили, що будинки тряслися, скло вилітало. Але попри труднощі, нам вдалося знищити міст і не допустити прориву росіян.

– Адреналіну Вам не бракувало. А коли повернулися додому?

– Наприкінці весни. Недовго відпочивав і поїхав працювати на Київщину, в Чорнобильську зону, Рудий ліс. Боїв там не було, робота – за саперною спеціальністю. Москалів там не зустріли, правда, заходили на позиції, які вони залишили.

Я спілкувався з жінкою, син якої вивозив з чорнобильської зони у Київ трупи росіян. З її слів, вони всі отримали опромінення, ходили як зомбі і мучилися перед смертю.

– Коли Київщину звільнили, чи спілкувалися з місцевими жителями, котрі пережили окупацію?

– Спілкувався з чоловіком, в будинку якого сидів штаб фсб. Йому пощастило, бо поводитися більш-менш по-людськи. Кавказці ж вивозили фури, комбайни, але з людей не знущалися. Казали, що не з українцями прийшли воювати, а як загороджувальні загони стояли, щоб росіяни з поля бою не накивали п'ятами. А буряти і гвалтували, і пиячили, і стріляли, словом, поводитися як дикуни, і деякі росіяни також.

– Яка ротація стала найважчою?

– Третя – коли з Київщини поїхав на Донбас і під Бахмутом 9 грудня 2022-го отримав важке поранення.

Бої там точилися пекельні. Нас прикомандирували до третього окремо-штурмового полку (нині це вже 3 ОШБ). За 6 днів третій полк втратив 17 позашляховиків і велику частину особового складу. Ходити там взагалі неможливо було, всі лазили, як вужі.

Ми були на Донбасі саме тоді, коли вагнерівці воювали. Їх там тьма-тьмуца. Вони пруть, пруть і пруть, навіть не маючи зброї. Бачи-

ли таке: вагнерівці брали стрічки і хутко бігли один за одним. Добігає один, мотає стрічки на дереві. Його розстрілюють, він падає, але за ним другий біжить. І його покляли. Біжить третій чимдалі і зав'язує нову стрічку. Аж за цими смертниками ідуть люди зі зброєю, які точно знають, що ця дорога не замінована. Там землі не було видно, бо все застелено трупами. Вони і підривалися, і розстрілювали їх, і артилерія рівняла, але все одно ішли. Що їх мотивувало, я не знаю. Пригожин казав, що під Бахмутом полягло 30-35 тисяч вагнерівців. Для них люди – розхідний матеріал.

До речі, вагнерівці, на мою думку, воюють краще, ніж російська регулярна армія. У них досвідчені інструктори, які пройшли Сирію, Центральноафриканську республіку.

У Бахмуті мало не доходило до боїв лоб у лоб. На околиці міста москалі зайняли крайню багатоповерхівку, а навпроти неї в іншій сиділи наші піхотинці. Три місяці звідти їх москалі намагалися вибити. І з танку стріляли, і гранати кидали, і натовпом перли. Нашим чоловікам треба медалі дати, що вони там тільки не пережили.

Для зменшення натиску ворога використовували міни з магнітними підривачами, які спрацьовують на зміни магнітного поля, викликані наближенням металевих об'єктів, таких як бронетехніка. Інколи для маскування або зменшення помітності такі міни обгортали в подушки чи матраци. Кумулятивна дія міни дозволяє ефективно пробити броню техніки завдяки спрямованому вибуху. Іде група – немає групи. Іде друга – немає і другої. Але згодом москалі все зрозуміли і не ходили.

Відверто, думав, що ми звідти живими не виїдемо. Неодноразово потрапляли під обстріл артилерії, ракет. Якось біля машини так влучило, що аж дух забило. Пощастило, що ґрунт рихлий, як масло, і його розпушило. Якби був асфальт, осколки порозліталися б і могли біди наробити.

Там бахає постійно. Пережити ніч – ще той квест, можна вийти в туалет і не повернутися. Зграями бігають собаки, які спробували людське м'ясо. Це вже собаки-людодіди. Ходять містом контужені і поранені, хтось шукає своїх, а хтось взагалі нічого не розуміє. Медики їздять і вилловлюють їх. Поодинокі місцеві жителі вночі розводять вогнище. Вдень нема нікого, а вночі бочки горять, щось готують, кип'ятять. Там хтось кричить, там іде обстріл, там люди ходять. Місто все розбите, повністю

простріляне, будинки зруйновані. Пам'ятаю Бахмут з часів, коли служив у «Айдарі». А коли приїхав, не впізнав. Таке місто розвалили!

А хлопці з нашої 48 інженерної бригади теж чимало там пережили. Вони пішки перейшли бахмутку і шість діб сиділи на водокачці без води, їжі і за 50 метрів від ворожих позицій.

– Як Ви отримали поранення?

– За три дні до закінчення ротації нас викликали на задачу. Ми мали перебігти з ангару до позицій і поїхати автомобілем. Першими побігли мої побратими – Юра і Вова. Я зачекав, як має бути відповідно до заходів безпеки, і побіг. І тут москалі починають крити наш квадрат. Снаряди лягають, лягають, лягають і я відчуваю, що вже лечу у повітрі, мене підкидує і бачу, як Юра забігає за ріг будівлі. До цього я мав п'ять контузій, то ж добре розумів, що й до чого. Одразу відчув, що щось не гаразд. Кричу хлопцям «300» і падаю на землю. Нога оніміла, я не можу собі нічого накласти і навіть повернутися. Мої хлопці кинулися до мене, а росіяни продовжували крити квадрат. Осколки, пил, артилерія. По заходам, побратими мали б залягти і перечекати, бо я вже не бойова одиниця. Але війна проявляє людські якості і вони не чекали, а сиділи біля мене, накладали турнікет, мотали і вирішили затягнути мене в ангар, де наше авто. Закинули в машину і кажуть до водія Ігоря, який вперше в ротації, мчати на пошук медиків. Бо ж лікарі ховалися, адже коли здавали їхню локацію, туди одразу прилітало. В мене з ноги кров хлище, я лежу внизу, виїжджаємо, об'їжджаємо ангари і ліворуч біля машини в рихлу землю падає снаряд. Все скло повилітало. Я лежу внизу в машині, а мої побратими лишень скрикнули: «Гах». Їх контузило і всі троє сидять, схиливши голови. Машина диркає. Думаю, якщо зараз безпілотник, то наступний снаряд точно по нас. Я з останніх сил зміг привстати, штурхнув Ігоря і кажу: «Вставай, їдь, бо наступний приліт буде по нас». Він через силу натиснув на газ. Добре, що дорога пряма. Коли Ігор почав оговтуватися, я знепритомнів і далі вже нічого не пам'ятаю.

Потім хлопці розповідали пригоди мого порятунку. Спочатку привезли до стабілізаційного пункту «Айдару». Там записали моє прізвище. І з'ясувалося, що колишній мій комбат зараз начальник штабу «Айдару». То мої рідні швидко дізналися про поранення.

Оскільки то був стабілізаційний пункт, повезли мене в інше місце в Бахмуті. Там я пережив клінічну смерть, дефібрилятором завели серце, адже я втратив багато крові. У мене рідкісна група крові – третя мінус. Знайшли чоловіка з такою ж групою і зробили пряме переливання, бо час ішов на хвилини.

Коли везли з Бахмуту на Дружківку, пережив другу клінічну смерть. Знову в мене залили кров, відрізали ногу. Мені перебило артерію в області коліна, ампутація була залізна. Стан стабілізували і перевезли в обласну лікарню ім. Мечникова в Дніпро. Там я п'ять днів пролежав без свідомості. Був білий, як стіна. Два місяці пролежав у реанімації. Потім лопає артерія, починається кровотеча, знову замовляють кров. Я постійно втрачав кров. Тому вкрай важливо, аби люди, які не воюють і мають можливість, ділилися кров'ю. Якби це всі робили, то медики мали б запаси. А насправді лікарі, медсестри, санітарки самі здають кров. Дякуючи їм, багато життів вдається врятувати.

Потім мене перевезли в Житомир, а вже звідти – в рідний Кам'янець. Майже рік провів у лікарнях, бо після лікування на мене чекало протезування і реабілітація.

- Протезувалися в Україні чи за кордоном?

– У Вінницькому інституті інвалідності. Але перед цим мені провели реампутацію ноги. Коли протезували, я вже наступного дня почав ходити. Процес звикання пройшов для мене досить швидко. Мабуть через те, що займався спортом.

До речі, держава всіляко сприяє бійцям в протезуванні. Я спілкувався з багатьма військовими і ніхто з них навіть 10 копійок не заплатив. Усе безкоштовно: протезування, реабілітація, харчування, ліки. Всі протези імпортного виробництва – німецького, американського, японського. Протез у мене хороший, четвертого класу, розрахований на 4 роки. Все разом обійшлося у 700 тис. грн. Іноді у соцмережах можна побачити повідомлення, що люди збирають гроші на протезування. Це роблять ті, хто хоче протез новішого п'ятого покоління, біонічний. Коштує він близько 70 тисяч євро. З ним можна сходами підійматися, крос бігати, перестрибувати, але через чотири роки теж потрібно замінювати. Але мене влаштовує і мій протез. З ним я фактично одразу

повернувся до звичного життя. Єдине, коли взимку слизько, то важко ходити на вулиці.

- За Вашими плечима 9 років війни. Наскільки змінилися бойові дії під час АТО/ООС та повномасштабки?

- Це небо і земля. Під час великої війни з'явилася авіація, далекобійна артилерія і величезна кількість бійців.

- Чи були моменти, коли виникав страх?

- Так, але під час АТО. А потім страх зник. Знаю: треба працювати в будь-яких умовах, навіть небезпечних. Хтось вважає, що це погано, але я іншої думки. Страх заважає, збиває, а сапери мають бути сконцентровані на роботі.

Я професійний військовий. Зварювальник, наприклад, зварює, лікар – робить операцію, а я йду мінувати.

- Чи варто недооцінювати ворога?

- Не варто. Це мирні люди можуть сміятися з «чмобіків». Військові ж добре розуміють, як вони працюють і там є професіонали. У них потужний лєнінградський інженерний інститут, є досвід війни у Сирії, Афганістані, Грузії, Чечні тощо. Вони мають сильних спеціалістів і постійно розвиваються. Часто використовують стандартні інженерні боеприпаси із сюрпризами-пастками. Зараз у них багато нових касетних боеприпасів, словом, чим і ким воювати вони ще мають.

- Які епізоди військової служби розчулили?

- Війна черствим робить. Але один момент таки зворушив. Ми зайшли в Солодке, назустріч біжить хлопець, весь брудний, бородатий і з ножем-тесаком. Підбігає: «Ви цей будинок перевіряли?». Кажу: «Ні». «Прикрий». Він зайшов, зрадів їжі. Цікавлюся: «Що сталося?». Розповів, що росіяни за дві години можуть тут бути. Частина його хлопців

встигла відійти. Росіяни зайняли їхні позиції і беруть в полон офіцерів, а з рядового складу знущаються і вбивають. Мені тоді стало шкода наших хлопців.

- Про що спілкувалися із побратимами у вільний час чи після виконання завдань?

- Завжди перед виконанням задачі все обговорювали та приймали спільне рішення. А після зробленого робили висновки, де були помилки і як їх можна було уникнути. Вільного часу взагалі не мали.

- Чим займатиметеся після реабілітації?

- Поки я звільняюся із лав ЗСУ за станом здоров'я. Але готовий повернутися працівником ЗСУ, якщо знадобиться мій досвід і знання.

ВАЛЕРІЙ, 1985 р.н.

Нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня.

– Валерію, Ви в цивільному житті працювали тренером. Що підштовхнуло Вас до рішення стати частиною Збройних Сил України?

– З дитинства я захоплювався спортом. Як і всі хлопчики, любляв футбол і волейбол. Навчався на кафедрі фізичного виховання в

К-ПНУ імені Івана Огієнка та залишився працювати там тренером з баскетболу та викладачем суміжних дисциплін. Особливо пишаюся своїми студентами, адже багато хто з них вибором призові місця, отримав звання кандидата у майстри спорту. Наша студентська команда стала четвертою в Україні серед університетських команд з баскетболу 3×3.

Під час навчання у виші я вступив до військової кафедри за спеціальністю саперна справа. Успішно закінчив її, отримав звання молодшого лейтенанта і навіть думав піти служити, але тоді вирішив залишитися у спорті. Тим паче, звертався у військову частину, але в навчальний відділ тоді не набирали. Згодом я ще працював у ДЮСШ. Проте у 2021 році знову відчув, що хочу стати військовим. Я прийшов до військкомату, мене направили на курси. Після їх закінчення уклав контракт. У жовтні 2021 року почалася моя служба у 143 Об'єднаному навчально-тренувальному центрі.

Розпочинав командиром взводу на навчальному курсі. Займався підготовкою військовослужбовців, які проходили у нас фахову підготовку.

- Згадайте перший день повномасштабної війни.

- Ми з дружиною прокинулися і зрозуміли, що почалася війна. На щастя, всі необхідні речі були наготові, і я одразу прибув до частини. На той момент у нас навчалася група, і хлопців терміново відзивали назад командири їхніх частин для виконання бойових задач. Ми готували їх на відправку. Потім розпочалася підготовка мобілізованих. На жаль, у перші тижні їх готували всього декілька днів і відправляли до військових частин. Але всі були настільки мотивованими, що нальоту схоплювали увесь матеріал. Ми працювали фактично цілодобово. У перший місяць ми навіть не ходили додому. На той час мене призначили виконуючим обов'язки начальника курсу, тому роботи було вдосталь. Крім того, що займалися підготовкою, ми також працювали над організацією оборонних дій на випадок наступу окупантів.

- Чи були люди, які Вам особливо запам'яталися?

- Так, багато історій. Наприклад, хлопці з Закарпаття приїжджали цілими вулицями: кум, брат, сват. Ми намагалися направляти їх в

одну частину, щоб вони могли підтримувати одне одного. Були також двоє молодих хлопців, які працювали ковалями. Ця професія передалася їм з діда-прадіда. Чимало заробітчани повернулися захищати рідну землю. Багато заможних людей стали на захист України: вони купували автомобілі та все необхідне для армії.

– Як змінилися Ваші обов'язки після призначення на нову посаду, і чому Ви вирішили вирушити на бойові дії?

– У червні мене призначили командиром навчального курсу. Я відповідав за організацію навчального процесу та облаштування побуту. І хоча моя посада не передбачала участі в бойових діях, залишатися в тилу я не міг. Як я міг навчати інших, не побувавши самому на війні? Це було б неправильно. Я написав рапорт і в грудні 2022 року вирушив на бойові дії у складі Сил оборони. Був командиром саперної групи. Побачене шокувало. Їдеш і бачиш руїни, людей майже немає. Відчуття неможливо передати словами. Війна – це жахлива трагедія. Не дай Бог нашим нащадкам знову пережити такі жахіття.

– Куди спочатку вирушили?

– В Балаклії на Харківщині я займався розмінуванням. Це було після контрнаступу. У будинках, гаражах, лісах було безліч мін і розтяжок. Обабіч доріг валялися гранати, окупанти мінували лінії електропередач. Якимось ми розмінували готель. При вході в будівлю та гараж усе було заміновано, в гаражі – скрізь розтяжки. Навколо панував хаос. Видно, що росіяни там «газдували»: усе побито і розтроволено. Ці люди не знають, що таке цивілізація.

– Чи спілкувалися з місцевими?

– Так. Люди розповідали, як на їхнє подвір'я заїхав російський танк, направив дуло на хату і дав 10 хвилин, щоб зібрати речі та покинути будинок. Займалися окупанти й мародерством. Коли почався наш контрнаступ, вони накивали п'ятами, і все награвоване, що не вмісти-

лося в машини, валялося на купах. На жаль, багато тутешніх зустрічали росіян з палкими обіймами та співпрацювали з ними. Під час розмінування кар'єру його директор розповів, що коли підприємство віджали окупанти, деякі колишні працівники радо пішли на співпрацю. Згодом проти цих запродавців правоохоронні органи України відкрили кримінальні провадження. Але вони встигли втекти до днр/лнр. Проте частина людей, які пережили окупацію, раділи звільненню та щиро підтримували Україну.

- Що Вас найбільше зворушило під час служби?

- Найважчі моменти – це прощання з хлопцями, яких ми відправляли у військові частини після початку широкомасштабного вторгнення. Ти розумієш, що не всі повернуться, і це відчуття важко описати словами. На війні було легше, ніж в той момент прощання. З багатьма побратимами я досі підтримую зв'язок, хоча, на жаль, деяких уже немає серед нас.

- Чи варто недооцінювати ворога?

- Ні в якому разі. На початку війни, як мені здається, росіяни нас недооцінили. Вони очікували легкої перемоги, але, зіткнувшись із нашим опором, змінили стратегію і почали діяти обережніше. Це підступний та хитрий ворог, який використовує навіть ті методи, які мають бути табу у війні.

- Як близько Вам доводилося працювати до окупантів?

- Одним із найризикованіших завдань було встановлення мінних полів у Бахмуті. Ми працювали на відстані всього 50 метрів від ворога, під постійним обстрілом. Проте ми знали, що наша робота – це захист наших побратимів у окопах. Це було небезпечно, але ми діяли відповідально, розуміючи важливість кожного рішення.

– Що, на Вашу думку, робить сапера унікальним фахівцем?

– Сапер – це більше, ніж професія. Це місія, яка вимагає повної самовіддачі. Коли спілкуєшся із піхотинцями, танкістами та штурмовиками, кожен із них вважає свою спеціальність найважливішою. Але, виходячи з того, що я бачив під час бойових дій, сапера найбільше чекають. Бо він робить усе для того, аби убезпечити тих, хто позаду. Сапери виконують роботу не стільки на «нулі», як за «нулем». Розмінування – це про захист життя, а замінування – це про створення умов для безпеки наших військових. Ця робота вимагає не лише технічних знань, а й холодного розуму, витримки, готовності до ризику. Я вважаю, що сапери є незамінними на полі бою, адже від їхньої роботи залежить успіх багатьох операцій і життя багатьох людей. І саме тому ця професія така важлива та водночас небезпечна.

– На яких напрямках ще довелося працювати?

– Нашою групою доукомплектували 93 окрему механізовану бригаду «Холодний Яр». Наша основна місія – мінування, аби не дати ворогу можливості просунутися. Мали декілька завдань і щодо розмінування, коли наші йшли вперед. Ми приїхали саме тоді, коли росіяни намагалися взяти Бахмут із боку Іванівського. Окупанти добряче гатили: за хвилину щонайменше чотири «прильоти». Там коїлося справжнісіньке пекло. Вибухи, підриви, скиди, «фосфор» – цього всього там було вдосталь. Поля «виорані» від вибухів.

У ніч на 25 січня під час виконання бойового завдання я зазнав важкого поранення. Водій наїхав на протитанкову міну, вибух стався з боку, де я сидів. Фактично я прийняв весь удар на себе. Водій теж зазнав важких поранень. Хлопці, які сиділи позаду, мали контузії.

Пам'ятаю різкий жовтий спалах в очах і те, як мене відкинуло назад у машині. Я не знепритомнів, навіть болю не відчував, настільки великим був викид адреналіну. Витягнули мене з авто, я хочу дихнути і не можу. Згадав, що пообіцяв дружині повернутися живим. Вдихнув... Хлопці одразу почали надавати допомогу. Я запитав, яких частин тіла в мене немає, щоб потім у лікарні не шукати зайвих. Вони все сказали. Війна – річ страшна. Але я знав, куди їду, і був готовий до всього.

Коли привезли в Часів Яр, у мене сталася клінічна смерть. Медики врятували і ввели у штучну кому. Коли отямився, одразу попросив медсестру зателефонувати дружині й сказати, де я. А далі лікарня за лікарнею, шпиталь за шпиталем, нові обличчя медиків і медсестер. Краматорськ, Дніпро, Київ, Львів, Таллінн, Чернівці, Трускавець, – не повний перелік міст, де проходив лікування та реабілітацію.

– Валерію, що стало найважчим і що б Ви порадили іншим, хто зараз переживає такі труднощі?

– Найважче – це перші дні після поранення. Прокинувся, а нічого не бачив, права рука не працювала, біль не завжди тамували ліки. Але коли з лікарні виносили «200» побратимів, яким не пощастило вижити, усвідомив, що мушу жити далі і не опускати рук. Тим паче, що відчував підтримку дружини і дітей, рідних, друзів, побратимів та лікарів. Я зрозумів: тіло може бути травмоване, але життя триває. Головне – не опускати рук, бо є заради кого й чого боротися. Хлопцям, які отримали важкі поранення хочу сказати, що кожен із нас – боєць, і разом ми здолаємо всі труднощі.

Лікування було досить довгим, а реабілітація й досі триває. За цей час я пережив більше як 50 операцій різної складності. Це і лікування зору, щелепи, видалення уламків з обличчя і тіла, пластика обличчя, підготовка кінцівок до протезування, протезування.

– Ви протезувалися в Естонії?

– Так. З України нас поїхало двоє. Естонія не залишила українців наодинці з труднощами. Щороку в Таллінні нашим бійцям безкоштовно встановлюють сучасні протези.

– Як Вас там зустрічали?

– Задоволення від співпраці з медиками і волонтерами отримав неймовірно, а в Естонії до нас поставилися тепло. Мені поставили одні з найкращих протезів, які є на сьогодні. Запротезували дві ноги за до-

сильно короткий час. Опісля медицини щодня працювали індивідуально, аби якомога швидше пристосувався робити звичні справи. Навчився керувати протезами. Вони мають досить багато функцій, які треба вивчити й зрозуміти, щоб надалі було легше. Протези багато в чому допомагають, самі підтримують. Тільки треба знати, як вони працюють. Тож із кожним днем вдосконалюю свою ходу. Жартома кажу: є машина на механіці, а є коробка-автомат. Тож мої протези, як коробка-автомат (успіхається).

– Валерію, Ви пройшли відбіркові змагання і стали одним із 35 учасників української команди для участі в Іграх Нескорених. Як Ви дізналися про ці змагання?

– Про Ігри Нескорених дізнався від хлопця, з яким проходили курс реабілітації на Львівщині. Він представляв Україну. Тож цього року я вирішив випробувати власні сили, подав заявку, і мене відібрали на 12-денний табір Ігор Нескорених. Усі види спорту – адаптивні, а учасники змагаються в категоріях, залежно від поранень. Коли дізнався, що представлятимуть Україну в міжнародних змаганнях, аж розгубився, не очікував.

До речі, в таборі познайомився із побратимами. Деякі з іще важчою ампутацією мають певні досягнення. Цікаво було поспілкуватися, подивитися, які шляхи реабілітації вони проходять, почерпнути для себе щось корисне, щось переосмислити, збудувати власний світогляд на майбутнє після реабілітації та повернення додому! Такі зустрічі надихають і повертають до життя, дають можливість відновитися і вчитися повноцінно жити заново.

– Що Вас мотивувало взяти участь в Іграх Нескорених, які відбудуться у Ванкувері та Вістлері?

– Моя мотивація проста: довести собі та іншим побратимам, що поранення – це не вирок і не фініш для занять улюбленою справою, зокрема і спортом. Показати суспільству, що захисники і захисниці, які зазнали важких поранень, не опускають рук, навпаки, можуть жити активно, і з ними потрібно рахуватися. А безпосередньо на Іграх Нескорених продемонструвати всьому світу незламність і силу української нації.

До речі, Ігри Нескорених засновані герцогом Сассекським в 2014 році. Це міжнародні змагання для ветеранів та військовослужбовців, які отримали поранення, були травмовані або захворіли, виконуючи свої службові обов'язки. Україна долучилась до Ігор Нескорених у 2017 році. Мета проєкту «Ігри Нескорених в Україні» – створювати нові можливості для поранених та травмованих українських ветеранів та військовослужбовців, підтримуючи їх на шляху до відновлення.

– Як відбувалася підготовка до змагань?

– Усього мали 5 навчально-тренувальних таборів для збірної України, де проводилася підготовка під наглядом професійних реабілітологів, тренерів і лікарів. Серед ігрових видів спорту я обрав волейбол сидячи, баскетбол та регбі на кріслах колісних. А з індивідуальних – лижі класичні, скелетон та веслування (1 та 4 хвилини). Я хочу зрозуміти, як працює моє тіло в нових умовах і що я можу досягти, навіть попри травми.

Навчальні збори – це відпочинок, реабілітація, відновлення і водночас тренування «в кайф». Вони дозволяють відпочити морально і фізично підготувати тіло до нових випробувань. Тренери враховували наші індивідуальні особливості, травми, потреби. Це створювало атмосферу, в якій кожен міг відчувати себе впевнено і комфортно.

Тренери професійні та досвідчені. Наприклад, тренерка з волейболу була в паролімпійській збірній України; з баскетболу – минулорічний учасник Ігор Нескорених; з лижів та сноуборду – одні з найкращих тренерів України; зі скелетону – президент Федерації скелетону і найкращий скелетоніст України, який представляє нашу країну на міжнародних рівнях.

– Чи було складно під час підготовки?

– Не можу сказати, що було дуже легко, але й не дуже важко. Кожен тренувальний день допомагав долати бар'єр. Найважче – це момент, коли фізично здається, що ти більше не можеш. Але саме тоді і відбувається перелом. Ти переступаєш через себе, знаходиш внутрішні сили і починаєш вірити, що обмеження існують лише у нашій свідомості. Ми

також отримували багато порад від тренерів і учасників минулих років. Вони наголошували на тому, що важливо обирати ті види спорту, які тобі найбільше підходять, і не намагатися досягти всього одразу. Головне – представити Україну гідно і показати світові, що українці – нація нескорених. А медалі – це вже приємний бонус.

– Як склалися стосунки з іншими учасниками?

– У нас сформувалася справжня команда. Ми підтримували одне одного в усьому, адже розуміли, що кожен із нас пройшов свій шлях і має унікальний досвід. Особливо сильний є командний дух під час ігрових видів спорту. В індивідуальних дисциплінах також багато спілкування, обміну думками. Ці змагання – не лише можливість випробувати власні сили, а й знайти друзів. У кожному з нас жила та сила, яку можна назвати козацьким духом. Вона об'єднує і мотивує.

– Чи плануєте Ви повернутися до служби після реабілітації?

– Так. Хочу передати свій досвід молодим саперам, навчити їх тому, що сам опанував під час служби. Наша професія залишатиметься важливою ще багато-багато років, і я відчуваю, що можу зробити свій внесок у підготовку нового покоління саперів. Адже після цієї жахливої війни, розв'язаної росією, залишиться багато вибухонебезпечних предметів, які потрібно буде знайти та утилізувати. Тому попит на саперів буде досить високим ще багато років. Їхня робота стане ключовою у відновленні безпеки. Після війни поля, ліси, дороги, водні акваторії приховуватимуть небезпечні пастки у вигляді мін, розтяжок чи снарядів, що не вибухнули.

Робота сапера після завершення бойових дій не менш небезпечна, ніж під час активної війни. Адже, усуваючи ці загрози, вони захищають цивільне населення, забезпечують можливість повернення людей до рідних домівок і відновлення інфраструктури.

Сапери стануть своєрідними героями мирного часу, бо від їхньої роботи залежатиме відновлення нормального життя. Вони – тихі герої, які ризикують своїм життям, щоб інші могли жити спокійно та без страху.

Для заметок

Для нотаток

Для нотаток

СИЛЬНІ ДУХОМ:

*Історії саперів під час
російсько-української війни*

Підписано до друку 10.02.2025 р.
Формат 70x100/16 Гарнітура Cambria.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 22,1. Тираж   Замовлення №

Віддруковано ТОВ «Друкарня «Рута»
(свід. Серія ДК №4060 від 29.04.2011 р.)
м. Кам'янець-Подільський, вул. Руслана Коношенка, 1
тел. +380986270079, drukruta@ukr.net